

LIETUVOS KULTŪROS TYRIMŲ INSTITUTAS
VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJA
LIETUVOS MUZIKOS IR TEATRO AKADEMIJA

DAINIUS JUNEVIČIUS

**XIX AMŽIAUS VI-IX DEŠIMTMEČIO
(ŠLAPIOJO KOLODIJAUS LAIKOTARPIO)
LIETUVOS FOTOGRAFIJA IR JĄ DETERMINUOJANTYS
SOCIALINIAI FAKTORIAI**

Daktaro disertacija

Menotyra (H 003)

Vilnius
2023

Daktaro disertacija rengta 2016–2022 metais Lietuvos kultūros tyrimų institute.

Mokslinė vadovė:

dr. Jolita MULEVIČIŪTĖ, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, humanitariniai mokslai, menotyra (H 003).

TURINYS

IVADAS	4
I. ŠLAPIOJO KOLODIJAUS LAIKOTARPIS LIETUVOJE	17
1. ANKSTYVOSIOS FOTOGRAFIJOS METODAI	17
2. ŠLAPIOJO KOLODIJAUS METODO NAUDOJIMO LIETUVOJE PRADŽIA IR PABAIGA	20
3. FOTOGRAFAI LAIKE IR ERDVĖJE	24
Fotoateljė raida	25
Fotografai	28
Alexanderio Strausso atvejis	31
II. FOTOGRAFIJA IR VALDŽIA	49
1. TEISINIS FOTOATELJĖ VEIKLOS REGULIAVIMAS IR PRIEŽIŪRA	49
2. FOTOGRAFIJA IR IMPERINĖ IDEOLOGIJA	58
Cerkvių nuotraukos	58
I. Petrovo Supraslės vienuolyno albumas	62
Rusiško pasaulio žymės Vilniaus nuotraukų albumuose	66
3. VALSTYBĖS UŽSAKYMAI. ETNOGRAFINĖ FOTOGRAFIJA	68
Lietuvos fotografų dalyvavimas Rusijos etnografijos parodoje	70
Rusijos vyrų kostiumų albumas	79
Kiti pavyzdžiai	80
III. FOTOGRAFIJA IR VISUOMENĖ	109
1. FOTOGRAFIJA IR KRAŠTO PAŽINIMAS. MIESTŲ ALBUMAI	110
Pirmieji Vilniaus albumai. 1860–1866	115
Antras etapas. J. Čechavičiaus vyravimo laikotarpis. 1867–1887	121
2. FOTOGRAFIJA IR PAŽANGOS DOKUMENTAVIMAS	126
Lietuvos geležinkelių nuotraukos	126
Žemės ūkio ir pramonės parodų fotografavimas	133
IŠVADOS	155
SANTRUMPOS	158
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	161
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	173
PRIEDAS. LIETUVOJE ŠLAPIOJO KOLODIJAUS LAIKOTARPIU FOTOGRAFIJOS SRITYJE VEIKUSIŲ ASMENŲ SĄVADAS	178
ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS	245

IVADAS

Darbo problema

Fotografija neabejotinai yra vienas iš svarbiausių XIX amžiaus išradimų. Pirmųjų fotografinių Louis Jacques'o Mandé Daguerre'o išrastu būdu ant sidabro plokštelių užfiksuotų vaizdų – dagerotipų – buvo daromas vienas egzempliorius, ir jis funkcionavo panašiai kaip tradiciniai vienetiniai miniatiūrinio formato dailės kūriniai. Beveik tuo pačiu metu kaip ir L. J. M. Daguerre'as anglas Williamas Henry Foxas Talbotas sukūrė dviejų etapų fotografiją, pavadintą talbotipija, kuomet šviesai įjautrintame popieriuje pirma gaunamas negatyvinis vaizdas, o iš jo kopijuojant – pozityvinis kitame popieriaus lape. Dagerotipija Lietuvą pasiekė gana greitai, bet žinių, kad mūsų šalyje būtų buvusi taikoma talbotipija, neturime. Dviejų etapų fotografija visiškai išstūmė dagerotipiją, kai atsirado vadinamieji šlapiojo kolodijaus negatyvai, iš kurių buvo gaminami pozityviniai atspaudai specialiai paruoštame šviesai jautriame popieriuje. Vietoj vienetinio dagerotipo atsirado tiražuoti popieriniai atspaudai, tačiau dėl sudėtingo fotografavimo proceso ir negatyvo apdorojimo šlapiojo kolodijaus fotografija dar netapo masinė – ji vis dar išsaugojo išskirtinumo statusą.

Sparti fotografijos plėtra Lietuvoje prasidėjo, kai joje XIX amžiaus VI dešimtmčio pabaigoje pradėtas taikyti šlapiojo kolodijaus fotografijų darymo būdas. Tuo metu įvairių profesijų asmenys susižavėjo fotografijos teikiamomis finansinėmis ir meninėmis galimybėmis ir įsigijo studijas. Vilniuje fotoateljė įkūrė dainininkas Achille Giuseppe Bonoldi, aktoriai Bolesławas Nowiński ir Juozapas Surevičius, smuikininkas Faustinas Lopatinskis, knygrišys Friedrichas Sovienas, atsirado pirmieji fotografai mėgėjai. Tai buvo metas, kai fotografija paveikė kai kurių dailininkų likimą. Sakykim, studijuodamas dailę Sankt Peterburge, Alexanderis Straussas susidomėjo fotografija, tad, sugrįžęs į Vilnių, nustojo tapyti ir ėmė vadovauti fotoateljė, o vėliau tapo šios klestinčios įmonės bendrasavininkiu.

Šlapiojo kolodijaus laikotarpiu atsirado profesionali studijinė (portretinė) fotografija, pradėtos kurti plenerinės nuotraukos. Esminis šių fotografijų bruožas – galimybė jas dauginti nors dar ir nedideliu tiražu – davė pradžia vietovaizdžių ir įvairių įvykių nuotraukų albumams. Nors ir daryti nedideliais tiražais, dėl brangumo nelabai paplitę, tokie atspaudai bei jų rinkiniai vis tiek atliko padauginto vaizdo funkciją.

Laikotarpis baigėsi, paplitus gamyklinėms sidabro bromidu įjautrinta želatinos emulsija padengtoms plokštelėms¹. Jų atsiradimas esmingai pakeitė fotografijos pobūdį: ne tik supaprastėjo fotografavimas – fotografija pasidarė prieinama platesnėms masėms, tačiau daug svarbiau, kad žymiai sutrumpėjo eksponavimo laikas. Želatinos plokštelės gerokai jautresnės, todėl apšvietimo laikas sutrumpėjo iki sekundės dalių, ir tai įgalino fotografuoti greitai kintančius procesus. Trumpesnis eksponavimo laikas leido kitaip kurti atvaizdus, ieškoti kitokių meninės išraiškos priemonių. Tik želatinos plokštelių atsiradimas sudarė

¹ Toliau jos bus sinonimiškai vadinamos ir emulsinėmis, ir sidabro bromido plokštelėmis.

sąlygas plėtotis piktorializmui, reportažinei fotografijai, fotografija pasidarė plačiai prieinama mėgėjams, taigi gausėjo šeimyninių nuotraukų ir privačių albumų.

Šlapiojo kolodijaus metodo naudojimo pradžia Vakarų Europoje sutapo su vokiečių istoriko Reinharto Kosellecko nustatytu Naujųjų laikų epochos žmogaus mąstymo lūžiu, žyminčiu takoskyrą tarp ikimodernaus pasaulio (1750–1850, egzistavusio patirties erdvėje) ir modernaus pasaulio (dėmesį sutelkusio į lūkesčių horizontą)². Lietuvos visuomenės raida gerokai skyrėsi. Antroje XIX amžiaus VI dešimtmečio pusėje, kai šlapiojo kolodijaus metodas pasiekė Lietuvą, politinės permainos (Krymo karo pabaiga, naujo Rusijos imperatoriaus atėjimas į valdžią), ekonominio gyvenimo pokyčiai (artėjanti valstiečių reforma, žemės ūkio ir kredito draugijų steigimas, planai įkurti aukštąją mokyklą Vilniuje), taip pat technikos pažanga (garo varikliai, telegrafas, geležinkelis) laikinai suteikė vilčių ir Lietuvos visuomenei. Viltims nebuvo lemta išsipildyti, o po nepasisekusio 1863–1864 metų sukilimo visuomenė dar ilgai jautė traumą ir išgyveno valdžios represijas.

Fotografija į Lietuvą, kaip ir į kitas šalis, atėjo kaip modernybės atributas ir simbolis. Fotografija Lietuvoje atsirado ir įsitvirtino, visuomenei turint ribotą jos patirtį. Žinios apie šią sritį kaupėsi iš pasakojimų ir asmeninių patirčių, o fotografijos recepciją veikė tradicinėmis manualinėmis technikomis sukurtų dailės kūrinių vertinimai

Nagrinėjant kelių dešimtmečių fotografijos istoriją reikia atsižvelgti į tai, kad tiriamas laikotarpis atitinka maždaug vienos kartos gyvenimo tarpsnį. Dauguma pirmųjų fotografų buvo gimę ikifotografiniais laikais (apie fotografijos išradimą paskelbta 1839 metais). Į jų gyvenimą fotografija atėjo kaip visiška naujovė, kurios vietą dar reikėjo suprasti. Po trisdešimties šlapiojo kolodijaus metodo taikymo metų padėtis visiškai pasikeitė – daugumai žmonių fotografija jau buvo jų gyvenimo kasdienybė. Šį faktą labai svarbu įvertinti, nagrinėjant fotografijos raidą per santykinai trumpą laikotarpį.

Nors Lietuvos fotografijos istorijos tyrimams skiriama nemažai dėmesio, ankstyvasis laikotarpis nuo pirmųjų po dagerotipų sukurtų popierinių nuotraukų iki vadinamosios momentinės fotografijos išsigalėjimo, turėjęs įtakos fotografijos raidai, atskirai nenagrinėtas. Reikalingas bendresnio pobūdžio tyrimas, nuosekliai, iš vienos metodologinių pozicijų aptariantis fotografijos, kaip svarbios visuomenės kultūros dalies, vystymąsi nuėmusius faktorius.

Tyrimo objektas

Pagrindinis tyrimo objektas yra šlapiojo kolodijaus laikotarpio fotografija, t. y. visos šiuo būdu Lietuvoje padarytos nuotraukos bei jų kūrėjai ir fotografų darbą sąlygoję socialiniai faktoriai. Tyrimo objektas apims visų Lietuvoje dirbusių fotografų produkciją, nepaisant jų buvimo Lietuvoje trukmės.

² Historia magistra vitae: The dissolution of the topos into the perspective of a modernized historical process in Reinhart Koselleck, *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*, Columbia University Press, 2004, p. 28–42. Cituota iš Aurimas Švedas, *Istoriko teritorija*, Vilnius: Aukso žuvys, 2020, p. 280.

Tyrimo tikslas

Išnagrinėti fotografijos raidą Lietuvoje vyraujant šlapiojo kolodijaus metodui ir išsiaiškinti svarbiausius fotografijai įtaką dariusius socialinius faktorius.

Šiam tikslui pasiekti buvo išsikelti tokie **tyrimo uždaviniai**:

- nustatyti kraštines šlapiojo kolodijaus metodo dominavimo datas;
- identifikuoti išlikusias ir tik iš šaltinių žinomas šlapiojo kolodijaus būdu Lietuvoje padarytas nuotraukas;
- ištirti portretinių fotoateljė veiklą, parengti fotografų biografijas ir išanalizuoti fotografų, kaip socialinės grupės, struktūrą ir laikyseną;
- nustatyti ir ištirti svarbiausius socialinius šlapiojo kolodijaus laikotarpio Lietuvos fotografijos raidos veiksnius, apimančius:
 - a) valstybės įtaką, pasireiškiančią teisiniu fotografų veiklos reguliavimu, cenzūra, imperinės ideologijos sklaida, valstybės užsakymais;
 - b) visuomenės poreikius, susijusius su kraštotyros idėjomis, technikos ir ūkio pažanga.

Pažymėtina, kad šiame darbe nekeliamas uždavinys išanalizuoti šlapiojo kolodijaus laikotarpiu sukurtų nuotraukų stilistiką ir jos raidą. Fotografijos estetika, vaizdų analizė ir su tuo susijusi dailės konteksto problematika, patys savaime fotografijos istorijos tyrimams svarbūs klausimai, liko už mano tyrimų lauko. Estetiniai klausimai darbe aptariami tik tiek, kiek jie siejasi su fotografijos technologija ir yra būtini vertinant atskirų fotografų darbus.

Chronologinės ir geografinės tyrimo ribos

Periodizuojant Lietuvos fotografijos istoriją, šiuo metu cezūromis laikomi svarbūs politiniai visuomenės istorijos įvykiai: 1863–1864 metų sukilimas, 1905–1907 metų revoliucija, Pirmojo pasaulinio karo pradžia ar vokiečių įžengimas į Lietuvą 1915 metais. Kaip ir nemažai fotografijos istorijos tyrėjų³, manau, kad XIX amžiaus fotografijos istorijai ne mažiau svarbi, o gal net svarbesnė metodų kaita. Darbe įtvirtinamas Lietuvos fotografijos raidos periodizavimas pagal vyravusią metodo rūšį. Tyrimas aprėpia kelis dešimtmečius – nuo šlapiojo kolodijaus technikos įsigalėjimo VI dešimtmetyje iki jo eros pabaigos IX dešimtmetyje. Nustatyti konkrečius ribinius metus, remiantis įvairiais duomenimis, yra vienas iš šio tyrimo uždavinių.

Tyrimas aprėpia Rusijos imperijai priklausiusią dabartinę Lietuvos teritoriją – Vilniaus ir Kauno gubernijas bei lietuviškąją Augustavo (po 1867 metų – Suvalkų) gubernijos dalį. Lietuvos vietovardis bus vartojamas moderniąja – etnografinių lietuvių žemių – įvardijimo prasme. Antroje XIX amžiaus pusėje visuomenė sparčiai nacionalizavosi. Dėl to ir dėl valdžios politikos baltarusių atžvilgiu istorinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės

³ Pvz., Mary Warner Marien, *Photography: a Cultural History*, New York: Harry N. Abrams Publishers, 2002.

teritorija (Rusijos imperijos administratorių apibūdinama kaip Šiaurės vakarų kraštas) vis labiau diferencijavosi pagal etnokultūrą ir konfesiją, vis labiau ryškėjo skirtumai tarp lietuviškų ir baltarusiškų žemių. Tuo metu tarpusavyje varžėsi keli Lietuvos vaizdiniai, bet vis aiškesnes apybraižas įgijo etnografinės Lietuvos įsivaizdavimas. Tai leidžia į tiriamąjį objektą pažvelgti iš šiuolaikinės geografijos pozicijų ir susiaurinti faktografinę itin gausios medžiagos imtį. Kita vertus, Vilniaus, Kauno ir Augustavo gubernijose gana intensyviai cirkuliavo bendros politinės idėjos, jų gyventojai aktyviai dalyvavo 1863–1864 metų sukilime, nulėmusiame krašto raidą, taip pat paveikusiame ir ankstyvosios Lietuvos fotografijos plėtotę.

Ištirtumas ir tyrimų apžvalga

Lietuvos fotografijos istorijos tyrimai prasidėjo vėlai, ilgai nepranoko faktografinio lygmens ir didele dalimi tokie išliko iki šiol. Suprantama, tyrimų pradžioje siekta identifikuoti išlikusias fotografijas ir surasti su jomis susijusius šaltinius. Neretai populiariuose miestų istorijos albumuose būdavo pateikiamos ir fotografų veiklos apžvalgos, ir publikuojamos senosios fotografijos. Ilgainiui daugiausia dėmesio skirta ryškiausių fotografų biografiniams ir Vilniaus fotografijai. Tik fragmentiškai tyrinėtas Kaunas, o ankstyvoji provincijos fotografijos istorija – dar mažiau. Panagrinėti žanrai (portretas, peizažas, reportažinė fotografija), šiek tiek aptartos politinės sąlygos (pirmiausia 1863–1864 metų sukilimo įtaka) ir nuotraukų vartotojai. Nemažai lyginta Lietuvos ir Europos fotografijos raida, atsižvelgta į fotografijos ir dailės santykį.

Daugiausia dėmesio iki šiol skirta XIX amžiaus Vilniaus fotografijai. Ankstyviausias šaltiniais paremtas straipsnis apie fotografijos ištakas Vilniuje pasirodė 1940 metais⁴. Euzebijus Lopacinskis, remdamasis daugiausia senosios Vilniaus spaudos straipsniais ir skelbimais, pateikė Vilniaus fotografijos istorijai vertingų žinių apie pirmųjų šio miesto fotografų Achille Bonoldi, Abdono Korzono, Valerijono Dovmonto, Alberto Swieykowskio, kitų biografijas ir veiklą. Pirmas lietuvių autorius – Virgilijus Juodakis – fotografijos istoriją nagrinėjo 1973 metais apgintoje disertacijoje⁵. Dabar šis darbas labiau minėtinas kaip fotografijos tyrimų istorijos faktas, nes jame pateikta Lietuvos fotografijos pradžios versija ir Vilniaus fotografų pristatymas vėlesnių tyrėjų yra gerokai pakoreguoti ir papildyti.

Vilniaus fotografijos istorijai svarbios pozicijos yra Varšuvos nacionalinio muziejaus (VNM) darbuotojos Małgorzatos Plater-Zyberk parengtas šiame muziejuje saugomų Vil-

⁴ E. Łopaciński, Pierwsi fotografowie wileńscy, *Gazeta Codzienna*, 1940 04 10, nr 79, s. 4; 1940 04 14, nr 83, s. 4.

⁵ Virgilijus Juodakis, Fotografijos istorijos Lietuvoje bruožai iki 1940 metų: Disertacija istorijos mokslų kandidato laipsniui įgyti, Vilniaus valstybinis V. Kapsuko universitetas, Vilnius, 1973. Knygos pavidalu, rūpinantis Stanislovui Žvirgždui, disertacija išleista tik nepriklausomoje Lietuvoje po dviejų dešimtmečių. Žr. Virgilijus Juodakis, *Lietuvos fotografijos istorija, 1854–1940*, Vilnius: Austėja, 1995.

niaus fotografų nuotraukų katalogas⁶ ir Margaritos Matulytės sudarytas leidinys *Vilniaus fotografija, 1858–1915*⁷. Minėtini keli inventorizacinio pobūdžio straipsniai, kuriuose aptarti Rusijos Valstybės istorijos muziejuje (VIM) saugomi Alberto Swieykowskio ir Vilhelmo Zacharčiko Vilniaus aplankai⁸, Lenkijoje saugomos Abdon Korzono⁹ ir Konrado Brandelio¹⁰ Vilniaus nuotraukos. Kelių Vilniaus fotografų biografijos ir fotografinis palikimas yra ištirti gana gerai. Pvz., pasirodžius keletui monografių apie Juozapą Čechavičių ir jo nuotraukų parodų katalogų¹¹ šio fotografo biografijos ir kūrybos tyrimus galima laikyti beveik baigtais. Vida Bakutytė, rašydama apie vilnietį F. Lopatinskį, pateikė naujų šio fotografo biografijos faktų ir aptarė fotografinę jo veiklą¹². Šios disertacijos autorius A. Rohrbachui¹³, A. Korzonui¹⁴, K. Brandeliui¹⁵ skirtose publikacijose taip pat yra nagrinėjęs atskirų fotografų paveldą.

Atsvara dideliame susidomėjimui Vilniaus fotografija yra Vaidos Almonaitytės-Navickienės daktaro disertacija, skirta Kauno miestovaizdžio 1861–1969 metų fotografijai¹⁶. Darbo tikslas buvo atsekti istorinę Kauno miestovaizdžių fotografijos raidą, įvardyti iškiliausius šios srities fotografus ir išnagrinėti jų kūrybą. Autorė, pasigedusi ir empirinės, ir gilesnės menotyrinės miestovaizdžių fotografijų analizės, išsikėlė tikslą suregistruoti ir iš naujo įvertinti Kauno nuotraukas. Šlapiojo kolodijaus laikotarpis apima nedidelę disertacijoje tiriamo laikotarpio dalį. V. Almonaitytė-Navickienė joje aptarė šlapiojo kolodijaus laikotarpiu Kauną fotografavusių A. Rohrbacho ir J. Čechavičiaus darbus, apsiribodama žinomų nuotraukų suregistravimu ir jų ikonografijos apibūdinimu.

⁶ *Spojrzenia na Wilno. Fotografia Wileńska 1839–1939* / oprac. Małgorzata Plater-Zyberk, Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, 1999.

⁷ *Vilniaus fotografija. 1858–1915* / sudarytoja Margarita Matulytė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, [2001].

⁸ Ирина Салтыкова, Виленские альбомы из собрания Государственного исторического музея in *Vilniaus fotografai. Tarptautinė Lietuvos fotografijos istorijos konferencija* / [sudarytoja Vitalija Jočytė], Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005, p. 49–60. Šių fotografijų premjera įvyko Vilniuje 2000 m. Lietuvos nacionalinio muziejaus surengtoje parodoje ir jos pagrindu 2001 m. išleistoje anksčiau minėtoje M. Matulytės sudarytoje knygoje *Vilniaus fotografija: 1858–1915*.

⁹ Małgorzata Plater-Zyberk, Abdon Korzon – pierwszy fotograf Wilna in *Vilniaus fotografai. Tarptautinė Lietuvos fotografijos istorijos konferencija*, p. 15.

¹⁰ Danuta Jackiewicz, Wilno w fotografii Konrada Brandla z Warszawy in *ibid.*, p. 37.

¹¹ *Juozapo Čechavičiaus Vilnius: parodos vadovas*, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2015; *Juozapas Čechavičius, 1818–1888: fotografijos* [albumas] / sudarytoja Jūratė Gudaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, [2016]; *Juozapas Čechavičius ir jo epocha fotografijoje: katalogas* / sudarytojas Dainius Junevičius, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2018.

¹² Vida Bakutytė, *Vilniaus muzikas, fotografas ir poetas Faustynas Łopatyński (1825–1886): lietuviški kūrybinės veiklos punktyrai*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019.

¹³ Dainius Junevičius, *Antalis Rohrbachas: 1861 m. fotografijos*, Vilnius: Versus aureus, 2013.

¹⁴ Dainius Junevičius, *Abdonas Korzonas – pirmųjų Vilniaus vaizdų fotografas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2017.

¹⁵ Dainius Junevičius, Varšuvos fotografas Konradas Brandelis Lietuvoje: pirmoji viešnagė. 1871 m., *Kultūros barai*, 2010, nr. 5, p. 84–86; Dainius Junevičius, Gediminas Jucys, Varšuvos fotografas Konradas Brandelis Lietuvoje: Antroji viešnagė 1873 m., *ibid.*, nr. 6, p. 80–86.

¹⁶ Vaida Almonaitytė-Navickienė, *Kauno miestovaizdžio fotografija 1861–1969 metais*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2005.

Keliuose darbuose surašytos Marijampolėje, Panevėžyje ir Šiauliuose XIX amžiuje veikusios fotoateljė¹⁷, o kitų Lietuvos vietovių fotografijos istorija iki šiol netyrinėta jokių požiūriu.

Politinių įvykių, valdžios įvestų apribojimų poveikį 1863–1864 metų sukilimo laikotarpiu Vilniuje dirbusių fotografų veiklai tyrė M. Matulytė¹⁸. Remdamasi rastais archyviniais dokumentais ji išnagrinėjo A. Bonoldi, A. Korzono, Jono (Ivano) Levickio, A. Swieykowskio veiklos aplinkybes minėtu metu.

M. Matulytė taip pat pateikė trumpą Lietuvos fotografijos raidos iki želatininių plokštelių atsiradimo apžvalgą¹⁹. Kaip ir vėlesnėje Agnės Narušytės ir Margaritos Matulytės parengtoje knygoje²⁰, pristatant fotografijos raidą šlapiojo kolodijaus laikotarpiu aptarti portretinių nuotraukų, peizažinės fotografijos, fotografijos cenzūros pradžios klausimai.

Keli autoriai nagrinėjo teisinį fotografų veiklos reguliavimą Šiaurės vakarų krašte²¹. Nors ši problematika šiuo metu ištirta geriausiai, išlieka poreikis apibendrinti ir patikslinti mūsų žinias apie aptariamu laikotarpiu fotografų veiklą reglamentavusią teisinę bazę.

J. Mulevičiūtė gilinasi į teisėsauuginės fotografijos tapsmą Rusijos valdytose istorinėse Lietuvos žemėse²². Jos tyrimas aprėpė ir fotografijos naudojimą teisėsaugoje šlapiojo kolodijaus laikotarpiu. Nagrinėdama autorių teisių padėtį XIX amžiuje Šiaurės vakarų krašte, ji taip pat aptarė fotografijos autorių teisės raidą ir pristatė atvejį, kai dar šlapiojo kolodijaus laikotarpiu remiantis galiojančiais įstatymais, buvo apsaugotos autorinės J. Čechavičiaus teisės²³. Anksčiau šį faktą paskelbė ir dokumento šaltinį nurodė M. Matulytė²⁴.

Ewa Manikowska²⁵ tyrė ryšį tarp politikos, istorijos, kultūros paveldo ir fotografijos Rusijos Vakarų gubernijose ir Lenkijos Karalystėje. Analizuodama, kaip vaizdinėmis prie-

¹⁷ Viktoras Gulmanas, *Iš fotografijos vystymosi Sūduvoje istorijos. 1839–1941 m.*, mašinraštis, Kapsukas, 1977, Marijampolės kraštotyros muziejus, GEK15088, R3765; *Senasis Panevėžys nuo pirmųjų fotografijų iki 1918 metų* / sudarytoja ir tekstų autorė Zita Pikelytė, Panevėžys: Panevėžio kraštotyros muziejus, 2003; Jonas Nekrašius, Senoji Šiaulių fotografija (1863–1944), *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 1, 2006, p. 351–382.

¹⁸ Margarita Matulytė, 1863-ųjų sukilimo laikai in *Vilniaus fotografija, 1858–1915*; idem, Fotografuoti draudžiama: Vilniaus fotografų likimai 1863-ųjų sukilimo laikmečiu in *Kultūrologija*, t. 9: *Lietuvos menas permainų laikais*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002, p. 173–188; idem, Lietuvos fotografija laisvės kovų su Rusijos imperijos valdžia metais in Margarita Matulytė, Agnė Narušytė, *Camera obscura: Lietuvos fotografijos istorija 1839–1945*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016.

¹⁹ Margarita Matulytė, Vilniaus fotografijos aukso amžius in *Vilniaus fotografija. 1858–1915*, p. 27–37.

²⁰ Margarita Matulytė, Agnė Narušytė, op. cit.

²¹ Margarita Matulytė, Fotografijos cenzūros pradžia in Margarita Matulytė, Agnė Narušytė, op. cit., p. 101; Jolita Mulevičiūtė, *Besotis žvilgsnis. Lietuvos dailė ir vizualioji kultūra. 1865–1914*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012, p. 126–130; Dainius Junevičius, Przepisy regulujące działalność zakładów fotograficznych w Rosji w XIX wieku i przykłady ich stosowania in Małgorzata Plater-Zyberk, s. 23–28.

²² Jolita Mulevičiūtė, Stebėti ir užkardyti. Fotografija Rusijos imperijos teisėsaugoje: lietuviškieji kontekstai, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 99, 2020, p. 26–56.

²³ Jolita Mulevičiūtė, Kam priklauso menas? Pastabos apie autorių teisių reglamentavimo Lietuvoje pradžią, *Menotyra*, 2018, t. 25, nr. 4, p. 299–318.

²⁴ *Camera obscura: Lietuvos fotografijos istorija, 1839–1945*, 2016, p. 134.

²⁵ Ewa Manikowska, *Photography and Cultural Heritage in the Age of Nationalisms. Europe's Eastern Borderlands (1867–1945)*, London: Bloomsbury, 2019.

monėmis buvo formuojama Rusijos tautinė ir imperinė tapatybė į Rusijos imperiją po ATR padalinimo patekusiame teritorijose, ji įtraukė P. Batiuškovo leistą „Vakarų gubernijų rusų senovės paminklų“ seriją²⁶ ir VUB RS saugomą fotografo I. Petrovo Supraslės vienuolyno fotografijų albumą. Mano tyrimui svarbu, kad šiame jos darbe taip pat aptarta fotografijos vieta 1867 metų Rusijos etnografijos parodoje bei Lenkijos fotografų dalyvavimas joje.

Pažymėtina, kad minėtuose tyrimuose, kai nagrinėti ilgai trukę reiškiniai, tyrinėtojos pagrįstai neapsiribojo vieno technologinio proceso vyravimo laikotarpiu.

Apibendrinant – iki šiol beveik netirtas visuomeninių sąjūdžių (kraštotyros, pamin-klosaugos, mėgėjų istorijos ir archeologijos) ir valdžios politikos (oficialiosios ideologi-jos sklaida, užsakymų praktika, cenzūra, kt.) poveikis XIX amžiaus VI–IX dešimtmečio Lietuvos fotografijos raidai. Nėra darbų, kuriuose fotografijos istorijai periodizuoti būtų naudotasi technologinės pažangos prieiga, taip pat šlapiojo kolodijaus laikotarpis netirtas specifiškai.

Taigi, imties požiūriu ligi šiol daugiausia buvo tirta Vilniaus fotografijos istorija ir atskirų fotografų biografijos. Pagal prieigą išskirtini informacinę reikšmę turintys kumulia-tyviniai, faktografiniai darbai ir tam tikras temas bei problemas plėtojančios publikacijos. Pastarosiose daugiausia gvildinti politiniai veiksniai, teisinė reglamentacija ir atskiri fo-tografijos žanrai, tačiau technikų (išskyrus dagerotipiją) ypatumams ir jų kaitai daugiau dėmesio neskirta.

Metodologija

Darbas susidėjo iš trijų stadijų, į kurias prancūzų filosofas Paulis Ricoeuras suskaidė isto-riografinį tyrimą: 1) dokumentinė stadija, kai, remiantis archyviniais šaltiniais ar liudy-tojais, nustatomi ir patikrinami faktai; 2) faktų „supratimas ir paaiškinimas“, kai istorikai siekia suprasti priežastinį ryšį, ir 3) platesnis reprezentavimas, kai siekiama nustatyti ben-drus vardiklius, stambius praeities naratyvo periodus²⁷.

Tyrime derinau keletą metodų, įprastų sociokultūrinės aplinkos tyrimams. Pagal ana-logiją su socialine dailės istorija mano tyrimą galima laikyti socialine fotografijos istorija. Fotografiją tiriu kaip atvirą, kompleksinį, kontekstinį reiškinį, apimantį technologinius ir socialinius aspektus. Socialinei fotografijos istorijai tirti taip pat naudojau lyginamosios analizės ir ikonografinį metodus.

Plačiai taikiau empirinę ir faktografinę prieigą, rinkdamas fotografijos istorijai svarbius faktus ir atlikdamas darbų atribuciją. Šiuo metu šlapiojo kolodijaus metodo laikotarpiu Lietuvoje darytos fotografijos vis dar yra nepakankamai identifikuotos, aprašytos ir suin-ventorintos. Jos pasklidusios po įvairias šalis ir aptinkamos ne tik muziejų fonduose, bet ir privačiose kolekcijose. Kai kurios jų žinomos tik iš reprodukcijų ar aprašymų. Mėginant

²⁶ Памятники русской старины в Западных губерниях....

²⁷ Paul Ricoeur, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris: Seuil, 2000, p. 168.

identifikuoti ir rekonstruoti šiam tyrimui svarbių nuotraukų visumą, siekiau surasti pačius kūrinius, nustatyti jų buvimo vietą, sukūrimo laiką ir autorių.

Tyrimui naudoti šaltiniai

Ikonografiniai tyrimo šaltiniai – nuotraukos Lietuvos ir užsienio šalių atminties institucijų saugyklose, publikacijos periodinėje spaudoje ir leidiniuose. Vykdydamas disertacinį tyrimą svarbiu dalyku laikiau surinkti kuo išsamesnius duomenis apie išlikusias tiriamu laikotarpiu padarytas nuotraukas, todėl išnagrinėjau ne tik Lietuvos, bet ir Lenkijos, Rusijos, taip pat Prancūzijos ir Baltarusijos didžiųjų bibliotekų ir muziejų kolekcijas, kurių Lietuvos fotografijos istorikai nebuvo tyrę.

Lietuvoje daugiausia šlapiojo kolodijaus naudojimo laikotarpio portretinių ir vietovaizdžių nuotraukų rinkinių saugoma Vilniuje: LVIA Grafo Michailo Muravjovo muziejaus (GMMM) ir Mokslo bičiulių draugijos fonduose, MAVB fotografijų rinkiniuose, Lietuvos nacionaliniame muziejuje (LNM) bei Vilniaus universiteto bibliotekos (VUB) Vilniaus medicinos draugijos, Vilniaus viešosios bibliotekos ir Senienų muziejaus Ikonografijos ir Fotografijų fonduose). Pažymėtina, kad Lietuvos atminties institucijose saugomi tiriamo laikotarpio fotografijų rinkiniai sudaryti iš XIX amžiaus pabaigoje – pirmoje XX amžiaus pusėje surinktų kolekcijų.

Taip pat peržiūrėjau Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje ir Kauno technologijos universiteto bibliotekoje esančias portretinių nuotraukų kolekcijas, Šiaulių „Aušros“ muziejaus (ŠAM) rinkinius, Žemaičių muziejuje „Alka“ saugomą Platelių dvarininkų Choiseul-Gouffier fotografijų rinkinį.

Didžiausias atradimas buvo Šilutės Hugo Šojaus muziejuje rastas K. Brandelio 1875 metais sudarytas Vilniaus vaizdų albumas. Iki šiol apie jo buvimą žinota tik iš spaudos. Buvo žinoma keliolika pavienių albumo nuotraukų, deponuotų Varšuvoje Adomo Mickevičiaus literatūros muziejuje ir šiuo metu tikriausiai dingusių. Albumą minėtas Šilutės muziejus įsigijo 1976 metais iš privataus asmens, kuris jį paveldėjo iš savo giminaičio, XIX amžiaus pabaigoje gyvenusio Vilniuje.

Lietuvoje sudaryti privatūs šlapiojo kolodijaus laikotarpio nuotraukų rinkiniai yra patekę į kelias Lenkijos bibliotekas ir muziejus. Štai Lenkijos nacionalinėje bibliotekoje yra dalis Mykolo Brenšteino rinkinio ir istoriko Tado Korzono Kauno laikotarpio (1860–1862) šimto dvidešimties fotografijų rinkinys²⁸. Krokuvoje Jogailaičių bibliotekos Rankraštyne yra asmeninio Adomo Honorijaus Kirkoro nuotraukų rinkinio, kuriame buvo ir portretinių, ir vietovaizdžių fotografijų, likučiai; Vladislovo Gurskio ir Bronislovo Kadero turėtos portretinės nuotraukos. Šiuose rinkiniuose gausu Vilniaus fotografų darbų. Mazovijos muziejaus Plocke (MMP) saugomas Žemaitijoje gyvenusios Landsbergių giminės albumas – jame yra 1863–1864 metų sukilimo Lietuvoje dalyvių atvaizdų²⁹. Kelias A. Korzono Vilniaus

²⁸ [Fotografie krewnych i znajomych Prószyńskich], BNW, Rps I 5977.

²⁹ MMP/S/508a, muziejaus darbuotojų informacija.

vietovaizdžių nuotraukas saugo VNM ir Ossolińskich biblioteka Wroclawe. Gausesni J. Čechavičiaus padarytų Vilniaus vietovaizdžių nuotraukų rinkiniai yra VNM, Krokuvos nacionaliniame muziejuje, Wroclavo nacionaliniame muziejuje, Jogailaičių universiteto Meno istorijos instituto fotografijų fonde. Tiriamo laikotarpio Vilniaus nuotraukų yra Lenkijos mokslų akademijos Meno instituto fototekeje.

Šiame tyrime į mokslinę apyvartą taip pat įtraukiami VNM saugomi trys Marijos Celistinos Bočkovskytės (Kirkorienės) iškarpų, grafikos darbų ir fotografijų albumai, sudaryti apie 1860 metus, jai gyvenant Vilniuje.

Pavienių svarbių Lietuvos vietovaizdžių nuotraukų rinkinių yra Rusijos atminties institucijų saugyklose. Vykdydamas paieškas Sankt Peterburge, Rusijos nacionalinės bibliotekos (RNB) Estampų skyriuje identifikavau Vilniaus fotografo Friedricho Hetzscholdo sudarytą iki 1865 metų perstatytų cerkvių albumą ir Konrado Brandelio 1871 metų Liepojos–Kaišiadorių geležinkelio nuotraukų aplanką, o Rusijos dailės akademijos (RDA) bibliotekos fonde – du J. Čechavičiaus iki 1873 metų sukurtų Vilniaus nuotraukų aplankus. Reikšmingą iki 1866 metų Lietuvoje padarytų nuotraukų rinkinį radau Rusijos etnografijos muziejuje (REM) esančioje Rusijos etnografijos parodos fonde. Rusijos saugyklose identifikavau net penkių V. Zacharčiko Vilniaus ir apylinkių vaizdų albumų buvimo vietas.

Pavienių portretinių nuotraukų gali būti daugelyje Rusijos saugyklų, tačiau reikšmingiausią ankstyvųjų nuotraukų rinkinį aptikau VIM. Jame saugoma didesnė Vilniuje veikusio Grafo Michailo Muravjovo muziejaus fotografijų rinkinio dalis. Šioje kolekcijoje yra keli šimtai portretinių Vilniaus fotografų 1855–1870 metais darytų nuotraukų. Tame pačiame muziejuje saugomi V. Zacharčiko ir A. Swieykowskio nuotraukų komplektai³⁰.

Nemažas iki 1863–1864 metų sukilimo Vilniuje darytų portretinių nuotraukų rinkinys yra Lenkų bibliotekos Paryžiuje archyve ir ikonografijos rinkiniuose. Čia taip pat yra stereoskopinių A. Korzono nuotraukų. Keletą peizažinių jo nuotraukų saugo Prancūzijos nacionalinė biblioteka, o J. Čechavičiaus – Prancūzijos fotografų draugijos archyvas.

Darbe taip pat naudojami privačiuose Sauliaus Gelažausko, Gedimino Petraičio, Dainiaus Raupelio, Aleksandro Samoilovo ir kitų kolekcininkų rinkiniuose esančiomis nuotraukomis.

Be šių šaltinių, disertacijoje panaudotos spaudoje skelbtos nuotraukų reprodukcijos.

Pagrindiniai spausdintiniai šaltiniai: Vilniaus dienraštis *Kurier Wileński*; Varšuvos dienraščiai *Gazeta Warszawska* ir *Kurier Codzienny*, turėję savo korespondentus Vilniuje; Varšuvos savaitraštis *Tygodnik Ilustrowany*; kita to meto periodika. Buvo naudingi šiuose periodiniuose leidiniuose skelbti straipsniai apie Vilniaus fotografijas ir atelję skelbimai. Pastarieji neretai pasirodė esantys vieninteliai šaltiniai apie fotoateljė iki 1863 metų. Ieškodamas papildomos medžiagos periodinėje Lenkijos ir Prancūzijos spaudoje, naudo-

³⁰ Ирина Салтыкова, Виленские альбомы из собрания Государственного исторического музея, р. 49.

jausi nacionalinių Lenkijos ir Prancūzijos bibliotekų suskaitmenintų leidinių svetainėmis polona.pl ir gallica.fr.

Reikšmingas, nors ir negausus, spausdintų šaltinių kompleksas – specializuota Rusijos fotografijos periodika: *Фотограф* (1864–1866), *Фотографическое обозрение* (1865–1869), *Фотограф* (1880–1884, Rusijos imperatoriškosios technikos draugijos V fotografijos ir jos taikymo skyriaus organas), taip pat Prancūzijos fotografų draugijos biuletenis *Bulletin de la Société française de photographie* (1855–1880).

Naudojasi svarbiais kitų šalių fotografijos istorijos tyrimais, juose paskelbtais dokumentais. Kalbėdamas apie bendrąją fotografijos istoriją remiuosi pagrindiniais apibendrinamaisiais darbais ir XIX amžiaus fotografijos enciklopedija³¹. Tyrimą su bendra Rusijos fotografijos raida siejau, remdamasis žymios Rusijos XIX amžiaus fotografijos istorikės Elenos Barchatovos parengta šios šalies fotografijos istorija³². Fotografiją autorė nagrinėjo kompleksiskai, apimdama socialinius, kultūrinius, politinius ryšius, Rusijoje vykusius procesus susiedama su pasaulio fotografijos istorija. Aptarti meniniai, techniniai, organizaciniai aspektai, žanrai, fotografų rengimas ir profesinis ugdymas, parodos, periodika, fotografų judėjimas ir t. t. Leidinys gausiai iliustruotas, aprėpia daugelį Rusijos fotografijos raidos dalykų; pateikta Rusijoje išleistų darbų apie fotografiją bibliografija, įvykių chronologija, svarbiausių fotografų biografijos.

Pagrindinį panaudotų archyvinų dokumentų masę sudaro Vilniaus ir Kauno gubernatorių kanceliarijų susirašinėjimas su vietinėmis įstaigomis ir Vidaus reikalų ministerijos (VRM) Vyriausiąja spaudos reikalų valdyba (VSRV) Sankt Peterburge. Šie dokumentai saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyvo (LVIA) Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernatoriaus kanceliarijos fonde, Vilniaus civilinio gubernatoriaus kanceliarijos fonde, Vilniaus policmeisterio kanceliarijos fonde, Kauno regioninio valstybės archyvo (KRVA) Kauno civilinio gubernatoriaus kanceliarijos fonde ir Rusijos valstybės istorijos archyvo (RVIA) Vyriausiosios spaudos reikalų valdybos fonde. 1863 metais fotoateljė steigimui ir priežiūrai ėmus taikyti Spaudos įmonių įstatymus, visos fotografijos įmonės savo veiklai pradėti arba pakeisti privalėjo gauti gubernatoriaus leidimą. Gubernatūrų kanceliarijos taip pat kasmet rengė ataskaitas VRM VSRV apie gubernijoje veikiančias fotografijos atelėjė. Šie archyviniai dokumentai suteikia informacijos apie jų veiklą, kasmetinius pokyčius. Juose neretai galima rasti ir platesnės informacijos apie fotografų santykius, komercinę ir finansinę studijų veiklos pusę.

³¹ Beaumont Newhall, *The New History of Photography*, New York: The Museum of Modern Art, 1997; A New History of Photography / ed. Michel Frizot, Köln: Könemann, 1998; Mary Warner Marien, *Photography: a Cultural History*, New York: Harry N. Abrams Publishers, 2002; *Encyclopedia of Nineteenth-Century Photography* / ed. John Hannavy, New York: Routledge, London: Taylor & Francis Group, 2008.

³² Елена Валентиновна Бархатова, *Русская светопись. Первый век фотоискусства 1839–1914*, Санкт-Петербург: Лики России, 2009.

Taip pat naudojami Lietuvos žydų genealoginių tyrimų grupės LitvakSIG suskaitmeninta Lietuvoje saugomų archyvinų dokumentų apie žydus duomenų bazė (<https://www.litvaksig.org/all-lithuania-database/>).

Oficialių institucijų fonduose sukauptus archyvinius šaltinius papildė privatūs dokumentai: amžininkų (Edvardo ir Andriaus Römerių; Antano Rönne, Mykolo Balinskio, Oskaro Kolbergo, Alfredo Römerio, Eustachijaus Tiškevičiaus ir kitų) dienoraščiai ir korespondencija. Juos skaičiau Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (MAVB) Rankraščių skyriuje (RS), LVIA, Varšuvos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyriuje, Jogailaičių universiteto bibliotekos Rankraštyne. Šiuose šaltiniuose radau nedaug, tačiau labai vertingos informacijos apie amžininkų santykį su fotografija.

Atkreiptinas dėmesys, kad patys fotografai apie savo darbą rašytinių liudijimų beveik nepaliko. Nežymi išimtis yra J. Čechavičius: jo rašytuose dokumentuose yra pakankamai fragmentų, iš kurių galima susidaryti nuomonę apie jo požiūrį į fotografiją.

Išsamus panaudotų archyvinų fondų sąrašas pateikiamas disertacijos pabaigoje.

Tyrimo aktualumas ir naujumas

Disertacijoje akcentuojama Lietuvos fotografijos raidą lėmusi technologinių ir socialinių veiksnių jungtis. Šlapiojo kolodijaus laikotarpio fotografija – jau ne tradicinė manualiniais būdais operuojanti ir unikalia kūryba grįsta dailė, bet dar ir ne neriboto tiražavimo galimybės suteikianti mechaninė priemonė. Toks dvilypis statusas riboja komercinį jos pajėgumą, lėmė plitimo, pritaikymo ir naudojimo galimybes, sąlygojo ikonografinį vaizdų diapazoną. Darbo naujumas – būtent šios prieštaringos (ir techninės, medžiaginės, ir socialinės, ideologinės) jungties, kaip tyrimo atspirties taško, pasirinkimas, leidžiantis išryškinti ir pačios medijos kilmės savitumą, ir socialines jos funkcijas.

Pirmą kartą parengtas išsamus šlapiojo kolodijaus laikotarpiu fotografijos srityje veikusių asmenų sąvadas.

Darbo naujumas – ir naujų rašytinių šaltinių, ir vaizdinių dokumentų įtraukimas į mokslinių žinių lauką. Atliekant darbą panaudoti anksčiau Lietuvoje netyrinėti užsienio šalių fondai. Tai leido identifikuoti ir pirmą kartą paskelbti fotografijos ir etnografijos istorijai svarbią unikalią ikonografinę medžiagą.

Darbo struktūra

Darbą sudaro įvadas, trys dėstymo dalys, išvados, santrumpų, iliustracijų, šaltinių ir literatūros sąrašai, asmenvardžių rodyklė ir fotografijos srityje veikusių asmenų sąvadas. Po kiekvienos dalies ir fotografų sąvado pateikiamos iliustracijos.

Įvade aptarta tiriamą problema, tyrimo tikslai ir uždaviniai, apibrėžtas tyrimo objektas, chronologinės ir teritorinės jo ribos, pateikta problematikos ištirtumo ir tyrimų apžvalga. Pristatyta darbe taikyta metodologija ir rašytiniai bei ikonografiniai šaltiniai, aptarti pa-

grindiniai panaudotų fotografinių rinkinių fondai. Pabaigoje įvertintas darbo naujumas ir aktualumas, pateikti ginamieji teiginiai.

I dalyje „Šlapiojo kolodijaus laikotarpis Lietuvoje“, aptarus ankstyvuosius fotografijos metodus ir šlapiojo kolodijaus metodo ypatybes, atsakyta į klausimą, kada šis būdas pasiekė Lietuvą ir kiek laiko vyravo. Skyrius „Fotografai laike ir erdvėje“ skirtas tiriamoje teritorijoje veikusioms fotografijos ateljė aptarti, jų veiklos ypatumams nagrinėti. Jame apibendrinta gausi faktografinė medžiaga ir padarytos išvados apie fotografų praktinę veiklos pusę, raida suskirstyta etapais. Taip pat išgildinti ją nulėmę faktoriai: komercinės veiklos ypatybės, fotografų mobilumas, jų tarpusavio santykiai. Nagrinėjant socialinį fotografų statusą pristatomas A. Strausso atvejis.

II dalyje „Fotografija ir valdžia“ aptarti fotografų veiklą determinavę faktoriai, susiję su valdžia: jos nustatyta ateljė veiklą reguliavusi teisinė bazė, fotografijos naudojimas imperinei ideologijai pagrįsti. Čia išnagrinėta valdžios vykdyta rusams fotografams teiktų privilegijų politika ir valdžios / valstybinių institucijų teiktų užsakymų svarba. Aptarti valdžios užsakymu sukurti nuotraukų albumai, fotografų dalyvavimas Rusijos parodose, su tuo susijusi etnografinės fotografijos pradžia Lietuvoje.

III dalis „Fotografija ir visuomenė“ skirta faktoriams, kilusiems iš visuomenės poreikių. Išskirta vietovaizdžių fotografija kaip krašto pažinimo priemonė, apibūdintas išlikusių Vilniaus ir kitų vietovių fotografijų fondas, šio pobūdžio nuotraukų sklaida visuomenėje. Taip pat aptarta kita fotografijų grupė, tenkinusi poreikį dokumentuoti reikšmingus aplinkos pokyčius ir įvykius.

Išvadose apibendrinti atlikto tyrimo rezultatai.

Nuoširdžiai dėkoju mokslinio darbo vadovei dr. Jolitai Mulevičiūtei už kantrybę ir mokslinę pagalbą, dr. Jolantai Širkaitei, paskatinusiai imtis šito tyrimo ir palaikiusiai nelen-gvais momentais, dr. Rasiui Makseliui ir visiems Lietuvos kultūros tyrimų instituto Dailės istorijos ir vizualiosios kultūros skyriaus darbuotojams už geranoriškumą, palaikymą ir supratimą.

Ginamieji teiginiai

1. Metodo nulemta laikotarpio specifika

~1855 – ~1885 metai – laikotarpis, kai Lietuvoje vyravo šlapiojo kolodijaus būdu daromos nuotraukos, išsiskiria iš visos Lietuvos fotografijos raidos ir turi būti vertinamas atsižvelgiant į metodo specifiką ir socialinę situaciją. Pagrindiniai faktoriai, lėmę fotografijos raidą, buvo tiek vidinės (susijusios su medijos specifika), tiek išorinės (susijusios su socialine aplinka) priežastys. Fotografijos brangumas, sudėtingos fotografavimo atvirame ore sąlygos ir vis dar ribotos dauginimo galimybės varžė jos socialines funkcijas.

2. Žanrų atsiradimas kaip atsakas į socialines reikmes

Kaip tiesioginis atsakas į to meto socialines reikmes tiriamuoju laikotarpiu plačiai paplito portreto žanras, atsirado visuomenės gyvenimo įvykius dokumentuojanti ir krašto-vaizdžio fotografija, padarytos pirmosios etnografinės nuotraukos. Tačiau skirtingų žanrų raida buvo nevienoda. Labiausiai plėtojosi portretinė, kur kas lėčiau – siaurą vartotojų ratą turėjusi peizažinė fotografija. Be to, fotografija buvo priversta konkuruoti su tradiciniais grafikos kūriniiais.

3. Santykis su valstybe. Teisinis reguliavimas

Nors fotografija naudota imperinės ideologijos skleidimo tikslams, nuoseklios valdžios politikos šioje srityje nebuvo. Teisiškai fotografija kaip atskiras, savitas vaizdų dauginimo būdas nebuvo išskirta – jai taikyti kitoms spaudos ir dauginimo formoms skirti įstatymai.

I. ŠLAPIOJO KOLODIJAUS LAIKOTARPIS LIETUVOJE

1. ANKSTYVOSIOS FOTOGRAFIJOS METODAI

Fotografija gimė 1839 metais Paryžiuje ir Londone po dešimtmečius trukusių daugelio fizikų, chemikų, optikų tyrimų ir eksperimentų su šviesai jautriomis cheminėmis medžiagomis³³. Du asmenys – prancūzas L. J. M. Daguerre'as ir anglas W. H. F. Talbotas – yra laikomi fotografijos pradininkais. Apie pirmojo padarytą išradimą pasauliui paskelbta 1839 metų sausį bendrame Dailės akademijos ir Mokslų akademijos posėdyje, o veikiantis aparatas ir fotografavimas pademonstruotas rugpjūčio 19 dieną. Netrukus buvo išspausdintas pirmasis dagerotipijos vadovėlis ir Paryžiuje pradėta prekiauti aparatais. Fotografuojant Daguerre'o metodu, kameroje obskuroje projektuojant atvaizdą ant jodo garais įjautrintos sidabro plokštelės buvo sukuriamas nematomas (latentinis) vaizdas. Paskiau, plokštelę palaikius gyvsidabrio garuose, vaizdas išryškėdavo. L. J. M. Daguerre'o proceso metu būdavo sukuriamas vienintelis egzempliorius, kuriame užfiksuotas vaizdas buvo veidrodžiškai apverstas. Didžiulis dagerotipų, vaizdingai vadintų „gamtos veidrodžiais“, privalumas – nepaprastai ryškus atvaizdas. Dagerotipai buvo gana brangūs ir prieinami tik pasiturintiems. Fotografavimas net esant geram apšvietimui trukdavo gana ilgai, be to, norint turėti kelis atvaizdus, reikėjo fotografuoti keliskart. Dagerotipija ėmė užkariauti pasaulį neįtikėtinais greitai. Tam labai patarnavo ir tai, kad patentą iš L. J. M. Daguerre'o nupirko Prancūzijos vyriausybė.

Sužinojęs, kad L. J. M. Daguerre'as pranešė apie savo išradimą, W. H. F. Talbotas, keletus metus eksperimentavęs su sidabro druskose išmirkytu šviesai jautriu popieriumi, 1839 vasarį Londone visuomenei parodė pirmąjį savo metodu sukurtą vaizdą. Pirmame etape jo nuotraukose apšviestos vietos pajuoduodavo, ir popieriuje susidarydavo atvirkščias (negatyvinis) vaizdas. Teisingam (pozityviniam) atvaizdui gauti kitas šviesai jautraus popieriaus lakštas, suglaustas su negatyviniu atvaizdu, buvo apšviečiamas tiesiogine saulės šviesa – jame atsirasdavo ir erdvės, ir šviesumo požiūriu teisingas vaizdas. Toks dviejų etapų negatyvinis-pozityvinis procesas, kai pradžioje sukuriamas negatyvinis atvaizdas, iš kurio galima padaryti praktiškai neribotą kiekį pozityvinių atvaizdų, vyraus iki pat skaitmeninės fotografijos atsiradimo. W. H. F. Talboto laikais šie dviejų etapų proceso privalumai nebuvo iš karto supraciuoti. Kitas didelis talbotipų privalumas – plonos nuotraukos, tad jas buvo patogiau siųsti paštu, buvo galima klijuoti į albumus ir knygas.

W. H. F. Talbotas savo metodą iš pradžių vadino fotogeniniu piešiniu (angl. *photogenic drawing*), o galutinį vaizdą popieriuje – talbotipą, o vėliau – kalotipą. Kadangi kalotipe vaizdas susidarydavo paviršiniame popieriaus sluoksnyje, jis nebuvo toks ryškus, kaip

³³ Šiam fotografijos istorijos etapui aprašyti naudotasi skyriumi "The early years: technology, vision, users, 1839–1875" in Naomi Rosenblum, *A World history of Photography*, New York, London, Paris: Abbeville Press Publishers, 3rd ed., 1997, p. 14–37.

dagerotipe, jame matėsi popieriaus faktūra. Kalotipinis vaizdas per dešimtį metų išblukdavo. Kalotipija netapo tokia populiari, kaip dagerotipija, ir dėl to, kad W. H. F. Talboto nerėmė Didžiosios Britanijos vyriausybė, ir jis, norėdamas turėti finansinės naudos, savo išradimą 1841 metais patentavo. Visi, norintys daryti talbotipus, turėjo mokėti franšizę išradėjui. Tokių buvo nedaug.

Kad talbotipija būtų buvusi naudojama Lietuvoje, nežinoma, o dagerotipija į Lietuvą pateko žaibišku greičiu – pirmas dagerotipijos aparatas buvo panaudotas jau 1839 rudenį³⁴.

Siekiant pašalinti didelį W. H. F. Talboto metodo trūkumą – vaizdo grūdėtumą – ieškota medžiagų popieriui pakeisti. Gera alternatyva buvo stiklo plokštelės, tačiau ilgai nepavyko rasti medžiagos, kuria būtų galima padengti stiklą ir kuri galėtų būti įjautrinama sidabro druskomis. Keli išradėjai (Prancūzijoje Abelis Niépce'as de Saint Victoras, JAV Johnas Whipple'as ir broliai Williamas ir Frederickas Langenheimai) V dešimtmetyje bandė stiklą dengti albumino (iš kiaušinių baltymų gaunamos substancijos) sluoksniu, tačiau jų eksperimentai nedavė norimų rezultatų.

1851 metais padarytas svarbus išradimas, nuo kurio prasidėjo dagerotipijos ir talbotipijos saulėlydis, ir fotografija gimė antrą kartą³⁵. Londono Didžiojoje parodoje buvo pristatytas britų graverio ir skulptoriaus Fredericko Scotto Archerio išrastas „šlapio kolodijaus metodas“. Išradėjas pasiūlė stiklo plokštelę padengti neseniai atrasto kolodijaus sluoksniu. Kolodijus – tai medicinoje žaizdoms tvarstyti naudota skaidri, bespalvė, klampi, greitai stingstanti medžiaga, gaunama alkoholio ir eterio mišinyje ištirpinus nitroceliuliozę – labai sprogų cheminį produktą, gaunamą azoto ir sieros rūgštyse išmirkus ir išdžiovinus medvilnę / vatą.

Į fotografų naudotą kolodijų dar įmaišydavo kalio jodido. Šitaip paruoštas skystis galėjo būti ilgai laikomas buteliukuose ateljė ar laboratorijoje. Prieš pat fotografuojant kolodijaus buvo užliejama ant stiklo plokštelės, stengiantis, kad tirštas skystis pasiskirstytų lygiu sluoksniu. Tada plokštelę trumpam pamerkdavo į sidabro nitrato vonelę. Šiam reaguojant su kolodijuje esančiu kalio jodidu, susidaro šviesai jautrus sidabro jodido sluoksnis. Sidabro jodidas nejautrus geltonai šviesai (šlapiojo kolodijaus negatyvuose geltonų daiktų nematyti!), todėl šias įjautrinimo operacijas buvo galima atlikti esant geltonos spalvos apšvietimui. Kadangi, kolodijui stingstant, tokio negatyvo jautrumas labai greitai mažėja, ir plokštelė turi būti naudojama dar neišdžiūvusi, šiam metodui prigijo šlapiojo kolodijaus pavadinimas.

Fotografuoti vis dar buvo nepatogu, nes negatyvines plokšteles fotografas turėjo pasi-ruošti pats: prieš fotografuodamas ant stiklo plokštelės užlieti sluoksnį kolodijaus, plokštelę tamsoje pamerkti į chemikalus – įjautrinti šviesai, bet nepatogumus atpirko vaizdo

³⁴ *Dagerotipai, ambrotipai ir ferotipai Lietuvos muziejuose* / sudarė M. Matulytė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2000; naujausios žinios: D. Junevičius, Dvi figūros iš fotografijos Lietuvoje kūdikystės laikų, *Krantai*, 2017, nr. 3 (164), p. 10.

³⁵ Mary Warner Marien, *Photography: a Cultural History*, New York: Harry N. Abrams Publishers, 2002, p. 25.

kokybė – kolodijaus sluoksnyje, dengiančiame plokštelę, susidarydavo labai ryškus ir kontrastingas vaizdas.

Paruošta šviesai jautri plokštelė buvo perkeliama į šviesai nelaidžią dėžutę, ši įstatoma į fotokamerą. Kamera tuo metu jau turėjo būti paruošta fotografuoti – pasirinktas kadras ir nustatytas ryškumas. Tuomet vieną dėžutės sienelę, skiriančią plokštelę nuo kameros, ištraukdavo ir vaizdą eksponuodavo atidengę objektyvo dangtelį. Eksponavimas laikas priklausė nuo apšvietimo, kolodijaus šviežumo ir kokybės ir trukdavo nuo kelių sekundžių iki kelių minučių. Objektyvą vėl uždengdavo, skiriamąją sienelę įstatydavo į plokštelės dėžutę, ir plokštelę su šia dėžute nešdavo į laboratoriją ryškinti. Buvo naudojamas pirogalolio ir acto rūgšties ryškalas. Vaizdas išryškėdavo per kelias sekundes, apšviestose vietose susidarant sidabru. Pasibaigus ryškinimui, ryškalo likučius nuplaudavo vandeniu. Tada vaizdą fiksuodavo (paprastai tam naudotas natrio tiosulfatas, populiariai vadintas natrio hiposulfatu) – pašalindavo sidabro druskas (halidus), ir plokštelė šviesai jau būdavo nebejautri. Ją išnešdavo į šviesą, nuplaudavo ir išdžiovindavo virš spiritinės lemputės. Dar šiltą išdžiovusią negatyvinę plokštelę padengdavo apsauginiu lako sluoksniu³⁶.

Fotografuojant buvo būtina turėti tamsią patalpą, todėl daryti nuotraukas atvirame ore daug sudėtingiau nei ateljė. Reikėjo fotografuoti netoli studijos, kurioje buvo tamsi laboratorija, arba gabentis kilnojamąją laboratoriją (dažniausiai įrengtą palapinėje). Dėl šios priežasties nedaugelis fotografų ryžosi daryti vietovaizdžių nuotraukas, todėl jų ankstyvojoje fotografijoje ypač reta.

Stiklo plokštelėse susidaręs negatyvinis vaizdas dienos šviesoje būdavo kopijuojamas šviesai jautriame popieriuje, kuriame tamsios negatyvinio vaizdo vietos tapdavo šviesios. Pradžioje pozityviniam vaizdui gauti buvo naudojamas šviesai jautrus popierius, išmirktas sidabro druskose, naudotas ir W. H. F. Talboto negatyviniame-pozityviniame procese. Tokie atspaudai vadinami druskų popieriaus (angl. *salt paper*) atspaudais. Netrukus jį pakeitė albumino popierius, 1850 metais sukurtas prancūzų išradėjo Louis-Désiré Blanquart'o-Evrard'o. Jis pasiūlė lygų baltą ploną popierių padengti plonu albumino sluoksniu. Toks popierius dar nebuvo jautrus šviesai ir galėjo būti laikomas ilgai. Prieš eksponuodami jį ištepavo sidabro nitrato tirpalu ir tada per negatyvą apšviesdavo dienos šviesa. Šviesai jautri medžiaga buvo pačiame paviršiuje, todėl atspaudai albumino popieriuje išeidavo aiškūs ir ryškūs, gražiai blizgėjo, neturėjo druskų popieriaus atspaudams būdingo grūdėtumo.

Dviejų etapų – kolodijaus negatyvo ir albumino popieriaus pozityvo – metodo pranašumas prieš ankstesnius būdus buvo akivaizdus – nuotraukos pigo, fotografuotis pasidarė paprasčiau ir greičiau. Vaizdo kokybė nenusileido dagerotipams, o plokštelės ir atspaudai galėjo būti gerokai didesni. Iš vieno negatyvo buvo galima padaryti daug pozityvinių popierinių atspaudų.

³⁶ B. C. Green, Wet collodion negative in *Encyclopedia of Nineteenth-Century Photography*, p. 1486; J.-C. Gauthrand, Collodion in: *A New History of Photography* / ed. M. Frizot, Köln: Könemann, 1998, p. 92.

2. ŠLAPIOJO KOLODIJAUS METODO NAUDOJIMO LIETUVOJE PRADŽIA IR PABAIGA

Norint nagrinėti šlapijo kolodijaus metodo raidą Lietuvoje, visų pirma reikia nustatyti chronologines jo naudojimo ribas.

Lenkijoje pirmasis fotografas, pradėjęs praktikuoti naują būdą, buvo varšuvietis Karolis Beyeris. Yra žinoma, kad 1851 metais lankydamasis Londone vykusioje Didžiojoje parodoje jis susipažino su šlapijo kolodijaus metodo išradėju F. S. Archeriu, kuris noriai dalijosi informacija apie savo išradimą, apžiūrėjo kolodijaus negatyvus ir susipažino su nauja technologija³⁷. K. Beyeris greitai perprato šlapijo kolodijaus techniką, metodą propagavo tarp profesionalų ir fotografų mėgėjų ir pats labai greitai pradėjo daryti plenerines nuotraukas. Jau 1852 metais jis buvo nufotografavęs kelis Varšuvos pastatus. 1853 metais keliavo į Lenčycą ir Tumą, 1854 metais fotografavo kelionėje laivu Vysla tarp Červinsko ir Plocko³⁸.

Pažymėtina, kad būsimas Vilniaus fotografas J. Čechavičius jau 1853 vasaros pradžioje buvo gerai įvaldęs naują fotografijos išradimą. Nors apie tai rašęs anoniminis autorius iš Liublino nenurodė, kokių konkrečių būdų dirbo fotografas, neabejotina, kad tai turėjo būti dagerotipiją pakeitęs metodas³⁹.

Neturėdamas tokių tiesioginių šaltinių, kaip Lenkijos atveju, datavimui pasinaudosiu Vilniaus fotografų skelbimais apie jų atelję daromas nuotraukas.

1854 metais, iš Varšuvos važiuodamas į Maskvą, pirmą kartą į Kauną ir Vilnių užsuko Berlyno fotografas Otto Neuschäferis. Su broliu Ludwigu jis turėjo atelję Varšuvoje, kurioje jie jau 1853 spalį skelbėsi darą ne tik dagerotipus, bet ir fotografines nuotraukas⁴⁰. 1854 metais *Kurier Wileński* skelbimuose nurodė darantys portretus dagerotipijos ir fotografijos būdu⁴¹. Vėliau, kasmet 1856–1859 metais atvykdamas į Vilnių (apsistodavo ir patalpas nuomodavosi Römerių name Bokšto gatvėje), iki 1858 metų O. Neuschäferis skelbėsi dar darąs ir dagerotipus, o 1859 metais savo atelję jau vadino tik „fotografijos dirbtuvėmis“⁴².

Seniausia Vilniuje 1845 metais įsteigta Elijo Rozensono atelję pirmą kartą apie nuotraukas popieriuje paskelbė 1857 metais. Fotografas siūlė nuotraukas popieriuje ir ant stiklo (t. y. ambrotipus), bet dar skelbėsi darąs ir dagerotipus ant sidabro skardelių⁴³.

³⁷ „Pan Beyer, zwiedzając wystawę, ocenił ważność wynalazku, a nauczysz się go od samego Archera, po powrocie do Warszawy, zabrał się natychmiast do fotografii kolodionowej.” Iš: Adam Wiślicki, *Fotografia w Warszawie, Tygodnik Ilustrowany*, 1863, nr 209, s. 378.

³⁸ Danuta Jackiewicz, *Karol Beyer 1818–1877*, Warszawa: Dom Spotkań z Historią i Muzeum Narodowe w Warszawie, 2012, s. 11.

³⁹ W. A., *Do licznych wynalazków...*, *Kurier Warszawski*, 1853 05 11, nr 121, s. 619.

⁴⁰ Wanda Mossakowska, *Początki fotografii w Warszawie (1839–1863)*, t. I, Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN, 1994, s. 129.

⁴¹ *Dodatek do Gazety Kurier Wileński*, 1854 07 19, nr 64; 07 27, nr 66; 07 29, nr 67; 09 13, nr 74.

⁴² *Dodatek do Gazety Kurier Wileński*, 1856 08 14, nr 63; 1858 04 29, nr 33; 1859 08 21, nr 65.

⁴³ E. Rozenson, [U niżej podpisanego zdejmują się codziennie...], *Kurier Wileński*, 1857 08 06, nr 60, s. 516; pakartota 1857 08 09, nr 61, s. 524; 08 20, nr 64, s. 550.

Nors nuotraukos popieriuje turėjo daug pranašumų prieš dagerotipus, dagerotipijos šalininkų dar buvo kelerius metus. Štai Alfredas Römeris 1857 gegužės 18 laiške tėvui pranešė apie Adomo Chrapovickio ir Zofios Chlewińskiej sužadėtuves ir rašė, kad sužadėtiniai visą rytą dagerotipavosi pas O. Neuschäferį⁴⁴.

Remdamasis šiomis žiniomis galiu tvirtinti, kad pirmosios nuotraukos šlapiojo kolodijaus būdu Lietuvoje galėjo būti padarytos 1854 metais, 1854–1858 metais klientai galėjo rinktis, kuriuo būdu nori fotografuotis, ir dagerotipai dar turėjo paklausą. Šiame laikotarpyje įsteigtos ateljė dirbo tik su popierine fotografija, o apie 1858–1859 metus šlapiojo kolodijaus technika galutinai išstūmė dagerotipiją. Vadinasi, 1859 turi būti laikomi visiškos šlapiojo kolodijaus pergalės prieš dagerotipiją bent Vilniuje metais.

Šlapiojo kolodijaus metodas buvo naudojamas apie tris dešimtmečius. Siekiant fotografavimą padaryti patogesnį, bandytos gaminti negatyvinės sausojo kolodijaus plokštelės, tačiau jų nepavyko padaryti pakankamai jautrių šviesai. 1871 metais anglas gydytojas Richardas Lechas Maddoxas vietoj kolodijaus pasiūlė naudoti želatiną su įmaišytomis sidabro jodido arba bromido druskomis. Kai Charlesas Harperis Bennettas 1878 metais sugebėjo šios emulsijos jautrumą padidinti keliasdešimt kartų, fotografijoje prasidėjo nauja era. Tais metais želatinos su sidabro bromidu emulsijos sluoksniu padengtas sausąsias negatyvines plokšteles ėmė gaminti gamyklos. Fotografui jau nebereikėjo mokėti pačiam pasidaryti negatyvo, nes negatyvinių plokštelių galėjo įsigyti parduotuvėse. Nebereikėjo gabentis kilnojamųjų laboratorijų, nufotografuotas plokšteles galėjo ryškinti daug vėliau, grįžę į ateljė. Naujosios plokštelės buvo ne tik patogesnės naudoti, bet ir gerokai jautresnės. Fotografuojant reikėjo žymiai trumpesnio apšvietimo, todėl jose užfiksuodavo greitai besikeičiančius procesus. 1883 metais vietoj trapių stiklo imtas naudoti celiulioidas. Atsiradus sidabro bromido–želatinos plokštelėms, buvo sukurtos mažo formato kameros, fotografai tapo gerokai mobilesni. Kartu tobulėjo ir fotoaparatai objektyvai⁴⁵.

Kada naujosios gamykinės negatyvinės plokštelės pasiekė Lietuvą ir buvo pradėtos naudoti vietinių fotografų? Reikia manyti, kad netrukus po to, kai jos buvo pradėtos gaminti ir darėsi prieinamos visos Europos fotografams. Žinoma, kad Varšuvoje 1881 metais buvo galima įsigyti Désiré van Monckhoven gamyklų Briuselyje ir Gente negatyvinių plokštelių, jas bandyta gaminti ir Varšuvoje, bet paaiškėjo, kad finansiškai neapsimoka, nes pigiau neatsieina⁴⁶. 1882 lapkritį, aptardamas fotografijos padėtį, Varšuvos laikraščio *Kurier Codzienny* apžvalgininkas pažymėjo, kad emulsinės plokštelės naudojamos fotografuojant vaikus ir esant blogam orui, ir net yra ateljė, kuriose naudojamos tik tokios⁴⁷. Lietuvoje gyvenęs reemigrantas iš Paryžiaus Eustachijus Kozela 1883 rugpjūtį paskelbė,

⁴⁴ Alfredo Römerio laiškas tėvui iš Vilniaus į Viatką, MAVB RS, F138-1909.

⁴⁵ Naomi Rosenblum, op. cit., p. 245, 442.

⁴⁶ J. Wł., Wystawa. Fotografja – malowanie na szkle, *Kurier Warszawski*, 1885 07 11 (23), nr 201b, s. 1; Wystawa, *Gazeta Handlowa*, 1885 07 16 (28), nr 164, s. 2.

⁴⁷ *Kurier dzienny z Warszawy*, *Kurier Codzienny*, 1882 11 20 (12 02), nr 272, s. 3.

kad Varšuvoje įsteigė D. van Monckhoven negatyvinių plokštelių urmo sandėlį (depo)⁴⁸. Neabejotinai jis galėjo tiekti plokšteles ir Lietuvos fotografams, nes su jais buvo gerai pažįstamas⁴⁹.

Rusijoje pirmą laboratoriją, gaminusią želatinines plokšteles, Sankt Peterburge 1881 spalį įkūrė Leonas Wernerke⁵⁰. Siekdamas populiarinti naująjį metodą, jis keliems Rusijos fotografijos meistrams (Sergejui Levickiui, Genrichui Denjeriui, Karlui Bergamasko, V. Jasvoinui) pasiūlė išmėginti jo plokšteles ir jų padarytas nuotraukas eksponavo 1882 metais Maskvoje surengtoje Rusijos pramonės ir meno parodoje⁵¹. Žymus Rusijos fotografas S. Levickis, apžvelgdamas šioje parodoje apdovanotus eksponentus, paminėjo L. Wernerke's ir Viačeslavo Sreznevskio įkurtą fotografijos laboratoriją, kuri gamina neseniai išrastas sausąsias želatinos emulsijos su sidabro bromidu stiklo ir popieriaus plokšteles. Apie jų ateitį autorius, pats jau išbandęs naująsias plokšteles, rašo būsimuoju laiku: „Želatininis būdas neabejotinai radikaliai pakeis nuotraukų gamybą; šio metodo jautrumas dvylika kartų didesnis už visas iki šiol žinomas naudojamas fotografijos sudėtis“. Vis dėlto, sprendžiant iš šios parodos apžvalgos, be L. Wernerke's eksponatų, nė vienas parodoje nuotraukas eksponavęs Rusijos fotografas negatyvinių emulsinių plokštelių dar nenaudojo⁵².

Galimybė įsigyti plokštelių dar nereiškę, kad fotografai jas pradėjo naudoti iš karto. Tas pats S. Levickis 1885 metais rašė, kad naujasis būdas neplinta taip sparčiai, kaip užsienyje, nes daugelis fotografų, ypač dirbančių provincijoje, sunkiai, bet gerai įsisavino kolodijaus metodą, priprato prie jo trūkumų ir užgaidų ir jiems sunku bei nepatogu jį mesti ir pereiti prie kito būdo, kuris reikalauja naujo darbo, naujos patirties ir išlaidų⁵³. Net stambios Minsko ateljė savininkas Teofilis Eugenijus Boretti, kaip rašė joje 1884 metais pradėjęs dirbti mokiniu garsus Rusijos fotografas Moisiejus Nappelbaumas (1869–1958), naujas sausąsias negatyvines plokšteles, įjautrintas sidabro bromidu, 1884–1885 metais atsisuntė iš užsienio⁵⁴.

1887–1888 metais Sankt Peterburge buvo galima nusipirkti importinių (D. van Monckhoven, *Eastman*, *Britannia Works Co*, *Société A. Lumière et ses Fils* firmų) ir Rusijoje (Россия, К. Bullos fotografijos laboratorijoje) pagamintų želatininių sausųjų negatyvinių plokštelių⁵⁵.

⁴⁸ *Kurier Warszawski*, 1883 08 08 (20), nr 213, s. 7.

⁴⁹ Jo pastangomis Prancūzijos fotografų draugijoje 1875 m. buvo pristatyti su Lietuvos grafu Benediktu Henriku Tiškevičiumi keliavusio Bronisławo Jaworskio, o 1876 – J. Čechavičiaus darbai, ir šie fotografai buvo priimti į draugiją.

⁵⁰ L. Wernerke buvo emigrantas, 1863 m. sukilėlis, buvęs Vilniaus miesto viršininkas Vladislovas Malachovskis. Pabėgęs iš Rusijos, apsigyveno Anglijoje ir pasikeitė pavardę.

⁵¹ Е. В. Бархатова, *op. cit.*, p. 209–210.

⁵² С. Левицкий, Доклад экспертной комиссии по отделу фотографии in *Отчет о Всероссийской художественно-промышленной выставке 1882 года в Москве*, т. 2, СПб, 1883, с. 6.

⁵³ С. Л. Левицкий, [О способе Саутерра для исправления ошибок позы при проявлении], Записки ИРТО, 1885, вып. 5, с. 50–51, cituota iš Е. В. Бархатова, *op. cit.*, p. 210.

⁵⁴ М. С. Наппельбаум, *От ремесла к искусству*, Москва: Искусство, 1958, с. 15.

⁵⁵ Е. В. Бархатова, *op. cit.*, p. 210.

Šlapiojo kolodijaus negatyvai gali turėti tik jiems būdingų trūkumų (kolodijaus nutėkėjimų, dulkių pėdsakų, skysčio purslelių ir pan.), tačiau kokybiškai padarytame popieriniame atspaude jų neturėjo būti. Iš nuotraukos sunku (arba neįmanoma) pasakyti, koks negatyvas naudotas, todėl, norint atsakyti į klausimą, kada emulsinės plokštelės pakeitė kolodijaus plokšteles, reikia ieškoti kitų būdų.

Periodinėje spaudoje nepavyko rasti patikimos informacijos, kada naująsias plokšteles pradėjo naudoti Lietuvos fotografai. Keletas netiesioginių įrodymų archyvuose šaltiniuose rodytų, kad 1883–1884 metais jos jau buvo naudojamos. Visiškai tikėtina, jog jau su fotoaparatu, naudodami emulsines plokšteles, dirbo Sankt Peterburgo dailininkai Maksimilijonas Reingardas ir Nikodemus Silvanavičius, 1883 vasarą atvažiaavę ilsėtis ir fotografuoti Birštone⁵⁶. 1884 metais neabejotinai jomis naudojosi Raseinių fotografas Adolfas Smilgevičius, kadangi prašė leidimo fotografuoti negatyvus apskrityje, o nuotraukas spausdinti Raseiniuose, nes pasienio valdininkai negali atvykti į Raseinius⁵⁷. To jis nebūtų galėjęs padaryti, jei būtų naudojęsis šlapiojo kolodijaus negatyvais. Apie naujojo metodo atėjimą liudija kunigo Juliaus Jakubausko, Imperatoriškosios laisvosios ekonomikos draugijos nario bendradarbio, 1884 rugsėjo 24 prašymas leisti fotografuoti moksliniais tikslais⁵⁸. Atsižvelgiant į tai, 1883 metus reikėtų laikyti emulsinių plokštelių naudojimo pradžia Lietuvoje.

Kaip minėta, ne visi fotografai dėl įvairių priežasčių skubėjo pereiti prie naujųjų plokštelių. Žinome, kad 1887 metais padaręs paskutinę nuotrauką ir 1888 metų pirmą dieną miręs J. Čechavičius visą gyvenimą naudojo šlapiojo kolodijaus negatyvus. Tirdamas LNM saugomus jo negatyvus, senųjų fotografijos metodų žinovas Mindaugas Meškauskas tarp jų rado ir vieną želatinos sluoksniu padengtą stiklo negatyvą⁵⁹. Tai liudija, kad naujosios plokštelės J. Čechavičiui buvo žinomos, jas išbandė, tačiau toliau dirbo įprastu senuoju šlapiojo kolodijaus metodu. J. Čechavičius tikriausiai buvo paskutinis fotografas, dirbęs su šlapiojo kolodijaus plokštelėmis. 1888 metais gamyklinės želatinos plokštelės jau buvo labai paplitusios, jų buvo lengva įsigyti ir vietinėje rinkoje, todėl mažai tikėtina, kad tuo metu pradėję dirbti fotografai dar būtų naudojęsi jau pasenusiomis priemonėmis.

* * *

Apibendrinant – šlapiojo kolodijaus būdas Lietuvoje atsirado apie 1855, įsitvirtino prieš 1860, o apie 1883 metus pradėjo užleisti vietą emulsinėms želatininėms plokštelėms. Galima teigti, kad visi fotografai, pradėję dirbti IX dešimtmečio pabaigoje, jau naudojo emulsinėmis plokštelėmis.

Taigi, Lietuvoje apie trisdešimt metų buvo fotografuojama šlapiojo kolodijaus metodu. Dėl šios technikos sudėtingumo fotografija užsiėmė daugiausia profesionalai. Jų galimybes

⁵⁶ Dailininko Maksimilijono Reingardo prašymas Vilniaus gubernatoriui, Sankt Peterburgas, 1883 05 31, LVIA, f. 380, ap. 40, b. 108, l. 60.

⁵⁷ Adolfo Smilgevičiaus prašymas Kauno gubernatoriui, Raseiniai, 1884 07 25, KRVA, f. I-50, b. 21879, l. 2. LVIA, f. 380, ap. 41, b. 166, l. 121, 122.

⁵⁹ M. Meškausko informacija.

ribojo mažas mobilumas, todėl atvirame ore padarytų nuotraukų dar negausu. Ilgas eksponavimo laikas neleido nufotografuoti judančių objektų. Atspaudų plitimą riboję santykinis jų brangumas.

3. FOTOGRAFAI LAIKE IR ERDVĖJE

Šiame skyriuje aptariu tiriamoje teritorijoje veikusias komercines fotografijos ateljė, gvildenu jų veiklos ypatumus, išskiriu raidos etapus. Nagrinėju komercinius veiklos bruožus, fotografų mobilumą, jų tarpusavio santykius. Ši tyrimo dalis įgalina apžvelgti bendras fotografijos ateljė raidos ypatybes, sukurti apibendrintą Lietuvos fotografų portretą. Joje taip pat kalbu ir apie fotografų produkciją.

Nuo pirmųjų mėginimų sudaryti dabartinėje Lietuvos teritorijoje veikusių fotografų sąrašus praėjo nemažai laiko⁶⁰. Renkant medžiagą disertacijai išaiškėjo daug naujų faktų, atsirado naujų šaltinių arba internete tapo prieinami anksčiau nepasiekiami šaltiniai. Keletas naujų publikacijų padėjo patikslinti Rusijoje dirbusių fotografų veiklos faktus⁶¹, o remdamasis LitvakSIG archyvinių dokumentų apie žydus duomenų bazės įrašais nustačiau nemažai biografinių fotografų žydų faktų. Tokiu būdu buvo parengtas žymiai patikslintas ir papildytas Vilniaus ir Kauno gubernijų, Suvalkų gubernijos Augustavo apskrities fotografų sąvadas.

Nepaisant pastangų surinkti kuo gausesnę faktografinę medžiagą apie šlapiojo kolodijaus laikotarpio fotografus, sąvado negalima laikyti išsamiu.

Visų pirma yra labai nedaug duomenų apie pirmuosius šio meto fotografus. Archyvinių dokumentų apie ateljė veiklą iki 1863 metų beveik nėra. Kaip ir daugelyje šalių, pagrindiniai šaltiniai pirmųjų fotografijos ateljė istorijai tirti yra laikraščių skelbimai ir publikacijos⁶². Skelbimuose fotografo pranešdavo apie savo ateljė įsteigimą, atliekamus užsakymus, kokias nors ateljė veiklos permainas. Fotografija patraukdavo ir laikraščių redakcijų dėmesį, todėl pačioje fotografijos aušroje Vilniaus ir Varšuvos spaudoje atsirado straipsnių apie fotografų veiklą. Kartu reikia pažymėti, kad negalima tikėtis duomenų apie šio laikotarpio fotografus provincijos vietovėse, kuriose nebuvo laikraščių. Apie juos žinių neišliko, nes atvykusiems fotografams užtekdavo pasiskelbti centrinėje miesto aikštėje.

⁶⁰ D. Junevičius, 1863–1904 m. Vilniaus gubernijos fotografo in *Kultūros istorijos tyrinėjimai*, t. 3, Vilnius: Gervė, 1997, p. 230–298; idem, Kauno gubernijos fotografo XIX amžiuje, *Menotyra*, 1997, nr. 1, p. 59–69; idem, *Fotografowie na Litwie 1839–1914*, Łódź: Strzałkowski, 2001; Jonas Nekrašius, op. cit., p. 351–382; *Sėnasis Panevėžys nuo pirmųjų fotografijų iki 1918 metų*.

⁶¹ Татьяна Николаевна Шипова, *Фотографы Москвы (1839–1930): биографический словарь-справочник*, Москва: Совпадение, 2006; Анатолий Петрович Попов, *Русские фотографы, 1839–1930: справочник*, Москва: Музей органической культуры, 2013; internete – Sankt Peterburgo fotografų duomenų bazė <https://stereoscop.ru/photograph>.

⁶² D. Haynes, Where did you find that one? Sources for finding dead photographers in *Photographers: A Sourcebook for Historical Research* / ed. Peter E. Palmquist, Nevada City: Carl Mautz, 2000, p. 5.

Nuo 1863 metų yra daug daugiau archyvinių šaltinių. Darbe galėjau pasinaudoti dideliu masyvu Vilniaus ir Kauno gubernijų įstaigų archyvinių dokumentų apie fotoateljė steigimą ir priežiūrą. Tačiau LVIA esančiame Vilniaus civilinio gubernatoriaus kanceliarijos fonde (f. 380) nėra 1865, 1866 ir 1875 metų ateljė steigimo bylų. Dėl šios priežasties visiškai neradau žinių apie Vilniaus fotografą F. Hetzschildą, o iš kitų šaltinių surinktų žinių apie V. Zacharčiką negalėjau patikslinti archyviniais dokumentais, trūksta informacijos apie kitų fotografų (pvz., J. Čechavičiaus) veiklą šiais metais. Tyrimo kokybei pakenkė, kad neišliko fotografų veiklos srities bylos Augustavo ir Suvalkų (nuo 1867 metų) gubernijų archyvuose. Žinios apie čia veikusius fotografus surinktos tik iš Rusijos valstybės istorijos archyve saugomų dokumentų.

Fotoateljė raida

Pereinamasis etapas nuo dagerotipų prie popierinių nuotraukų

Pirmieji šlapiojo kolodijaus metodą įsisavino ir į Lietuvą atvežė fotografai, darę ir dagerotipus. Kaip nurodyta anksčiau, pirmasis Vilniaus fotografas O. Neuschäferis į Lietuvą atvyko 1854 metais, važiuodamas iš Berlyno per Varšuvą į Rusiją. 1856 metais jo ateljė Vilniuje buvo įkurta Edvardo Römerio namų Savičiaus gatvėje oficineje. Manytina, kad O. Neuschäferis jau turėjo geras pajamas garantuojančią pakankamai gausią ir mokią klientūrą, nes už patalpų nuomą kas pusmetį E. Römeriui mokėjo nemažai – 60 rublių⁶³. Nuotraukos kainavo gana brangiai: A. Rönne 1857 balandžio 28 už savo ir dukros nuotraukas fotografui sumokėjo po 5 sidabro rublius, o, sakykim, liokajaus mėnesio atlyginimas buvo 4 rubliai. Kokybe A. Rönne liko patenkintas ir pažymėjo, kad menininkas turi daug darbo, nes yra vienas iš geriausių⁶⁴. O. Neuschäferis Vilniuje dar dirbo 1859: gegužės 4 sumokėjo paskutinę įmoką už nuomą, o rugpjūtį išspausdintas ir paskutinis skelbimas⁶⁵. Vėliau žinių apie šį fotografą Lietuvoje neaptikau. Šiuo metu žinoma tik viena jo daryta nuotrauka.

Antrasis fotografas, pasiūlęs popierines nuotraukas⁶⁶, padarytas šlapiojo kolodijaus būdu – Elijas Rozensonas (~ 1809 – po 1863). Jis buvo patyręs fotografas, jau 1845 metais Vilniuje skelbėsis, kad dagerotipijos išmoko Karaliaučiuje ir turi Karaliaučiaus universiteto profesoriaus Možero išduotą atestatą⁶⁷. Nuo 1855 metų jo ateljė buvo Kuliko name Didžiojoje gatvėje priešais Fiorentini parduotuvę. Po 1859 metų jis jau nebedėjo skelbimų į laikraštį, apie jį nerašė *Kurier Wileński* fotografijos kronikų autorius V. Pšibilskis, tad galima daryti išvadą, kad ateljė jau nebebuvo. Iš tikrųjų ji tikrai veikė, galbūt su pertraukomis,

⁶³ Edward Römer, *Rocznik na rok 1857*, MAVB RS, Mf. 1647; idem, *Rocznik na rok 1862*, MAVB RS, F. 138–1777, l. 232v.

⁶⁴ Antano Rönne 1854 sausio 15 – balandžio 30, 1857 sausio 11 – gegužės 5 ir 1858 rugpjūčio 30 – rugsėjo 18 d. Vilniaus dienoraštis, MAVB RS, F. 29–576, l. 98.

⁶⁵ Otto Neuschäfer, Po powrocie z gubernii Rossyjskich, *Dodatek do Gazety Kurjer Wileński*, 1859 08 21, nr 65, s. 780; 09 04, nr 68, s. 812; 09 11, nr 71, s. 842.

⁶⁶ E. Rozenson, U niżej podpisanego, *Dodatek do Gazety Kurjer Wileński*, 1857 08 06, nr 60, s. 516; 08 09, nr 61, s. 524; 08 20, nr 64, s. 550.

⁶⁷ *Dodatek do Gazety Kurjer Wileński*, 1845 07 27, nr 83, s. 332.

iki 1863 metų, kai vyko fotografijos įstaigų patikrinimas. Tikriausiai į šią atelję išėjo dirbti A. Korzono mokinyš V. Malinovskis⁶⁸. E. Rozensono atelję 1863 metais įsigijo jo dukra Liba Raša Vol (1833–1878). E. Rozensono darbų pavyzdžių neišliko, bet nuomonę apie atelję produkciją galima susidaryti iš L. R. Vol atelję daryto portreto.

Jaunosios kartos fotografų laikotarpis

1858 metais įvyko svarbi permaina. Atelję pradėjo steigti fotografai, anksčiau neužsiiminėję dagerotipija. Tai visų pirma įvyko Vilniuje. *Kurier Warszawski* korespondentas iš Vilniaus 1859 pradžioje džiaugėsi, kad „iki šiol turėjome vieną atelję, todėl turėjome imti tai, kas duodama, ir mokėti tiek, kiek prašoma; šiandien jų turime keturias, o dėl jų varžymosi darbų kokybė pagerės ir kainos bus vidutinės“⁶⁹. Be jau aptartų atelję, atsirado dar dvi. Viena galėjo būti A. Bonoldi. Nors tiksliai jo atelję veiklos pradžia nežinoma, 1858 metais ji turėjo veikti: tie metai nurodyti jo atelję darytoje p. Glovackos nuotraukoje⁷⁰, ne vėliau čia nusifotografavo Stanislovas Moniuska, iš Vilniaus išvykęs 1858 metais⁷¹. Kitą atelję pačioje 1858 pabaigoje arba 1859 pradžioje įkūrė A. Korzonas.

Kelerius metus atelję skaičius Vilniuje nesikeitė. 1861 gegužę Vilniuje jų vis dar buvo keturios: A. Swieykowskio, A. Korzono, V. Dovmonto ir A. Bonoldi⁷². 1861 vasarą atelję, nežinia kam priklausiusi, veikė Birštone⁷³. Neturiu žinių, kad šiuo laikotarpiu atelję būtų nuolatos veikusios kituose miestuose.

Brandos periodas

Per dvejus metus – 1861–1863 – atelję skaičius Lietuvoje labai išaugo: be Vilniaus, jos įkurtos kituose miestuose ir pasiekė tokį skaičių, koks jis išliko per visą šlapiojo kolodijaus laikotarpį. 1863 metais Vilniuje veikė devynios, Kaune ir Šiauliuose – po dvi, Panevėžyje ir Telšiuose – po vieną.

Portretinių fotoatelję gausėjimas susijęs ir su šlapiojo kolodijaus metodo įsitvirtinimu, ir su mažo, vizitinių kortelių dydžio, nuotraukų formato išpopuliarėjimu. Prancūzų fotografas André Adolphe'as Disdéri 1854 pabaigoje užpatentavo kamerą su keliais objektyvais ir naują nuotraukų dydžio standartą. Šios nuotraukėlės imtos vadinti vizitinėmis kortelėmis, arba cdv (*carte de visite*). Tokiu aparatu buvo galima vienu metu daryti kelias nuotraukas, todėl jų kaina gerokai sumažėjo. A. A. Disdéri įvestas nuotraukų formatas Prancūzijoje dėl įvairių priežasčių išpopuliarėjo ne iš karto – įsigalėjo maždaug 1859 me-

⁶⁸ [A. Korzono 1863 gegužės 27 d. papildomi parodymai Vilniaus politinių bylų tardymo komisijai], LVIA, f. 494, ap. 1, b. 400, l. 24.

⁶⁹ Z Wilna, 25 stycznia, *Kurier Warszawski*, 1859 02 17, nr 45, s. 228.

⁷⁰ *Camera obscura : Lietuvos fotografijos istorija, 1839–1945, 2016.*, p. 113, LNM ATV 4154.

⁷¹ Jan Prosnak, *Stanisław Moniuszko*, Krakow: Polskie Wydawnictwo Muzyczne, 1968, s. 97.

⁷² W. P. [W. Przybylski], Przegląd miejscowy, [Zaledwie lat kilkanaście upływa...], *Kurier Wileński*, 1861 05 19, nr 39, s. 390.

⁷³ Wł. Syrokomla, Z Birztan, *Tygodnik Ilustrowany*, 1861, t. 3, s. 184.

tais⁷⁴. Sprendžiant iš tokių Lietuvoje iki 1863 metų pagamintų nuotraukų gausos, išlikusių iki tol sudarytų nemažų rinkinių, cdv mada labai greitai pasiekė Lietuvą. A. Korzonas, 1858 metais grįžęs iš Prancūzijos, iš karto darė portretines vizitinio formato nuotraukas. Šiuo metu yra suregistruota daugiau kaip šimtas A. Korzono ateljė 1859–1863 metais padarytų portretinių cdv formato nuotraukų.

Fotografija, dar neseniai buvusi retenybė ir naujovė, prieinama tik turtuoliams, VI–VII dešimtmečių sandūroje pasiekė vidutinius ir žemesnius sluoksnius – 1863 metais fotografovosi ne tik labai turtingi aristokratai, bet ir mažesnes pajamas gaunantys žmonės – kuniagai, studentai, vienuoliai, mokytojai, gydytojai.

Nors išliko ir brangesnio segmento nuotraukos (1862 metais E. Römeris fotografui L. Cuvier už du portretus sumokėjo tiek pat, kaip ir A. Rönne prieš 5 metus – 5 rublius⁷⁵), cdv nuotraukų kaina esmingai nukrito – 12 nuotraukų 1863 metais kainavo 6 rublius⁷⁶. Nuotraukų kaina pasidarė panaši į knygų kainas, jos tapo prieinamos visiems skaitantiems ir laikraščius prenumeruojantiems žmonėms. Vien Vilniuje tokių potencialių klientų – dvarininkų, pirklių, nuolatinį gerai apmokamą darbą turinčių valdininkų, mokytojų, kariškių ir panašų statusą turinčių asmenų – buvo keli tūkstančiai.

1863 metais baigėsi ateljė skaičiaus augimo tarpsnis ir nusistovėjo miestų ir apskričių gyventojų poreikius tenkinantis fotografijos įstaigų skaičius. Kiek vėliau Vilniaus gubernijoje buvo įsteigta trumpai veikusių ateljė apskričių centruose: Švenčionyse (1868–1870, 1875–1878), Eišiškėse (1868), Dysnoje (1867, 1868, 1871–1875), Lydoje (1869), Ašmenoje (1875). Kauno gubernijoje, be minėtų, ateljė veikė Raseiniuose (1866; 1868–1872 dvi, 1873, 1875–1895), Jurbarko (1879) ir Tauragėje (1877–1890). Suvalkų gubernijoje Marijampolėje pirmoji ateljė įkurta ne vėliau kaip 1867 metais ir nuo tol čia nuolatos veikė viena.

Jau laikotarpio pradžioje gyvavo du fotoateljė veiklos modeliai.

Vienas – kai jas steigė fotografai, gerai išmanantys fotografijos metodus ir techniką. Nuotraukas darė patys, kartais samdydami pagalbininkus.

Kitą modelį pavadinčiau investiciniu: fotoateljė savininkai samdė operatorius ir kitus darbininkus, patys turėdami tik bendrą žinių apie fotografiją. Tokio atvejo pavyzdys yra A. Bonoldi. Jo ateljė operatoriumi dirbo Prancūzijos pilietis Borelli. A. Bonoldi 1863 sausį išvykus iš Vilniaus, jo samdytas Borelli toliau vykdė darbus. Ateljė buvo uždaryta birželį, ir tada Borrelli išvyko į Paryžių⁷⁷.

⁷⁴ Elizabeth Anne McCauley, A. A. E. Disdéri and the Carte de Visite Portrait Photograph, New Haven and London: Yale University Press, 1985, p. 46.

⁷⁵ Edward Römer, *Rocznik na 1862 rok*, MAVB RS, f. 138–1777, l. 121, 08 26 įrašas. Kasos knygoje 08 28 įrašas išlaidų dalyje: Za fotografie Panu Cuvier 5.–

⁷⁶ [Zakład fotograficzny Korzona ma zaszczyt zawiadomić Szanowną Publiczność...], *Kurier Wileński*, 1862 04 20, nr 31.

⁷⁷ [Juozapo Ignatavičiaus apklausos protokolas], 1863 08 09, LVIA, f. 1248, ap. 2, b. 468, t. 2, l. 360, 360v.

Panašiai kaip A. Bonoldi, susižavėję naujos srities perspektyvomis, lėšas į fotografiją investavo smuikininkas Faustinas Lopatinskis (1825–1886), aktorius Bolesławas Nowiński (1832–1867)⁷⁸ ir kiti.

Fotoateljė buvo verslo įstaigos, siekusios pelno, todėl konkurencija ir verslo logika lėmė fotografų sprendimus, kada ir kur ateljė steigti arba uždaryti, vertė fotografus judėti iš vienos vietos į kitą. Vienos ateljė buvo stambios verslo įmonės, dirbančios labai pelningai, turinčios didelę apyvartą, įdarbinančios kelis žmones, turinčios gerai įrengtas studijas, gaminančios labai kokybiškas nuotraukas. Kitose dirbo tik jos savininkas. Tokios ateljė galėjo būti lengvai perkeliamos iš vienos vietos į kitą. Jose daryta nedaug, bet pigių vidutinės kokybės portretinių nuotraukų.

Fotografai

Fotografais galima vadinti ir dažniausiai vadinami įvairių santykių su fotografijos įstaiga turėję asmenys – ir fotoateljė savininkai (nebūtinai fotografai, galėję ir nenusimanyi ti apie šią sritį), samdomi darbuotojai (vadinami operatoriais), padėjėjai, mokiniai ir pan.

Šlapiojo kolodijaus laikotarpiu Lietuvoje fotografijos srityje veikusių asmenų sąvade⁷⁹ pavyko suregistruoti apie šimtą penkiasdešimt pavardžių. Jame yra fotografų, apie kuriuos žinoma tik iš archyvinių dokumentų, bet niekas nėra matęs jų nuotraukų. Ir atvirkščiai – yra keletas atvejų, kai žinomos nuotraukos, bet nėra jokių archyvinių dokumentų apie fotografus (F. Hetzscholdo atvejis).

Ši profesinė grupė gana nedidelė. Palyginimui – XIX amžiaus dailininkų žodyne suregistruota apie 2000 per 125 metus veikusių dailininkų. Statistiškai vienam dešimtmečiui tenka 160 dailininkų vardų, o trims dešimtmečiams tektų 480 – tris kartus daugiau nei su fotografija susijusių asmenų. Išsamesnė informacija daugiausia apie Vilniaus ir Kauno fotografus, jos labai nedaug apie mažesnių provincijos miestų fotografus. Tik nedaugelio jų biografijos yra geriau ištirtos ir išsamesnės⁸⁰, apie daugumą yra tik šiek tiek žinių apie kilmę, socialinį statusą, tikėjimą.

Tarp katalikų fotografų daugiausia smulkiosios ir vidutinės bajorijos asmenų. Fotografų žydų daugumą sudarė miestiečiai ir pirkliai.

Fotografija užsiėmė vos kelios moterys: L. R. Vol, Liudvika Pavlovskā, Vanda Korzonienė, S. Zeitvid-Talvoševič, Elena Ivickā. Tačiau tik viena L.R. Vol buvo ateljė savininkė. L. Pavlovskā mokėsi fotografijos pas J. Čechavičiaus ir galėjo savarankiškai fotografuoti. Yra išlikusių jos pavarde signuotų nuotraukų. Vėliau ji prašė leidimo atidaryti savo ateljė, bet jos neatidarė. Buvusi A. Korzono žmona Vanda buvo ateljė įrangos, kurią vėliau naudojo

⁷⁸ Korespondencija M. K[amiński] z Wilna, *Tygodnik Ilustrowany*, 1867 06 15, nr 403, s. 285.

⁷⁹ Žr. Lietuvoje šlapiojo kolodijaus laikotarpiu fotografijos srityje veikusių asmenų sąvadą.

⁸⁰ P.vz., J. Brandenburgo, J. Bžozovskio, J. Čechavičiaus, K. Dawinghoffo, V. Grabovskio, J. Hofferto, A. Korzono, E. Kozelos, J. Levickio, E. Liutkevičiaus, F. Lopatinskio, V. Malachovskio, I. Petrovo, P. Piotrovičiaus, A. Swieykowskio, A. Strausso, V. Zacharčiko.

jos antras vyras J. Levickis, savininkė. Kitos dvi moterys – S. Zeitvid-Talvoševič ir E. Ivicka tik prašė leidimo atidaryti fotografijos įmones.

Pasiskirstymas pagal tautybę ir tikybą priklausė nuo vietovės.

Vilniuje suregistruotos 68 pavardės. Katalikai buvo 38 ir tai sudarė 56 proc. visų fotografų, kitų vakarų krikščionių (daugiausia vokiečių, tikriausiai liuteronų) buvo 10 (15 proc.), stačiatikių – vos 3 (4,4 proc.), judėjų – 17, t. y. 25 proc.

Žinomos 25 Kaune veikusių fotografų pavardės: katalikai sudarė 32 proc. (8 asmenys), žydai – 40 proc. (10 asmenų), bet jie buvo aktyvesni laikotarpio pradžioje, po 1869 metų Kaune jų nebeliko. Žinomi 5 vokiečiai (20 proc.), du stačiatikiai (8 proc.).

Šiauliuose iš 9 fotografų 8 buvo žydai, vienas vokietis. Panevėžyje, priešingai, žydų ne daug: iš 8 fotografų 4 katalikai (50 proc.), po 2 žydus ir vokiečius.

Žydai buvo pagrindiniai fotografai mažuose apskričių miestuose.

Nedidelę dalį fotografų sudarė užsienio šalių piliečiai. Laikotarpio pradžioje ypač nemažai iš užsienio atvykusių fotografų Vilniuje – Prūsijos piliečiai: O. Neuschäferis, A. Swiejkowskis, F. Sovienas, Š. Privalskis ir G. Rathke, taip pat prancūzai Borelli ir L. Cuvier; Kaune – M. Diemannas, Š. Bucheris, A. Caspari, C. Sannas. Iš Prūsijos atvykę fotografai turėjo atelję Tauragėje (A. Bohlenas), Raseiniuose (B. Mannas), Šiauliuose (A. Wedemannas).

Žagarės miestelyje 1865 metais be leidimo atelję buvo įkūręs Mintaujoje apsigyvenęs Olandijos pilietis Eduardas Schmiedecke.

Nevietiniai fotografai iš Rusijos daugiausia veikė Vilniuje: J. Brandenburgas, galbūt F. Hetzscholdas, I. Petrovas, I. Suvarovas, I. Trutnevas, Dysnoje – A. Petrovas.

Žinomas 25 fotografų (17 proc.) išsilavinimas ar ankstesnė profesija. Kitų išsilavinimas dokumentuose nenurodytas, todėl pagrįstai galima sakyti, kad specialaus išsilavinimo neturėjo. Dešimt iš 25 buvo dailininkai (dažniausiai piešimo mokytojai): J. Brandenburgas, A. Straussas, I. Trutnevas, E. Liutkevičius, A. Navlickis, M. Karpesas, I. Petrovas, A. Petrovas, M. Družyna, Š. Privalskis⁸¹. Fotografija užsiėmė trys inžinieriai (A. K. Druetas, V. Malachovskis, Zubovas), trys provizoriai (G. Badendorfas, J. Bžozovskis, Josifas Koiranskis), vienas buvo baigęs nenurodytas universiteto studijas (J. Obaikičius) ir vienas studijų universitete nebaigęs (V. Grabovskis). Buvo ir įvairių kitų kūrybinių profesijų asmenų (architektas, smuikininkas, dainavimo mokytojas, aktorius) ir su kūryba nesusijusių profesijų asmenų (mokytojas, karininkas, matininkas, rabinas).

Dauguma fotografų dailininkų buvo Sankt Peterburgo imperatoriškosios dailės akademijos (SPDA) auklėtiniai. Keleriais metais anksčiau už A. Straussą joje mokėsis (1845–1853) E. Liutkevičius, baigęs studijas, įsteigė pirmąją fotoatelję Panevėžyje⁸². Į Vilnių po sukilimo su rusinimo banga dirbti piešimo mokytoju progimnazijoje atvykęš šios akade-

⁸¹ *Lietuvos dailininkų žodynas. II tomas: 1795–1918* (Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2012) neminimi J. Brandenburgas, A. Navlickis, M. Karpesas, Š. Privalskis, nurodomas Aleksejus, bet ne Aleksandras Petrovas.

⁸² Ona Maksimaitienė, *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.*, Vilnius, 1964, p. 117.

mijos absolventas dailininkas I. Petrovas jau 1864 metais įkūrė „Rusų fotografiją“, veikusią iki 1868 metų. Akademikas I. Trutnevas atelė įsteigė prie Vilniaus gimnazijos, kurioje jis dėstė piešimą. Atelė Kaune ir Vilniuje VII dešimtmetyje turėjo Sankt Peterburgo fotografas ir dailininkas J. Brandenburgas, taip pat minėtos akademijos auklėtinis.

Neabejotina, kad turintys meninį išsilavinimą fotografai buvo daug pranašesni už kitus: pastarųjų dauguma nepakildavo virš paprastų amatininkų portretistų lygio. Didžiosios Lietuvos fotografų dalies išsilavinimas nebuvo aukštas, bet jo pakako, kad galėtų užsiimti šiuo verslu. To pavyzdys yra A. Korzonas. Būdamas 23 metų, nebaigęs šešių gimnazijos klasių, jis metė mokslus. Mokiniui, kviečiamam į atelė, A. Korzonas irgi nekėlė didelių reikalavimų – jis galėjo būti baigęs 3–4 klases⁸³.

Svarbu aptarti, kur ir kokią išsilavinimą buvo įgiję fotografai, kokių šalių fotografija jiems darė įtaką. Dalis fotografuoti galėjo būti savarankiškai išmokę iš vadovėlių. Išaugus susidomėjimui šia sritimi, 1858 metais Rusijoje išspausdinti net trys rusų autorių fotografijos vadovėliai⁸⁴. Labai anksti pateko į Rusiją ir buvo išverstas į rusų kalbą geriausia parankine fotografo knyga laikytas D. van Monckhoven „Populiarusis fotografijos traktatas“⁸⁵. Šiame 1862 metais Paryžiuje išleistame fotografijos autoriteto veikale apibendrinta ir išsamiausiai aptarta viskas apie to meto fotografiją. Jis susilaukė daugelio palankių atsiliepimų ir netrukus buvo išverstas į anglų⁸⁶ bei rusų⁸⁷ kalbas.

Galima išskirti tris centrus, kurie turėjo įtakos profesiniam Lietuvos fotografų pasirengimui. Pirmas jau aptartas – Rusija, visų pirma Sankt Peterburgas. Nemažai fotografų, ypač ankstyvuojų laikotarpiu, buvo susiję su Prūsija – joje mokėsi arba iš ten atvykę. O. Neuschäferis ir E. Rozensonas kasmet išvykdavo į Berlyną.

Bent keli fotografai, siekdami susipažinti su fotografijos meno naujovėmis, keliavo į Prancūziją: J. Čechavičius – apie 1857, A. Korzonas – 1858 ir 1862 metais. Šie fotografai lankėsi ir kitose šalyse. A. Korzonas 1862 apsilankė Londone surengtoje pasaulinėje parodoje. J. Čechavičius 1866 birželį važiavo į Berlyną pirkti aparatų ir susipažinti su fotografijos naujovėmis. Š. Privalskis 1865 metais Berlyne lankėsi pirmojoje Prūsijos fotografijos parodoje.

⁸³ [Do zakładu fotograficznego Korzona na Imbarach, potrzebują ucznia...], *Kurier Wileński*, 1861 05 26, nr 416, s. 413.

⁸⁴ E. B. Бархатова, op. cit., p. 80.

⁸⁵ D. van Monckhoven, *Traité populaire de photographie sur collodion : contenant le procédé négatif et positif, le collodion sec, le Steréoscope, les épreuves positives sur papiers, etc* Paris: Leiber, 1862.

⁸⁶ D. van Monckhoven, *A Popular Treatise on Photography also a Description of, and Remarks on, the Stereoscope and Photographic Optics, etc.*, London: Virtue Brothers, 1863.

⁸⁷ Популярное руководство къ фотографии на коллодионѣ содержащее въ себѣ способы получения негативовъ и позитивовъ на мокро́мъ и сухомъ коллодионѣ, стереоскопическихъ изображеній, позитивныхъ рисунковъ на бумагѣ и т. п. сочиненіе доктора Ванъ Монкова (*dr. Van Monckhoven*) объясненное 115 полиטיפажами въ текстъ съ французскаго экземпляра, исправленнаго авторомъ, перевелъ и дополнилъ замѣчаниями, таблицами и другими свѣдѣніями Александръ Фрибесъ, Санкт-Петербургъ, 1865.

Didžioji dalis fotografų buvo praktikai, dirbti išmokę iš vietinių fotografų. Jau VII dešimtmečio pradžioje naujos profesijos išmokyti vietoje siūlė ir A. Korzonas 1860⁸⁸, ir anoniminis per Vilnių keliaujantis fotografas 1862 metais⁸⁹. A. Korzono 12 praktinių pamokų kursas kainavo 45 sidabro rublius.

Tik nedaugeliu atvejų žinoma, pas ką ir kada mokėsi fotografai: apie 1863 Kajetonas Huleckis ir J. Weismannas – pas V. Dovmontą, V. Malinovskis – pas A. Korzoną, 1869–1871 I. Chonovičius – pas Š. Privalskį, 1872 L. Pavlovskis – pas J. Čechavičių, prieš 1875 V. Čižas – pas A. Straussą, prieš 1883 Leiba Turgelis – pas brolius Čižus. J. Obakevičius buvo dirbęs fotoateljė Maskvoje.

Daugiau žinoma apie tuos fotografus, kurių aspiracijos buvo didesnės, ir kurie patraukė tyrinėtojų dėmesį veikla fotografijos ar kitose srityse. Tačiau tų, kurie patys sistemingai gilinosi į fotografijos techniką, studijavo ir sėmėsi žinių užsienyje, siekė tobulintis – nedidelė dalis. Tai visų pirma kai kurie Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Panevėžio fotografai. Jų sukurtų nuotraukų ir išliko daugiausia. Likusių į fotografų sąvadą įtrauktų fotografų darytų portretų viešosiose ir privačiose kolekcijose išliko tik pavieniai egzemplioriai, iš kurių sunku daryti platesnius apibendrinimus apie jų kokybę. Dauguma šių fotografų buvo paprasti amatininkai, tačiau vartotojai didelio pasirinkimo neturėjo ir tenkinosi tuo, ką siūlė miestelių fotografai.

Pastebimas fotografų mobilumas – dėl konkurencijos, ieškodami palankesnių sąlygų, fotografai dažnai kilnodavosi. Kai kurie provincijos fotografai (pvz., Faivušas Luncas, Josselis Goldas), ieškodami klientų ir didesnio uždarbio, vienoje vietoje būdavo vos kelis mėnesius, kiti įsitvirtindavo ilgesniam laikui. Būdavo dažnos permainingos: ateljė steigdavo fotografų mokiniai, jungėsi ir skyrėsi savininkai, ateljė buvo parduodamos. Kadangi mokesčius (už prekybos arba gildijos bilietą) mokėjo du kartus per metus, savininkai dažniausiai keisdavosi metų sandūroje arba viduryje.

Alexanderio Strausso atvejis

Sėkmingo fotografijos verslo pavyzdys yra Alexanderio Strausso (1834–1896)⁹⁰ veikla. Jis gimė Vilniaus burmistro Martino Strausso šeimoje. Anksti pasireiškė gabumai dailei, kuriuos kryptingai ugždė piešimo pamokose Vilniaus gimnazijoje ir papildomai mokydamasis privačiai. 1853 metais įstojo į SPDA studijuoti tapybos. Mokslus baigė 1857, jam buvo su-

⁸⁸ Ktoby życzył zbadać tajemnice fotografii, odkrywają się w moim zakładzie kursa praktyczne: cały kurs z 12 lekcji 45 r.sr., *Kurier Wileński*, 1860 09 16, nr 73, s. 780.

⁸⁹ Amatorom fotografii życzyłbym w czasie krótkiego pobytu w Wilnie udzielić wiadomości praktycznej Fotografji z użyciem własnych materiałów, przyczem mogą nabyć dwa obiektywy z kamerą i należnym do tego przyborem za pomierną cenę, metoda krótka i ekonomiczna, recepta i krótka względ naprzedmiot takowy, w rękopiśmie będzie udzielonym. Adres w Eksped. Kur. Wil., *Kurier Wileński*, 1862 09 07, nr 70, s. 564.

⁹⁰ V. Gasiūnas, Štrausas Aleksandras Vladislovas in *Lietuvos dailininkų žodynas* / sudarė J. Širkaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012, p. 396.

teiktas laisvojo dailininko vardas portretų tapybos srityje. Pirmus užsakymus portretams gavo jau studijų metais, turėjo nemažai užsakymų ir grįžęs į Vilnių⁹¹.

Atrodo, kad pirmąsias žinias apie fotografiją jis įgijo studijų metais. Vilniaus tyrinėtojo ir senienų kolekcininko Liucijono Uzemblos fonde MAVB RS yra neišaiškinto asmens 1856–1857 metų užrašų knygelė⁹². Jos autorius Sankt Peterburge studijavo daile, tapė portretus pagal užsakymus, domėjosi istorija ir literatūra. Sutampančios biografijos detalės bei tai, kad L. Uzembła yra rašęs A. Strausso biografiją, leidžia pagrįstai tvirtinti, kad knygelės savininkas – A. Straussas. Keliuose knygelės lapuose pramaišiu rusų ir lenkų kalbomis surašytos fotografijai reikalingos priemonės ir medžiagos, pasižymėta, kur Sankt Peterburge galima jų įsigyti, sukonspektuotas nuotraukų darymas pagal D. van Monckhoveną knyga⁹³.

Tai leistų daryti išvadą, kad A. Straussas jau Sankt Peterburge apie 1856–1857 metus pradėjo domėtis fotografija.

1857 vasarą Vilniaus laikraštyje pasirodė tokia inicialais A. H. pasirašyta korespondencija apie A. Strausso sugrįžimą, kai baigė dailės studijas Sankt Peterburge.

Ponas Alexanderis Straussas, gerbiamojo Vilniaus miesto prezidento sūnus, baigęs mokslo kursą Peterburgo dailės akademijos Tapybos fakultete, sugrįžo į Vilnių, pasipuošęs laisvojo dailininko laipsniu.

P. Straussas, kuriam vos 23 metai, šiandien yra pelnęs neeilinio portretų tapytojo vardą. Jo teptuko kūriniams būdingas taisyklingas piešinys, kolorito lengvumas ir skaidrumas, gerai perteikta veido išraiška; kartu ypatinga dovana idealizuoti bruožus, neprarandant panašumo, jam garantuoja šioje srityje neabejotiną sėkmę ir materialiu požiūriu. Jo dirbtuvėse sukurti portretai nepaprastai panašūs į modelius, neapsakomas išraiškos saldumas. Reikia pamatyti jo tapybos darbus, kad įsitikintum: Fotografija [išskirta orig. tekste. – D. J.], net labiausiai ištobulinta, negali jokių būdu atlaikyti palyginimo su teptuko kūriniiais, ypač tais, kuriuos vedžiojo tikras talentas ir meninis įkvėpimas. Galima drąsiai numatyti, kad šis jaunas tapytojas, jei toliau eis savo pasirinktu keliu, jei kantriai ištvers tūkstančius smulkių prieštaravimų šioje ilgoje, nuobodžioje kelionėje į sėkmę ir šlovę, tai neišvengiamai taps mūsų miesto numylėtiniu, o vėliau ir pasididžiavimu⁹⁴.

⁹¹ Lucyan Uziebło, Ś. p. Alexander Władysław Strauss. (Nieco notat z epoki), *Tygodnik Ilustrowany*, 1897, nr 6, s. 107.

⁹² Neišaiškinto asmens įv. užrašų sąsiuvinis: istorija, literatūra, liaudies medicinos receptai, tapybos pagrindai bei lakų receptūros, fotografavimas bei fotografijų darymas, už paveikslus gautų pajamų, kelionių bei buitinių išlaidų sąskaitos: p. 14–16 šalmų, karūnų, senovės ginklų piešiniai; p. 22–25 žmonių figūrų eskizai pieštuku, p. 27–28 dvi ukrainiečių liaudies dainos – MAVB RS, F 151–1937.

⁹³ Belgų chemikas ir fizikas Désiré Charles Emanuel van Monckhoven (1834–1882) parašė keletą fotografijos vadovų prancūziškai, jie buvo išversti į daugelį kalbų. Užrašų autorius galėjo naudotis *Traité général de photographie*, Paris: A. Gaudin, 1856.

⁹⁴ A. H., Alexander Strauss, *Kurier Wileński*, 1857 07 05, nr 51, s. 437.

Gali būti, kad šio straipsnio autorius, viešai iškeldamas tapybos pranašumą prieš fotografiją, norėjo įtikinti A. Straussą nesirinkti fotografijos, kuri jį tuo metu tikriausiai jau labai traukė.

Vilniuje A. Straussas tapė vis mažiau, galutinai atsisakė dailininko karjeros ir pasirinko fotografo užsiėmimą. Plačiau, įvairiapusišką ir vaisingą veiklą šioje srityje kaip profesionalas jis pradėjo 1866 metais. Tuomet tapo meniniu Tiltos gatvėje Rogoiskos name veikusių J. Bžozovskio ir Napoleono Okolovo fotografijos dirbtuvių vadovu⁹⁵. Nelabai aišku, kokios buvo tos pareigos. Kai 1868 metais J. Bžozovskis su N. Okolovu išsiskyrė, įmonė vadinosi „Strausso ir Bžozovskio ateljė“.

Tikriausiai verslas nuo pat pradžių ėjosi neblogai, nes šių metų pradžioje A. Straussas, jau vadovaudamas didelėms dirbtuvėms Vilniuje⁹⁶, ateljė įrengė Kaune Vilniaus gatvėje. Įrangą Kauno ateljė jis nupirko iš išvykstančio iš čia J. Brandenburgo, taip pat minėtos akademijos auklėtinio⁹⁷. Suprantama, darbus šioje ateljė vykdė samdomi operatoriai. Savininkas tuo metu vadovavo firmai Vilniuje ir turėjo kitų užsiėmimų, kurie galėjo neleisti būti Kaune ilgiau. Kauno ateljė 1873 metais jis pardavė Vilniaus teatro scenos veteranui Juozapui Surevičiui⁹⁸. Galimas daiktas, kad faktinis vedėjas nuo pat pradžios buvo Simonas Surevičius, Kaune gyvenęs nuo 1864, ir nuo 1875 metų nurodomas ateljė savininku. Nors savininkas pasikeitė, Surevičiams priklausiusi fotoateljė vadinosi „A. Strauss“. Savininkas pasikeitė dar kartą 1877 metais, kai S. Surevičius įmonę už 3000 sidabro rublių pardavė Petriui Piotrovičiui ir Emilijui Zatorskiui⁹⁹. Naujieji savininkai vėl sudarė sutartį su A. Straussu, leidžiančią iškaboje ir ant fotokortelių naudoti jo vardą. Ateljė vadinosi P. Piotrovičiaus firma „A. Strauss“. Pagal sutarties sąlygas, fotografai už šią teisę A. Straussui mokėjo 300 rublių per metus ir privalėjo kas mėnesį jam pateikti keletą daromų nuotraukų pavyzdžių, kad galėtų „kontroliuoti portretų kokybę ir saugoti reputaciją“¹⁰⁰.

Gera A. Strausso reputacija garantavo didesnę komercinę jo vardą naudojančių studijų sėkmę, ir jų savininkai sutiko mokėti daugiau kaip 5 proc. pelno. A. Strausso vardas Kaune išnyko tik 1885 metais, kai „Piotrovičiaus ir Strausso ateljė“ nupirko (?) Kotkovskis¹⁰¹.

Vilniuje „Strausso ir Bžozovskio ateljė“ 1874–1876 metais veikė Miesto sode buvusiam J. Čechavičiaus paviljone¹⁰². Tada ji buvo perkelta į Vilniaus centrą – į Didžiosios

⁹⁵ J. Bžozovskio įsipareigojimas laikytis taisyklių, Vilnius, 1863 09 07, LVIA, f. 380, 1863 PS, ap. 20, b. 4567, l. 255; Korespondencja Tygodnika Ilustrowanego, Wilno, 1 maja, *Tygodnik Ilustrowany*, 1866 05 05, t. 13, nr 345, s. 211.

⁹⁶ KP pranešimas apie A. Straussą. Kaunas, 1868 01 30, KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 150.

⁹⁷ KG pažymėjimas nr. 1008, 1868 02 05, *ibid.*, l. 151.

⁹⁸ KG 1873 07 13 pažymėjimas nr. 4990, KRVA, *ibid.*, b. 19606, l. 3, 4.

⁹⁹ KG 1877 05 28 pažymėjimas nr. 3346, *ibid.*, b. 20515, l. 8, 9.

¹⁰⁰ A. Strausso ir P. Piotrovičiaus sutarties kopija. 1877 02 14, Kaunas, *ibid.*, l. 6.

¹⁰¹ Kauno gub. fotografijos ateljė sąrašas, KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 21988, l. 3.

¹⁰² Leidimas A. Straussui ir J. Bžozovskiiui nr. 466, 1874 02 07, LVIA, f. 380, ap. 1874PS, b. 10, l. 36.

gatvės pradžioje buvusį Šmidto namą¹⁰³. 1877 metais J. Bžozovskiui persikėlus į Kauną, A. Straussas liko vienintelis faktinis savininkas¹⁰⁴.

Per visą antrą XIX amžiaus pusę A. Strausso ateljė buvo neginčijamai geriausia Vilniuje, ir beveik visi vilniečiai fotografavosi joje. 1866 metais ėmęs vadovauti J. Bžozovskio ateljė, tuoj pat pakėlė meninį jos nuotraukų lygį. Pravertė turimos kompozicijos, apšvietimo, tapybos žinios ir pažintis su profesionalia Sankt Peterburgo fotografijos mokykla. Nuotraukos išsiskyrė puikia kokybe. A. Straussas, nepaisydamas pablogėjusio regėjimo (matė tik viena akimi), pats jas retušuodavo ir spalvindavo¹⁰⁵. Varšuvos fotografas A. Karoli pažymėjo, kad A. Straussas buvo ištobulinęs amerikiečio Van der Velde's apie 1870 metais sukurtą nuotraukų retušavimo būdą. Jis iš nuotraukų retušuodamas padarydavo natūralių spalvų meniškų portretus, ir už juos noriai ir dosniai buvo mokama¹⁰⁶. 1882 metais Maskvos pramonės ir meno parodoje už portretines nuotraukas A. Straussas gavo bronzos medalį.

Aptardama A. Strausso ateljė darytus portretus, M. Matulytė pastebi, kad, „[n]ors A. Strausso portretuose labai originalių sprendimų nematyti, vis dėl to jis stengėsi sukurti asmenybės ir natūralumo išpūdį, šviesa išryškindavo veido bruožus ir nuotaiką, pastarąją sustiprindavo tam tikra kūno kalba“. Pasak fotografijos istorikės, „[p]alyginti su A. Strausso darbais, kitose ateljė pagaminti portretai atrodo labiau schematiški – daugiau niekam nepavyko sukurti tokio erdvės išpūdžio“¹⁰⁷.

Koks buvo A. Strausso ateljė populiarumas, leidžia suprasti tai, kad iš 480 Lietuvos nacionaliniame muziejuje esančių 1860–1915 metų portretinių Vilniaus fotografų nuotraukų šioje ateljė padaryta trečdalis – per 160. Tarp medikų jis buvo net populiariesnis. Vladislavo Zahorskio 1898 metais sudarytame visų Vilniaus medicinos draugijos narių (medikų, vaistininčių, veterinarų ir pan.) nuotraukų albume¹⁰⁸ iš penkiasdešimt trijų Vilniuje per 50 metų darytų nuotraukų trisdešimt dvi – šios ateljė. Šie skaičiai neabejotinai įrodo, kad A. Strausso ateljė XIX amžiuje buvo fotografinio portreto lyderė.

Klestinti firma leido taip pat užsiimti ir mažiau pelninga veikla. 1867 metų Rusijos etnografijos parodai A. Straussas pateikė etnografinių Vilniaus tipų nuotraukų, apie kurias rašoma II dalies 3-iaame skyriuje.

Su A. Strausso veikla susijęs ir vienas pirmųjų žinomų turtinių autorių teisių gynimo atvejų Lietuvos vizualinės produkcijos istorijoje. 1868 lapkričio 23 mirė Lietuvos ir Vilniaus stačiatikių arkivyskupas metropolitas Juozapas Semaška (1798–1868) – pagrindinis unitų bažnyčios prijungimo prie stačiatikių cerkvės iniciatorius. A. Straussas ir J. Bžozovskis buvo nufotografavę metropolitą gyvą spalio 3 ir po mirties karste lapkričio 24. Tikė-

¹⁰³ VG leidimas nr. 4910 dailininkui A. Straussui ir J. Bžozovskiui atidaryti fotoateljė Didžiojoje g. Šmidto name, *ibid.*, 1876PS, b. 10, l. 148.

¹⁰⁴ A. Strausso 1880 02 25 prašymas išduoti naują leidimą vienam, *ibid.*, 1880PS, b. 172, l. 37.

¹⁰⁵ Lucyan Uziębło, *op. cit.*, s. 107.

¹⁰⁶ Al. Karoli, Zapomniana metoda artystycznego retuszu portretów fotograficznych, *Fotograf Warszawski*, 1910, nr 1, s. 4.

¹⁰⁷ *Camera obscura: Lietuvos fotografijos istorija, 1839–1945*, 2016, p. 152.

¹⁰⁸ *Album Cesariae Societatis Medicae Vilnensis*, 1897, VUB RS, F 26–4892.

damiesi neblogo pelno iš nuotraukų prekybos ir norėdami užkirsti kelią padirbinėtojų, jie, remdamiesi Spaudos įstatymo nustatyta tvarka, 1868 lapkričio 27 Vilniaus gubernatorių prašė paskelbti atitinkamą nurodymą, kitiems draudžiantį gubernijoje perfotografuoti nuotraukas¹⁰⁹. Gubernatoriaus nurodymu ypatingųjų pavedimų valdininkas Piotras Morencas prašymą išnagrinėjo ir visiems Vilniaus fotografams paskelbė, kad „Strausso ir Bžozovskio padaryti velionio metropolito portretai yra minėtų asmenų nuosavybė, ir todėl daryti šių portretų kopijas kiti fotografai neturi teisės“¹¹⁰.

A. Straussas vienas pirmųjų ėmė taikyti fotografiją praktiniams tikslams. Apie 1872 metus jo ateljė fotografavo Imperatoriškosios Vilniaus medicinos draugijos narių gydomus ligonius. Nuotraukomis buvo iliustruojama draugijos posėdžiuose skaitomos paskaitos ir pranešimai¹¹¹.

Jis buvo 1876 metais įkurtos Vilniaus dailės kūrinių nuolatinės parodos draugijos narys rėmėjas, bet savo nuotraukų neekspozavo.

A. Straussas turėjo didžiulę įtaką Lietuvos fotografijos raidai – jo Vilniaus ateljė filialas veikė Kaune, o meistro mokiniai dirbo Vilniuje, Kaune ir Panevėžyje. Pas A. Straussą fotografijos mokėsi F. Lopatinskis, broliai Čizai, Stanislovas Filibertas Fleury, galbūt S. Surevičius ir kiti. Praktiškai visa portretinė Vilniaus fotografija iki XIX amžiaus pabaigos plėtojosi veikianti A. Strausso įtaka.

* * *

Fotografija tiriamuoju laikotarpiu didžia dalimi buvo dar suvokiama kaip amatas. Dažnai tai buvo palyginti smulkus verslas, neužtikrinantis pastovių pajamų. Net ir fotografijos mokymo modelis buvo toks pat, kaip tradicinės amatininkystės, kai mokinyš profesines žinias įgydavo meistro dirbtuvėje.

Profesinė fotografų savivoka ir socialinė laikysena buvo labai įvairi. Nemažai fotografų buvo neišsilavinę, smulkūs amatininkai, neretai kitų šalių valdiniai, dažnai kilnojęsi iš miestelio į miestelį, menkai integravęsi į vietines bendruomenes.

Kita vertus, atsirado ir tikrų profesionalų, puoselėjusių estetiškes ambicijas. Tai tokie fotografai, kaip A. Straussas ir J. Čechavičius – savo ir kitų produkcijai kėlę didelius estetiškes bei techninės kokybės reikalavimus, turėję gausią ir išsilavinusią klientūrą, palaikę plačius visuomeninius ryšius, turėję įtakingų ar bent žymių pažįstamų, aktyviai dalyvavę kultūriniame gyvenime.

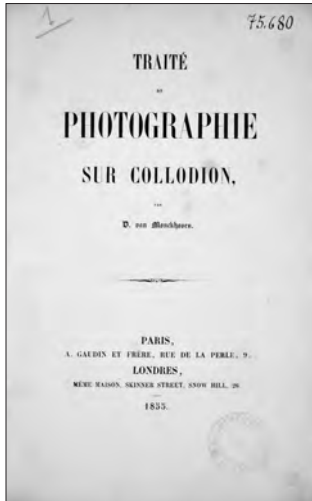
Pažymėtina, kad fotografijos verslo pradėjo imtis moterys, tapdamos įmonių savininkėmis arba pačios pradėdavusios fotografuoti. Tai viena iš nedaugelio profesinės veiklos rūšių, kurių moterys ėmėsi anksčiausiai.

¹⁰⁹ Dailininko A. Strausso ir bajoro J. Bžozovskio raštas VG I. Šestakovui. Vilnius, 1868 11 27, LVIA, f. 380, ap. 25, b. 525, l. 239.

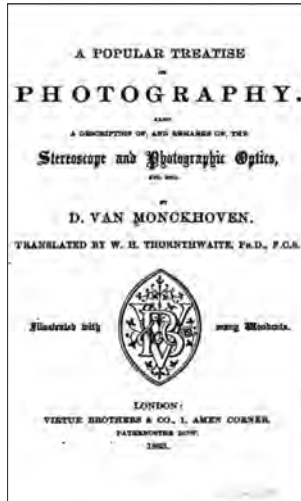
¹¹⁰ Ypatingųjų pavedimų valdininko Piotro Morencio raštas VG Ivanui Šestakovui, Vilnius, 1868 12 14, *ibid.*, l. 252.

¹¹¹ *Extirpatio femoris proacta in foemina a Venceslao Pelikan juniora in nosocomio judeo Vilnensi...*: [moteris amputuota koja, prilaikoma dviejų žmonių], VUB RS, F 26–4946.

I. 1 pav. Tituliniai Désiré van Monckhoven fotografijos vadovų lapai

a) *Traité de photographie sur collodion*. Paris, Londres: A. Gaudin et Frère, 1855. Pirmas prancūziškas leidimas

b) *A Popular Treatise on Photography. Also, a description of, and remarks on, the Stereoscope and Photographic Optics...* by D. van Monckhoven Translated by W. H. Thornthwaite, London: Virtue Bros, 1863. 1863 m. vertimas į anglų kalbą

c) Дезире ван Монкговен, *Популярное руководство к фотографии на коллодионе*, содержащее в себе способы получения негативов и позитивов на мокром и сухом коллодионе, стереоскопических изображений, позитивных рисунков на бумаге и т. п., С фр. экз., испр. автором, перевел Александр Фрибес, Санкт-Петербург, 1863. 1863 m. vertimas į rusų kalbą

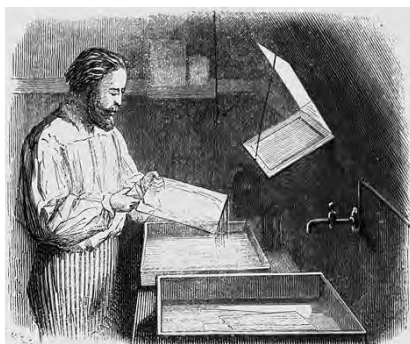
I. 2 pav. Iliustracijos iš D. van Monckhovens fotografijos vadovo 1865 m. penkto prancūziško leidimo:
Traité général de photographie (5e édition, refondue et comprenant un chapitre spécial sur les agrandissements photographiques) / par D. V. Monckhoven, Paris: Victor Masson et Fils, MDCCCLXV

a) Gento fotografo D'Hoy ateljė, kaip studijos įrengimo pavyzdys

b) Fotoaparatas su keturiais objektyvais portretinėms vizitinio formato nuotraukoms

c) Fotografo laboratorija

d) Nešiojamoji plenerinė laboratorija-palapinė

I. 3 pav. Ankstyviausių žinomų Vilniaus fotografų nuotraukų pavyzdžiai

a) Rusijos imperijos kavalerijos karininkas Juozapas Tiškevičius. O. Neuschäfer, Vilnius (?), apie 1860

b) Faustinas Lopatinski. Viena iš ankstyviausių žinomų išlikusių popierinių nuotraukų. F. Lopatinskio ateljė (?), Vilnius, prieš 1859 05 19

c) Dailininkas Albertas Žametas. A. Swieykowskis, Vilnius, 1860

d) Vilniaus dailininkas Adomas Šemešys. Nežinomas fotografas (A. Korzonas (?)), 1862

e) Edvardas Jonas Römeris. A. Korzono ateljė

f) Dailininkas Vincentas Slendzinskis
(?). A. Korzono ateljė

g) Glowacka (née Chevalier). A. Bonoldi
ateljė

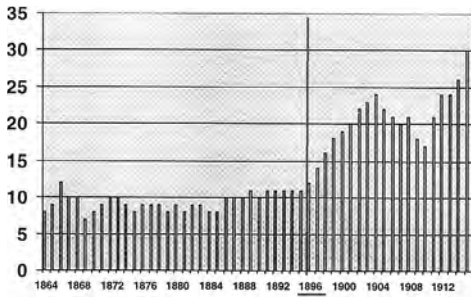

h) Kompozitorius Stanislovas Moniuška.
A. Bonoldi ateljė, prieš 1858

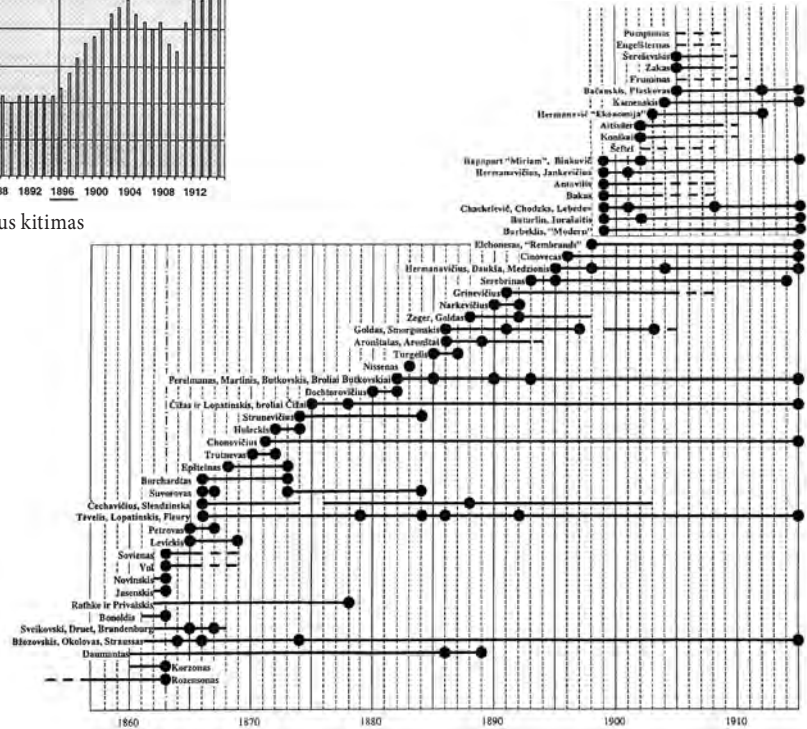
I. 4 pav. Nežinomas žydas. L. R. Vol (buv. E. Rozensono) ateljė. Vilnius, 1863–68

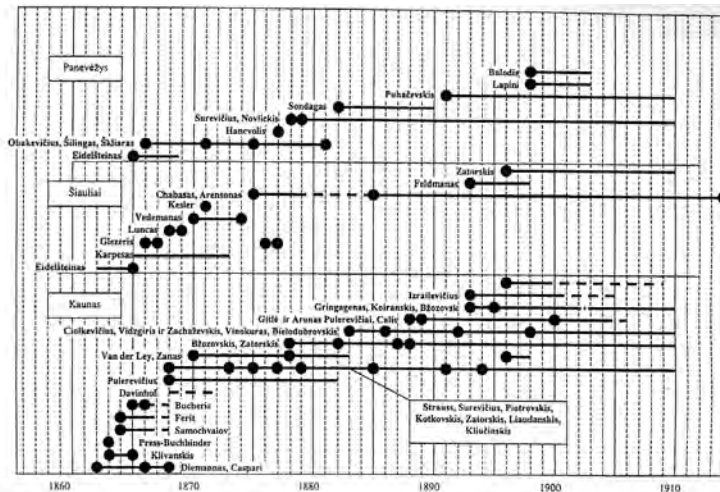
I. 5 pav. Statistiniai portretų fotoateljė duomenys¹

a) Vilniaus fotoateljė skaičiaus kitimas

b) Vilniaus fotoateljė veikla

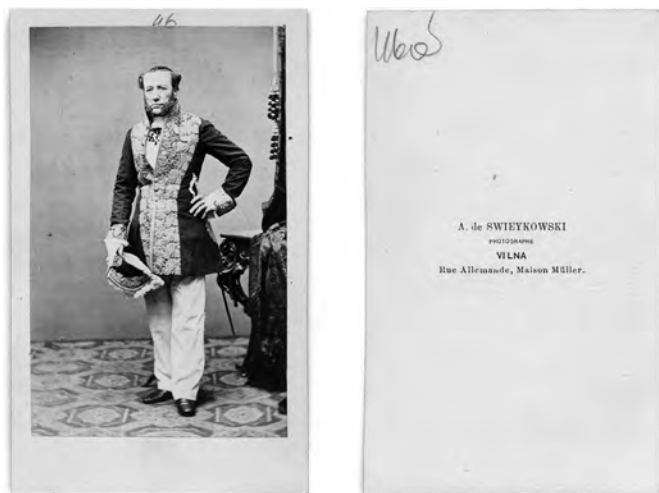
c) Kauno gubernijos ateljė veikla

¹ grafikai sudaryti remiantis autoriaus surinktais archyviniais duomenimis.

I. 6 pav. Įvairių Vilniaus portretų fotoateljė nuotraukų pavyzdžiai

a) Du nežinomi kariškiai. J. Levickio fotoateljė

b) Eduardas Tiškevičius. A. Swieykowskio ateljė

c) Vilniaus gubernatūros Bendrosios kanceliarijos skyriaus vedėjas V. Vinogradovs. J. Brandenburgo ateljė

d) Generolas leitenantas baronas N. Kridneris. I. Petrovo ateljė

e) Kunigas kanauninkas Józefas Wyszyński (1811–74). Įrašas po nuotrauka: „Kunigas Wyszyński, penkiskart tremtinys, į Kauną grįžo 1865 m. Mirė sulaukęs 105 m.“ Užrašas kitoje nuotraukos pusėje: „Priklausė Miesto delegacijai po 1861 02 25. Adresų komisijoje su kun. [Józefu] Steckiu ir 13 kitų. Paminklų komitete 1861 03 23 Magistrato Piliiečių skyriuje (8 asmenys). Savivaldybės tarybos X rajone išrinktas vienas iš keturių su kun. Andrzejumi Zamoyskiu, generolu Lewiński ir S. Hiszpańskiui“. J. Cechavičiaus ateljė

f) Nežinomas stačiatikių šventikas. J. Bžozovskio ir N. Okolovo ateljė, vadovas – dailininkas A. Straussas, Vilnius, Adamovičiaus name

g) Prancūzijos pilietis J. Stanevičius, išsiųstas į užsienį 1871 m. vasarį. I. Trutnevo meninė fotoateljė

h) Moters su amputuota koja nuotrauka Vilniaus Imp. medicinos draugijos paskaitoms. A. Strausso ir J. Bżozovskio ateljė

I. 7 pav. Įvairių Kauno portretų fotoateljė nuotraukų pavyzdžiai

a) Kauno gubernatorius Nikolajus Muravjovas. M. Diemanno fotoateljė

b) Kauno gubernatorius Nikolajus Muravjovas. A. Caspari ir Š. Bucherio fotoateljė

c) Novikovas (?). Dailininko K. Dawinghoffo „Peterburgo fotoateljė“ Šv. Nikolajaus pr. Prieš 1870 03 13

d) Mergaitė su nuotraukų albumu. Dailininko J. Brandenburgo „Peterburgo fotoateljė“

e) Romualdas Kulvietis (g. 1828). J. Klivanskio Kauno fotoateljė, viena iš dviejų seniausių

II. FOTOGRAFIJA IR VALDŽIA

1. TEISINIS FOTOATELJĖ VEIKLOS REGULIAVIMAS IR PRIEŽIŪRA

Šiame skyriuje, remdamasis Rusijos įstatymų sąvadais ir Lietuvos archyvuose esančiais dokumentais, aptariu fotografijos ateljė veiklą Rusijoje reguliavusių teisės normų raidą, išskirdamas, kokie vietiniai, saviti priežiūros reikalavimai buvo taikomi fotografijos ateljė savininkams tik Šiaurės vakarų krašte.

Nuo 1828 metų galiojantys Cenzūros nuostatai (su 1847, 1852, 1854 ir 1857 metų pataisomis) apibrėžė bendruosius cenzūros reikalavimus, cenzūros institucijų sistemą ir jų veiklos principus, taip pat autorių teisę. Cenzūros funkcija buvo pavesta Švietimo ministerijai, ją vykdė švietimo apygardų centruose veikiančios cenzūros komitetai, kuriems vadovavo švietimo apygardų globėjai. Pagal nuostatus, cenzūra taikoma literatūros, mokslo ir meno kūriniams (knygoms, estampams, piešiniais, brėžiniams, planams, žemėlapiams, taip pat natoms su tekstais), leidžiamiems spaudos, graviravimo ir litografavimo būdu, tačiau pagrindinis dėmesys buvo skiriamas tik knygų ir periodinių leidinių cenzūravimo tvarkai.

XIX amžiaus VII dešimtmetyje, kai pradėjo plisti laisvamaniška literatūra, paaiškėjo, kad galiojantys 1828 metų Cenzūros nuostatai yra nepajėgūs kovoti su nepageidaujamais reiškiniiais¹¹². Imperatoriui nurodžius, 1857 metais buvo sudaryta speciali komisija naujiems spaudos cenzūros nuostatams parengti. Kol buvo rengiama cenzūros reforma, Vidaus reikalų ministerija, suderinusi su Švietimo ministerija, išleido „Laikinąsias spaustuvių, litografijos įmonių ir panašių įmonių priežiūros taisykles“ (toliau – Laikinosios priežiūros taisyklės), kurias imperatorius patvirtino 1862 gegužės 14 įsaku¹¹³. Šios taisyklės nustatė tokio pobūdžio įmonių veikimo tvarką ir jų priežiūrą perdavė VRM. Bendroji cenzūros tvarka liko nepakitusi¹¹⁴.

Laikinosios priežiūros taisyklės buvo skirtos spaustuvėms, litografijos, chromolitografijos, metalografijos įmonėms, raidžių liejykloms, medžio raižykloms, graverių dirbtuvėms ir visoms kitoms įmonėms, užsiimančioms spauda, taip pat knygynams¹¹⁵. Pradžioje į jų skaičių fotografijos ateljė nepateko. Tik 1862 lapkričio 14 VRM aplinkraštis nr. 154 išaiškino, kad Laikinosios priežiūros taisyklės taikomos ir joms¹¹⁶.

¹¹² Устав цензурный in *Свод законов Российской империи*, 1857, т. XIV, тетр. 2, с. 1.

¹¹³ Высочайше утвержденные временные правила о надзоре за типографиями, литографиями и тому подобными заведениями in *Полное собрание законов (ПСЗ)*, т. 37(1862), № 38276, с. 434.

¹¹⁴ Be teisės aktų knygų, cenzūros padėčiai Lietuvoje įvertinti reikšmingas tyrimas – Z. Medišauskienės monografija *Rusijos cenzūra Lietuvoje XIX a. viduryje*, Kaunas: VDU, 1998.

¹¹⁵ Ibid., pirmo paragrafo pastaba.

¹¹⁶ Žr. KG G. Krigerio aplinkraštis valdininkui A. Prekeriui ir vietinės valdžios atstovams, 1862, 11 29, KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 14679, l. 63.

Iki Laikinių priežiūros taisyklių įsigaliojimo fotografai turėjo laikytis tik įprastoms verslo įmonėms taikomų įstatymų, visų pirma – mokėti nustatyto dydžio mokesčių¹¹⁷. Įsigaliojus Laikinosioms priežiūros taisyklėms, norint turėti fotografijos atelję, reikėjo gauti gubernijos viršininko leidimą. Kurį laiką pradžioje gubernatoriaus leidimą dar turėjo tvirtinti VRM.

Atelję, kurios veikė iki priimant Laikinąsias priežiūros taisykles, savininkai per du mėnesius turėjo pranešti gubernijų valdžiai apie savo veiklą ir gauti gubernijos valdžios leidimą veikti¹¹⁸. Šios taisyklės reikalavo, kad savininkai turėtų specialias užsakymų registravimo knygas, patvirtintas vietinės policijos ir kiekvienu metu prieinamas kontrolieriams. Už reikalavimų nesilaikymą nustatytos bausmės – nuo piniginių baudų iki arešto. Nuolatinei spaudos įmonių priežiūrai ir stebėjimui, kaip laikomasi taisyklių, gubernijose turėjo būti paskirti ypatingųjų pavedimų valdininkai.

Tokie valdininkai Vilniuje ir Kaune buvo netrukus paskirti, tačiau aktyviai veikti nepradėjo. Todėl ne Vilniaus gubernatūros ypatingųjų pavedimų valdininkas, bet policija 1863 metais atkreipė dėmesį, kad kelių fotoateljė savininkai (B. Nowiński, A. Bonoldi ir A. Korzonas) užsiima antivalstybine veikla. Nei Vilniaus, nei Kauno gubernijoje minėti Laikinių priežiūros taisyklių reikalavimai registruotis, gauti leidimus veiklai dėl nežinomų priežasčių nebuvo įvykdyti iki Michailo Muravjovo atvykimo į Vilnių 1863 gegužę.

Generalgubernatorius M. Muravjovas, pasipiktinęs, kad dauguma Vilniaus spaustuvių, litografijų ir fotoateljė veikia, neturėdamos reikalaujamų leidimų, niekad nebuvo tikrinamos, nors kai kurios yra visiškai nepatikimos, šiurkščiai pažeidinėja cenzūros reikalavimus, nurodė jas patikrinti. Ypatingųjų pavedimų valdininko I. Šachovskojaus patikrinimas įtarimus patvirtino¹¹⁹. B. Nowiński, A. Bonoldi, A. Korzono ir E. Rozensono fotoateljė buvo rasta daug sukilėlių rūbais vilkinčių asmenų nuotraukų, todėl įsakyta jas uždaryti, aparatus užantspauduoti, o fotoateljė esančias nuotraukas konfiskuoti¹²⁰. Kitos – J. Bžozovskio, J. Jasenskio, V. Dovmonto, Š. Privalskio ir A. Swiejkowskio – buvo uždarytos laikinai, kol įvykdys reikalavimus. Kauno gubernijos ypatingųjų pavedimų valdininkas A. Povališinas 1863 birželio 5 patikrino dvi atelję Kaune, priklausančias I. Klivanskiui ir M. Diemannui, bet nieko įtartino nerado¹²¹. Jos greitai pateikė užstatus, laidavimus ir liepos pradžioje vėl veikė¹²². A. Povališinas tada išvyko į Kauno gubernijos apskričių miestus¹²³ ir su vietine

¹¹⁷ Vilniaus fotoateljė, remiantis 1865 02 09 Mokesčių nuostatų 37 str., kasmet turėjo mokėti 17 rublių vietinę rinkliavą už II gildijos prekybos bilietą. Papildomos išlaidos sudarė 1 rub. už pažymėjimą, 0,4 rub. už prašymo pateikimą, žr. VP raštas VG, 1874 08 04, LVIA, f. 380, 1874 PS, b. 10, l. 220. Raseiniuose prekybos bilietas 1873 m. kainavo 18 rub., KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 19569, l. 13.

¹¹⁸ PIC3, t. 37(1862), № 38276, c. 436.

¹¹⁹ VGG M. Muravjovo 1863 birželio 6 d. raštas nr. 3885 VG, LVIA, f. 380, ap. 20, b. 467, l. 2–5.

¹²⁰ Ibid., l. 3.

¹²¹ A. Povališino raportas KG, 1863 07 05, KRVA, I-50, ap. 1, b. 14679, l. 82, 83.

¹²² KP raportas KG, 1863 07 02, Kaunas, ibid., l. 84.

¹²³ KG pavedimas vyr. valdininkui A. Savinskiui, 1863 06 17, ibid., l. 74.

policija patikrino po dvi veikiančias Telšiuose ir Šiauliuose bei rado vieną Panevėžyje jau neveikiančią atelję. Fotoateljė nebuvo Ukmergėje, Novoaleksandrovske (dabar Zarasai) ir Raseiniuose¹²⁴.

1863 birželio 6 M. Muravjovas, naudodamasis jam suteiktais įgaliojimais leisti vietinius teisės aktus, įvedė papildomus reikalavimus jam pavaldžiose gubernijose. Fotoateljė savininkai turėjo raštiškai pasižadėti, kad laikysis tvarkos ir neplatins netinkamo turinio nuotraukų. Visos spaudos įmonės ir fotoateljė privalėjo pateikti piniginių užstatų ir trijų patikimų asmenų laidavimo raštus. Užstato dydis – 200–600 rublių – priklausė nuo fotoateljė didumo ir darbų apimtys¹²⁵.

1863 gegužės 24 išleista instrukcija dėl karinio-civilinio valdymo įvedimo Šiaurės vakarų krašto gubernijų apskrityse¹²⁶, birželio 6 ir 12 dieną papildyta nurodymais dėl fotoateljė tikrinimo ir priežiūros¹²⁷.

Užstato buvo reikalaujama beveik be išimčių. Jo nepateikęs prašytojas negaudavo leidimo steigti atelję. Per penkerius metus žinomas tik vienas atvejis, kai iki užstato reikalavimo panaikinimo buvo padaryta išimtis. Iš Sankt Peterburgo į Vilnių atvykęs I. Petrovas, tarpininkaujant Švietimo apygardos globėjui I. Kornilovui, 1864 rugsėjį gavo leidimą savo atelję *Русская фотография в Вильне* Senienų muziejaus daiktams fotografuoti¹²⁸. Tačiau, kai I. Petrovas paprašė leidimo, nepateikęs užstato žmonėms fotografuoti, jam buvo atsakyta, kad tai gali padaryti tik „bendrais pagrindais“, t. y. pateikęs užstatą ir laidavimo raštus¹²⁹.

M. Muravjovą 1865 metais pakeitęs generalgubernatorius K. Kaufmanas spaustuvių ir fotoateljė steigimo tvarką šiek tiek palengvino. Jis nusprendė: nors Laikinosios priežiūros taisyklės užstato nereikalauja, atsižvelgdamas į ypatingą krašto padėtį, iš ne rusų kilmės asmenų ir toliau būtina reikalauti ankstesnio generalgubernatoriaus nustatyto užstato, kaip patikimumo įrodymo, bet užstatą jiems galėjo atstoti vietinės valdžios garantavimas dėl visiško laikytojo patikimumo¹³⁰. Iš rusų kilmės asmenų užstato ir laidavimo raštų nuo 1866 metų pradžios jau nebuvo reikalaujama.

M. Muravjovo įvestą ir penkerius metus galiojusią tvarką naujas Vilniaus generalgubernatorius Aleksandras Potapovas, padaręs išvadą, kad sąlygos Šiaurės vakarų krašte jau pasikeitė, be to, galiojantys įstatymai pakankamai gerai užtikrina tvarką, o pati atelję kaina

¹²⁴ Kauno gub. ypatingųjų pavedimų valdininko A. Povališino 1863 07 05 raportas Nr. 1 Kauno gubernatoriui, *ibid.*, l. 82, 83; KG 1863 08 17 raštas VGG, *ibid.*, l. 111.

¹²⁵ VGG M. Muravjovo raštas VG, 1863 06 06, LVIA, f. 380, 1863 PS, b. 467, l. 5; *Сборник распоряжений графа Михаила Николаевича Муравьева по усмирению Польского мятежа в Северо-Западных губерниях 1863–1864* / составил Н. Цылов, Вильна: Тип. А. Киркора и братьев Роммов, 1866, с. 348.

¹²⁶ *Сборник распоряжений...*, с. 102.

¹²⁷ *Ibid.*, p. 119.

¹²⁸ Susirašinėjimas I. Petrovo atelję reikalui, LVIA, f. 380, 1863 PS, ap. 20, b. 4567, l. 352–362.

¹²⁹ *Ibid.*, l. 371–373, 377, 378.

¹³⁰ KG raštas Nr. 1589 Panevėžio apskrities ispravnikui dėl užstato Panevėžio fotografui J. Abakevičiui, Vilnius, 1866 02 15, KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 28–29.

yra geras užstatas, 1868 liepos 16 piniginio užstato reikalavimą panaikino¹³¹. Po šios datos imti grąžinti pateikti užstatai visiems fotoateljė savininkams.

Kelerius metus Šiaurės vakarų krašte taikytas ekonominio užstato reikalavimas fotografų veiklą neretai apsunkindavo. Pavyzdžiui, norėdamas įkurti ateljė Vitebske ir neturėdamas pakankamai lėšų, J. Čechavičius buvo priverstas skolintis. Iš Vitebsko bajoro Juozapo Kornovskio jis gavo skolon 200 rublių vertės išdo obligacijų su sąlyga, kad su juo dalysis pelnu. J. Čechavičius obligacijas 1863 spalio 3 užstatė Vitebsko gubernatoriaus valdyboje¹³² ir tik gruodžio mėnesį gavo Šiaurės vakarų krašto generalgubernatoriaus leidimą steigti portretų studiją. 1863 metais J. Jasenskis, negalėdamas pateikti reikalaujamo užstato, buvo priverstas parduoti medinį fotoateljė pastatą, kuriam įrengti ir medžiagoms buvo išleidęs 1560 rublių¹³³. Vis dėlto dauguma fotografų užstatus pateikė ir veiklą tęsė.

Bendros visai Rusijai Laikinosios priežiūros taisyklės galiojo iki 1865 balandžio 6 – kol buvo paskelbta planuota cenzūros reforma¹³⁴. Jas pakeitė išsamūs „Spaustuvių, litografijos ir metalografijos įmonių ir kitokių įmonių, gaminančių spaudos priemonės ir jomis prekiaujančių, taip pat knygų prekybos nuostatai“ (toliau – Spaustuvių nuostatai)¹³⁵. Tuo pačiu teisės aktu buvo įkurta VSRV ir pakeista periodinių leidinių cenzūra¹³⁶. Ši vidaus reikalų ministrui pavaldi valdyba perėmė bendrąją spaudos įmonių priežiūrą. Ji pradėjo veikti 1865 rugsėjo 1. Cenzūrai vykdyti Vilniuje vietoj buvusio Cenzūros komiteto įkurti vidaus cenzoriaus ir užsienio cenzoriaus etatai. Gubernijose įmonės tiesiogiai prižiūrėjo gubernatorių skiriami ypatingųjų pavedimų valdininkai. Nors fotografijos ateljė vėl nebuvo minimos, naujieji nuostatai buvo taikomi ir joms. Spaustuvių nuostatai nustatė prižiūrimų įmonių (taigi, ir fotoateljė) įkūrimo ir pertvarkymo tvarką. Steigėjas turėjo gauti gubernatoriaus leidimą. Teikiant prašymą, reikėjo nurodyti numatomą aparatų ir įrenginių skaičių, turėti prekybos mokesčių nuostatuose numatytą prekybos bilietą. Gubernatoriaus leidimas buvo reikalingas ir norint perduoti įmonę kitam savininkui. Jį taip pat reikėjo gauti įmonės paveldėtoji. Tokių leidimų negavusi įmonė būtų buvusi laikoma slapta ir jos savininkas būtų baudžiamas pagal įstatymus. Savininkas turėjo pranešti gubernatoriui ir apie visus įmonės prietaisų skaičiaus pasikeitimus. VSRV 1866 gegužės 18 aplinkraštis nr. 1052 reikalavo, kad spaustuvių prižiūrėtojas kasmet į VSRV siųstų ataskaitas – žiniaraščius apie gubernijoje veikiančias jam pavaldžias įstaigas. Iki 1870 metų tai buvo daroma nereguliariai, todėl

¹³¹ VGG aplinkraštis Nr. 2726, 1868.07.16, LVIA, f. 380, ap. 25, b. 525, l. 115–117. Apie šį sprendimą buvo paskelbta *Виленский Вестник*, 1868 07 23, nr. 82, c. 325.

¹³² Nacionalinis Baltarusijos istorijos archyvas, f. 1416, ap. 4, b. 11232, l. 32.

¹³³ LVIA, f. 380, ap. 20, b. 4567, l. 193.

¹³⁴ 1865 6 апреля. Именной Указ, данный Сенату — О даровании некоторых облегчений и удобств отечественной печати, ПСЗ, т. 40 (1865), ч. 1, № 41988, с. 396.

¹³⁵ „III. О типографиях, литографиях, металлографиях и заведениях, производящих и продающих принадлежности тиснения, и о книжной торговле“, *ibid.*, № 41990, с. 401.

¹³⁶ „I. О главном управлении по делам печати“ ir „II. О повременных изданиях“ su vardiniais įsakymu visos trys šio teisės akto (Высочайше утвержденное мнение Государственного совета о некоторых переменах в действующих ныне цензурных постановлениях) dalys literatūroje dažnai vadinamos 1865 m. Cenzūros nuostatais, nors daliai knygų toliau galiojo neatšaukti 1828 m. Cenzūros nuostatai.

1870 metais VRSV aplinkraščiu nr. 2508 pakartotinai pareikalavo tokias žinias atsiųsti kiekvienais metais spalio 1 dieną. Nuo tol tai buvo pareigingai daroma kasmet. Ataskaitos kaupos, tačiau neišku, kaip naudotos.

1876 metais dauguma Spaustuvių nuostatų buvo įtraukta į 1828 metų Cenzūros nuostatų redakciją ir tapo pirmu jų antros dalies skyriumi „Apie spaustuves“. Nors fotoateljė ir šiame statute nebuvo tiesiogiai įvardytos, praktikoje iki pat XX amžiaus pradžios joms buvo taikomos šių nuostatų numatytos steigimo, veiklos ir priežiūros taisyklės.

Skirtingai nei knygų ir periodinių leidinių, fotografijos produkcijos, jei ji nebuvo numatyta dauginti kitomis spaudos priemonėmis, Vilniaus cenzūros komitetas iš anksto netikrino. Cenzūros nuostatuose numatyto tikslo apsaugoti, kad nepasirodytų fotografijos ir fotografiškai padauginti vaizdai, kurie a) silpnintų Bažnyčios mokymą ir tradicijas, krikščionybės dogmas, b) kėsintųsi į aukščiausios valdžios neliečiamumą, pagarbą imperatoriaus šeimai ir būtų priešingi valstybės pamatams, c) žleistų dorovę ir d) žleistų kitų žmonių garbę ar juos šmeižtų¹³⁷ gubernijose, buvo siekiama kitomis priemonėmis – įpareigojant savininkus neplatinti ir nelaikyti tokių vaizdų, reikalaujant pateikti piniginius užstatus ir laidavimo raštus bei vykdant nuolatinę fotoateljė priežiūrą.

Tik 1885 kovo 16 Vilniaus generalgubernatorius nustatė portretinių fotografijų publikavimo tvarką. Prieš platindamas kieno nors nuotrauką fotografas turėjo pateikti dvi nuotraukas policijos cenzūrai ir tik gavęs leidimą jas galėjo pardavinėti. Vienas nuotraukos egzempliorius turėjo likti policijos bylose¹³⁸. Gali būti, kad iki tol ši tvarka nebuvo nustatyta.

Daugiausia nerimo Vilniaus valdžiai kėlė antivalstybines nuotaikas skatinantys vaizdai. Kai Vilnių 1861 metais pasiekė pirmosios fotografijos, kuriose buvo įamžintos Varšuvos įvykių aukos, generalgubernatorius V. Nazimovas sureagavo greitai ir griežtai. 1861 balandžio 15 sušaukęs Vilniaus pirklius, amatininkus, knygų prekeivius, pranešė apie priemones, kurių ėmėsi tvarkai sustiprinti. Grėsmingai kalbėdamas, pažadėjo, kad tokių įvykių kaip Varšuvoje netoleruos, amatininkai atsakys už savo darbininkus, o knygų prekiautojai išvažiuos labai toli, jei nenustos prekiauti draudžiamomis knygomis ir fotografijomis¹³⁹.

Taip pat prasidėjus 1863–1864 metų sukilimui Lietuvoje, pasirodė daug sukilimo vadų ir sukilėlių nuotraukų. M. Muravjovui pavedimu tikrinant fotoateljė, buvo siekiama ne tik nustatyti, kaip laikomasi Laikinųjų priežiūros taisyklių, bet ir išaiškinti, kurios ateljė gamina ir platina netinkamo turinio nuotraukas. 1863 metais M. Muravjovui nurodžius, konkrečiai „uždrausta daryti nuotraukas sukilimo dalyvių arba primenančių politinius neramumus Lenkijoje ir jomis prekiauti“¹⁴⁰, gubernatoriai turėjo užtikrinti, kad būtų gauti

¹³⁷ Cenzūros nuostatų 3 straipsnis.

¹³⁸ VGG aplinkraštis, 1885 03 16, LVIA, f. 380, ap. 42, b. 16, l. 54.

¹³⁹ [Žandarų korpuso IV apygardos viršininko A. Gilderbranto laiškas žandarų korpuso štabo valdytojui A. Potapovui apie įvykius Vilniuje], Vilnius, 1861 04 18 in *Революционный подъем в Литве и Белоруссии в 1861–1862 гг.* Москва: Наука, 1964, c. 16.

¹⁴⁰ M. Muravjovo raštas VG, Vilnius, 1863 06 06, LVIA, f. 380, 1863 PS, ap. 20, b. 4567, l. 4v.

užstatai ir vykdomas nurodymas neprekiuoti nuotraukomis¹⁴¹. Gaudami leidimą, fotoateljė savininkai turėjo pasižadėti, kad sukilėlių nuotraukų neplatins¹⁴².

Vykdydamas M. Muravjovo įsakymą, Vilniaus gubernatorius 1863 birželį susišaukė visus spaustuvininkus, litografus ir fotografus, kuriems leista dirbti, ir asmeniškai paskelbė apie kolektyvinę atsakomybę: jei Vilniuje pasirodys bent vienas Lenkijos revoliucinio komiteto atsišaukimas, visos įmonės bus likviduotos, o užstatai nebus gražinti¹⁴³.

Preventyvių priemonių, kuriomis buvo reguliuojamas nuotraukų turinys, imtasi ir vėliau. Visi Vilniaus fotografai 1865 rugpjūčio 8 buvo priversti pasirašyti pasižadėjimą, kad neįsileis į savo studijas tremiamų į Sibirą nusikaltėlių ir jų nefotografuos¹⁴⁴. Prieš tai, 1865 sausio 28 dieną, jie įsipareigojo, kad užrašai abiejose nuotraukų pusėse bus tik rusiškai¹⁴⁵.

Ypatingųjų pavedimų valdininkų funkcijos buvo surinkti žinias apie asmenis, norinčius steigti ateljė, visų pirma apie jų politinį patikimumą, ir kasmet VSRV pateikti žinias apie gubernijoje veikiančias įmones. Kitu pavidalu jų vykdoma fotoateljė priežiūra nebuvo intensyvi. Archyvuose aptikau žinių tik apie du netikėtus fotoateljė patikrinimus, kaip laikomasi teisės aktų reikalavimų: 1864 kovą atlikta pakartotinė Vilniaus spaudos įstaigų revizija¹⁴⁶ ir Kauno gubernijos ypatingųjų pavedimų valdininko P. Fedorovičiaus patikrinimas Telšių ir Šiaulių apskrityse 1872 liepą¹⁴⁷.

Ne visi norintys steigti ateljė leidimą gaudavo. Dažniausia prašymo atmetimo priežastis – prašytojo nepatikimumas. 1863 metais Vilniaus generalgubernatorius M. Muravjovas neleido įkurti ateljė tremtinio A. Korzono žmonai Vandai Korzonienei¹⁴⁸. 1867 metais leidimo steigti fotoateljė Švenčionyse negavo M. V. Ovčinskis, nes buvo įtariamas kredito bilietų padirbinėjimo byloje. 1870 metais atmestas E. Ivickos prašymas leisti atidaryti ateljė Vilniuje, nes, policijos žiniomis, ji priklausė nepatikimų asmenų šeimai¹⁴⁹. 1871 metais leidimo steigti nuosavą ateljė negavo V. Dovmonto padėjėjas K. Huleckis.

Varšuvoje gyvenęs buvęs 1863 metų tremtinys Tiburcijus Chodzka 1874 gruodžio 1 prašė leidimo su J. Čechavičiumi steigti fotoateljė Vilniuje – ketino daryti žmonių ir vietovių nuotraukas¹⁵⁰. Tačiau dėl politinio nepatikimumo čia jis buvo nepageidautinas – prašymas atmestas. Atmestas ir kitas T. Chodzkos 1875 gegužės 5 prašymas leisti įkurti fotoateljė be kompaniono bei kiek vėliau jo giminaičio Telesforo Chodzkos vardu paduotas prašymas

¹⁴¹ Ibid., l. 5v.

¹⁴² J. Bžozovskio pasižadėjimas, LVIA, f. 380, 1863 PS, ap. 20, b. 467, l. 255.

¹⁴³ VG I. Gallerio raštas VGG apie jo nurodymo 3885 vykdymą, 1863 06 29, LVIA, f. 380, 1863 PS, ap. 20, b. 4567, l. 49.

¹⁴⁴ Vilniaus fotografų įsipareigojimas VP, 1865 08 02, LVIA, f. 421, ap. 1, b. 1670, l. 592.

¹⁴⁵ Vilniaus fotografų įsipareigojimas VP, 1865 01 28, *ibid.*, l. 502.

¹⁴⁶ VGG raštas VG apie pakartotinės I. Sachovskojaus revizijos rezultatus, 1864 03 06, LVIA, f. 380, ap. 1863 PS, b. 467, l. 300–303.

¹⁴⁷ Ypatingųjų pavedimų valdininko ataskaita KG, 1872 07 18, KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 19314, l. 34.

¹⁴⁸ VGG raštas VG, Vilnius, 1863 12 16, LVIA, f. 380, 1863 PS, ap. 20, b. 467, l. 289

¹⁴⁹ Ibid., ap. 27, b. 15, l. 46–48, 57, 63, 64, 73.

¹⁵⁰ Ibid., 1874 PS, b. 10, l. 344.

leisti steigti fotoateljė, kurioje darytų portretines nuotraukas, žemėlapius, planų kopijas ir vietovių vaizdus¹⁵¹. Dar kartą T. Chodzka tikėjosi „daryti žmonių, Vilniaus ir apylinkių nuotraukas“, bet šis 1883 sausio 13 prašymas buvo atmestas be jokių paaiškinimų¹⁵². Galiausiai T. Chodzka savo tikslą įkurtiateljė Vilniuje pasiekė 1900 metais.

Norinčio atsikelti iš Sankt Peterburgo į Vilnių J. Koiranskio 1876 kovo prašymas buvo atmestas, nes valdžiai nepavyko surinkti žinių apie politinį jo patikimumą¹⁵³. V. Grabovskis 1876 rugpjūtį paprašė leidimo fotografuoti vietovaizdžius ir steigti fotoateljė Vilniuje. Kadangi jis buvo įtartas dalyvavęs 1863–1864 metų sukilime ir ištremtas administracine tvarka į Oloneco guberniją Rusijos šiaurėje, dėl politinio nepatikimumo prašymą atmetė¹⁵⁴.

Daug rečiau prašymus atmesdavo dėl kito motyvo – poreikioateljė nebuvimas, matyt, dažniausiai „įrodytas“ jau veikiančių fotografų. Leidimo antrai fotoateljė steigti Švenčionyse 1876 metais prašė J. Rukovičius. Apskrities ispravnikas į šį prašymą atsakė, kad veikianti A. Kremerio fotoateljė neturi daug užsakymų, ir steigti dar vieną reikalo nėra. Telšiuose 1876 metais atmetė A. Pulerevičiaus prašymą, nes jau buvo V. Malachovskioateljė.

Pasitaikė atvejų, kai fotografai pradėdavo dirbti be leidimo, sakykim, L. Ganzwohlis, A. Bohlenas, G. Glezeris. Pastarieji bausmės išvengė, nes išvyko į užsienį, o L. Ganzwohlis išvyko iš gubernijos.

Nepasisekė nustatyti, ar vietovaizdžiams fotografuoti, t. y. darbui užateljė sienų, dažnai išvykus toliau pagrindinės buveinės, buvo koks nors atskiras reglamentavimas. Įpras-tas leidimas steigtiateljė suteikdavo teisę daryti portretines nuotraukasateljė konkrečioje vietovėje. Buvo reikalaujama prašyme nurodyti miestą, kuriame bus dirbama. Jei miesto nenurodydavo, visuomet liepdavo patikslinti. Tai tarsi leistų daryti išvadą, kad turimas leidimas neteikė teisės fotografuoti kitose vietovėse ir neateljė. Nors mano nagrinėjamu laikotarpiu vietoves fotografavo nemažai meistrų (A. Korzonas, A. Swieykowskis, V. Zacharčikas, K. Dawinghoffas, F. Hetzscholdas, I. Petrovas, J. Čechavičius, galbūt L. Pavlovskas ir keli nenustatyti fotografai), archyvuose aptikau tik tris prašymus leisti fotografuoti neateljė. J. Čechavičius turėjo Vilniaus gubernatoriaus S. Paniutino 1866 kovo 12 leidimą, kuriame pastarasis, remdamasis generalgubernatoriaus vasario 26 dienos leidimu, leido J. Čechavičiui Šiaurės vakarų krašte daryti vyriausybės leidžiamas žemės ūkio, agronomijos ir fabrikinį daiktų, taip pat vietinių kostiumų ir krašto tipų nuotraukas. Todėl kiekvienoje gubernijoje apie savo keliones ir vietas, kur ketina būti, jis turėjo pranešti tos vietos gubernatoriui, o važiuodamas per apskritį, nedelsdamas prisistatyti kariniam viršininkui ir pranešti, kokiose būtent apskrities vietose numato lankytis¹⁵⁵. Policijos leidimo fotografuoti Vilniaus ir apylinkių vaizdus 1865 metais prašė I. Petrovas. Leidimas

¹⁵¹ Ibid., ap. 31, b. 10, l. 381.

¹⁵² Ibid., ap. 40, b. 108, l. 4.

¹⁵³ Ibid., ap. 33, b. 10, l. 20–22, 31, 32, 175, 207; ap. 34, b. 11, l. 92, 93.

¹⁵⁴ Ibid., 1876PS, b. 10, l. 126, 127, 130–135.

¹⁵⁵ VG S. Paniutino išduotas liudijimas Nr. 2454, Vilnius, 1866 03 12, *ibid.*, ap. 33, b. 10, l. 41.

išduotas rugsėjo 17 dieną su sąlyga, kad vienas nuotraukos egzempliorius bus pateikiamas policijai¹⁵⁶. K. Dawinghoffas leidimo fotografuoti vietoves visoje Rusijoje kreipėsi į vidaus reikalų ministrą¹⁵⁷.

Neaišku, kaip buvo reguliuojama fotografų mėgėjų, nedariusių nuotraukų parduoti, veikla. Kaip rašo J. Mulevičiūtė, „savo reikmėms fotografuojančių mėgėjų veikla teisiniu požiūriu liko neapibrėžta. Ji buvo nuolatinių juridinių interpretacijų objektas“¹⁵⁸. Tiesiogiai fotografai mėgėjai nebuvo minimi Laikinosiose priežiūros taisyklėse ir vėlesniuose Cenzūros nuostatuose, todėl jų priežiūra liko pilkoje zonoje. Viename 1865 metų nuostatų paragrafe įrašyta, kad norintys turėti rankines spausdinimo stakles savo poreikiams privalo paprašyti gubernatoriaus kanceliarijos leidimo. Kadangi nuostatai buvo taikomi ir fotografams, šį paragrafą interpretuojant plačiai, galima išplėsti ir asmeniniams fotoaparatus. 1862 metų Laikinosiose priežiūros taisyklėse apie privačius prietaisus iš viso nekalbama. J. Mulevičiūtė tikriausiai teisi, teigdama, kad skirtingai nei profesionalių fotografų priežiūros sistemos, „valdžia nė nesiekė sukurti vienos sistemos mėgėjiškai fotografijai prižiūrėti“¹⁵⁹. Šlapiojo kolodijaus laikotarpiu fotografai mėgėjai buvo retas reiškiny, todėl nebūta poreikio tokiai sistemai sukurti. Žinomi Vilniaus gubernijos fotografų mėgėjų atvejai rodo, kad, nesant sistemos, net vienais ir tais pačiais metais interpretacijos skirtingos.

1863 liepos pabaigoje jaunas inžinierius V. Malachovskis prašė Vilniaus gubernatorių leisti jam užsiimti fotografija: rašė, kad fotografija užsiima kaip mokslu, turi prietaisų, bet naujose generalgubernatoriaus išleistose taisyklėse nerado tvarkos, skirtos mėgėjams¹⁶⁰. Gubernatorius įsakė užantspauduoti V. Malachovskio fotografijos prietaisus ir gauti jo pasižadėjimą, kad jų nenaudos be leidimo. Fotografija galės užsiimti pateikęs užstatą¹⁶¹. V. Malachovskis tuo metu buvo sukilėlių Vilniaus miesto viršininkas, kurio įsakymu liepos 30 dieną buvo nesėkmingai bandyta įvykdyti mirties nuosprendį Vilniaus gubernijos bajorų vadui Aleksandrui Domeikai. Nežinia ką jis buvo sumanęs, teikdamas tokį prašymą. Sugavus nepavykusio pasikėsimo vykdytojus, V. Malachovskiui kilo pavojus, ir iš Vilniaus jis išvyko.

Kitas atvejis, kai fotografija buvo užsiimta mėgėjiškai – V. Grabovskio. Prasidėjus 1863 metų sukilimui, jis atvažiavo į Vilnių. Po dviejų mėnesių jį įtarė dalyvaujant sukilime ir areštavo, bet kovą arba pirmomis balandžio dienomis paleido, todėl jis grįžo namo ir ten užsiiminėjo chemija, fizika ir fotografija. Birželį vėl buvo suimtas ir perduotas teismui. Dariant kratą jo namuose, buvo rastos dvi konfederatės ir devynios ginkluotų „revoliuciniai

¹⁵⁶ VP leidimas fotografui I. Petrovui Nr. 728, Vilnius, 1865 08 17, LVIA, f. 421, ap. 1, b. 1670, l. 527.

¹⁵⁷ Apie 1864 08 10, RVIA, f. 1286, ap. 52, b. 74, l. 93.

¹⁵⁸ Jolita Mulevičiūtė, *Besotis žvilgsnis. Lietuvos dailė ir vizualioji kultūra. 1865–1914*, p. 128.

¹⁵⁹ *Ibid.*, p. 126.

¹⁶⁰ VP padėjėjo K. Nožino pranešimas VG apie V. Malachovskio prašymą, 1863 07 31, LVIA, f. 380, 1863 PS, ap. 20, b. 4567, l. 222.

¹⁶¹ VG nurodymas VP padėjėjui K. Nožinui, ką daryti su V. Malachovskio prašymu. 1863 08 03, *ibid.*, l. 223.

kostiumais“ vilkinčių sukilėlių nuotraukos. Nuteisti V. Grabovskį įrodymų neužteko, tad administracine tvarka buvo išstremtas į Oloneco guberniją Rusijos šiaurėje. Apklausias tvirtino, kad fotografija susidomėjo 1859 metais, studijuodamas Maskvoje. 1860 metais grįžo į gimtąją Semiakovščizną, kur buvo įsirengęs fotografijos laboratoriją. Apklausiant niekad nebuvo pateikti kaltinimai, kad jis būtų pažeidęs fotografams galiojančią tvarką.

Kitas žinomas atvejis, kai prašyta leidimo fotografuoti ne verslo tikslu, minėtas kunigo J. Jakubausko prašymas leisti fotografuoti moksliniais tikslais¹⁶². Manau, kad, 1884 rugsėjo 24 pateikęs prašymą, jis jau turėjo sausųjų bromido-želatinos plokštelių fotokamerą.

* * *

Fotografijos ateljė veiklą Rusijoje pradėta reguliuoti 1862 metų pabaigoje. Kaip ir spaudos įmonėms, joms buvo taikoma griežta priežiūra, kurią vykdė tie patys ypatingieji spaus-tuvių priežiūros valdininkai.

Palyginimui, Prancūzijoje fotoateljė veiklą reguliavo tik komercinių įmonių įstatymai, o griežta platinamų, eksponuojamų ir paroduamų spausdintų vaizdų, įskaitant ir fotografi-jas, cenzūra buvo įvesta 1852. Jų leidėjai turėjo iš anksto gauti Vidaus reikalų ministro arba departamentų prefekto leidimą, o vienas atvaizdo egzempliorius privalėjo būti saugomas autorinių teisių registre¹⁶³.

Nepaisant griežto reglamento, Rusijos imperijoje tiek fotografijai taikoma įstatyminė bazė, tiek teisinė praktika pasižymėjo nenuoseklumu ir subjektyvumu, būdingu visai im-perinei teisės sistemai. Teikiant gubernatoriams siūlymus neišduoti leidimo, subjektyviai galėjo veikti kontroliuojančių įstaigų valdininkų nesuinteresuotumas plėsti prižiūrimų įmonių tinklą, nes tokiu atveju vietiniams valdininkams ir pareigūnams būtų daugėję dar-bo. Kartais tokie sprendimai galėjo būti motyvuojami išaugusiančia konkurencija.

Fotoateljė savininkai buvo raštiškai įpareigojami negaminti ir neplatinti valdžiai prie-šiškų nuotraukų. Galima daryti išvadą, kad itin svarbus aspektas, leidimą išduodant arba jo išduoti neleidžiant, buvo politinis prašytojo lojalumas. Jam užtikrinti penkerius metus – 1863 birželio 6 – 1868 liepos 15 – reikalauta pateikti piniginių užstatą ir valdžios pasitikėjimą turinčių asmenų laidavimo raštus. Šio reikalavimo iš rusų kilmės asmenų atsisakyta šiek tiek anksčiau – 1866 metų pradžioje. Nežinau atvejų, kad dėl priežiūros taisyklių nesilai-kymo fotoateljė savininkai būtų praradę užstatą arba nukentėję už juos laidavę asmenys.

Fotografų mėgėjų veikla šlapiojo kolodijaus laikotarpyje nebuvo sureguliuota atskirais aktais, todėl valdininkų sprendimai priklausė nuo individualios atvejo interpretacijos.

Tiriant išsiaiškinta, kad fotografai prašydavo atski-ro leidimo vietovėms fotografuoti, tačiau nepavyko aptikti, kokiais teisės aktais buvo nustatyta, jei tokie buvo, fotografavimo atvirame ore tvarka.

¹⁶² LVIA, f. 380, ap. 41, b. 166, l. 121, 122.

¹⁶³ Donald E. English, *Anxiety and the Official Censorship of the Photographic Image, 1850—1900*, *Yale French Studies*, no. 122, 2012, p. 107. *JSTOR*, <http://www.jstor.org/stable/23646028>. Tikrinta 2023 08 06.

2. FOTOGRAFIJA IR IMPERINĖ IDEOLOGIJA

Tikriausiai pirmoji klausimą, kiek ir kaip imperinės galios struktūros savo idėjoms vakarinėse gubernijose skleisti naudojo vaizdines priemones, nagrinėjo J. Mulevičiūtė¹⁶⁴. Ji pastebėjo, kad Lietuvos muziejuose beveik neaptiksime kūrinių, perteikiančių oficialiąją poziciją. Viena priežasčių, trukdžiusių valdžiai plačiau pasitelkti profesionaliąją dailę, galėjo būti tapybos ir skulptūros brangumas. Kaip vieną poveikio visuomenei priemonių šiame straipsnyje ji aptarė Vilniuje apie 1885 metus prasidėjusius Liaudies skaitymus su vaizdų projekcijomis. Šie skaitymai pradėti jau esant nebrangioms želatininėms stiklo skaidrėms. Fotografijos naudojimas imperijos poreikiams anksčiau, šlapiojo kolodijaus laikotarpyje, iki šiol nebuvo aptartas.

Šio skyriaus tikslas – ištirti, kaip fotografija buvo naudojama po 1863–1864 metų sukilimo vykdytos imperinės politikos pasekmėms dokumentuoti ir rusinimo ideologijai pagrįsti, taip pat įvertinti fotografijos panaudojimo šiems tikslams apimtį ir rezultatus. Nagrinėju kelias nuotraukų grupes – naujai pastatytų ir perstatytų cerkvių fotografijas, stačiatikių Supraslės vienuolyno nuotraukų albumą ir stačiatikių šventovių, taip pat valdžios įstaigų pastatų vaizdus, patekusius į Vilniaus fotografų sudarytus miestą pristatančius albumus.

Cerkvių nuotraukos

Po 1863–1864 metų sukilimo valdžia ėmėsi priemonių savo pozicijoms Šiaurės vakarų krašte įtvirtinti ir kraštui surusinti. Buvo įvesti diskriminaciniai įstatymai, katalikai versti priimti stačiatikių tikėjimą, ribotas kalbos ir rašto vartojimas, vietiniai katalikai valdininkai ir mokytojai keisti stačiatikiais ir atvykusiais iš Rusijos, skatintas rusų atsikėlimas¹⁶⁵. Dėl to atsirado fotografų, atvykusių iš Rusijos¹⁶⁶. Kokį poveikį šios priemonės turėjo fotografijai? Yra nemažai žodinių šių permainų šalininkų liudijimų, kuriuos uoliai spausdino rusiškoji spauda¹⁶⁷. Šiame tyrime svarbiau, kokie buvo vizualiniai procesų liudijimai, kaip fotografija galėjo papildyti žodinį pasakojimą ir dokumentuoti vykstančias permainas.

Siekiant sustiprinti Stačiatikių bažnyčios pozicijas Šiaurės vakarų krašte daug dėmesio skirta cerkvių statybai. Ši veikla pradėta skatinti dar vidaus reikalų ministro 1852 metų įsaku¹⁶⁸, kuris įpareigojo dvarininkus dvaruose pastatyti stačiatikių cerkves savo

¹⁶⁴ Jolita Mulevičiūtė, Kova dėl vaizduotės: vizualinė Rusijos imperijos propaganda Šiaurės Vakarų krašte, *LKMA metraštis*, t. 38, 2014, p. 129–145.

¹⁶⁵ Apie rusinimo politiką plačiau žr.: Darius Staliūnas, *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.

¹⁶⁶ Pvz., į Vilnių kaip piešimo mokytojai atvyko I. Trutnevas, I. Petrovas, užsiėmę fotografija, fotografas J. Brandenburgas. Tiesa, judėjimas nebuvo vienos krypties – į Rusiją išvyko A. Swieykowskis.

¹⁶⁷ Sakykim, rusų valdininkas I. Nikotinas apie 1863 m. įvykusias matomas permainas su džiaugsmu rašė į *Московские Ведомости* (1864 01 10). Cituota pagal И. А. Никотин, Из записок Ивана Акимовича Никотина, ч. IX: *Русская старина*, 1902, т. 112, с. 493.

¹⁶⁸ А. И. Миловидов, *Церковно-строительное дело в Северо-Западном крае при гр. М. Н. Муравьеве*, Вильна: Русский почин, 1913, с. 14; *Сборник распоряжений...*, с. 368.

valstiečiams. Atvykęs į Vilnių, M. Muravjovas iš karto patikrino ir įsitikino, kad jis buvo įvykdytas beveik pavyzdinčiai¹⁶⁹. Generalgubernatorius tuoj pat ėmėsi ir naujų priemonių: uždarinėjo katalikų bažnyčias ir vienuolynus, pradėjo statyti arba perstatyti cerkves, kai kurias katalikų bažnyčias pritaikyti stačiatikiams. Tam buvo skirta daug lėšų, gubernijoje įkurti cerkvių statybos komitetai, kurių veiklos instrukcijos parengtos vadovaujant pačiam generalgubernatoriui. Jo valdymo metais visame krašte pastatytos 98 cerkvės ir 63 stačiatikių koplyčios, 126 cerkvės restauruotos, 196 katalikų bažnyčios ir koplyčios paverstos cerkvėmis¹⁷⁰. Vilniaus gubernijoje pastatė 38 cerkves, cerkvėmis pavertė 19 bažnyčių¹⁷¹. Apie cerkvių statybas rašęs A. Milovidovas nepateikė tikslaus Kauno gubernijoje sutvarkytų cerkvių sąrašo, bet iš įvairių šaltinių žinome, kad joje buvo pastatyta, perstatyta arba suremontuota daugiau kaip 10 cerkvių¹⁷².

M. Muravjovą pakeitęs K. Kaufmanas tęsė pradėtą procesą ir toliau sistemingai uždarinėjo katalikų bažnyčias ir koplyčias¹⁷³. Tik 1868 metais generalgubernatoriumi paskyrus Aleksandrą Potapovą, sulėtėjo stačiatikių vertimas katalikais, sumažėjo ir cerkvių skaičiaus augimas. Taigi, sparčiausiai cerkvės statytos 1863–1868 metais.

Daugiausia permainų įvyko pačiame Vilniuje. Dvidešimties narių Vilniaus gubernijos cerkvių Statybos komitetui vadovavo gubernatorius Stepanas Paniutinas, jo sudėtyje buvo architektai Aleksandras Riazanovas ir Nikolajus Čiaginas¹⁷⁴. Vilniuje darbai vykdyti iš viso dešimtyje objektų¹⁷⁵. Išskyrus Marijos Magdalenos vienuolyno įrengimo darbus, kuriems vadovavo specialiai įkurtas Gubernijos komiteto skyrius, visus kitus projektus parengė N. Čiaginas ir A. Riazanovas, darbus prižiūrėjo N. Čiaginas¹⁷⁶.

¹⁶⁹ M. Muravjovo aplinkraštis, 1864 11 12 in *Сборник распоряжений...*, c. 368; A. И. Миловидов, op. cit., p. 14.

¹⁷⁰ T. Bairašauskaitė, Z. Medišauskienė, R. Miknys, *Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*, t. VIII, d. I, Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 218; A. И. Миловидов, op. cit., p. 27.

¹⁷¹ A. И. Миловидов, op. cit., p. 28–34.

¹⁷² Cerkvės Biržuose, Kaune, Panevėžyje, Raseiniuose, Šiauliuose, Telšiuose, dvi cerkvės Pažaislio vienuolyne, nedidelės parapijų cerkvės Novoaleksandrovsko apskrities Salako valsčiaus Kazačiznos (Kazokinės) kaime, Semeliškių kaime (dabar Elektrėnų saviv.) ir Ukmergės apskrities Užpalių kaime, Kauno apskrities Aleksandro Slabadoje (dabar Užsalių kaimas Jonavos raj.), Padubysio (Bazilionų) (dabar Jonavos raj.), Surdegio Šv. Dvasios vienuolynas Panevėžio apskrityje.

¹⁷³ D. Staliūnas, op. cit., p. 238.

¹⁷⁴ A. И. Миловидов, op. cit., p. 9.

¹⁷⁵ Buvo atnaujintos trys senos neveikusios cerkvės (Šv. Nikolajaus palaikų pernešimo cerkvė, šalia jos pastatyta varpinė archistrategui Michailui, Šv. Kankinės Paraskevės cerkvė, Dievo Motinos dangun ėmimo soboras), pastatytos dvi koplyčios (Aleksandro Neviškio koplyčia – paminklas sukilimą malšinant žuvusiems kareiviams Šv. Jurgio prospekte ir koplyčia stačiatikių kapinėse prie kareivių kapų), trys atnaujintos (Nikolajaus soboras (buv. Šv. Kazimiero bažnyčia), Lietuvos dvasinės seminarijos pastatas su Švč. Trejybės vienuolynu, kapinėse buvusi Šv. Eufrosinijos cerkvė) ir dvi katalikų bažnyčios paverstos stačiatikių cerkvėmis (likviduoto Trinitorių vienuolyno bažnyčia paversta ligoninės cerkve, likviduoto Vizičių vienuolyno pastatuose įrengtas stačiatikių Marijos Magdalenos moterų vienuolynas, bažnyčia paversta cerkve).

¹⁷⁶ Kai kurių cerkvių atnaujinimas ir perstatymas Vilniuje aprašytas architektūros istorikės Nijolės Lukšionytės-Tolvaišienės studijoje *Istorizmas ir modernas Vilniaus architektūroje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2000.

Dailininkų sukurtų senų ir perstatytų Vilniaus cerkvių atvaizdų pavyzdžių pateikta penktame ir šeštame Pompėjaus Batiuškovo albumo tomuose¹⁷⁷. Kaip šias permainas fikso savo fotografai?

Vilniaus cerkvių statybas fotografavo F. Hetzscholdas, iš kurio aštuonių nuotraukų buvo sudarytas aplankas „Pastatytų arba perstatytų Vilniaus cerkvių albumas“¹⁷⁸. Dvi iš aštuonių nuotraukų yra perfotografuotos I. Trutnevo akvarelės, vaizduojančios Šv. Nikolajaus palai-
kų pernešimo cerkvę prieš perstatymą ir po jo. Kitose šešiose – Švč. Dievo Motinos ėmimo į dangų soboro statyba ir Šv. Nikolajaus soboro fasado perstatymas, jau baigta Šv. Kankinės Paraskevės cerkvė ir prie jos pastatyta varpinė, Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia Šv. Jurgio prospekte ir prie jos buvusi sargybinė. Fotografuota žiemą, nepalankiomis sąlygomis. Sunku paaiškinti, kodėl pasirinkti šie keturi objektai, kodėl vietoj Šv. Nikolajaus palai-
kų pernešimo cerkvės nuotraukos įtraukta akvarelės fotografija, kodėl į aplanką nepateko ki-
tos sutvarkytos cerkvės. Galima daryti prielaidą, kad fotografuota paskubomis nežinomam užsakovui ir pagaminti vos keli aplanko egzemplioriai.

Trūkstant informacijos, sunku tinkamai įvertinti F. Hetzscholdo darytų fotografijų vie-
tą cerkvių perstatymo dokumentavimo procese ir suprasti, kuris fotografavimo motyvas –
ideologinis ar inžinerinis dokumentavimas – buvo svarbesnis. Be minėtų fotografijų, išliko
dar dvi šio laikotarpio Vilniaus cerkvių statybos nuotraukos iš Vilniaus viešosios biblio-
tekos (VVB) rinkinių. Tai Šv. Aleksandro Neviškio koplyčios¹⁷⁹ ir Dievo Motinos ėmimo į
dangų soboro metalinės stogo konstrukcijos surinkimo ant žemės darbų fotografija¹⁸⁰. Po
ja yra projektavusio N. Čiagino parašas¹⁸¹.

Nors Vilniaus nuotraukų išliko daugiausia, VUB RS saugomos GMMM buvusios dvi
perstatytų Kauno bei Telšių cerkvių fotografijos¹⁸² rodo, kad fotografavimo geografijos būta

¹⁷⁷ Памятники русской старины в Западных губерниях Империи / издаваемые П. Н. Батюшковым, Санкт-Петербург, вып. 5, 1872–1874; С.-Петербург, вып. 6, 1874.

¹⁷⁸ Альбом виленских церквей вновь построенных и перестроенных, [be sudarytojo], [be vietos], 1866 (aplanko dydis 26 × 34,5, lakštų 23 × 30, nuotraukų 18 × 24 cm). Vienas jo egzempliorius be nurodyto au-
toriaus yra saugomas RNB Estampų skyriuje. Šis nuotraukų aplankas išsamiau aptartas: D. Junevičius, Keletas
XIX amžiaus 7-ojo dešimtmečio Vilniaus statybų nuotraukų, *Archiforma*, 2007, nr. 1, p. 93–97. Vėliau kitą
aplanką su tokiomis pat nuotraukomis iš privataus asmens įsigijo Trakų istorijos muziejus (TIM F 14836–
F 14843). Tik atsiradus šiam aplanko egzemplioriui, paaiškėjo, kad nuotraukų autorius yra F. Hetzscholdas.

¹⁷⁹ Aleksandro Neviškio koplyčia Vilniuje. [Fotografija], Vilnius, po 1865, lapas: 34,9 × 26,7; fotogr.: 26,2 × 20,5,
VUB RS, F. 46, b. 1584.

¹⁸⁰ Perstatomos Vilniaus Dievo Motinos ėmimo į dangų stačiatikių katedros kupolo surinkimo darbai
„Предварительная сборка частей железного купола къ митрополитальному собору...“, Vilnius, 1867,
lapas: 32 × 26,2; fotogr.: 20,6 × 17, *ibid.*, b. 1578. Kitas žinomas egzempliorius buvo Architektūros muziejuje
(šifras AKP-45), dabar perduotas LNM.

¹⁸¹ Kadangi šis aplankas ilgą laiką Lietuvoje nebuvo žinomas, jo nemini šaltiniai, jo nebuvo GMMM, daryčiau
prielaidą, kad jis buvo išsiųstas iš Lietuvos. Rasti atsakymo į klausimą, kas galėjo būti užsakovas, nepadeda
ir tai, kad nežinome, kokių būdu vienas egzempliorius pateko į RNB. Tai, kad iki mūsų dienų išliko net du
aplanko egzemplioriai, leistų spėti, jog buvo pagaminti bent keli aplankai.

¹⁸² Maskvos stebukladarių ir Rusijos šventųjų kankinių Petro, Aleksijaus, Joano ir Pilypo vardo stačiatikių cerk-
vė Kaune, Kaunas, [be datos, po 1867], lapas: 22,5 × 19,4; fotogr.: 19 × 16,2, *ibid.*, F. 46-1550; Senoji Šv. Mi-
kalojaus stačiatikių cerkvė Telšiuose. [Fotografija], Telšiai, [1867 12 16], lapas: 21,4 × 17; fotogr.: 18,2 × 14,8,

platesnės. Dauguma Šiaurės vakarų krašto periferijoje pastatytų cerkvių buvo mažos ir neišraiškingos architektūriniu požiūriu, jų autoriai dažnai nežinomi, todėl tikriausiai ir nebuvo nufotografuotos arba fotografuotos daug mažesniu mastu. Vis dėlto klaidinga manyti, kad tokio masto procesas buvo užfiksuotas tik keliomis aptartomis fotografijomis. N. Čiaginas 1898 spalį padovanojo GMMM M. Muravjovo iniciatyva Vilniuje pastatytų arba perstatytų stačiatikių cerkvių 26 nuotraukų aplanką ir 40 brėžinių¹⁸³. Brėžiniai šiuo metu tikriausiai yra LNM, o nuotraukų likimas neaiškus. N. Čiagino dovanoti objektai įtraukti į muziejaus katalogą¹⁸⁴. Deja, nuotraukos jame aprašytos labai paviršutiniškai, nenurodytas autorius, metai, kartais sunku suprasti, ar aprašoma nuotrauka, ar koku kitu būdu sukurtas vaizdas, todėl tais aprašymais reikia remtis atsargiai. Pagrįstai galima manyti, kad šios fotografijos padarytos tarp 1864 ir 1885 metų, t. y. tuo laikotarpiu, kai N. Čiaginas ėjo Vilniaus gubernijos architekto pareigas, bet galbūt ne ankstyvuoju cerkvių statybos laikotarpiu (iki 1868 metų).

Sprendžiant iš katalogo, tarp N. Čiagino perduotų nuotraukų galėjo būti Šv. Aleksandro Neviškio koplyčios Vilniuje, Vilniaus Šv. Eufrosinijos stačiatikių kapinių šv. Jurgio koplyčios 1863–1864 metų sukilimo malšintojams atminti, Vilniaus apskrities Geišiškių¹⁸⁵, Ašmenos apskrities Vyšniavo, Biržų, Aukštadvario, Telšių, Šiaulių, Kauno cerkvių pastatų, taip pat interjerų fotografijos: viena Šv. Aleksandro Neviškio koplyčios, trys Šiaulių cerkvės, po vieną Kauno cerkvės vidaus ir Šv. Nikolajaus palaikų pernešimo cerkvės varpinėje buvusios šio šventojo mozaikos. Be šių Vilniaus ir Kauno gubernijos cerkvių, GMMM buvo Gardino gubernijoje tuo laikotarpiu pastatytų Semiatyčių ir Narevo cerkvių Bielsko apskrityje bei Surazo cerkvės Balstogės apskrityje fotografijos¹⁸⁶.

Ši išlikusių ir tik iš aprašymų žinomų nuotraukų apžvalga rodo, kad fotografuota gana nemažai, tačiau be aiškos sistemos. Akivaizdu – tos nuotraukos visiškai atsitiktinės ir kokios nors nuoseklesnei propagandos kampanijai VII–VIII dešimtmetyje netarnavo. Jos galėjo būti darytos aukščiausių gubernijų vadovų, cerkvių statybos komitetų arba architektų iniciatyva, tačiau neaišku, kurie iš jų šiame fotografinio dokumentavimo procese buvo svarbesni. Geriau suprasti trukdo keletas aplinkybių: nėra rašytinių liudijimų, nežinomi finansavimo šaltiniai, išliko mažai nuotraukų, daugumos jų, išskyrus F. Hetzscholdą, autoriai nežinomi. Tai, kad N. Čiaginas buvo sukaupęs nemažai nuotraukų ir brėžinių, rodytų, kad jis galėjo būti fotografavimo iniciatorius. Jis galėjo būti ir F. Hetzscholdo sudaryto aplanko

ibid., F. 46-1549. Nuotraukos į VVB pateko tikriausiai su K. Dawinghoffo daryta Pažaislio vienuolyne gyvenusio stačiatikių vyskupo Antono nuotrauka, kurią jis padovanojo Minsko ir Babruisko arkivyskupui. Jei ši prielaida būtų teisinga, cerkvių fotografijas būtų galima irgi priskirti K. Dawinghoffui, į Kauną atvykusiam 1868 m.

¹⁸³ *Виленский вестник*, 1898 10 15, nr. 226, c. 2.

¹⁸⁴ В. Никольский, *Иллюстрированный каталог Музея графа М. Н. Муравьева в г. Вильне*, С.-Петербург: Товарищество Р. Голике и А. Вильборг, 1904.

¹⁸⁵ Cerkvę Geišiškėse savo valstiečiams 1865 m. pastatė (pašventinta 1866 11 31) kunigaikštis Cezaris Giedraitis, kurį miniu 3-iaame skyriuje. Atrodo, kad jis ypač domėjosi fotografija.

¹⁸⁶ В. Никольский, *Иллюстрированный каталог...*, c. 62, 15 (45) ir 16 (46) pozicijos.

nuotraukų užsakovas, bet tuomet sunku paaiškinti, kodėl šio aplanko nebuvo jo GMMM perduotame rinkinyje. Komitetams būtų labiau rūpėję dokumentuoti cerkvių statybą kaip jų politinės ir organizacinės veiklos, o architektams – kaip jų kūrybinės ir inžinerinės veiklos rezultatą. Nors F. Hetzscholdo albumas galėjo būti sudarytas kaip atliktų darbų ataskaita, linkčiau manyti, kad statybos iniciatoriai ir komitetuose dirbę organizatoriai nebuvo įvertinę fotografijos teikiamų galimybių dokumentuoti, tad dėl provincialumo, lėšų stokos ar kitų priežasčių šia galimybe nesinaudojo sistemingai. Nesvarbu fotografavimo motyvai – nuotraukos yra statybų ir architektūros fotografijos žanro pavyzdžiai Lietuvoje. Fotografija statyboms įamžinti Europoje buvo pradėta naudoti gana anksti ir plačiu mastu, tačiau Lietuvoje šis procesas vėlavo. Svarbi ir ta aplinkybė, kad, atsiradus šlapiojo kolodijaus fotografijai, Lietuvoje dėl ekonominės padėties reikšmingų, fotografų dėmesio vertų statybų nebuvo daug. Tik cerkvių statybos paskatino pastebimą tokio pobūdžio nuotraukų atsiradimą¹⁸⁷.

I. Petrovo Supraslės vienuolyno albumas

Aptardamas I. Petrovo Supraslės vienuolyno albumą ir jo sukūrimo aplinkybes, nagrinėju kitą fotografijos ir valdžios santykio aspektą – kaip fotografija buvo panaudota siekiant pagrįsti vykdomą politiką, parodant istorinį vakarinių gubernijų rusiškumą.

Ewa Manikowska¹⁸⁸ nagrinėjo vizualinės dokumentacijos (angl. *visual survey*) leidinius (spausdintus albumus, atlasus, žemėlapius, fotografijų albumus) kaip svarbų XIX amžiaus carinės imperijos imperializmo ir nacionalizmo politikos elementą vakarinėse Rusijos gubernijose ir Lenkijoje. Tarp jos aptartų šiai politikai įgyvendinti skirtų objektų yra ir vienas su Lietuva susijęs fotografijų rinkinys – Supraslės vienuolyno vaizdų ir knygų, bažnytinių objektų fotografijų albumas, esantis VUB RS¹⁸⁹. Jame yra 52 lakštai su litografuotais auksiniais rėmeliais, prie kurių priklijuotos labai kokybiškos nuotraukos, liudijančios fotografo meistriškumą. Jose užfiksuotas bendras Supraslės miestelio vaizdas, vienuolynas ir jam priklausantys pastatai, jų interjerai, tapytų portretų fotokopijos ir vienuolyno archimandrito Vikentijaus portretas. Daug liturginių reikmenų, drabužiai, relikvijorių, šventųjų paveikslų, bibliotekoje saugomų stačiatikių giesmynų lapų ir prabangių Evangelijos apkaustų nuotraukų¹⁹⁰. Jų autorius – ateljė *Русская фотография в Вильне* savininkas I. Petrovas¹⁹¹.

¹⁸⁷ Sankt Peterburgo – Varšuvos geležinkelio tiesimas ir jo fotografavimas aptariamas atskirai.

¹⁸⁸ Ewa Manikowska, *Photography and Cultural Heritage in the Age of Nationalisms. Europe's Eastern Borderlands (1867–1945)*, London: Bloomsbury Visual Arts, 2018.

¹⁸⁹ Supraslio stačiatikių vienuolyno nuotraukų rinkinys, VUB RS, f. 82, b. 2303/1-2303/52. <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/supraslio-staciatikiu-vienuolyno-rinkinys>.

¹⁹⁰ Valentina Karpova-Čelkienė, *Fotografinis palikimas Vilniaus viešojoje bibliotekoje ir Senienų muziejuje in Kova dėl Istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 190.

¹⁹¹ Valentina Karpova-Čelkienė, p. 190, rėmėsi И. Корнилов, *Русское дело в Северо-западном крае: материалы для истории Виленского Учебного Округа, преимущественно в муравьевскую эпоху*, Санкт-Петербург: тип. А. С. Суворина, 1908, с. 345.

Tokiam rinkiniui sudaryti reikėjo daug laiko, įgūdžių ir motyvacijos. I. Petrovas SPDA studijavo tapybą, 1856 metais jam buvo suteiktas laisvojo dailininko (portretų tapytojo) vardas. Fotografija jis susidomėjo 1856 metais, dirbdamas mokytoju Gatčinoje, o gavęs fotoaparataž dovanų, savarankiškai išmoko fotografuoti. Po to 1857 ar 1858 metų vasarą tobulinosi pas minėtos akademijos fotografą baroną Konstantiną Klodtą¹⁹². Nuo 1864 liepos dirbo Vilniaus progimnazijos piešimo mokytoju, tais pat metais rugsėjį gavo leidimą gimnazijos patalpose steigti studiją *Русская фотография в Вильне*¹⁹³, kurioje 1865–1867 metais veikė portretų ateljė¹⁹⁴.

I. Petrovo požiūris į politiką aiškėja ne tik iš apsisprendimo atvykti į Vilnių, bet ir iš jo raštų. Vilniaus švietimo apygardos (VŠA) globėjui Ivanui Kornilovui jis siūlė prie Vilniaus senienų muziejaus įsteigti studiją – esą Rusijos publika nesupažindinta su muziejaus lobiais, ir jo fotostudija Vakarų kraštui skleistų istoriniu požiūriu įžymių daiktų nuotraukas. Pasak I. Kornilovo, toks sumanymas buvo naudingas ir apskritai mokslui, ir „ypač istorinei tiesai apie Vakarų kraštą atskleisti“¹⁹⁵.

Atkreipiant dėmesį į I. Petrovo ir I. Kornilovo susidomėjimą stačiatikių architektūrinių paminklų fotografavimu galvoje reikia turėti platesnį jų fotografavimo ir atvaizdų naudojimo ideologiniams tikslams Rusijos imperijoje kontekstą. Jį skatino imperijoje augantis susidomėjimas istorija, archeologija ir paveldosauga. I. Petrovui neabejotinai įtakos turėjo 1859–1860 metų imperatoriaus rūmų ir Šventojo sinodo lėšomis surengta ekspedicija į Osmanų imperijos sudėtyje buvusį Šventąjį Atono kalną tyrinėti stačiatikių vienuolynų, kurioje, be dailininkų, architekto ir topografo, dalyvavo ir fotografas. 17 mėnesių trukusios ekspedicijos tikslas buvo paminklus tirti, kopijuoti (perrašant ir perpiešiant) ir fotografuoti. Buvo nufotografuota bažnytinė architektūra bei šventyklų reikmenys. Ekspedicijos medžiaga 1860 metais buvo eksponuojama SPDA, dalis buvo perduota jos Krikščionybės paminklų muziejui¹⁹⁶.

I. Petrovo idėjos buvo artimos I. Kornilovo planams. VŠA globėjas jau 1864 metais sumanęs leisti Švietimo apygardos albumą, skirtą krašto archeologijai ir etnografijai. 1865 vasarą, gavęs generalgubernatoriaus leidimą, į įvairias krašto vietas (Polocką, Gardiną, Supraslę ir kitur) komandiravo dešimt gimnazijų, progimnazijų ir apskričių mokyklų piešimo mokytojų¹⁹⁷. Galima manyti, kad, sutapus I. Petrovo ir I. Kornilovo požiūriams

¹⁹² [be autoriaus], И. И. Петров, *Фотограф-любитель*, 1904, № 8, ст. 292. K. Klodtui 1859 m. buvo suteiktas SPDA fotografo vardas.

¹⁹³ VG leidimas I. Petrovui atidaryti ateljė, 1864 09 [diena nenurodyta, be nr.], LVIA, f. 380, ap. 24, b. 275, l. 223.

¹⁹⁴ VG leidimas I. Petrovui atidaryti portretų ateljė, 1865 01 05, Nr. 50, *ibid.*, l. 228.

¹⁹⁵ I. Kornilovo raštas S. Paniutinui, 1864 09 09, LVIA, f. 380, ap. 20(183PS), b. 467, l. 352; I. Petrovo raštas I. Kornilovui, 1864 09 09, *ibid.*, l. 353.

¹⁹⁶ Н. В. Пивоварова, Коллекционирование памятников христианской древности в Русском Музее императора Александра III – *Cahiers du Monde russe* – 53/2-3 | 2012 (*L'invention de la Sainte Russie*), <https://journals.openedition.org/monderusse/9393>. Nuotraukų rinkinio likimas nežinomas.

¹⁹⁷ Ekspedicijoje dalyvavo gimnazijų piešimo mokytojai V. Griaznovas (Vilniaus), I. Trutnevas (Vitebsko), (?). Šuchovas (Pinsko) ir (?). Redkovskis (Minsko); progimnazijų – I. Petrovas (Vilniaus), P. Čeglovas

į fotografijos reikšmę paminklų dokumentavimui ir jos teikiamas galimybes, fotografas buvo įtrauktas atlikti Šventojo Atono kalno vienuolynų tyrimą primenantį Supraslės vienuolyno dokumentavimą. I. Kornilovo liudijimu, dailininkai iš kelionės parsivežė daug vienuolynų ir cerkvių piešinių, senų stebuklingų ikonų kopijų, archeografinių ir paleografinių kopijų, įvairių krašto etnografijos daiktų. I. Petrovas sudarė penkiasdešimt keturių Supraslės vienuolyno nuotraukų albumą¹⁹⁸.

Gardino gubernijos Balstogės apskrityje esantis senas Supraslės vienuolynas neatsitiktinai patraukė I. Kornilovo ir I. Petrovo dėmesį. Jis buvo svarbus unitų bažnyčios prijungimo prie stačiatikių bažnyčios istorijoje. Įsteigtas XVI amžiaus pradžioje, 1614–1824 metais priklausė unitams, vėliau perėjo Rusijos stačiatikių bažnyčiai. Rusų pradų atkūrimo politikos formuotojams jis buvo tinkamas pavyzdys, įrodantis stačiatikiškas šio krašto tradicijas.

Vieną I. Petrovo parengtą aplanką 1868 metais įsigijo VVB. Dar vieną fotografas arba VŠA globėjas išsiuntė švietimo ministrui, kad šis įteiktų imperatoriui¹⁹⁹. Šis už tai padovanojo žiedą su briliantu, o sosto įpėdinis atsilygino pinigais²⁰⁰.

Kad šie vaizdai turėtų platesnį poveikį ir atliktų ideologijos sklaidos funkciją, turėjo būti padauginti. Fotografija vertinta dėl jos tikslumo, bet nuotraukų platinimas fotografiniais atspaudais netiko dėl brangumo. Nedaug kas būtų galėjęs įsigyti nuotraukų rinkinį. Ekspedicijoje sukurtiems piešiniais ir fotografijoms platinti didesniu tiražu buvo pasirinktas poligrafinis būdas, nors teko paaukoti kokybę. Norint perkelti nuotrauką ant litografinio akmens reikėjo pasitelkti dailininką, kuris ją perpieštų, tad fotografijos pranašumas prieš piešinius dingdavo.

Po ekspedicijos VŠA 1868 metais išleido pirmąją „Šiaurės vakarų krašto įžymiųjų“ albumo dalį²⁰¹. Leidimą prižiūrėjo tais metais į Vilnių atsikėlęs I. Trutnevas²⁰². Albumo tekstas išspausdintas atskirai Syrkino spaustuvėje, o iliustracinė dalis litografuota Vilniuje veikusioje Ipolito Perlio litografijos įmonėje. Tik titulinis lapas išspausdintas chromolitografija, o kiti vaizdai – vienspalviai.

(Telšių), I. Šustovas (Babruisko) ir I. Ganbejevas (Lietuvos Brastos), apskričių mokyklų: S. Kudriavcevas (Valkovisko) ir V. Michailovas (Sokulkos).

¹⁹⁸ И. Корнилов, *Общие замечания о состоянии Виленского учебного округа за 1866 год* Вильна, 1866, с. 24, 25.

¹⁹⁹ Rusijoje galėjo būti daugiau albumo egzempliorių, tačiau Rusijos bibliotekose, muziejuose ir archyvuose jų neradau.

²⁰⁰ И. И. Петров, *op. cit.*, ст. 293. Tai buvo jau antrasis I. Petrovo gautas caro žiedas su briliantu. Pirmąjį jis gavo 1866 m., žr. p. 65.

²⁰¹ Замечательности Северо-Западного края, *вып. I*, издание Виленского учебного округа, Вильна, 1868. Už galimybę susipažinti su leidinio iliustracijomis dėkoju Rolandui Gustaičiui. Albumą aptarė R. Griškaitė: *Necrolithuanica*, arba *Dėl Carlo von Schmitho vietos Lietuvos archeologijos istorijoje* in *Carlas von Schmithas in Necrolithuanica* / parengė Reda Griškaitė, Algimantas Katilius, Vytautas Kazakevičius, Arturas Mickevičius, Vilnius: Versus aureus, 2006, p. 80.

²⁰² И. Корнилов, *Русское дело...*, с. 194.

Vienuolikos lapų apimties leidinyje pateikta tik nedidelė dalis ekspedicijos metu parengtos vaizdinės dokumentacijos – tik dvidešimt iliustracijų: I. Trutnevo (Polocko vienuolyno cerkvės), S. Kudriavcevo, V. Griaznovo (Koložos prie Gardino) piešiniai ir I. Petrovo fotografijos. Septynios pastarojo nuotraukos išspausdintos penkiuose lapuose. Litografijoms fotografijas perpiešė S. Kudriavcevas. Iš daugiau kaip 50-ies Supraslės fotografijų į aplanką pateko tik penkios: bendro vienuolyno vaizdo, atskirų vienuolyno bei soboro dalių, interjero detalių. Įtrauktos dvi iliustracijos pagal mums nežinomus nuotraukų originalus: Nevodnicos kaime prie Balstogės A. Račinskio rasto ir VVB perduoto varinio varpo ir senos perlamutrinės ikonos su Dievo Motinos vaizdu iš Pinske gimusio I. A. Jeremičiaus rinkinio²⁰³.

Aplanko tekste nurodytas leidinio tikslas: esą rusiška kultūra šimtmečius buvo užgožta katalikiškos lenkiškos, senosios istorijos paminklai nyko, jais niekas nesidomėjo, nebuvo tyrinėjami, todėl VŠA laikė savo pareiga juos paskelbti – tai padidins domėjimąsi ir skatins tyrimus. Taip pat pabrėžtas piešinių ir kopijų tikslumas, kad jie galėtų būti naudojami moksliniams ir archeologiniams tyrimams.

Albumas išleistas 600 egzempliorių tiražu, kaina nežinoma. Sąsiuvinio numeracija rodo, kad buvo planuota tęsti, bet, I. Kornilovą pakeitus P. Batiuškovui, jo leidimas nutrūko. Nepaisant nemažo tiražo, dabar žinomi vos keli egzemplioriai²⁰⁴. Nežinia nei kaip plačiai albumas paplito, nei kaip vertintas. Aptardama panašaus pobūdžio albumus, E. Manikowska jo net neįtraukė į savo tyrimą.

Be šio albumo, I. Petrovas sudarė dar vieną nuotraukų rinkinį – Senienų muziejaus eksponatų, kuriems fotografuoti ateljė ir buvo įsteigta. Žinoma, kad už šešiasdešimt keturių eksponatų nuotraukas I. Petrovas 1866 lapkričio 23 Rusijos imperatoriaus buvo apdovanotas žiedu su briliantu²⁰⁵. Galima spėti, kad jos buvo padarytos pačioje jo veiklos pradžioje. 1867 metų pabaigoje dėl nežinomų priežasčių fotografas ateljė uždarė (gal jo sprendimas susijęs su I. Kornilovo išvykimu?), nors iš Vilniaus neišvyko. Likviduodamas ateljė, siūlė kartu pirkti ir Senienų muziejaus eksponatų negatyvus²⁰⁶. Dalį negatyvų ir nuotraukų įsigijo SPDA Krikščionybės paminklų muziejus²⁰⁷. Deja, šio vertingo nuotraukų

²⁰³ Varpas buvo Senienų muziejuje, pagal katalogą eksponatas nr. 3555. Ikonos kataloge identifikuoti nepavyko, ji tikriausiai buvo nufotografuota ekspedicijoje. Kadangi iš ekspedicijos buvo parsivežtos 54 nuotraukos, o dabar žinomos 52, šios 2 galėjo būti dingusios.

²⁰⁴ Lietuvoje vienas sąsiuvinis yra MAVB. Po 2 egz. yra Rusijos valstybinėje bibliotekoje (Российская государственная библиотека) (šifrai FB F 126/3 ir FB F 106/304, egzemplioriaus F 126/3 tekstas yra su-skaitmenintas <https://litgu.ru/knigi/history/425427-zamechatelnosti-severo-zapadnogo-kraja-vyp-1.html>), ir RNB (šifrai Э АлИс380/4-7 ir 37.53.1.558).

²⁰⁵ I. Petrovo ateljė pardavimo skelbimas, *Фотографический вестник*, 1867, № 3; I. Petrovo tarnybos lapas, 1879 06 04, BNIAG, f. 1, ap. 9, b. 17, l. 152, 153.

²⁰⁶ LVIA, f. 380, ap. 24, b. 275, l. 226, skelbimas *Фотографический вестник*, 1867, № 3 (май).

²⁰⁷ Krikščionybės paminklų muziejus buvo įkurtas prie SPDA, 1886 m. jis likviduotas, o eksponatai išskirstyti po įvairius muziejus. XIX a. pabaigoje dalis rinkinių perduoti Rusų muziejui. Cituota pagal Н. В. Пивоварова, op. cit.

kų rinkinio aptikti kol kas nepavyko. Už pardavus atelję ir nuotraukas gautus pinigus I. Petrovas pirkto Kamien Šlacheckio dvarą Gardino gubernijoje netoli Kobryno. Iki 1873 metų pabaigos dirbo mokytoju įvairiose mokyklose. Fotografija nebeužsiėmė, bet ja domėjosi, sekė spaudą, rašė į žurnalą *Фотограф-любитель*. 1893, būdamas 73 metų, gavo leidimą fotografuoti archeologinius Gardino srities objektus²⁰⁸.

P. Batiuškovas VŠA globėju dirbo dvejus metus (1868–1869). Ankstesni keturi jo leistos prabangios „Vakarų gubernijų rusų senovės paminklų“ serijos tomai buvo skirti pietvakarių Rusijai (Voluinei), du tomai, išleisti jam dirbant Vilniuje – Lietuvai ir Baltajai Rusiai. Visi šie albumai puošnūs, spalvotos litografijos spausdintos geriausiose Berlyno ir Sankt Peterburgo įmonėse. Tokiam albumui nespalvotos nuotraukos netiko. Tiesa, į šešto tomo sudarymą fotografai buvo įtraukti²⁰⁹. Jame nemažai lakštų, kuriuose pateikti senųjų slaviškų rankraštinių bei spausdintų knygų pavyzdžiai. Rengiant spaudai, jų lapai nufotografuoti, nuotraukos I. Trutnevo, V. Griaznovo, D. Čemodanovo ir S. Kudriavcevo perpieštos spalvotai akvarele ir tada padaryti chromolitografiniai akvarelių atspaudai.

Rusiško pasaulio žymės Vilniaus nuotraukų albumuose

Kiek buvo paveiki imperinė rusinimo ideologija, parodo tai, kiek vietos skirta Vilniaus valdžios įstaigų pastatams ir stačiatikių cerkvėms šalia kitų Vilniaus architektūros ir istorijos paminklų 1861–1868 metais sudarytuose Vilniaus nuotraukų albumuose. Kadangi jie nebuvo kuriami pagal užsakymus, vaizdų atranka atskleidžia fotografų ir tam tikra dalimi visuomenės nuomonę apie fotografuojamų objektų svarbą Vilniaus pristatymui, kiek šie objektai jiems buvo savi ar svetimi.

Visi to laikotarpio fotografai (A. Korzonas, A. Swieykowskis, V. Zacharčikas, J. Čechavičius) fotografavo generalgubernatoriaus rūmus – Šiaurės vakarų krašto valdžios centrą, aukščiausio centrinės valdžios atstovo įstaigą ir rezidenciją, bet taip pat istoriniu ir architektūriniu požiūriu vertingą pastatą.

Atskirai daug fotografuota Šv. Jurgio prospekte pagal A. Riazanovo (1817–1887) projektą, N. Čiaginui prižiūrint, pastatyta neobizantinės architektūros Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia. Nepaisant rusifikacinio paminklo pobūdžio, be F. Hetzscholdo ir nežinomo fotografo²¹⁰, koplyčią fotografavo A. Swieykowskis, V. Zacharčikas ir J. Čechavičius. Pastarasis padarė net kelias skirtingas jos nuotraukas²¹¹.

²⁰⁸ I. Petrovo tarnybos lapas, 1879 06 04, BNIAG, f. 1, ap. 9, b. 17, l. 151–153; Gardino gubernatoriaus išduotas leidimas fotografuoti Nr. 10343, Gardinas, 1893 10 16, *ibid.*, l. 156.

²⁰⁹ *Памятники русской старины в Западных губерниях...*, вып. 6.

²¹⁰ *Aleksandro Neviškio koplyčia Vilniuje*. [Fotografija], Vilnius, po 1865, lapas: 34,9 × 26,7; fotogr.: 26,2 × 20,5, VUB RS, F. 46, b. 1584.

²¹¹ Viena Lietuvoje nežinoma J. Čechavičiaus daryta šios koplyčios nuotrauka saugoma Berlyno technikos universiteto Architektūros muziejuje, F 7084. Nuotrauka priklausė Berlyno architektų sąjungai, iš jos galėjo patekti į 1885 m. įsteigtą muziejų. Ją perdavė Sankt Peterburge dirbęs žymus vokiečių kilmės architektas Victoras Schröteris (1839–1901), palaikęs ryšius su koplyčios autoriumi A. Riazanovu. Gal tai rodytų, kad fotografui ir jo užsakovui rūpėjo ne tik simbolinė politinė, bet ir architektūrinė statinio vertė.

1867 metų pradžioje baigtame sudaryti V. Zacharčiko Vilniaus ir apylinkių nuotraukų albume stačiatikių objektų fotografijų daugiau, tačiau ir čia jos sudaro nedidelę rinkinio dalį – 7 iš 54. Be minėtų Vilniaus generalgubernatoriaus rūmų ir Šv. Aleksandro Neviškio koplyčios nuotraukų, V. Zacharčikas nufotografavo generalgubernatoriaus vasaros vilą Žvėryne, stačiatikių kapines ir šių kapinių koplyčią, Šv. Nikolajaus palaikų pernešimo cerkvę, Šv. Nikolajaus soborą.

Po 1868 metų Vilniaus fotografavimą praktiškai monopolizavimo J. Čechavičius. Jo 1867 vasarą sudarytame pirmajame šešiolikos Vilniaus vaizdų rinkinyje valdžios objektų nėra. Tarp 25 nuotraukų, kurių autoriaus teises J. Čechavičius apsaugojo 1873 metais, keturios vaizduoja valdžios būstines ir stačiatikių cerkves: Dievo Motinos ir Šv. Nikolajaus palaikų pernešimo šventovės, VGG rūmus ir vasaros rezidenciją Žvėryne su koplyčia šalia.

Galima palyginti, kad iš Varšuvos 1875 metais atvykusio fotografuoti Vilniaus ir apylinkių K. Brandelio 25 nuotraukų albume – vos kelios rusiškų Vilniaus objektų nuotraukos: buv. Šv. Kazimiero bažnyčios, paverstos Šv. Nikolajaus soboru, vaizdas ir Žvėryno tolumoje matoma koplyčia. Jo albume nėra nei VGG rūmų, nei Šv. Aleksandro Neviškio koplyčios.

Ilgai gyvendamas Vilniuje, J. Čechavičius buvo gana suartėjęs su aukštais valdžios pareigūnais. Žinome, kad bendravo su vyriausiuoju gubernijos architektu N. Čiaginu, jį protegavo Vilniaus gubernatorius S. Paniutinas, palaikė ryšius su generolu majoru A. Raspopovu.

Dokumentuodamas Vilniaus gyvenimą ir išvaizdos permainas J. Čechavičius taip pat neabejotinai kai ką fotografavo prašant / užsakant valdžiai ar architektui.

Pagal N. Čiagino projektą Pranciškonų vienuolyno bažnyčia buvo pritaikyta archyviui – į ją perkelti valdžios įstaigų dokumentai ir rankraščiai. Šalia stovėjusi ir neva archyviui šviesą užstojusi vėlyvosios gotikos keturkampio formos raudono mūro Pranciškonų varpinė buvo nugriauta. J. Čechavičius padarė kelias senosios varpinės ir iš rytų pusės prie jos vedančios gatvės nuotraukas, nufotografavo griauenamą statinį su jį ardančiais darbininkais. Varpinės nugriovimas papiktino dalį Vilniaus visuomenės, tačiau neaišku, ką jautė fotografas, stovėdamas priešais niokojamus pastatus.

J. Čechavičius taip pat įamžino vadinamojoje Basokų aikštėje (dabar – Lazdynų Pelėdos skveras) buvusią Basų karmeličių vienuolyno Šv. Juozapo bažnyčią, kuri stovėjo apleista nuo 1865, o 1877 metais nugriauta. Matyti, kaip bažnyčia atrodė iki 1874-ųjų ir po kelerių metų, kai ji buvo ardoma.

1884 vasarį J. Čechavičius nuvyko į Chelmą (tikriausiai su I. Trutnevu ir V. Griažnovu, kurie Vilniuje veikusiose I. Trutnevo ikonų dirbtuvėse sukūrė ikonostasus Chelmo ir Liublino cerkvėms)²¹². Chelmo vyskupija buvo paskutinė unitų vyskupija, prijungta prie

²¹² Baltarusijos Respublikos nacionaliniame istorijos muziejuje saugomame J. Čechavičiaus Chelmo bendro vaizdo nuotraukos egzemplioriuje (20 × 27,6; 30,8 × 35,2, HB-225553-1, patekęs iš I. Luckevičiaus baltarusių muziejaus Vilniuje) yra užrašas: „Nuo dailininko V. Griažnovo. 1884 III 30“.

Stačiatikių bažnyčios. Iš kelionės J. Čechavičius atsivežė keletą Chelmo ir Liublino nuotraukų. 1884 rugpjūtį jis nufotografavo Vilniaus gatves, papuoštas laukiant Rusijos imperatoriaus Aleksandro III²¹³. Jis taip pat padarė karinių dalinių nuotraukų²¹⁴, nufotografavo karinę sargybą generalgubernatoriaus rūmų kieme²¹⁵.

* * *

Apibendrinant šiame skyriuje nagrinėtą fotografijos naudojimą ideologiniams Rusijos imperijos tikslams, galima teigti, kad po 1863–1864 metų sukilimo Vilniaus ir Kauno gubernijose vykusios cerkvių statybos paskatino fotografuoti perstatytas ir naujas cerkves, tačiau šis procesas nebuvo kryptingas ir aiškiai organizuotas. Nors tiksliai nežinoma, kas buvo aptartų nuotraukų užsakovai, galima spėti, kad tai galėjo būti N. Čiaginas ir A. Riazanovas.

Fotografuoti stačiatikių vertybes skatino Rusijos imperijoje XIX amžiaus viduryje augantis susidomėjimas istorija, archeologija ir paveldosauga. Palaikomas VŠA globėjo I. Kornilovo, I. Petrovas kitų Rusijoje vykdytų tyrimų pavyzdžiu atliko fotografinį Su-praslės vienuolyno dokumentavimą, sudarė neišlikusį Senienų muziejaus rinkinių nuotraukų albumą. Keli reprezentaciniai I. Petrovo sudaryti rusiškojo paveldo fotografijų komplektai buvo nusiųsti Rusijos imperatoriui, pateko į SPDA Krikščionybės paminklų muziejų, tačiau didelio poveikio stačiatikių istorijos paminklų pažinimui nepadarė ir galiausiai pražuvo. Nedidelė nuotraukų dalis buvo panaudota VŠA 1868 metais išleistame „Šiaurės vakarų krašto įžymybių“ albume.

Pagrindiniai ideologiniai fotografijų objektai – stačiatikių šventyklos ir liturginiai reikmenys, administraciniai valdžios pastatai ir Vilniaus senienų muziejus (kaip pagrindinė simbolinė atminties institucija, dėl kurios VII dešimtmetyje virė kovos).

Galima daryti išvadą, kad nuoseklios valdžios vizualinės propagandos politikos nebuvo. Kita vertus, fotografija dėl jos sklaidą ribojančių technologinių ypatumų dar negalėjo efektyviai atlikti propagandinės misijos, todėl tam tikslui buvo dažnai pasitelkiamos tradicinės spaudos priemonės.

3. VALSTYBĖS UŽSAKYMAI. ETNOGRAFINĖ FOTOGRAFIJA

Be ankstesniame skyriuje aptartų pavyzdžių, kai fotografavimo iniciatyvos kildavo iš pačių fotografų arba krašto valdžios, o tokių darbų rezultatai likdavo vietoje arba reprezentavimo tikslais būdavo siunčiami Rusijos imperijos valdžios ir kultūros įstaigoms, pasitaikydavo atvejų, kai Lietuvos fotografai buvo įtraukiami į Rusijos sostinėse (Sankt Peterburge ir Maskvoje) sukurtų projektų vykdymą. Jų bruožas – visos Rusijos fotogra-

²¹³ Pvz., LNDM, Fi 7, Fi 9.

²¹⁴ *Caro armijos dalinys*, ibid., Fi 37.

²¹⁵ Kultūros paveldo centro archyvas, APAS_bibl-410-6-av.

fams išsiųsti bendri reikalavimai, pagal kuriuos padarytos nuotraukos siųstos imperijos centre esančiam užsakovui. Iš tokių fotografijų sudaryti rinkiniai pateko į Rusijos muziejus ir bibliotekas, o Lietuvoje jų pėdsakų gali būti net nelikę. Šiame skyriuje išsamiai aptariu du tokius žinomus atvejus – fotografų įsitraukimą į 1867 metais Maskvoje surengtą Rusijos etnografijos parodą ir dalyvavimą apie 1875 metus renkant medžiagą Rusijos vyrų aprangos albumui. Šių atvejų tyrimas suteikė žinių apie fotografijos būklę bei paplitimą ir padėjo aptikti nežinotos Lietuvos etnografijos ir fotografijos istorijos tyrimams reikšmingos fotografinės medžiagos, esmingai papildžiusios ankstyvosios Lietuvos fotografijos fondą. Kadangi abiem atvejais užsakovus domino Rusijos tautų tipų nuotraukos, buvo sukauptas palyginti gausus etnografinio žanro nuotraukų rinkinys.

Rusijos imperijos tautų tyrimai prasidėjo dar XVIII amžiuje: kaip tik tada pradėta rinkti ikonografinę įvairių tautų medžiagą – piešinius, akvareles ir raizinius, leisti albumus. Tokių vaizdų gaminimas ir jų rinkinių sudarymas turėjo kelis tikslus. Pirma, tai buvo simbolinės priemonės, kuriomis siekta paliudyti imperijos turtus ir galią. Antra, etnografinės žinios turėjo pagrįsti pačių rusų tapatybę, jų skirtumą nuo kitakilmių ir argumentuoti hierarchinę poziciją imperijos struktūroje. Trečia, imperiją sudarančių tautų pažinimas turėjo užtikrinti geresnį valstybės valdymą ir daugiatautės valstybės gyvybingumą.

Vos atsiradusi fotografija irgi buvo panaudota vizualiniam liaudies tipų dokumentavimui. Lenkijoje pirmąsias plenerines etnografines nuotraukas padarė fotografas mėgėjas Marcinas Olszyński, būsimas *Kłasy* meninis redaktorius, 1855 rugpjūtį Starogrode prie Varšuvos nufotografavęs žmones derliaus šventėje²¹⁶. Fotografija etnografiniams tyrimams gan anksti buvo pasitelkta ir Rusijoje. Pvz., etnografas Nikolajus Vtorovas jau 1857 m. surengė etnografinę ekspediciją, tyrusią Voronežo gubernijos gyventojų papročius. Joje dalyvavę fotografai Michailas Tulinovas ir jo mokinys Michailas Panovas parengė „Voronežo gubernijos tipų ir kostiumų albumą“, kurį perdavė Rusijos geografijos draugijai²¹⁷. Apie 1860 metus paprastus miestiečius ir valstiečius pradėjo fotografuoti Sankt Peterburge gyvenęs škotas Williamas Carrickas (1827–1878), laikomas vienu iš liaudies tipų fotografavimo pionierių²¹⁸.

Tačiau pirmas sistemingas mokslininkų (antropologų ir etnografų) bei fotografų sąveikos atvejis yra fotografijos pasitelkimas Rusijos etnografijos parodoje.

²¹⁶ Marta Ziętkiewicz-Szlendak, Marcin Olszyński (1829–1904) i jego działalność fotograficzna, *Dagerotyp*, 2012, nr 21, s. 69–132.

²¹⁷ Roland Cvetkovski. Introduction: On the Making of Ethnographic Knowledge in Russia, *An Empire of Others: Creating Ethnographic Knowledge in Imperial Russia and the USSR* / Roland Cvetkovski and Alexis Hofmeister (Eds.), Budapest and New York: CEU Press, 2014, p. 14;

²¹⁸ Alexey Loginov, Carrick, William (1827–1878) in *Encyclopedia of Nineteenth-Century Photography*, p. 274.

Lietuvos fotografų dalyvavimas Rusijos etnografijos parodoje

Parodos organizavimui ir jos reikšmei skirta nemažai Rusijos ir kitų šalių mokslininkų dėmesio. Solidų tyrimą atliko amerikiečių istorikas Nathanielis Knightas²¹⁹, kartu pateikęs ir šaltinių apžvalgą. Fotografijos vietą joje aptarė E. Manikowska²²⁰.

N. Knightas atkreipė dėmesį į tai, kad paroda buvo rengiama laikotarpiu, kai jau silpo Nikolajui I valdant vyravusi samprata, kad valstybės tapatybė, taigi ir „rusiškumas“, kyla iš dinastinio valdymo principo – dieviškai sankcionuotos autokrato ir jo įpėdinių valdžios etniniu, kultūriniu ir religiniu aspektu nevienalytės tautos atžvilgiu, bet dar nebuvo nugalėjęs Aleksandro III laikų tradicinis nacionalizmas, pagal kurį imperijos didybė buvo tiesiogiai siejama su konkrečia didžiosios rusų tautos etnine tapatybe.

Kaip teigia N. Knightas, XVIII a. šeštajame ir septintajame dešimtmetyje šios dvi priešingos sampratos buvo persipynusios, o ribos tarp jų neryškios. Nors Aleksandro II režimas ir toliau laikėsi daugiausia dinastinės valdžios sampratos, o valstybinėje biurokratijoje toliau buvo kuriamos etninę priklausomybę peržengiančios pilietinės integracijos vizijos, nacionalistiniai mąstymo modeliai skverbėsi vis giliau į Rusijos visuomenę. Paskatinti tokių įvykių kaip 1863-1864 m. sukilimas Lenkijoje ir Lietuvoje, ir Italijos bei Vokietijos susivienijimas, įvairių politinių pažiūrų rusai vis aštriau jautė būtinybę įsivaizduoti imperiją kaip iš esmės tapačią su rusų tauta²²¹.

Idėją suorganizuoti Rusijos imperijoje gyvenančių tautų etnografijos parodą iškėlė Maskvos universiteto zoologijos profesorius Anatolijus Bogdanovas, o ją surengė to paties A. Bogdanovo iniciatyva įkurta Gamtotyros, antropologijos ir etnografijos mėgėjų draugija prie Maskvos imperatoriškojo universiteto²²². Sumanymą surengti parodą inspiravo Londono Sidenhamo priemiestyje buvusiuose Krištolo rūmuose jo matyta ne Europos tautų etnologijos ekspozicija. Ši ekspozicija pristatė pasaulio žmonių įvairovės mikrokosmosą, pateikdama jį kaip neatskiriamą didesnės gamtinės aplinkos dalį²²³. Pradžioje A. Bogdanovas net norėjo panaudoti Sidenhamo parodos eksponatus. Pagal A. Bogdanovo planą Maskvos paroda Sidenhamo parodos pavyzdžiu turėjo pristatyti plačiajai publikai Rusijos imperijos tautas ir paskatinti antropologijos mokslo vystymąsi. Parodos rengimui pritarė Rumiancevo muziejaus direktoriaus pavaduotojas Vasilijus Daškovas ir pasiūlė

²¹⁹ Nathaniel Knight, *The Empire on Display: Ethnographic Exhibition and the Conceptualization of Human Diversity in Post-Emancipation Russia*. <https://www.ucis.pitt.edu/nceer/2001-814-11g-Knight.pdf>. Žiūrėta 2017 11 13; Nathaniel Knight, *The Empire on Display: The All-Russian Ethnographic Exhibition of 1867*. https://www.academia.edu/2203734/The_Empire_on_Display_The_All-Russian_Ethnographic_Exhibition_of_1867. Žiūrėta 2017 11 13.

²²⁰ Ewa Manikowska, *Photography and Cultural Heritage...* skyriuje „Photography and the Ethnographic Type: Imperial Unity in Diversity at the All-Russian Ethnographic Exhibition“, p. 14–26.

²²¹ Nathaniel Knight, *The Empire on Display: Ethnographic Exhibition...*, p. 2.

²²² Императорское общество любителей естествознания, антропологии и этнографии.

²²³ Nathaniel Knight, *The Empire on Display: Ethnographic Exhibition...*, p. 6.

skirti 20 tūkst. rublių su sąlyga, kad po parodos eksponatai bus perduoti jo steigiamam Rusijos etnografijos muziejui.

Rusijos etnografijos paroda Maskvos Manieže buvo atidaryta 1867 balandį ir veikė tris mėnesius. Globojama imperatoriškosios šeimos, plačiai aprašyta spaudoje ir į kartu surengtą Slavų suvažiavimą sutraukusi daug Europos mokslininkų, ji neabejotinai tapo svarbiausiu tų metų Rusijos kultūrinio ir politinio gyvenimo įvykiu. Reprezentuodama etninę visos imperijos įvairovę, paroda iškėlė panslavizmo idėją. Joje buvo pristatytos ir Austrijoje-Vengrijoje, ir Osmanų imperijoje gyvenančios slavų tautos.

Kaip nurodo N. Knightas, parodos rengėjams teko atsakyti į klausimą, kokia yra rusų tautos vieta visos Rusijos tautų mozaikoje. Parodos struktūrai ir formatui būdingas vaizdingas etninės įvairovės demonstravimas skatino imperatyvą suderinti imperijos įvairovę su etninės rusų tautos pirmumo statuso patvirtinimu. Parodos organizatoriai ėmėsi priemonių, kad fiziniu ekspozicijų išdėstymu išreikštų rusų tautos dominavimą. Lankytojai, visų pirma nacionalistinės ideologijos atstovai, tikėjosi, kad paroda patvirtins išskirtinį rusų tautos statusą. Vis tik daugumai žiūrovų teko nusivilti, nes paroda nepatenkino jų lūkesčio. Priekaištų, kad paroda neparodė dominuojančio didžiosios rusų tautos vaidmens Rusijos imperijoje, turėjo ir jos recenzentai spaudoje. Rusų eksponatais akivaizdžiai buvo nepatenkintas ir imperatorius Aleksandras II, aplankęs parodą atidarymo dieną²²⁴. Išryškėjo, kad parodos organizatoriams buvo svarbiau autentiškumas, t.y., moksliniai, o ne ideologiniai principai. Mokslo kalba ir praktika – pagrindinė priemonė, patvirtinanti ekspozicijose pateikiamas žinias, gerokai apribojo parodos galimybes aiškiai išreikšti etninio dominavimo ideologiją²²⁵.

Maskvos paroda ypatinga tuo, kad joje pirmą kartą Rusijos imperijoje nuotraukos rodytos kaip pagrindiniai eksponatai. Jos taip pat naudotos kuriant manekenus²²⁶.

Išlikusios parodoje eksponuotos nuotraukos šiuo metu yra Rusijos etnografijos muziejaus Sankt Peterburge fototekoje, V. Daškovo kolekcijoje, f. 8764. Bendrą šios unikalios kolekcijos apžvalgą paskelbė muziejaus fototekos direktorė Karina Solovjova²²⁷. Leidinyje taip pat pirmą kartą buvo publikuota dalis parodos eksponatų, tarp kurių – ir iš Lietuvos atsiųstos nuotraukos.

Vilniuje 2009 metais jubiliejinėje parodoje *Senoji Lietuva* autorių kolektyvo parengtoje knygoje „*Senoji Lietuva*“²²⁸ pristatyti minėtoje Rusijos etnografijos parodoje eksponuoti

²²⁴ Ten pat, p. 21.

²²⁵ Ten pat, p. 3.

²²⁶ Карина Соловьева, Образы народов российской империи 1860-х годов. По материалам Этнографической выставки 1867 г. in *Славяне Европы и народы России. К 140-летию Первой этнографической выставки 1867 года*, [научная ред. Н. М. Калашникова], СПб: Славия, 2008, с. 58.

²²⁷ Ibid., p. 58–63.

²²⁸ *Senoji Lietuva: paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje, 2009 09 17–2009 11 30*. [Katalogas] / Lietuvos nacionalinis muziejus, Rusijos etnografijos muziejus, [konceptijos autoriai Olga Fišman, Birutė Kulnytė, Elvyda Lazauskaitė; vertėja Regina Čičinskaitė], Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009.

lietuvių liaudies materialiosios kultūros pavyzdžiai. Šioje knygoje paskelbtos kelios eksponuotos nuotraukos iš Lietuvos bei pateikta bendra viso Rusijos etnografijos muziejaus lituanistinių fotografijų rinkinio apžvalga, atskirai nesigilinant į V. Daškovo rinkinį²²⁹. Dėl 2009 metų parodos orientacijos į lietuvių etnografiją visiškai nepaminėtos Vilniaus žydų ir baltarusių nuotraukos, neatkreiptas dėmesys į Cezario Giedraičio atsiųstų Trakų apskrityje gyvenusių tautų fotografijas. Išsamiau Rusijos etnografijos parodos organizavimo eigą ir į ją iš Lietuvos siųstas nuotraukas aptariau atskirame straipsnyje²³⁰. Archeologo ir fotografo mėgėjo Michailo Kuscinskio parodai pateiktas Vitebsko gubernijos etnografinių tipų nuotraukas aptarė Baltarusijos fotografijos istorikė Volga Lobačevska²³¹.

Fotografija parodoje buvo panaudota dviem būdais. Pirma, šioje parodoje ir vėliau Rusijos etnografijos muziejuje svarbią vietą turėjo užimti manekenai, aprengti tautiniais drabužiais. Organizatoriams buvo svarbu, kad manekenų veidai išreikštų tipiškus konkrečios tautos bruožus, todėl buvo apsispręsta manekenams gaminti panaudoti fotografijas²³². Tam buvo prašyta su etnografiniais drabužiais, įvairiais dirbiniais ir rakandais į parodą siųsti nuotraukas, pagal kurias iš papjė mašė buvo daromos Tautų skyriuje eksponuotų manekenų galvos. Buvo pageidaujama, kad prie kiekvieno kostiumo būtų pridėtas fotografinis vietinių gyventojų portretas (iš priekio ir šono), o pastarajam būtų parinkti pačių tipiškiausių bruožų turintys žmonės.

Antra, buvo numatyta fotografijas pateikti kaip savarankiškus eksponatus Antropologijos skyriuje. Komitetas prašė visus fotografus, gyvenančius Rusijos imperijoje, atsiųsti kuo daugiau vietinių gyventojų, nufotografuotų iš priekio ir profiliu, portretų, taip pat nurodyti jų gyvenamąją vietą, tautybę ir amžių²³³.

Nuotraukų atrankai buvo sudaryta fotografijos komisija, pirmininku pakviestas fotografas, populiarios „Rusų fotoateljė Maskvoje“ savininkas Nikandras Alasinas²³⁴.

Siekiant paspartinti fotografijų siuntimą, komisijos 1866 kovo 6 posėdyje buvo nutarta kreiptis į įvairių Rusijos imperijos vietovių fotografus, o gubernatoriams pranešti, kad jie duotų atitinkamus nurodymus fotoateljė priežiūros valdininkams²³⁵. Netrukus buvo su-

²²⁹ Olga Fišman, Lietuvių etnografijos ikonografijos fondo komplektavimo istorija in *ibid.*, p. 71.

²³⁰ Dainius Junevičius, Lietuvos fotografų nuotraukos 1867 m. Rusijos etnografijos parodoje, *Lietuvos kultūros tyrimai*, t. 10, 2018, p. 142–162.

²³¹ Ольга Лобачевская, Этнографические фотографии с Витебщины М. Ф. Кусцинского для Всероссийской этнографической выставки 1867 года in *Лепельскія чытанні: другая навукова-практычная канферэнцыя / 2006 г.: Зборнік дакладаў*, Лепель: Лепельскі раённы краязнаўчы музей, с. 33–40; Вольга Лабачэўская, Этнаграфічная фотакалекцыя з Беларусі на Усерасійскай этнаграфічнай выстаўцы 1867 года, *Беларускі гістарычны часопіс*, 2007, № 4, с. 32–37.

²³² *Этнографическая выставка 1867 года Императорского общества любителей естествознания, антропологии и этнографии, состоящего при Имп. Московском университете*, Москва: Издание Комитета Антропологической выставки. Известия императорского общества любителей естествознания антропологии и этнографии, т. XXIX, 1878, с. 73.

²³³ LVIA, f. 378, BS 1865, b. 2319, l. 15.

²³⁴ *Этнографическая выставка 1867 года...*, с. 78.

²³⁵ *Ibid.*, p. 80.

konkretinti reikalavimai nuotraukoms („pateikti didelio formato (apie 22–27 cm) nuotraukas: žmogus turi būti nufotografuotas iki juosmens iš priekio ir iš šono, veidas būtų ne mažesnis, kaip 6,67 cm“), apibrėžti žmonių atrankos kriterijai („bruožai turi būti būdingi tai tautai, t. y. toje vietovėje tos tautos asmenų yra daugiausia. Jei dailininkui sunku pasirinkti, pirmenybę turi teikti valstiečiams ir pirklių luomui ar kaimo dvasininkams“), nustatytas galutinis nuotraukų pateikimo terminas (1867 sausio 1) ir galimas fotografų apdovanojimas („fotografai, atsiuntę 50-ies asmenų didelio formato nuotraukų, gaus teisę į aukso medalį, jei jas pateiks nemokamai, o ekspertai pripažins tinkamomis“) ²³⁶.

Komitetas taip pat paragino kuo greičiau atsiųsti po dvi (profilu ir iš priekio) tipiškiausių vyrų ir moterų nuotraukas manekenų galvoms gaminti ²³⁷.

Parodai buvo pateikta daug labai kokybiškų fotografijų, kurios, rengėjams nutarus, buvo eksponuotos ne Antropologijos, bet Etnografijos skyriuje. Dauguma iš šio skyriaus katalogo dalyje „Fotografijos, nuotraukų albumai, piešiniai“ išvardytų 1525 eksponatų yra nuotraukos ²³⁸.

Fotografai, rengdami vaizdinę medžiagą, nesilaikė bendrųjų instrukcijų, organizatorių įsitikinimu, turėjusių užtikrinti vienodą, objektyvų vaizdinės informacijos pateikimą. Kaip pastebėjo E. Manikowska, kadangi dauguma parodą rengiančių etnografų pirmą kartą susidūrė su fotografija, o fotografai – su etnografija, atsiųstų liaudies tipų antologija pasirodė esanti labai įvairi. Nuotraukos buvo ne tiek instrukcijoje parašytų taisyklių, kiek autorių supratimo ir interpretavimo rezultatas ²³⁹. Nors viskas buvo aiškiai nurodyta – laikantis tipinių reikalavimų – žmones nufotografuoti iš priekio ir profilu, nemažai atskirų fotografų ar institucijų pateiktų nuotraukų būta ne tokių.

Eksponuotos daugiau kaip 60-ies etninių grupių nuotraukos. Daugiausia (daugiau kaip 200) buvo įvairiose vietovėse gyvenančių didžiarusių nuotraukų, atsiųstų įvairių fotografų. Parodoje eksponuotos 93 mažarusių nuotraukos iš Voronežo, Kijevo, Gardino ir Podolės gubernijų. 54-ias kirgizų kaisakų ²⁴⁰ fotografijas pateikė Orenburgo gubernijos Organizacinis komitetas, 49-ias baškių – Ufos gubernijos Statistikos komitetas, Naugardo fotografas Baptiste'as Barreault ²⁴¹ atsiuntė 75-ias marių, 36-ias mordvių ir dvi totorių nuotraukas.

Nors fotografai buvo skatinami pateikti daug nuotraukų, daugiau atsiuntė vos keli, sakym, J. Brandenburgas iš Archangelsko gubernijos – 75-ias (17 nuotraukų – Mezenės apskrities Kanino tundros samodų, 10 – Kemos apskrities karelių, 44 – Archangelsko gubernijos didžiarusių, 4 – valstiečių merginų).

²³⁶ Ibid., p. 5, 86; От фотографической комиссии Распорядительного комитета по устройству Русской этнографической выставки, Москва, 1866, с. 1–2. Cituota pagal E. Бархатова, op. cit., p. 139.

²³⁷ Ibid., p. 86.

²³⁸ *Этнографическая выставка 1867 года...*, с. 65–67.

²³⁹ Ewa Manikowska, *Photography and Cultural Heritage in the Age of Nationalisms*, p. 21.

²⁴⁰ Taip buvo vadinami Rusijos imperijoje gyvenantys kazachai ir didžioji dalis kirgizų.

²⁴¹ Baptiste'as Barreault, 1864–1865 m. fotoateljė Maskvoje savininkas, 1866 m. įsteigė atelę Žemutiniame Naugarde. Už eksponatus apdovanotas aukso medaliu.

A. Borchardtas pateikė 51-ą estų nuotrauką. Iš Rusijos vakarinėse gubernijose gyvenančių kitų tautų buvo nedaug baltarusių (be M. Kuscinskio pateiktų 24-ių, dar dešimt P. Muromcevo iš Mogiliavo gubernijos, po dvi nenurodyto fotografo iš Slanimo ir Vilniaus baltarusių nuotraukos) ir aštuonios latvių (dvi M. Kuscinskio iš Vitebsko gubernijos, keturios atsiųstos Kuršo bajorų vadovo, dvi atsiuntė Vitebsko gubernijos miškininkas Liljė).

Šiame kontekste Lietuvos fotografų parodai pateiktų 55 nuotraukų skaičius yra gana nemažas.

Eksponatų rinkimo pradžia Šiaurės vakarų krašte galima laikyti 1865 rugpjūčio 8, kai K. Kaufmanas gavo Organizacinio komiteto pirmininko V. Daškovo laišką, kuriame pastarasis, informuodamas apie parodą, prašė generalgubernatorių paremti eksponatų rinkimą ir „nurodyti rinkti [tautinius] kostiumus, namų buities reikmenis ir fotografinius įvairių krašto gyventojų portretus“²⁴². Nors susirašinėjant kai kuriuose adresatų sąrašuose buvo įtraukti VŠA globėjas, gubernijų bajorų vadovai, Medicinos valdybos inspektorius, kariniai apskričių viršininkai, vis dėlto svarbiausi, organizuojant eksponatų rinkimą, buvo gubernijų statistikos komitetai.

Žyginas Būčys atkreipė dėmesį, kad Lietuvoje į parodos organizatorių raginimą rinkti etnografinę krašto tautų medžiagą atsiliepė vietinės administracijos valdininkai, o iš visuomenės – tik Trakų apskrities bajorų vadovas kunigaikštis Romualdas (turi būti Cezaris. – D. J.) Giedraitis bei Eustachijus Tiškevičius. Ž. Būčio manymu, žinant posukilimines krašto visuomenės nuotaikas bei tai, kad parodos organizatorių kreipimasis ir instrukcija rinkti medžiagą parodai buvo adresuota vietinei administracijai, kurios dauguma buvo rusų tautybės asmenys, natūralu, kad tarp vietinės inteligentijos šios parodos rengimas nesulaukė didesnio susidomėjimo²⁴³.

Eksponatus rinko iš tikrųjų vangiai, tarkim, 1866 pradžioje Kauno gubernijoje tik Šiaulių apskrities Antrosios dalies taikos tarpininkas Nikolajus Krameris atsiuntė žemaitės moters kostiumą, dėvimą šios apskrities Viekšnių valsčiuje²⁴⁴. Vilniaus guberniatorius tų metų balandžio viduryje dar nežinojo, ar iš apskričių bus eksponatų, o jei bus, tai kokių²⁴⁵.

Lenkijos Karalystėje, kuriai priklausė lietuviškos Suvalkų gubernijos apskritys, šis reikalas buvo organizuotas kitaip. Eksponatų, tarp jų ir nuotraukų, rinkimu ir siuntimu rūpinosi Lenkijos Karalystės Vidaus ir dvasinių reikalų vyriausybės komisijos vyriausiasis direktorius Vladimiras Čerkaskis. Rinkti eksponatus jis pavedė šios komisijos Pramonės

²⁴² Распорядительный комитет по устройству русской этнографической выставки К. П. фон Кауфману, Москва, 29 июля 1865 г., LVIA, f. 378, BS 1865, b. 2319, l. 1-4.

²⁴³ Žyginas Būčys, *Senienos ir visuomenė: paveldo komunikacija XIX a. Lietuvoje* [rankraštis]: daktaro disertacija, Vilnius, 2012, p. 71.

²⁴⁴ KG raštas VGG, Kaunas, 1866 03 25, LVIA, f. 378, BS 1865, b. 2319, l. 20r.

²⁴⁵ VG 1866 04 15 raštas VGG, Nr. 3325, *ibid.*, l. 22r.

ir meno skyriui. Gali būti, kad čia į eksponatų rinkimą buvo įtrauktas, o gal net jam vadovavo, žymus lenkų etnografas Oskaras Kolbergas²⁴⁶.

Pradžioje jis planavo rengti ekspedicijas, tačiau vėliau liaudies tipai buvo fotografuojami studijose – Walery’o Rzewuskiego Krokuvoje, Karolio Beyerio Varšuvoje ir nežinomo fotografo Vloclaveke. K. Beyeris studijoje nufotografavo Varšuvos apylinkių Vilanovo ir net už 250 km esančio Kališo valstiečius²⁴⁷.

Informacijos, kaip buvo surinkti eksponatai Suvalkų gubernijoje, nepavyko rasti.

Iš Lietuvos į Maskvą išsiųsti 167 eksponatai. Daugiausia valstiečių drabužių, buities, namų apyvokos reikmenų, muzikos instrumentų, šventųjų skulptūrėlių. Valstiečių sodybas vaizdavo gyvenamųjų namų su ūkiniais trobesiais, aptvarais, gėlių darželiais maketai. Iš Kauno, Vilniaus ir Suvalkų gubernijose surinktų drabužių buvo sukomplektuota trylika lietuviškų tautinių kostiumų. Dvidešimt vieno eksponato rinkinyje, kurį parodai padovanojo E. Tiškevičius, buvo unikalios 1797 metais iš karklo padarytos kanklės²⁴⁸.

1867 metų parodos kataloge²⁴⁹ nurodytos penkios Lietuvos fotografijos istorijai svarbios grupės nuotraukų: 1) Raseinių apskrities žemaičių moterų, 2) Marijampolės apylinkių asmenų tipų ir tautinių kostiumų, 3) Telšių apskrities žemaičių, 4) J. Bžozovskio, A. Strausso ir N. Okolovo ateljė darytos lietuvių, baltarusių bei žydų, 5) Vilniaus statistikos komiteto pateiktos Trakų apskrities lietuvių ir Vilniaus gubernijos žydų.

Keturias Raseinių apskrities žemaičių moterų fotografijas atsiuntė taikos tarpininkas Vladimiras Isajevs. Šių vienintelių parodoje eksponuotų nuotraukų iš Lietuvos dabartinė buvimo vieta yra nežinoma. Jos, tikriausiai panaudotos Kauno gubernijos trims žemaičių moterų grupės manekenams gaminti, nusimetė.

Kitų keturių grupių nuotraukos išliko ir jas aptariu išsamiau.

Marijampolės apylinkių asmenų tipų ir tautinių kostiumų nuotraukos yra suklijuotos ant dviejų 46 × 57 cm kartono lapų²⁵⁰. Tuo šis eksponatas išsiskiria iš kitų parodoje rodytų pavienių fotografijų. Kiekviename lape yra po keturias vyro ir moters nuotraukas: po dvi iki juosmens profiliu ir iš priekio ir po dvi visu ūgiu iš šono ir iš priekio. Pagal jas

²⁴⁶ O. Kolbergas mini, kad su kitais tyrėjais ir menininkais jis dalyvavo Vyriausybės komisijos Pramonės ir meno skyriaus surengtame slaptame pasitarime, kuriame buvo klausama jų nuomonės, kokius eksponatus tikėtų siųsti į parodą. Po pasitarimo jo parengtame projekte numatytas fotografo dalyvavimas, tačiau tarp numatytų pristatyti regioninių grupių lietuvių nėra. Žr. „Projekt doboru i kosztorys nabycia eksponatów na wystawę etnograficzną w Moskwie w roku 1867” in Zbiory Specjalne Biblioteki Naukowej PAN i PAU w Krakowie: Teki Miscellanea, Rpk 2184, rozdział 3f, s. 320; taip pat E. Manikowska, *Photography and Cultural Heritage...*, p. 18.

²⁴⁷ E. Manikowska, *Photography and Cultural Heritage...*, p. 19, 20; Ewa Manikowska, *Typy ludowe – nauka, fotografia, tożsamość*, <http://visualheritage.eu/portfolio/typy-ludowe-nauka-fotografia-tozsamosc/>. Žiūrėta 2022 01 13.

²⁴⁸ Žilvytis Šaknys, Senoji Lietuva, *Lietuvos etnologija*, 2011, t. 11(20), p. 197.

²⁴⁹ *Этнографическая выставка 1867 года...*, с. 65–67.

²⁵⁰ Rusijos etnografijos muziejus, REM 8764-10774 ir REM 8764-10775. Vienas lakštas publikuotas knygoje *Senoji Lietuva*, p. 145.

pagaminti vyro ir moters iš Marijampolės apskrities manekenai²⁵¹. Be portretinių nuotraukų, kiekviename lakšte yra dvi mažesnės Marijampolės gatvės ir aikštės fotografijos. Likusios vietos užpildytos: plunksnele nupieštos septynios buitinės – moterų ir vyrų darbo – scenos ir kaimo trobos, kurių tikriausiai nebuvo galima nufotografuoti. Eksponuotos Marijampolės nuotraukos yra seniausios žinomos šio miesto fotografijos²⁵². Šitai patvirtina, kad fotografavo arba vietinis, arba į Marijampolę atvykęs fotografas, taigi ir žmonės nebuvo atvežti į studiją kaip Varšuvoje ar Krokuvoje. Studijoje nufotografavęs žmones, nežinomas šių nuotraukų autorius atvirame ore padarė dar kelias fotografijas, nors parodos organizatorių kreipimesi tokio prašymo nebuvo. Neaišku, ar jis turėjo kitą aparatą, ar panaudojo tą pačią kamerą, kuria fotografavo žmones.

Telšių apskrities žemaičių nuotraukas pateikė taikos tarpininkas Nikolajus Malininas²⁵³. Rengiant minėtą parodą Vilniuje 2009 metais, iš dvidešimt trijų atsiųstų N. Malinino rinkinio fotografijų Rusijos etnografijos muziejaus V. Daškovo fonde buvo identifiikuota tik vienuolika²⁵⁴. Šio muziejaus fototekos žurnale patikrinęs V. Daškovo fondo eksponatų sąrašą ir nuotraukas *de visu*, identifikavau visas dvidešimt tris²⁵⁵. Jose užfiksuotos įvairios vyrų, moterų, merginų ir paauglių grupės, vienas neatpažinto kaimo vietovaizdis. Fotografijos nevienodo formato, vidutinės kokybės, kai kurios neryškios, todėl greičiausiai darytos mėgėjo. Šiame rinkinyje taip pat yra keturios stereoskopinės tų pačių kaimiečių fotografijos.

Kelios tokios pačios valstiečių nuotraukos yra Žemaičių muziejaus „Alka“ ankstyvųjų fotografijų rinkinyje, gautame iš Platielių dvaro. Muziejuje šių nuotraukų autoriumi laikomas Aleksandras Choiseul-Goufier (~1824–1896), o nuotraukos datuotos prieš 1863²⁵⁶ arba 1870–1880 metais²⁵⁷.

Galima teigti, kad ir Rusijos etnografijos parodoje eksponuotos, ir „Alkos“ muziejuje esančios Platielių dvaro valstiečių nuotraukos darytos to paties fotografo, bei patikslinti, kad jos fotografuotos ne vėliau, kaip 1866 metais. Vis dėlto mažai tikėtina, kad jų autorius yra A. Choiseulis-Goufier, nes siuntėjas ir parodos rengėjai tai būtų neabejotinai nurodę.

Kadangi Kauno gubernatoriaus kanceliarijos ir Kauno statistikos komiteto fonduose parodos organizavimo bylų nėra, ką nors daugiau pasakyti apie iš Kauno gubernijos at-

²⁵¹ Manekenai ir tautiniai rūbai, kuriais jie buvo apvilkti, kataloge aprašyti labai detalai. Tai rodo, kad eksponatus su fotografu rinko patyręs etnografas.

²⁵² Nuoširdžiai dėkoju Benjaminui Mašalaičiui, nustačiusiam, kas nufotografuota ir kur stovėjo fotografas.

²⁵³ Stačiatikis kolegijos asesorius N. Malininas pirmojo rajono (į kurį įėjo ir Alsėdžių valsčius su Platielių dvaru) taikos tarpininko pareigas ėjo nuo 1863 11 12. *Žr. Памятная книжка Ковенской губернии на 1867 год, Ковно: в Типографии Губернского правления 1867, c. 30, 252–253.*

²⁵⁴ Olga Fišman, Lietuvos etnografijos ikonografijos fondo komplektavimo istorija in *Senoji Lietuva*, p. 71.

²⁵⁵ REM 8764-10743–REM 8764-10755, REM 8764-22878, REM 8764-22880–REM 8764-22888.

²⁵⁶ Virgilijus Juodakis, *Lietuvos fotografijos istorija. 1854–1940*, p. 102.

²⁵⁷ Regina Bartkienė, *Platielių dvaro archyvo tyrinėjimai. Žemaičių muziejuje „Alka“ saugomos ikonografinės, kartografinės, bibliografinės medžiagos apžvalga*. http://zam.mch.mii.lt/Mokslas/Plateliu_dvaro_archyvas.htm#foto. Žiūrėta 2018 01 20.

siųstas nuotraukas (ir kitus eksponatus) nesama galimybių. Iš organizatorių leidinių aišku, kad eksponatus siuntė šios gubernijos Statistikos komitetas²⁵⁸.

Vilniuje veikusios J. Bžozovskio, A. Strausso ir N. Okolovo ateljė į parodą nusiuntė po dvi lietuvių ir baltarusių vyrų ir moterų bei trijų žydų (dailidės, mūrininko ir vyriškio su maldos drobule – talesu) nuotraukas²⁵⁹. Jos buvo gautos prieš 1866 birželio 15²⁶⁰. Šiuos fotografų parinktus tautų tipus iš šono ir iš priekio matome studijoje darytose ryškiose, itin kokybiškose nuotraukose. Dailidė ir mūrininkas nufotografuoti su savo įrankiais.

Daugiau žinių apie penktai grupei priskirtas Vilniaus statistikos komiteto nuotraukas yra LVIA saugomuose Vilniaus gubernijos Statistikos komiteto dokumentuose²⁶¹. Nors griežtai nustatytas eksponatų pateikimo terminas buvo 1867 sausio 1, Trakų apskrities bajorų vadovas imperatoriaus dvaro kamerjunkeris kunigaikštis C. Giedraitis tik 1867 kovo 24 Vilniaus gubernatoriui atsiuntė dvyliką įvairių Trakų apskrities tautybių žmonių fotografijų, vasarinius lietuvių kostiumą ir ištėkėjusios lietuvių kostiumą bei dešimt visokių naminių dirbinių²⁶². Lydraštyje jis pateikė trumpą statistinį ir etnografinį aprašą apie kiekvieną žmonių grupę, pažymėjo, kad nuotraukos padarytos pirmomis kovo dienomis po atviro dangumi nepastoviu oru²⁶³. Penkiose nufotografuoti lietuviai: Stakliškių apylinkių valstiečiai po mišių, valstybinio Stakliškių miestelio valstiečiai, Jiezno apylinkių valstiečiai, dvi Jiezno apylinkių moterų grupės. Dviejose – Vilniaus apskrities Tarpupio, Trakų ir Vievio valsčiuose gyvenantys baltarusiai. Pateikta po vieną rusų, Butrimonių miestelio žydų, dvasinio rabinų teismo, totorių, Trakų karaimų miestiečių nuotrauką²⁶⁴.

Seniausios Lietuvos teritorijoje darytos žydų, karaimų, totorių, rusų ir baltarusių nuotraukos iki šiol buvo beveik nežinomos šių tautų etnografijos tyrinėtojams²⁶⁵.

Šių nuotraukų autorius per trumpą laiką turėjo aplankyti kelias to paties regiono, tačiau viena nuo kitos nutolusias vietas: Jiezną, Butrimonis, Stakliškes, Trakus ir galbūt kitus miestelius. Didelių žmonių grupių fotografavimas turėjo būti suorganizuotas ir suderintas su aukštesne valdžia, tačiau archyvuose bylų apie tai nepavyko rasti.

²⁵⁸ 1866 08 01 vykusio 27-ojo posėdžio protokolo įrašas, kad gautas Kauno gubernijos Statistikos komiteto raštas in *Этнографическая выставка 1867 года...*, c. 90; Organizacinio komiteto padėka Kauno gubernijos Statistikos komitetui in *Всероссийская этнографическая выставка с приложеннымъ къ ней спискомъ присужденныхъ Обществомъ наградъ*, Москва: Совѣтъ Императорскаго Общества Любителей Естествознанія, состоящаго при Московскомъ Университете, 1867, c. 98.

²⁵⁹ *Этнографическая выставка 1867 года...*, c. 66–67.

²⁶⁰ 1866 06 15 parodos Organizacinio komiteto posėdyje pranešė, kad gauta VG raštas ir „Vilniaus gubernijos fotografijų kolekcija“, *ibid.*, p. 87–88. ŠAM saugoma dar viena šios ateljė panašiu metu daryta lietuvių vyrų nuotrauka.

²⁶¹ LVIA, f. 378, BS 1865, b. 2319.

²⁶² Список предметов, представляемых для Этнографической выставки, *ibid.*, l. 8r, 8v.

²⁶³ Описание картин, *ibid.*, l. 9r, 9v, 10r.

²⁶⁴ Šioms Vilniaus statistikos komiteto parodai atsiųstoms nuotraukoms (parodos katalogo nr. II.1155–II.1158) muziejuje suteikti nr. REM 8764-4401–REM 8764-4404 ir REM 8764-21541–REM 8764-21546.

²⁶⁵ Karaimų istorikams buvo žinoma į parodą nusiųstos karaimų nuotraukos reprodukcija, buvusi karaimų bendruomenės dvasinio vadovo Hadži Serajos Šapšalo (1837–1961) karaimikos rinkinyje, kuris dabar saugomas LNM (inv. nr. LNM Ft 1673). Grupės viduryje sėdi karaimų hazanas Ananijus Abkovičius (1817–1876), ži-

Nors parodos Organizacinis komitetas prašė siųsti didelio formato pavienių etnografinių tipų nuotraukas, C. Giedraičio fotografas pasiūlė visai kitokio pobūdžio – grupių nuotraukas. Fotografijos istorijai svarbu, kad jis buvo pasirengęs nuotraukas daryti atvira ore.

Kaip minėjau, jų autorius nežinomas. Iš tuo metu Lietuvoje dirbusių fotografų 1866 pradžioje J. Čechavičius jau turėjo leidimą fotografuoti etnografinius kostiumus ir tipus²⁶⁶. Tačiau jis tikrai būtų galėjęs fotografuoti dar tinkamu metų laiku ir nepradelsti jų pateikimo termino. Kadangi nuotraukos darytos 1867 kovo pradžioje, labai tikėtina, kad jų autorius – tais metais į Lietuvą atvykęs J. Brandenburgas, prieš tai minėtai parodai žmonių tipus fotografavęs Archangelske²⁶⁷. Už puikias šios gubernijos samodų, karelių ir rusų nuotraukas jis buvo apdovanotas didžiuoju parodos medaliu²⁶⁸. J. Brandenburgas, kaip minėjau, 1867 pradžioje ateljė įkūrė Kaune, o po kelių mėnesių „Sankt Peterburgo ateljė“ – Vilniuje²⁶⁹.

Kernavėje gyvenęs C. Giedraitis domėjosi archeologija ir tautos praeitimi²⁷⁰. Jis buvo artimas caro administracijai – 1864 metais, kai anksčiau rinkti bajorų vadovai buvo keičiami valdžiai lojaliais asmenimis, buvo paskirtas į Trakų apskrities bajorų vadovo pareigas²⁷¹. Jo lojalumą patvirtina ir kiti faktai – jis buvo apdovanotas 1863–1864 metų sukilimo numalšinimo atminimo medaliu, o 1865 metais paaukojo žemės sklypą ir kelis tūkstančius plytų mūrinei cerkvei statyti savo valdose Geišiškėse (netoli Kernavės ir Airėnų)²⁷².

Įvairių Lietuvos vietovių pristatymas Rusijos etnografijos parodoje rodo, kad XIX amžiaus VII dešimtmečio viduryje rasti fotografą buvo galima ne tik didesniuose miestuose, bet ir provincijoje. Į etnografinės medžiagos rinkimą įsitraukę gubernijų statistikos komitetai ir valdininkai, siekdami tenkinti Organizacinio komiteto reikalavimus, galėjo pasiųsti fotografus. Kauno gubernijoje nuotraukas parodai siuntė taikos tarpininkai, įtraukę nežinomus fotografus iš tų vietovių, kur nuolatinių ateljė nebuvo. Galima spėti, kad iš tolimesnių Kauno gubernijos vietovių atsiųstos nuotraukos darytos ne profesionalų, bet mėgėjų. Kad parodai buvo pateiktos Telšių valsčiuje darytos stereoskopinės nuotraukos, rodo stereoskopinės fotografijos paplitimą aptariamam laikotarpiui.

nomi ir kiti asmenys. Žr. Na tropach dziejów rodziny, *Awazymyz*, 2014, nr 3 (44), s. 4–7; [elektroniniai laiškai tema *Zdjęcie grupy Karaimów trockich*] (asmeninis susirašinėjimas su Mariola Abkowicz, 2017 11 06).

Rabinų teismo scenos nuotrauka panaudota 1875 m. medžio raižiniui, iliustruojančiam straipsnį *Sąd rabinów, Kłosy*, 1875 08 14 (26), t. 21, nr 530, s. 136. Tiesa, nors vaizdo kompozicija visiškai tokia pati kaip nuotraukos, tekste nurodoma, kad scena piešta *Kłosy* dailininko iš natūros.

Iš šių pavyzdžių galima daryti prielaidą, kad fotografas buvo padaręs kelis nuotraukų egzempliorius, jos buvo kažkiek platinamos, nors ir nedideliu mastu.

²⁶⁶ VG S. Paniutino leidimas Nr. 2454 fotografuoti, Vilnius, 1866 03 02, LVIA, f. 380, ap. 33, b. 10, l. 41.

²⁶⁷ Е. П. Бронникова, Первые фотографические заведения Архангельской губернии, *Современная наука: Актуальные проблемы теории и практики. Серия «Гуманитарные науки»*, 2012, № 7–8.

²⁶⁸ *Всероссийская этнографическая выставка с приложеннымъ...*, с. 105.

²⁶⁹ KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 148, 150; f. 1473, ap. 1, b. 3668; LVIA, f. 380, ap. 24, b. 275, l. 119, 120, 144, 159, 197.

²⁷⁰ Zita Medišauskienė, Istorijos verpetuose in *Neris tarp Vilniaus ir Kernavės*, Vilnius: Lututė, 2008, p. 113.

²⁷¹ Cezario Giedraičio tarnybos formuliaras, 1867, LVIA f. 391, ap. 7, b. 2794.

²⁷² *Вестник Западной России*, 1865/66, кн. 46, с. 105–113.

Fotografai, rengdami vaizdinę medžiagą, nesilaikė bendrųjų instrukcijų, organizatorių įsitikinimu, turėjusių užtikrinti vienodą, objektyvų vaizdinės informacijos pateikimą.

Kvietimas siųsti nuotraukas buvo adresuotas ir tiesiai fotografams, tačiau juo susidomėjo tik Vilniaus J. Bžozovskio, A. Strausso ir N. Okolovo ateljė. Kitų fotografų nepatraukė nei žadamas atlyginimas ir apdovanojimai, nei galimybė parodyti savo meistriškumą.

Atliekant šį tyrimą identifikuotos seniausios Marijampolės, Trakų apskrityje gyvenančių tautinių grupių, Vilniaus žydų ir baltarusių nuotraukos yra unikali fotografijos, etnografijos, ikonografijos istorijos medžiaga.

Rusijos vyrų kostiumų albumas

Po kelerių metų imperijos sostinėje kilo kita iniciatyva, rodanti, kad Rusijos tautų tipų fotografavimo idėja turėjo sekėjų.

XIX amžiaus VIII dešimtmečio viduryje Rusijoje buvo kilęs sumanymas sukurti „tautinę“ kariuomenės uniformą, pasiremiant įvairių imperijos vietovių vyrų aprangos pavyzdžiais. Manoma, tai susiję su 1874 sausio 1 įvesta visuotine karine prievole. Buvo duotas nurodymas surinkti įvairių vietovių vyrų aprangos nuotraukas. Plačiau šis procesas neištirtas, todėl negaliu pasakyti, kaip buvo organizuojamas jų rinkimas, kokie reikalavimai kelti fotografams, kokia žmonių atranka ir pan. Iš atsiųstų 532 nuotraukų buvo sudarytas dviejų tomų albumas, kurį vidaus reikalų ministras L. Makovas 1878 metais perdavė Rumiancevo muziejaus bibliotekai²⁷³. Dabar albumas saugomas RNB Estampų skyriuje²⁷⁴. Albume yra trijų Lietuvos gubernijų vyrų nuotraukų. Vilniaus gubernijai atstovauja Vilniaus fotografo I. Chonovičiaus daryta Švenčionių valsčiaus lietuvių nuotrauka, Kauno gubernijai – dvi Kauno apylinkių lietuvių nuotraukos, darytos A. Strausso ir S. Surevičiaus ateljė Kaune²⁷⁵: vienoje – keturių vyrų grupė, kitoje – tik vienas vyras. Penkiose nežinomo autoriaus fotografijose – Suvalkų gubernijos lietuviškų Augustavo, Suvalkų ir Seinų, Kalvarijos, Marijampolės ir Vladislavovo (dabar Kudirkos Naumiestis), Vilkaviškio apskričių vyrai. Prie šių nuotraukų pateikti išsamūs aprangos aprašymai. Sprendžiant iš panašaus interjero, jos darytos vienoje studijoje, tikriausiai Marijampolėje, nes susisiekti su ja buvo patogiausia, ir šie vyrai galbūt galėjo būti nufotografuoti atvykę į miesto turgų.

Vis dėlto, nežinant nuotraukų rinkimo metodikos, negalima atsakyti, kodėl jų nesiuntė kiti fotografai, pvz., A. Straussas, dalyvavęs 1867 metų parodoje, kaip buvo atrenkami žmonės fotografuoti, ir kt.

²⁷³ В. В. Стасов, *Фотографические и фототипические коллекции Императорской Публичной библиотеки, Санкт-Петербург*: тип. В. С. Балашева, 1885; *Этнографический жанр в русской фотографии 1860-е–1900-е годы*, <http://expositions.nlr.ru/ve/RA4053/etnograficheskiy-zhanr-v-russkoy-fotografii>. L. Makovas VRM pradėjo dirbti 1876 ministro pavaduotoju, 1878 buvo ministerijos valdytojas. Jei tai buvo jo iniciatyva, nuotraukas galima datuoti 1876–1878 m.

²⁷⁴ Альбом костюмов России, ЭТМ 63/3-6/I и ЭТМ 63/3-6/II.

²⁷⁵ Tai, kad tokiu pavadinimu ji veikė 1875–1876 m., galima patikslinti nuotraukų rinkimo laiką.

Kiti pavyzdžiai

Be aptartų nuotraukų, yra žinomos dar kelios Vilniuje fotografuotos etnografinės nuotraukos. Antropologo ir gydytojo prof. Izydoriaus Kopernickio (1825–1891) su O. Kolbergu surinktame nuotraukų albume²⁷⁶ yra F. Hetzscholdo daryta vizitinio formato žydų mokytojo ir mokinio²⁷⁷, ŠAM – A. Strausso ir J. Bžozovskio ateljė daryta keturių kailiniais vilkinčių vyrų²⁷⁸ ir nežinomo fotografo lietuvių poros, buvusi Marijos Celestinos (Celinos) Bočkovskytės albume²⁷⁹.

* * *

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos etnografinės fotografijos pradžia laikytini 1867 metai, kai buvo nufotografuoti pirmi anoniminiai įvairių tautų asmenys – valstiečiai, dvarų tarnautojai, miestiečiai. Po aptartų iš aukščiau atėjusių iniciatyvų anoniminiai liaudies tipai dar negreitai sudomino Lietuvos fotografus. Šlapiojo kolodijaus laikotarpiu paprasti žmonės pasirodė tik kaip stafažo figūros J. Čechavičiaus ir kai kurių kitų fotografų vietovaizdžių nuotraukose, kurios jokių būdu nėra tiesiogiai skirtos mokslo tyrimams. Lenkų etnografai Oskaras Kolbergas (1814–1890) ir Jonas Karlovičius (1836–1903), tyrinėję lietuvių tautą ir folklorą, fotografija domėjosi ir naudojosi, bet jų Lietuvos etnografijos tyrimuose ji neužėmė svarbios vietos – gal todėl, kad jie labiau domėjosi tautosaka.

Daugiausia liaudies tipų nuotraukų padaryta A. Strausso ateljė, tačiau ir jų skaičius nedidelis. Savo iniciatyva etnografinių tipų nefotografavo J. Čechavičius, nors turėtas leidimas tokioms nuotraukoms daryti rodo, kad tokių planų jis vis dėlto turėjo. Nors matėme, kad VII–VIII dešimtmetyje etnografinės nuotraukos Lietuvoje darytos, kaip atskiras žanras tokia fotografija čia negyvavo. Be didesnio Žemaičių muziejuje „Alka“ esančio nuotraukų rinkinio, kuris į muziejų pateko iš Platelių dvaro, daugiau Lietuvoje esančiuose ar sudarytuose rinkiniuose yra tik pavienių nuotraukų.

Tai, kad VII–VIII dešimtmetyje Lietuvoje etnografinė fotografija nebuvo intensyviau plėtojama, matyt, lėmė tiek vidinės (susijusios su medijos specifika), tiek išorinės (susijusios su sociokultūrine aplinka) priežastys. Greičiausiai turėjo reikšmės nuotraukos brangumas, sudėtingas fotografavimas atvira ore ir vis dar ribotos dauginimo galimybės,

²⁷⁶ Dr I. Kopernicki, *Types et Costumes de la Pologne*, apie 1876–1886, Krokuvos etnografijos muziejus (*Muzeum Etnograficzne w Krakowie*), nr inw. III/57357/E.

²⁷⁷ Belfer z Wilna. Nr inw. III/57357/488/MEK. I. Kopernickis albumą eksponavo 1878 m. *Visuotinės Paryžiaus parodos* Austrijos-Vengrijos skyriuje (E. Manikowska, *Photography and Cultural Heritage...*, p. 53). Albume yra per 500 žmonių tipų nuotraukų, 104-ios Krokuvos, Lvivo, Berdyčio, Varšuvos ir kitų vietovių žydų tipų. Vilniaus žydų fotografija greta Galicijos ir Varšuvos nuotraukų nedera, atrodo atsidūrusi atsitiktinai. I. Kopernickis tiesioginių ryšių su Vilniumi neturėjo, po sukilimo iki 1871 m., kai persikėlė į Krokuvą, gyveno Rumunijoje. Galima prielaida, kad nuotrauką parūpino O. Kolbergas per savo ryšius Lietuvoje.

²⁷⁸ Lietuvių tipai. A. Strausso ir J. Bžozovskio ateljė, Vilnius, [b. m.], lapas 16,9 × 11,3, fotogr.: 12,6 × 9,9 cm, ŠAM, Poz. Nr. 527/VIII.

²⁷⁹ Lietuvių pora, Vilnius, 1868, nežinomas fotografas, kartono aukštis 17,1, plotis 13,1, ovalo aukštis 13,3, plotis 9,2 cm. Iš M. C. Bočkovskytės albumo, Nacionalinis muziejus Varšuvoje, 145073/593.

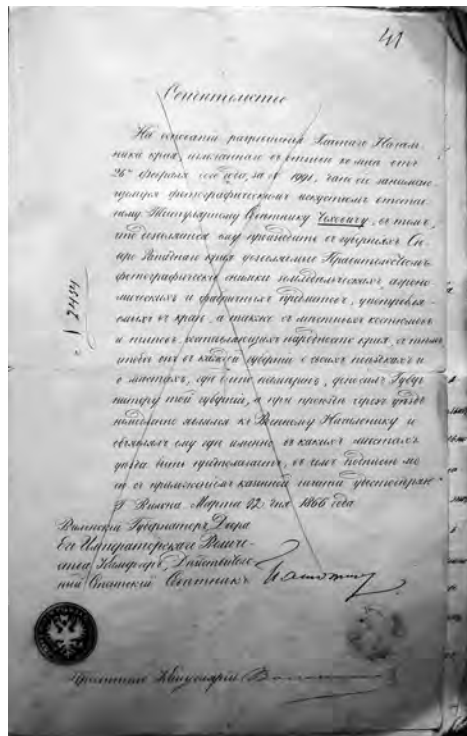
todėl etnografinių vaizdų rinkoje vyravo ražiniai ir litografijos. Kita vertus, tautiniai judėjimai šiose teritorijose dar tik mezgėsi, dar nebuvo masiniai. Nacionalinės idėjos sklido tik tarp elito, o jam pakako įprastų brangių dailės priemonių (liaudies tipus piešė ir tapė Vincentas Smakauskas, Kanutas Ruseckas, Alfredas Römeris).

Fotografija etnografijos ir kraštotyros tyrimams Lietuvoje pasitelkta tik XIX amžiaus pabaigoje, kai įvyko technologinis jos šuolis, ir kai į nacionalinius sąjūdžius įsitraukė daugiau inteligentijos. Pavyzdžiui, fotografinę ekspediciją į Mažąją Lietuvą 1894 metais surengė Jurgis Sauerweinas su Tilžės fotografu Robertu Minzloffu, o Povilas Višinskis studijai apie žemaičių antropologiją 1896–1897 metais fotografavo etnografinius Žemaitijos vaizdus.

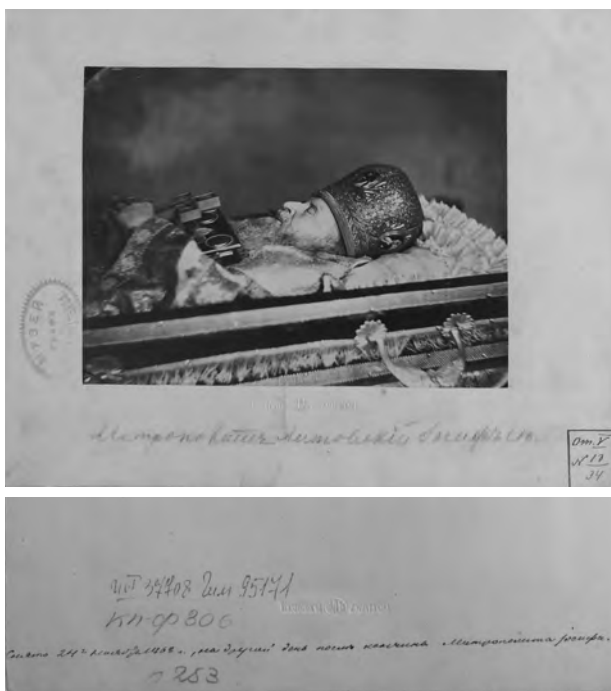
II. 1 pav. Leviko (Leontijaus) Ganzwohllo skelbimas apie Panevėžyje atidarytą atelję.

II. 2 pav. VG 1866 03 02 leidimas nr. 2454 J. Čechavičiui fotografuoti vietovėse

II. 3 pav. Stačiatikių arkivyskupas metropolitas Josifas. A. Strausso ir J. Bžozovskio ateljė

a) Nugarėlėje įrašas rusų kalba „Nufotografuota lapkričio 24 d., kitą dieną po metropolito Josifo mirties“

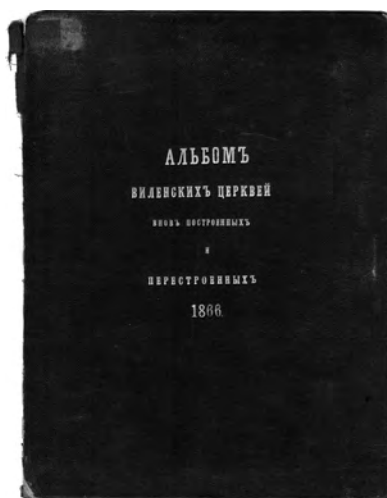

b) Dešinėje vertikaliai rusų k. užrašyta *копировать воспрещается* (kopijuoti draudžiama), kairėje pieštuku lenkų k. – *Siemaszko* Józef

II. 4 pav. Išankstinis geležinio Švč. Dievo Motinos dangun ėmimo soboro kupolo surinkimas. J. Čechavičius (?), Vilnius, 1867

II. 5 pav. F. Hetzschooldo „Naujų ir perstatytų Vilniaus cerkvių albumas“. 1866

a) Viršelįs

b) Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia

c) Sargo namelis prie Šv. Aleksandro Neviškio koplyčios

d) Šv. Nikolajaus soboras

e) Švč. Dievo Motinos dangun ėmimo soboras

f) Koplyčia prie Šv. Kankinės Paraskevės cerkvės

g) Šv. Kankinės Paraskevės cerkvė

II. 6 pav. Maskvos stebukladarių ir Rusios šventųjų kankinių Piotro, Aleksijaus, Joano ir Pilypo vardo stačiatikių cerkvė Kaune. Fotografas nenurodytas (K. Dawinghoffas?)

II. 7 pav. Senoji Šv. Nikolajaus stačiatikių cerkvė Telšiuose. Po 1867 m. gegužės. Fotografas nenurodytas (K. Dawinghoffas?)

II. 8 pav. Fot. I. Petrovas. Supraslės stačiatikių vienuolyno nuotraukų rinkinys

a) Bendras vienuolyno vaizdas iš vakarų pusės

b) Vienuolyno pastatas, kuriame yra audimo fabrikas

c) Vienuolyno Apreiškimo Švč. Dievo Motinai soboro vaizdas iš vakarų pusės

d) To paties soboro vaizdas iš šiaurės vakarų pusės

e) Vienuolyno ktitorius Josifas Soltanas

f) Soboro ikonostasas

g) Chorai prieš ikonostasą

h) 1662 m. irmologijono (giesmių knygos) titulinio lapo kopija

i) Tos pačios knygos lapo kopija

j) Tos pačios knygos lapo kopija

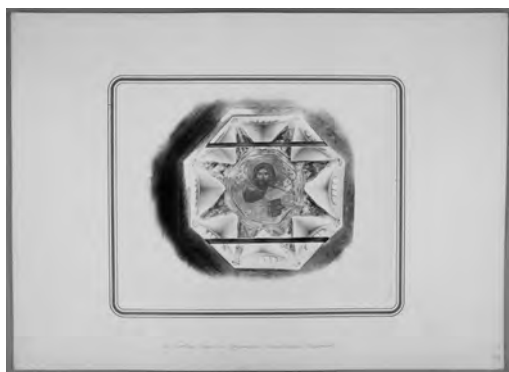
k) Valgomojo skliautai

l) Plafonas virš ikonostaso

m) Bendras Supraslės miestelio vaizdas
iš šiaurės vakarų pusės

n) Pagrindinis kupolas, kuriame vaizduojamas
laiminantis Jėzus

o) Vienuolyno prioras igumenas
Vikentijus

p) Didelis sidabrinis altoriaus kryžius,
kurį vienuolynui padovanojo ktitorius
metropolitas Josifas Soltanas XVI a.

II. 9 pav. J. Čechavičius. Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia Vilniuje:

a) 1867. Egzempliorius iš Berlyno
technikos universiteto architektūros
muziejaus

b) Tas pats vaizdas. Baltarusijos Respublikos nacionalinis istorijos muziejus

c) Šv. Georgijaus skveras ir
Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia Vilniuje
(nuotrauka įsigyta Iš A. Slendzinskos)

II. 12 pav. A. Swieykowskis. Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia. Iš privačios kolekcijos

II. 13 pav. 1867 m. Rusijos etnografijos parodos nuotraukos. Marijampolės stendai:

a) Vyrai

b) Moterys

II. 14 pav. Taikos tarpininko N. Malinino siųstos Telšių aps. valstiečių nuotraukos

II. 15 pav. N. Malinino siųstos stereoskopinės Telšių aps. valstiečių nuotraukos:

II. 16 pav. Telšių „Alkos“ muziejuje saugomų Platelių dvaro valstiečių nuotraukų pavyzdžiai

II. 17 pav. J. Bžozovskio, A. Strausso ir N. Okolovo ateljė. Vilniaus žydų tipai

a) Dailidė. Iš priekio

b) Dailidė. Iš šono

c) Mūrininkas. Iš priekio

d) Mūrininkas. Iš šono

e) Jaunas vyras. Iš priekio

f) Jaunas vyras. Iš šono

II. 18 pav. Fotografas nenurodytas (A. Straussas?). 40 m. amžiaus Kauno žydas

a) Iš priekio

b) Iš šono

II. 19 pav. J. Bžozovskio, A. Strausso ir N. Okolovo ateljė. Lietuvių ir baltarusių tipai

II. 20 pav. C. Giedraičio siųstos Trakų aps. tautų atstovų nuotraukos:

a) Baltarusiai

b) Jiezno apyl. moterys

c) Jiezno apyl. moterys

d) Rusai

e) Baltarusiai

f) Jiezno apyl. valstiečiai

g) Stakliškių dvaro valstiečiai

h) Stakliškių miestelio apyl. valstiečiai

i) Totoriai

j) Butrimonių žydai

k) Trakų miestiečiai karaimai

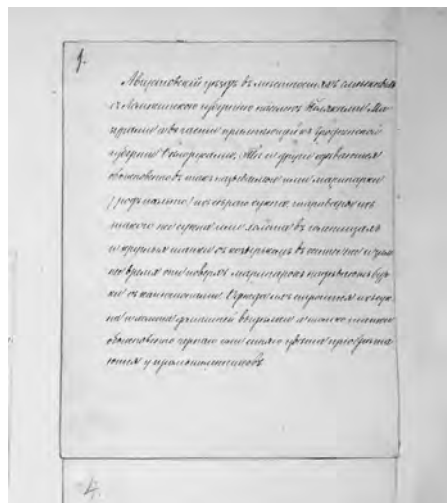

l) Rabinų teismas Butrimonyse

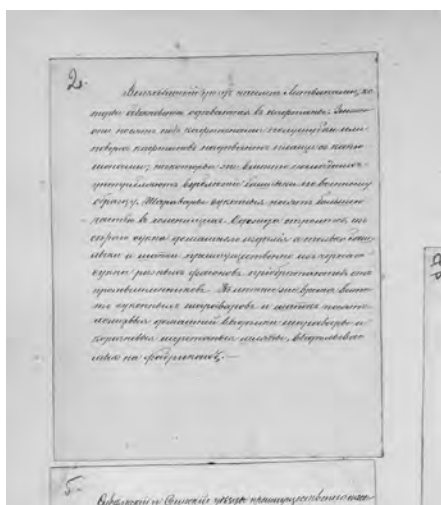
II. 21 pav. Rabinų teismas Vilniuje. Medžio raižinys

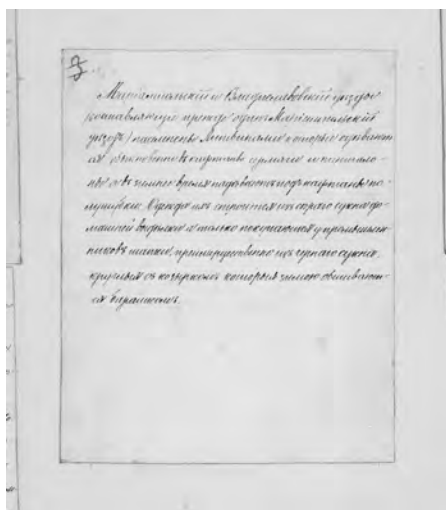
II. 22 pav. Lietuvos vyrai. Nenurodytas Marijampolės (?) fotografas. Apie 1876. Rusijos vyrų kostiumų albumas

a) Augustavo aps. vyrai

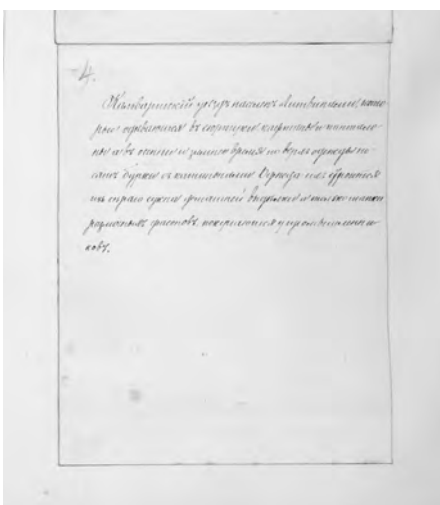
b) Kalvarijos aps. vyrai

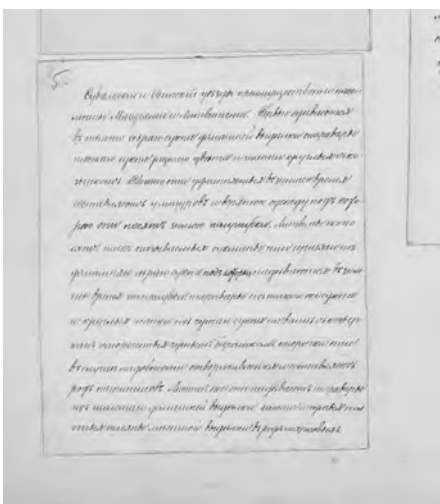
c) Marijampolės ir Vladislavavo aps. vyrai

d) Vilkaviškio aps. vyrai

e) Suvalkų ir Seinų aps. vyrai

II. 23 pav. I. Chonovičiaus ateljė. Vilniaus aps. Švenčionių vls. lietuvis. Apie 1876. Rusijos vyrų kostiumų albumas

II. 24 pav. A. Strausso ir S. Surevičiaus ateljė Kaune. Kauno apyl. lietuviai. Apie 1876. Rusijos vyrų kostiumų albumas

II. 25 pav. Kitos etnografinės nuotraukos

a) Nežinomas fotografas. Lietuvių pora, Vilnius, 1868

b) A. Strausso ir J. Bžozovskio ateljė. Lietuvių tipai, Vilnius, b. m.

c) F. Hetzschildo ateljė. Vilniaus mokinyš, Vilnius, apie 1866

III. FOTOGRAFIJA IR VISUOMENĖ

Aptaręs fotoateljė, kūrusias portretines nuotraukas privatiems asmenims, valdžios propagandos poreikius tenkinančius gaminius (rusų kultūros objektus fiksuojantys atvaizdai), ir valstybinių institucijų iniciatyva sukurtą produkciją (pirmosios etnografinės nuotraukos), šioje dalyje nagrinėsiu fotografijų kūrimą rinkai arba viešam publikavimui, orientuojantis į platų vartotojų ratą, taip pat nuotraukas, užsakytas privačių verslo organizacijų bei visuomeninių susivienijimų ir tenkinančias korporatyvinius tam tikrų socialinių grupių poreikius. Absoliuti tokių fotografijų dauguma yra nuotraukos, padarytos plenerė. Tokiu būdu, šioje dalyje nagrinėju plenerinės fotografijos plėtotę Lietuvoje šlapiojo kolodijaus laikotarpiu ir veiksnius, nulėmusius jos raidą.

Plenerinė (pranc. *plein-air*, angl. *out-door*, *open-air*) fotografija ėmė vystytis vos išradus dagerotipiją. Jau 1839 metais buvo nufotografuoti pirmieji Paryžiaus vaizdai. Pavyzdžių yra ir Lietuvoje: tais pačiais metais padaryta Verkių rūmų nuotraukų²⁸⁰. Žinome, kad Tiškevičiams priklausiusiame Lahoisko dvare buvo saugomas Biržų rūmų dagerotipas²⁸¹. Tai, kiek fotografija buvo taikoma kitoms, nei portretų gamybos, sritims, lėmė metodo patogumas ir prieinamumas, tinkamumas norimam rezultatui pasiekti, galimybės vaizdus platinti, kaina ir kiti veiksniai. Štai dagerotipinėse plokštelėse vaizdas buvo ypač ryškus, o ilgas eksponavimo laikas labiau tiko fiksuoti nejudantiems objektams, nei fotografuoti žmonėms. Tačiau dagerotipiniai vaizdai nelabai tiko platinti: vienu metu buvo padaromas tik vienas egzempliorius, o dėl plokštelių brangumo jie dažniausiai būdavo nedidelio formato. Daug dažniau iš studijos į gamtą išeidavo kalotipija užsiimančios fotografai, tačiau popierinių kalotipinės fotografijos negatyvų vaizdas buvo neryškus. Ant albumino popieriaus iš šlapiojo kolodijaus negatyvų atspaustose nuotraukose vaizdas buvo labai kokybiškas, jį galėjo dauginti, ir tai atpirkdavo kitą šio metodo trūkumą – negatyvus reikėjo paruošti vietoje, vadinasi, gabantis visą laboratoriją.

Plenerinė fotografija iš karto ėmė plėtotis įvairiomis kryptimis. Buvo daromos peizažų (gamtos ir miestų), senovės ir architektūros paminklų, naujų pastatų, pramoninių objektų ir pan. nuotraukos. Fotografai buvo samdyti įamžinti karo veiksmų vietų, dokumentuoti numatomų griauti pastatų ir statybų eigos. Jie patys vykdavo fotografuoti tolimų kraštų ir buvo kviečiami dalyvauti ekspedicijose.

Lietuvoje atvirame ore darbavosi nemažai fotografų. Vilniuje – A. Korzonas, A. Swiejkowski, V. Zacharčikas, F. Hetzscholdas, I. Petrovas, J. Čechavičius, Kaune – J. Bžozovskis,

²⁸⁰ W. Podczaszyński, Kronika sztuk i przemysłu. III, *Gazeta Warszawska*, 1853 01 02, nr 2, s. 2; W. Mossakowska, *Początki fotografii w Warszawie (1839–1863)*, t. I, Warszawa, 1994, s. 252; D. Junevičius, Dvi figūros iš fotografijos Lietuvoje kūdikystės laikų, p. 10.

²⁸¹ A. Snitkuvienė, *Raudondvaris. Grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998, p. 69.

K. Dawinghoffas, P. Piotrovičius ir keli nenustatyti fotografai, tarp jų tikriausiai J. Brandenburgas. Be vietinių fotografų, 1861 metais Lietuvoje fotografavo vengras A. Rohrbachas, o 1871 ir 1875 metais – iš Varšuvos atvykęs K. Brandelis.

Galima išskirti kelias plenerinės fotografijos taikymo sritis, kuriose dirbo šie fotografai. F. Hetzscholdo ir I. Petrovo darbus jau aptariau II dalies 2-ame skyriuje, nagrinėdamas atvejus, susijusius su valdžios poreikiams darytomis nuotraukomis. Kaip ir kitose šalyse, Lietuvoje pirmiausia imti fotografuoti kraštovaizdžiai, tenkinant visuomenėje susiformavusį vaizdų poreikį. 1-ame skyriuje nagrinėju kraštovaizdžio fotografų A. Korzono, A. Swieykowskio, V. Zacharčiko, J. Čechavičiaus miesto nuotraukų albumus. 2-ame skyriuje gvildenu fotografijos panaudojimą dokumentuoti permainas ir pažangą – per Lietuvą tiesiamus geležinkelius, krašto ekonomikai svarbias pramonės ir žemės ūkio parodas. Jame aptariu užsakomuosius A. Rohrbacho, K. Dawinghoffo, J. Brandenburgo, K. Brandelio ir kitų darbus.

1. FOTOGRAFIJA IR KRAŠTO PAŽINIMAS. MIESTŲ ALBUMAI

Plačiąją visuomenę dominusių istoriniu, gamtos ir architektūros požiūriu reikšmingų vietų fotografavimą skatino pažintiniai motyvai. XIX amžiaus viduryje kelionė per Europą ir aplink Viduržemio jūrą buvo būtina pasiturinčios visuomenės išsilavinimo dalis. Aplankytų vietų fotografijos sustiprindavo įspūdžius. Pažintinių kelionių nuotraukos buvo reikalingos ir kaip suvenyrai aplankytoms vietoms prisiminti bei kitiems su jomis supažindinti. Negalintiems keliauti fotografija teikė galimybę neišvykstant iš namų su pasauliu, istorija, architektūra susipažinti daug realistiškiau nei grafikos darbuose.

Atvirame ore fotografuojantys meistrai iš savo nuotraukų sudarinėjo vietovių albumus²⁸², į kuriuos dėjo istorinių paminklų, vaizdingų vietovaizdžių, architektūrinių pastatų nuotraukas. VI dešimtmečio pabaigoje savo fotografijų albumus turėjo dauguma turistų lankomų Europos ir Artimųjų Rytų miestų. Pasiturintys turistai galėjo įsigyti Florencijos, Pompėjos, Romos, įvairių Graikijos, Egipto vietovių fotografijų albumų ir atskirų nuotraukų²⁸³. Tad atsirado naujas fotografinių leidinių tipas – miesto vaizdų albumai. Šiame skyriuje nagrinėju miesto albumų kūrimą Lietuvoje.

Peizažinės fotografijos atsiradimą ir plėtrą taip pat skatino nacionalinio istorinio paveldo sampratos (ir modernios nacionalinės valstybės ideologijos) formavimasis. Kiti procesai – modernizavimas bei urbanizavimas – savo ruožtu taip pat įkvėpė apmąstyti paveldo sąvoką.

²⁸² Originalių pasportuotų nuotraukų aplankus arba knygiško įrištus albumus su įklijuotomis originaliomis nuotraukomis, o ne spausdintais albumo tipo iliustruotais knygas ar litografijų aplankus. Skirtinai nei poligrafiškai padauginėti leidiniai, nuotraukų albumai buvo mažo tiražo arba net vienetiniai, o atskirų rinkinių apimtis ir turinys galėjo nežymiai skirtis.

²⁸³ John Hannavy, Photographic retailing in *Encyclopedia of Nineteenth-Century Photography*, p. 1094.

Unikalus pavyzdys yra valstybinės Prancūzijos istorijos paminklų komisijos požiūris į fotografiją. Ši komisija pirmoji pasaulyje sistemingai pasitelkė fotografus kultūros ir istorijos paveldui dokumentuoti. 1851 metais, t. y. dar kalotipijos laikotarpiu, ji surengė heliografines misijas istoriniams Prancūzijos architektūros paminklams fotografuoti. Joms pasamdė šešis iškiliausius šalies fotografus ir iš jų iki 1852 metų pabaigos išgijo 150 nuotraukų. Vėliau ši komisija tokių misijų nefinansavo, bet nuotraukas sistemingai pirkė. Kai 1880 metais savo veiklą baigė, jos rinkiniuose buvo 6 000 nuotraukų²⁸⁴.

Paryžiaus administracija 1858 metais pasamdė Charles'į Marville'į Bulonės Miško rajono perstatymui dokumentuoti. 1865 metais Ch. Marville'is, Paryžiui užsاکius, fotografavo pastatus ir gatves, kurias buvo numatyta griauti įgyvendinant didžiulį Senos prefekto Georges'o-Eugène'o Hausmanno parengtą sostinės modernizavimo planą²⁸⁵.

Lietuvoje, išskyrus ankstesnėje dalyje aptartas iniciatyvas, panašių valstybinių užsakyimų nebuvo, nacionalinio paveldo samprata tik formavosi. Laikinoji archeologijos komisija iki 1859 metų buvo išgijusi du K. Beyerio nuotraukų albumus²⁸⁶. VVB, 1866 metais nupirkusi I. Petrovo rinkinį, daugiau nuotraukų nepirkė, o kitos į jos rinkinius patekusios kelios fotografijos gautos kaip dovanos.

Nuotraukų paklausą didino augantis susidomėjimas kelionėmis, ypač kai Rusijos imperijoje po Krymo karo nebeliko apribojimų gauti užsienio pasus. Galbūt neatsitiktinai Vilniaus leidėjas Juozapas Zavadskis būtent 1855 metais pradėjo leisti gausiai medžio raižiniais iliustruotą penkiatomį Józefo Kremerio vadovą po Italiją²⁸⁷. Į užsienį buvo keliaujama ir pramogai, ir su reikalais. Kam leido pinigine, keliavo gydytis, lankyti garsiąjų vietų, apsipirkti, studijuoti ar lankyti meno galerijų. Pavyzdžiui, 1856–1859 metais po Europą keliavo dailininkai Edvardas Bonifacas Pavlovičius, Boleslovas Ruseckas, Alfredas Römeris, Jonas Zenkevičius, Mykolas Elvyras Andriolis, Simonas Skirmuntas, Eliziejus Liutkevičius²⁸⁸.

Iš tokių kelionių žmonės parsiveždavo ne tik įspūdžių ir prekių, bet ir nuotraukų, taigi visuomenėje populiarino fotografiją. Kai Kanutui Ruseckui jo sūnus Boleslovas per Albertą Žametą 1858 metais iš Italijos atsiuntė septynias nuotraukas, K. Ruseckas pasikvietė K. Jelskį, ir jie grožėjosi tomis retenybėmis²⁸⁹. Vienas pažintinės / pramoginės kelionės į Paryžių liudijimas yra Veitkų šeimos albumas, kuriame daug įvairių 1858 metais pakeliui aplankytų miestų raižinių ir nuotraukų²⁹⁰.

²⁸⁴ Rolf Sachsse, *Architecture in ibid.*, p. 59.

²⁸⁵ Peter Barberie, *Marville, Charles (1816 – c. 1879) in ibid.*, p. 901–902.

²⁸⁶ [Album Wystawy Starożytności I Przedmiotów Sztuki], 1856, VUB RS RF 80; Album Fotograficzne Wystawy Starożytności i Zabytków sztuki urządzonej przez C. K. Towarzystwo Naukowe w Krakowie, 1858, VUB RS RF 96.

²⁸⁷ J. Kremer, *Podróż do Włoch*, t. 1–5, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1856–1864.

²⁸⁸ D. Junevičius, *Abdonas Korzonas...*, p. 42, 43.

²⁸⁹ *Salve Italia!* [albumas] / sudarytoja M. Matulytė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2004.

²⁹⁰ Album Antoniego Wejtki z lat 1855–1874, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, sign. 14044/I.

Lietuvoje kraštovaizdžio fotografijų paklausą skatino ir didėjęs vaizdų poreikis. Juozapas Ignas Kraševskis jau 1856 metų pradžioje išklė Lenkijos ir Lietuvos vaizdų albumo, kuriame vyrautų paprastą liaudies buitį fiksuojantys kasdieniai peizažai, idėją²⁹¹. Vaizdų / vizualumo poreikį augino modernėjančioje Lietuvos visuomenėje plintančios idėjos geriau pažinti kraštą, jo praeitį ir gamtą. Populiarintos kelionės po „gimtąjį kraštą“, kelionių aprašymų autoriai savo kūriniams stengėsi priminti skaitytojui šlovingą krašto, buvusios valstybės praeitį, istoriją²⁹². Buvo itin paklausūs Vladislavo Sirokomlės kelionių po Lietuvą aprašymai, daugėjo kelionių reportažų šalyje prenumeruojamoje periodinėje spaudoje²⁹³. Į kelionių kultūrą ėmė smelktis akivaizdumas, augo vaizdų poreikis²⁹⁴.

Prieš atsirandant fotografijai vaizdus skleidė grafikos darbai, visų pirma litografijos. Tačiau kelis dešimtmečius nuo pirmosios litografijos įmonės atidarymo 1821 metais iki Lietuvą pasiekė šlapiojo kolodijaus fotografija, tokios produkcijos nebuvo daug. M. Pšibilskio, J. Ozemblovskio, A. Kliukovskio litografijos dirbtuvėse daugiausia spausdinta įvairių knygų iliustracijų, istorinių vaizdų, bet praeičiai ir kraštui skirtų albumų ir iliustruotų leidinių sąrašas trumpas²⁹⁵. Vilniuje veikusių litografijos įmonių kokybė netenkino reiklesnių leidėjų, tad siekiantys geresnės kokybės spausdino užsienyje. Jonas Kazimieras Vilčinskis „Vilniaus albumą“ (*Album de Vilna*, 1846–1875) užsakė Paryžiaus Rose'o-Josepho Lemer-ciero įmonėje.

1853 metais atsirado galimybė spausdinti geros kokybės litografijas arčiau Lietuvos, kai Varšuvoje pradėjo veikti solidi Maksymiliano Fajanso litografijos įmonė²⁹⁶. Joje buvo spausdinama nemažai atskirų lietuviškos tematikos vaizdų lakštų, o 1873–1883 metais išleistas litografuotų Napoleono Ordos piešinių „Lenkijos istorinių vaizdų albumas“.

Tikras vaizdų sklaidos perversmas įvyko, kai spaudoje buvo pradėtas naudoti anglų dailininko Thomaso Bewicko 1790 metais išrastas skersinės medžio lentos raizymo būdas. Taip paruoštas nedžio raizynys buvo gana atsparus, tinkamas dideliame atspaudų tiražui ir galėjo būti naudojamas kartu su metalinėmis spaudos formomis. Atsirado galimybė ruošti iliustracijas savaitraščiams. Kad spaudoje būtų galima parodyti paveikslą arba nuotrauką, dailininkas vaizdą perpiešdavo ant medžio plokštės, o patyręs raizytojas skirtingo šviesumo ir tamsumo vietas įgilindavo brūkšneliais.

²⁹¹ J. I. Kraszewski, *Gawędy o literaturze i sztuce, ciąg pierwszy*, Lwów, 1857, s. 249. Skyrius datuotas 1856 sausio 24.

²⁹² Vladas Sirutavičius, Simbolinės geografijos kelionės po 19 a. Vidurio Lietuvą ir jų aprašymai, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1999 metai, Vilnius, 2000, p. 123.

²⁹³ Pzv., Władysław Maleszewski, Z Kowna do Wilna. Wyjatek z podróży, *Tygodnik Ilustrowany*, 1861, t. III, nr 74, s. 59. Minėtini 1858 m. iš Paryžiaus sugrįžusio E. Chlopickio *Kurier Wileński* spausdinti kelionių aprašymai, 1863 m. Varšuvoje išleista knyga *Notatki z różnoczasowych podróży po kraju*.

²⁹⁴ Jolita Mulevičiūtė, Keliaujantis žmogus 19 a. II pusės Lietuvoje, *Menotyra*, 2003, t. 2 (31), p. 42.

²⁹⁵ Apie juos rašo Vladas Gasiūnas, *XIX amžiaus Lietuvos grafika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 113, 118, 139, 143, 148.

²⁹⁶ Plačiau apie M. Fajanso veiklą litografijos ir fotografijos srityje rašo Danuta Jackiewicz, *Maksymilian Fajans (1825–1890)*, Warszawa: Dom Spotkań z Historią i Muzeum Narodowe w Warszawie, 2014.

Pirmasis pasaulyje iliustruotas savaitraštis *The Illustrated London News* išspausdintas 1842 metais Anglijoje. 1843 kovą pasirodė Paryžiaus *L'Illustration*, o liepą – Leipcigo *Die Illustrierte Zeitung*. Rusijos imperijoje pirmi iliustruoti periodiniai leidiniai išėjo 1851 metais, vėliau gyvavo 1–2 leidiniai²⁹⁷. Jie skaityti ir Lietuvoje, tačiau paklausa neprilygo Varšuvoje leistiems – 1859 spalį įsteigtam *Tygodnik Ilustrowany, Wędrowiec* (1863–1906), *Kłosa* (1865–1890) ir kitiems²⁹⁸.

Iliustruoti leidiniai, viena, kurstė patriotines nuotaikas ir troškimą pažinti gimtąjį kraštą, kita – tai buvo pasakojimų apie keliones ir vaizdų rodymo vieta. Kaip atskleidė Vidmanto Jankausko tyrimas, keturiuose leidiniuose (*Tygodnik Ilustrowany, Kłosa, Biesiada Literacka, Tygodnik Powszechny*) buvo išspausdinta Lietuvos vaizdų raižinių²⁹⁹. Pažymėtina, kad nemažai tų iliustracijų parengta pagal originalias A. Korzono, J. Čechavičiaus, V. Zacharčiko fotografijas. Jos dėtos šalia J. K. Vilčinskio „Vilniaus albumo“ litografijų, originalių Vincento ir Vladislavo Dmachauskų, Edvardo ir Alfredo Römerių, F. Bžozovskio ir kitų dailininkų piešinių reprodukcijų. Šie savaitraščiai tapo vienu iš langų, pro kuriuos pasaulis galėjo pamatyti Lietuvą, o Lietuva – pasaulį. Su jų pasirodymu sietina naujo vizualinės kultūros raidos etapo pradžia ir Lietuvoje.

Taigi, baigiantis VI dešimtmečiui, Lietuvoje a) sustiprėjo domėjimasis krašto istorija ir atsirado galimybių ją pažinti, b) išaugo vizualumo poreikis ir c) pagausėjo jį skatinančių bei tenkinančių leidinių. Kita vertus, kai vietovaizdžių fotografavimo idėja pasiekė Lietuvą, platesnis, demokratiškesnis patriotinis kraštotyris judėjimas dar tik prasidėjo. Galima teigti, kad žmonių, jautusių kraštovaizdžių poreikį, būta nedaug. Esant tokiam kontekstui ir aplinkybėms, ir atsirado pirmosios Lietuvos vietovaizdžių nuotraukos.

Prieš pradėdant pirmųjų miesto albumų analizę, pažymėtina, kad fotografijos albumų raidą Lietuvoje bendrais bruožais yra aptarę Stanislovas Žvirgždas ir Skirmantas Valiulis³⁰⁰, tačiau nuo to laiko duomenų apie pirmuosius albumus ir jų fotografus padaugėjo³⁰¹.

Lenkijoje pirmieji miestų nuotraukų albumai pasirodė VI dešimtmečio pabaigoje. 1859 gruodį didelės Varšuvos fotografijos įmonės savininkas K. Beyeris baigė sudary-

²⁹⁷ Русский художественный листок (1851–1862); Иллюстрация. Всемирное обозрение (1858–1863); Иллюстрированный листок, Иллюстрированная газета (1863–1873); Всемирная иллюстрация (1869–1898); *Нива* (1869–1918).

²⁹⁸ Antroje XIX a. pusėje dar ėjo *Przegląd Tygodniowy Życia Społecznego, Literatury i Sztuk Pięknych* (1866–1904), *Wieniec: pismo czasowe ilustrowane* (1872), *Tygodnik Powszechny* (1875–1891), *Biesiada Literacka* (1876–1917).

²⁹⁹ Vidmantas Jankauskas, Istorinės Lietuvos vaizdai 19 a. antrosios pusės Varšuvos iliustruotuose savaitraščiuose, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2009, t. 52, p. 191–209; idem, „Vilnijos invazija“ 19 a. antrosios pusės iliustruotuose Varšuvos savaitraščiuose, *ibid.*, 2010, t. 57, p. 103–122; *Meninis Vilnius: įtakos ir įvaizdžiai = Artistic Vilnius: influences and images* / sudarytoja R. Janonienė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010.

³⁰⁰ Skirmantas Valiulis, Stanislovas Žvirgždas, Fotografijų albumai Lietuvoje: raida, tipai, tendencijos in *Lietuvos fotografija: vakar ir šiandien = Lithuanian photography: yesterday and today*, Vilnius: Lietuvos fotomenininkų sąjunga, 2004, p. 153–161.

³⁰¹ Išsamiau D. Junevičius, Pirmtakiai in *Juozapas J. Čechavičius ir jo epocha fotografijoje* [katalogas] / sudarė Dainius Junevičius, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2018, p. 21–24.

ti dvidešimt keturių Varšuvos vaizdų albumą ir dvylikos Krokuvos vaizdų rinkinį³⁰². Jie buvo gana ilgo darbo rezultatas: pirmas Varšuvos nuotraukas fotografas padarė 1857, o Krokuvoje lankėsi 1858 metais. K. Beyeris buvo numatęs sudaryti ir kitų Lenkijos vietovių albumus, tačiau susidūrė su savo projekto finansavimo problemomis, ir planuoti albumai nepasirodė³⁰³.

Pirmuoju Lietuvos vietovaizdžių fotografu galėjo tapti Varšuvos fotografas Janas Mieczkowski. Jis 1858 gegužės pradžioje, turėdamas iš Paryžiaus atsisiųstą didelio formato aparatą, išvyko į kelionę: ketino daryti ne tik portretines nuotraukas, bet ir fotografuoti įvairius senovinius pastatus, bažnyčias, jų interjerus, paminklus ir kitokius vaizdus, o iš atsivežtų nuotraukų sudaryti albumą³⁰⁴. Kelionę pradėjo Liubline, per tris vasaros mėnesius per Lietuvos Brastą turėjo nuvažiuoti į Gardiną ir Vilnių, paskui į Kauną, Suvalkus ir kitus miestus. Kitais metais gegužę J. Mieczkowski vėl susirengė į panašią kelionę po Gardino, Minsko, Mogiliavo gubernijas³⁰⁵. Tačiau žinių apie šiose kelionėse padarytas nuotraukas fotografijos istorikai nerado.

Per visą šlapiojo kolodijaus laikotarpį fotografuota beveik vien Vilniuje. Žinomos tik pavienės Jašiūnų dvaro ir Raseinių bažnyčios nuotraukos, darytos tikriausiai A. Korzono prieš 1863 metus.

Bent keli Kauno fotografai – J. Brandenburgas, K. Dawinghoffas ir J. Bžozovskis – turėjo galimybes dirbti atvirame ore, bet šlapiojo kolodijaus laikotarpiu Kauno nuotraukų albumas nebuvo sudarytas.

Tai galima paaiškinti mažesniu miesto populiarumu, mažesniu gyventojų skaičiumi, mažesne istorine bei ekonomine jo reikšme. Tai lėmė mažesnę visuomenės susidomėjimą ir nedidelį vaizdų poreikį. Apie Kauną daug mažiau rašyta XIX amžiaus kelionių literatūroje, jis mažiau nei Vilnius domino dailininkus. Antroje XIX amžiaus pusėje taip pat buvo negausu ir Kauną vaizduojančių grafikos darbų. Tik 1863 metais iliustruotoje Lenkijos ir Prancūzijos spaudoje pasirodė pirmieji rašiniai pagal miesto piešinius. Plačiau pasklido iš N. Ordos 1875 metų akvarelių litografuoti keli Kauno vaizdeliai³⁰⁶.

Ilgą laiką nebuvo žinomos ir Lietuvoje nefunkcionavo A. Rohrbacho 1861 metais darytos ankstyviausios Kauno nuotraukos. Žinomos vos kelios K. Dawinghoffo Kauno nuotraukos, atsiradusios tik pastaruoju metu.

1872 metais Nemunu atplaukęs į Kauną, lenkų etnografas ir keliautojas Zygmuntas Glogeris nė vienoje elegantiškoje fotoateljė nerado nei Kauno, nei Aleksoto nuotraukų. Pažymėtina, kad keliautojas jau tikėjosi savo kelionės aprašymus papildyti ir išpūdžius įtvirtinti nuotraukomis, bet fotografus tokie prašymai stebino: jie tarsi netikėjo, kad čia yra vertų

³⁰² Danuta Jackiewicz, *Karol Beyer. 1818–1877*, s. 17, 19.

³⁰³ *Ibid.*, p. 20.

³⁰⁴ *Kurier Warszawski*, 1858 04 25 / 05 07, nr 121, s. 2.

³⁰⁵ *Ibid.*, 1859 03 25 / 04 06, nr 92, s. 2.

³⁰⁶ Žr. V. Levandauskas, R. Vaičekonytė-Kepežinskienė, *Napoleonas Orda. Senosios Lietuvos architektūros peizažai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 78–84.

fotografuoti namų ir kraštovaizdžių³⁰⁷. Vienintelis J. Čechavičius padarė kelis Kauno vaizdus, kai 1882 metais atplaukė laiveliu, tačiau šios nuotraukos tikriausiai nepasklido – liko tik kelionės dalyvių albumuose.

Padėtis pasikeitė tik atsiradus želatininėms stiklo plokštelėms. Iš Kijevo 1888 liepos pabaigoje į Kauną atvykęs rusų istorikas ir rašytojas N. Petrovas V. Zatorskio ateljė pirkto Kauno pilies griuvėsių nuotrauką³⁰⁸.

Dėl tokio skurdaus kitų Lietuvos vietovių fotografavimo nagrinėju peizažinę Vilniaus, kaip labiausiai vaizduoto miesto ir daugiausia dokumentuotą jo reiškinių, fotografiją. Tyrimas apima trumpiau ar ilgiau nuolatos šalyje gyvenusių fotografų veiklą. Kaunui svarbių nuotraukų 1861 metais padariusio A. Rohrbacho, K. Dawinghoffo, taip pat Vilniuje 1875 metais apsilankiusio K. Brandelio biografija bei svarbiausi darbai pristatyti jiems skirtuose straipsniuose disertacijos priede.

Pirmieji Vilniaus albumai. 1860–1866

Ankstyvuojau laikotarpiu (1860–1866) Vilniaus vietovaizdžių albumus kūrė fotografai A. Korzonas, A. Swieykowskis ir V. Zacharčikas, 1867 metais pradėjo fotografuoti J. Čechavičius.

Pirmiausia kyla klausimas, kiek, kuriant Vilniaus ikonoteką, buvo svarbios fotografų asmenybės. Tolesnei analizei palyginsiu biografijas, kad būtų galima įvertinti jų santykį su Vilniumi ir Lietuvos praeitimi ir susidaryti nuomonę apie jų požiūrį į LDK istoriją.

Bajoras A. Korzonas gimė 1824 metais Pašaltuonyje netoli Tauragės. Didžiąją gyvenimo dalį iki atvykimo į Vilnių 1857 praleido Polesėje. Mokėsi gimnazijoje, bet per 12 metų nebaigė net 6 klasių. Augo patriotiškoje aplinkoje: dėdė – 1830 metų sukilimo dalyvis, emigravęs į Prancūziją, seserys dalyvavo patriotinėse religinėse 1861 metų manifestacijose, brolis Brunonas buvo aktyvus 1863 metų sukilimo dalyvis. Broliai organizavo ginklų tiekimą iš Maskvos, padėjo norintiems vykti į sukilėlių būrius. Abu buvo areštuoti, nuteisti ir ištremti.

Vokietis liuteronas A. Swieykowskis gimė 1829 metais Prūsijoje, Thorne (dabar Torunė Lenkijoje). Žinių apie išsilavinimą neturime. Pirmąsias plenerines nuotraukas padarė Tilžėje. Į Vilnių atvyko iš Prūsijos apie 1858–1860 metus. Nežinome, ar mokėjo lenkiškai arba rusiškai ir kurią kalbą mokėjo geriau, nes ateljė žurnalus pildė vokiškai. 1866 metais išvyko į Tulą.

Katalikas miestietis V. Zacharčikas gimė 1841 metais Voluinėje, Kremenecyje. Žinių apie išsilavinimą neturime. Į Vilnių atvyko apie 1865–1866 metus. Galėjo būti patriotiškai nusiteikęs, nes brolis kunigas už maištingo turinio pamokslą administracine tvarka buvo

³⁰⁷ Žinomi du šiek tiek skirtingi to paties apsilankymo aprašymai: Zygmunt Gloger, *Dziennik podróży po Niemnie, Kronika Rodzinna*, 1874, nr 16 (žr. Zygmunt Gloger, *Pisma rozproszone*, t. I: 1863–1876, Białystok: Książnica Podlaska im. Łukasza Gornickiego, 2014, s. 311) ir Zygmunt Gloger, *Podróż Niemnem, Wisła*, 1888, t. 2, z. 2, s. 302.

³⁰⁸ Н. Петров, Из путешествия в северо-западный край, Киевская старина, 1889, т. XXIV, № 3, с. 710.

ištremtas į Ufą. V. Zacharčikas siekė valdžios palankumo, savo nuotraukų rinkinius dovanojamas gubernatoriui ir imperatoriaus šeimai.

Bajoras J. Čechavičius gimė 1818 metais tėvų nuomojamame dvare Vitebsko gubernijos Polocko apskrityje. Katalikas, bet krikštytas unitų dvasininko. Baigęs Vitebsko gimnaziją, pradėjo tarnauti armijoje, buvo buhalteris ir aprovizacijos komisaras. Prieš atvykdamas į Vilnių turėjo fotoateljė Kyjive, Černihive ir Vitebske. 1859 metais planavo leisti Rusijos istorinių paminklų nuotraukomis iliustruotą periodinį leidinį *Светописная Русь*. J. Čechavičius įvairiais būdais siekė valdžios palankumo: dovanojo caraičių portretus, norėjo gauti teisę Rusijos herbą naudoti savo ateljė iškaboje, artimai bendravo su gubernatoriumi S. Paniutinu ir gubernijos architektu N. Čiaginu. Nežinia, kuria kalba – lenkiškai ar rusiškai – kalbėjo geriau. Kita vertus, sukilimo dalyvis T. Chodzka norėjo su juo atidaryti bendrą ateljė, su juo bendravo kitas sukilėlis V. Grabovskis. Janas Bulhakas J. Čechavičių vadino lenkų peizažinės fotografijos tėvu. Sunku apie pažiūras spręsti iš nuotraukų objektų, nes fotografavo ir naujus rusiškus paminklus, ir istorinius LDK objektus, ir katalikų bažnyčių interjerus.

Kaip matyti, kultūrinė Vilniaus fotografų patirtis, požiūris į Lietuvos istoriją, tapatinimasis su jos praeitimi, išsilavinimas buvo skirtingi. Ne visiems patriotinių jausmų, pasididžiavimo garbinga Lietuvos / Lenkijos istorija ugdymas galėjo būti svarbūs. Pavyzdžiui, sunku tikėtis, kad vokiečio A. Swieykowskio Vilniaus fotografijų albumas turėjo šlovinti Lietuvos praeitį, skatinti patriotizmą. Bet nuotraukos rodo, kad visi fotografai gėrėjosi geografinė miesto padėtimi, žavėjosi jo apylinkėmis, pripažino istorinių paminklų, miesto ir jį supančios gamtos grožį. Atvykę į Lietuvos sostinę, jie greitai tapo jei ne Lietuvos, tai bent miesto patriotais ir savo nuotraukų albumų sudarymu parodė santykį su juo.

Nė vienas iš Vilniaus fotografų nebuvo gimęs jame. Atsikraustę per kelerius gyvenimo metus turėjo susipažinti su miestu, surasti įdomiausias vietas, pasirinkti geriausias apžvalgos vietas. Neabejotina, kad tam jiems buvo reikalingas vedlys (žmogus ar leidinys).

Aptariamam laikotarpiui miesto istorijai ir paminklams pažinti buvo ypač svarbus A. H. Kirkoro vadovas po Vilnių. Šis pirmas tokio žanro kūrinys, iš karto susilaukęs didelio populiarumo, buvo pakartotas keliais leidimais lenkų ir rusų kalbomis³⁰⁹. Dar kartą perleistas 1880 metais, autoriui jau gyvenant Krokuvoje. A. H. Kirkoro vadovų paklausa rodo to laiko dvasią – miesto ir jo praeities pažinimo poreikį, susijusį ir su patriotiniais vietinio elito siekiais, ir su istorijos, kaip humanitarinio mokslo šakos, raida.

Fotografai neabejotinai turėjo būti perskaitę A. H. Kirkoro 1855 lapkričio 2 suformuluotus vadovo po Vilnių tikslus:

³⁰⁹ Jan ze Śliwina [A. H. Kirkor], *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, Wilno, 1856; idem, *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, wyd. drugie, poprawne, dopiskami uzupełnione i planem miasta ozdobione, Wilno, 1859; A. K. Киркор, *Историко-статистические очерки города Вильно. В память пребывания Государя Императора Александра II в Вильне 6 и 7 сентября 1858 г.*, Вильно: Виленская археологическая комиссия, 1858, с. 13–168; A. H. Kirkor, *Przewodnik. Wilno i koleje żelazne z Wilna do Petersburga i Rygi, oraz do granic na Kowno i Warszawę*, Wilno, 1862.

Tad mes ketiname bent prabėgomis apžvelgti Vilniaus praeitį, palydėti skaitytoją siauromis ir kreivomis jo gatvelėmis, aprodyti mūsų bažnyčias, kapines, kur guli palaidota šitiek šlovingų veikėjų, kur žlugo šitiek vilčių, senus mūsų namus, su kuriais susiję tiek prisiminimų... Kad šis veikalėlis būtų kiekvienam suprantamas ir taptų rodykle, arba vadovu, mums atrodo geriausia suskirstyti miestą dalimis keletui pasivaikščiojimų, mes lydėsime skaitytoją ir atkreipsime jo dėmesį į vertingiausius dalykus³¹⁰.

A. H. Kirkoras daug dėmesio skyrė savo leidinių iliustracijoms. Jau 1854 metais Vilniaus gubernijos Statistikos komiteto parengtame ir išspausdintame leidinyje *Черты из истории и жизни литовского народа*³¹¹ ištisas straipsnis buvo skirtas V. Dmachausko piešiniui, vaizduojančiam „iki šiol egzistuojančius Vilniaus gubernijos praeities paminklus“. Bendradarbiavimas su V. Dmachausku tęsėsi ir 1856 metais – pirmame *Przechadzki po Wilnie...* leidime įdėta jo pieštos Vilniaus panoramos litografija.

Pirmasis Vilniaus fotografas, išėjęs iš studijos į miestą, buvo A. Korzonas. Vilnių fotografavęs nuo 1860 metų, 1862 balandį paskelbė, kad netrukus ketina išleisti albumą, į kurį įtrauks dvidešimt pačių gražiausių šio miesto nuotraukų³¹². Nors žadėjo apie albumo pasirodymą dar kartą pranešti laikraštyje, nei tokio skelbimo, nei albumo rasti nepavyko, todėl nežinia ar A. Korzonas apskritai jį sudarė. Keturios šiuo metu žinomos nuotraukos, kurių formatas yra mažesnis už originalių, galėjo būti padarytos būtent tam albumui³¹³. Jos rodytų, kad jame turėjo būti fotografiniu būdu reprodukuotos originalios nuotraukos.

Sumanymą sudaryti šį albumą A. Korzonas greičiausiai parsivežė iš kelionės į Paryžių 1858 metais, o jo aplinkoje buvo mažiausiai du asmenys, palaikę jo pastangas fotografuoti Vilnių, turėję įtakos jo keliavimo po miestą maršrutams ir kryptims, su kuriais A. Korzonas galėjo aptarinėti geriausius apžvalgos taškus, ir kurie galėjo skatinti sudaryti albumą.

Vienas jų neabejotinai buvo senas vilnietis, litografo Motiejaus Pšibilskio sūnus, mokytojas ir publicistas Vaclovas Pšibilskis. Savo trumpuose „Vietos apžvalgos“ straipsniuose apie A. Korzoną jis du kartus paminėjo albumą. 1860 metais V. Pšibilskis rašė:

Šiomis dienomis p. Korzono fotografijos dirbtuvėse Didžiojoje gatvėje Adamavičiaus name apžiūrėjome keletą labai švariai padarytų Vilniaus stereoskopinių vaizdų. Tikimės, kad jis ties tuo nesustos ir padarys išsamų miesto vaizdų albumą³¹⁴.

³¹⁰ Jan ze Śliwina, *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, 1856, s. 2–3. Cituoju iš Adomas Honoris Kirkoras, *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*, Vilnius: Mintis, 2012, p. 3.

³¹¹ *Черты из истории и жизни литовского народа* / сост., с разрешения начальства, Виленским губерн. статистич. комитетом, Вильно: Въ Типографіи Осипа Завадскаго, 1854.

³¹² [Zakład fotograficzny Korzona ma zaszczyt zawiadomić Szanowną Publiczność...], *Kurier Wileński*, 1862 04 20, nr 31, skelbimų lapas.

³¹³ D. Junevičius, *Abdonas Korzonas...*, p. 419.

³¹⁴ (X). [W tych dniach oglądaliśmy w pracowni fotograficznej p. Korzona...], *Kurier Wileński*, 1860 08 23, nr 66, s. 672.

1861 birželį šią mintį tęsė:

*[...] panašių vaizdų išleidimas padarys didelę paslaugą tiems, kurie yra įsimylėję Gedimino miestą, norėtų turėti, bent atvaizduose matyti visus brangius paminklus, pastatus, šventoves ir miesto apylinkes. O gana prieinama kaina leis, patiriant nedideles išlaidas, sukomplektuoti visą rinkinį vaizdų, atliktų labai gerai ir sudarančių Vilniaus albumo pradžių. Neabejojame, kad ponas Korzonas neatsisakys pradėto sumanymo ir pildys savo rinkinuką, kiek leis galimybės ir laikas*³¹⁵.

Šitaip V. Pšibilskis tarsi apibūdino, kam albumas būtų skiriamas, ir apibrėžė, kas turėtų jį patekti – istoriniai paminklai, reikšmingi pastatai, bažnyčios, miesto gatvės ir aikštės, apylinkės.

Kitas asmuo, tiesiogiai arba netiesiogiai veikęs A. Korzoną, turėjo būti laikraščio *Kurier Wileński* leidėjas A. H. Kirkoras. Jo parengtuose vadovuose po Vilnių ir apylinkes buvo išsamiai aprašyti svarbiausi A. Korzono nufotografuoti objektai. Nors savo atsiminimuose apie Vilnių A. Korzono jis nemini, sunku patikėti, kad jie nebuvo susitikę – jų bendradarbiavimą liudija 1862 metų A. H. Kirkoro „Vadove po Vilnių“ keturios iliustracijos, kurioms panaudotos A. Korzono nuotraukos.

Žinoma, kad fotografas padarė ne mažiau kaip dvidešimt septynias Vilniaus nuotraukas: išliko devyniolika (iš jų keturios stereonuotraukos), apie aštuonias žinoma iš reprodukcijų, apie dar kelias – iš aprašymų spaudoje³¹⁶. Jis fotografavo bendrus vaizdus nuo aukštumų (Pilies ir Tauro kalnų, Užupio, Išganytojo kalvos, Vingio ir netgi pro namų viršutinių aukštų langus), svarbiausius istorinius ir architektūrinius paminklus (Katedrą, Šv. Onos, Šv. Stepono, Šv. Kryžiaus, Šv. Petro ir Povilo, Šv. Rapolo, Misionierių bažnyčias, Aušros vartus, Pilies kalną, Rotušę ir generalgubernatoriaus rūmus), bendrus miesto vaizdus.

A. Korzono nuotraukų aplanke labai nedaug apylinkių ir gamtos vaizdų. Tai Žvėryno ir Neries vingio ir Antakalnyje esančios Šv. Petro ir Povilo bažnyčios nuotraukos. Be to, Paneriuose ir Rokantiškėse padarė kelias su geležinkelio tiesimu susijusias fotografijas.

Jis taip pat įamžino gatves ir aikštes. Be išlikusios Didžiosios gatvės atkarpos netoli jo ateljė nuotraukos, iš spaudos žinoma apie dar dvi Didžiosios gatvės ir vieną – Rotušės aikštės nuotraukas. A. Korzoną pagrįstai galima laikyti gatvėvaizdžių fotografijos pradininku Lietuvoje.

Jo Vilniaus vaizdai plito per spaudą. Per kelerius metus nuo 1861 rugsėjo iki 1864 balandžio – taigi, kai A. Korzonas jau buvo sulaikytas ir ištremtas, *Tygodnik Ilustrowany*

³¹⁵ W. P. [W. Przybylski], Przegląd miejscowy, [W pracowni fotograficznej p. Korzona, o którego pracach wspominaliśmy niedawno...], ibid., 1861 06 23, nr 48, s. 478.

³¹⁶ D. Junevičius, Abdonas Korzonas..., p. 413.

išspausdino dešimt Vilniaus praeičiai ir architektūrai skirtų įvairių autorių straipsnių, iliustruotų raizniniais, padarytais pagal A. Korzono nuotraukas³¹⁷.

A. Swieykowskis vietovaizdžiams fotografuoti reikalingus aparatus turėjo jau 1861 gegužę, bet nuotraukų padarė tikriausiai tik 1862–1863 metais³¹⁸. Iš jų buvo sudaręs didelio formato 32 fotografijų rinkinį³¹⁹. Jame yra svarbiausių Vilniaus pastatų – Katedros, Šv. Petro ir Povilo bažnyčios, Rotušės ir Aušros vartų koplyčios, generalgubernatoriaus rūmų bei geležinkelio stoties vaizdai. Tačiau didžiąją albumo dalį sudaro priemiesčių ir apylinkių nuotraukos. Jo fotografinių kelionių maršrutai siekė Verkius, Vingį, Belmontą. A. Swieykowskis padarė pirmąsias panoramines nuotraukas, sujungtas iš kelių kadro. Išpūdingiausia yra penkių dalių kairiojo Neries kranto panorama nuo Pilies kalno iki Lukiškių priemiesčio, nufotografuota iš dešiniojo kranto priešais Šv. Jurgio bažnyčią. Kitose dviejose porose – Vilnios pakrančių ties Paplauja vaizdas iš Užupio ir Rasų priemiesčio panorama žvelgiant iš Markučių pusės.

1865 pabaigoje A. Swieykowskis rengėsi iš Vilniaus išvykti ir paskelbė, kad su ateljė įranga parduoda ir trisdešimt dviejų Vilniaus vaizdų rinkinį³²⁰. Tikriausiai albumą nu-siuntė ir į Varšuvą, nes 1866 metais jo nuotraukomis čia prekiaavo fotografo Teofilio Józefo Boretti fotoateljė³²¹. Praėjus 2–3 metams nuo albumo sukūrimo dar buvo likę neparduotų egzempliorių. Kad nuotraukos funkcionavo visuomenėje jam jau išvykus iš Vilniaus, rodo tai, jog vienos panoraminės nuotraukos vaizdu iliustruotas metinis informacinis Vilniaus generalgubernatūros 1868 metų leidinys³²².

Trečias Vilniaus vaizdų fotografas V. Zacharčikas čia atvyko apie 1865–1866 metus. Neaišku, kur jis išmoko fotografuoti, ką veikė iki atvykdamas, kokie buvo jo ryšiai su šiuo miestu, ir kas lėmė pasirinkimą atvykti į Vilnių.

Išlikusi vienintelė originali V. Zacharčiko Vilniaus nuotrauka³²³ leidžia manyti, kad jis turėjo labai didelę kamerą, nes naudojo 26,7 × 36,5 cm negatyvus. Vilniuje per visą XIX amžių niekas, netgi J. Čechavičius, tokios didelės kameros neturėjo. Su šia kamera V. Zacharčikas padarė per penkiasdešimt Vilniaus ir jo apylinkių nuotraukų. Labiau nei miesto architektūros ir istorijos paminklai fotografą domino priemiesčiai ir apylinkės, kurių fotografijos sudaro didžiąją jo albumų dalį. Didelė kamera ir negatyvo plokštelės garantavo labai kokybiškus vaizdus, tačiau tokie atspaudai buvo brangūs. Nuotraukoms platinti

³¹⁷ M. Plater-Zyberk, Abdon Korzon – pierwszy fotograf Wilna; V. Jankauskas, „Vilnijos invazija“ 19 a. antrosios pusės iliustruotuose Varšuvos savaitraščiuose; D. Junevičius, *Abdonas Korzonas...*, p. 415, 418–419.

³¹⁸ M. Matulytė, *Vilniaus fotografija: 1858–1915*, p. 60; Juozapas Čechavičius ir jo epocha fotografijoje, p. 22.

³¹⁹ 23 × 16,5 cm dydžio albumino popieriaus nuotraukos užklijuotos ant 23,3 × 31,3 cm dydžio kartono pasporto. Vienintelis pilnas fotografijų komplektas saugomas VIM, Aleksejaus Bachrušino rinkinyje. Žr. Ирина Салтыкова, Виленские альбомы из собрания Государственного исторического музея, с. 49–60.

³²⁰ *Kurier Wileński*, 1865 10 29, nr 236, s. 2.

³²¹ *Kurier Warszawski*, 1866 06 11, nr 129, s. 725.

³²² *Памятная книжка Виленского генерал-губернаторства на 1868 год*, Вильно, 1868.

³²³ V. Zacharčikas, *Saksų sala ir Vilniaus vaizdas iš Belmonto*, saugoma LNM, EMik 1695, skelbta Matulytė, Margarita *Vilniaus fotografija, 1858–1915*, p. 89.

fotografą pasirinko ekonomišką variantą – iš šių didelio formato negatyvų padarytas fotografijas mažino, perfotografuodamas su mažesne kamera. Į jo albumą sudėtos iki 12,4 × 16,5 cm sumažintos nuotraukos, užklijuotos ant 15,6 × 21,5 cm kartono lapų su spaustuvėje atspausdintu rėmeliu, užrašais po jomis Виленский Альбом ir Фот. Захарчик bei vaizdo pavadinimu rusų kalba.

Visi Vilniaus ir apylinkių vaizdai buvo padaryti ne vėliau kaip 1866 metais tikriausiai vasarą, nes 1867 pradžioje pats fotografas kelis sumažintų nuotraukų „Vilniaus albumo“ egzempliorius padovanojo Vilniaus generalgubernatoriui ir Rusijos imperatoriaus žmonai bei dukrai³²⁴. Gali būti, kad V. Zacharčiko kelionė į Varšuvą 1866 rudenį buvo susijusi su albumo pardavimu³²⁵.

Žinome, kad 1868 kovą V. Zacharčikas pradėjo dirbti Vilniaus observatorijoje su fotoheliografu – prietaisu Saulės dėmėms fotografuoti. Direktorius Piotras Smyslovas žinojo V. Zacharčiką kaip gerą vietovaizdžių fotografą, bet darbo su heliografu rezultatai nuvylė, ir jis buvo atleistas³²⁶.

V. Zacharčikas mirė 1869 gegužės 8 kažkur Vilniaus apskrityje nuo šiltinės³²⁷, palaidotas Rusų kapinėse. Ankstyva mirtis nutraukė fotografinę jo veiklą ir neleido atsiskleisti talentui.

Krokuvoje ėjusio mėnesinio žurnalo *Przegląd Polski* bibliografijos naujienų apžvalgos autorių nuotraukos sužavėjo labiau, nei garsiojo J. K. Vilčinskio Paryžiuje spausdintos chromolitografijos. Jo teigimu, „V. Zacharčiko pradėtas leisti gražus Vilniaus pastatų ir istorijos paminklų fotografijų albumas ištaiso gausius, bet prastus Lietuvos sostinės bažnyčių piešinius ir medžio raižinius. Lygindami Šv. Onos bažnyčios nuotrauką su Vilčinskio leista chromolitografija matome, kad Vilčinskis siekė efekto, bet ne tikrumo“³²⁸.

Kiekvienas fotografas pasirinko skirtingus nuotraukų platinimo ir rinkinių sudarymo sprendimus, turėdami galvoje ir skirtingus pirkėjus. A. Swieykowskis komplektavo originalias didelio formato nuotraukas, užklijuotas ant išskirtinės kokybės kartono pasportų paausotomis briaunomis. A. Korzonas ir V. Zacharčikas nuotraukas albumams specialiai reprodukovė, mažindami jų formatą, naudojo paprastesnius pasportus. Mažesnio formato albumas galėjo būti pigesnis, šiek tiek patogesnis žiūrėti, bet ir mažiau patrauklus. Vaizdo kokybė itin nukentėjo sumažinus originalias didelio formato ir įspūdingos kokybės V. Zacharčiko nuotraukas. Pastarosios nepasklido – dėl brangumo gal nebuvo ir platinamos, o po fotografo mirties tikriausiai buvo visiškai prarastos.

³²⁴ Vilniaus astronomijos observatorijos fotografo V. Zacharčiko raštas VG, 1867 02 11, LVIA, f. 378, ap. 1866 BS, b. 185, l. 51r–57r.

³²⁵ *Gazeta Polska*, 1866 09 24/10 06, nr 225, s. 4 pranešė, kad iš Vilniaus į Varšuvą atvyko ir *Hotel Europejski* apsisotojo Wilh. Zacharczyk.

³²⁶ D. Junevičius, Pirmatai, p. 23.

³²⁷ Vilniaus m. ir Vice-Vilniaus dekanatų bažnyčių 1869 metų krikšto, santuokų ir mirties metrikų nuorašų knyga, Šv. Jono bažnyčios mirties įrašų skyrius, LVIA, f. 604, ap. 55, b. 213, l. 354v. Įrašas ant paminklo: „Zacharczyk Wilhelm, 6.II.1841–24.IV.1869“.

³²⁸ Kronika Bibliograficzna, *Przegląd Polski*, r. 2, t. 4, z. 11 (maj 1868), s. 155.

Aptartas susidomėjimas krašto vaizdais paskatino tris Vilniuje dirbusius fotografus išeiti į plenerą ir kurti šio miesto nuotraukų albumus. Mažiausiai pasisekė pirmajam – A. Korzonui, kurio veiklą nutraukė 1863–1864 metų sukilimas. Per penkerius metus minėti fotografai jau buvo padarę daugiau kaip šimtą vietovaizdžių nuotraukų, nufotografavę svarbiausius miesto objektus, nemažai apylinkių, radę gražiausius apžvalgos taškus, aplankę žavingas apylinkes. Tuo metu ėmė formuotis fotografinio pasakojimo apie miestą tradicija, o kamera jau buvo panaudota gyvenimo permainas atnešusio geležinkelio tiesimui fotografuoti. Skiriasi albumuose pateiktų miesto ir jo apylinkių, rusiško ir nerusiško paveldo nuotraukų proporcijos – tai priklausė nuo fotografo skonio, vaizduotės, santykio su miestu.

Nors albumai neabejotinai skatino dalies vartotojų gėrėjimąsi Vilniumi, kaip buvusią LDK sostinę, jie buvo priimtini ir valdžios atstovams, Vilnių laikiusiems rusišku miestu.

Tačiau atrodo, kad pirmieji Vilniaus fotografų bandymai leisti miesto vaizdų albumus nesusilaukė didelės komercinės sėkmės. Sprendžiant iš išlikusių albumų ir rašytinių žinių, dėl nedidelės paklausos kiekvienas fotografas pagamino vos kelis pilnus nuotraukų komplektus. Lietuvoje fotografai negalėjo tikėtis, kad jų nuotraukų įsigis muziejai ar bibliotekos, todėl vieninteliai pirkėjai galėjo būti privatūs asmenys. Kaip matėme, jų dar galėjo būti nedaug. Potencialių pirkėjų netenkino pagrindiniai paklausą formuojantys faktoriai: vaizdų kokybė, kaina, jie gal nepasitikėjo naująja medija, nes ji vis dar negalėjo varžytis su kitomis vaizdų dauginimo formomis? Tai galima priežastis, žinant, kad keliolika metų anksčiau pradėtas J. K. Vilčinskio „Vilniaus albumo“ projektas jo iniciatoriui irgi nebuvo komerciškai sėkmingas. Lėšų stoka buvo viena iš priežasčių, dėl kurios litografijų leidybą jis turėjo nutraukti. Be to, ankstyvuoju šlapiojo kolodijaus laikotarpiu fotografija dar turėjo konkuruoti su grafikos darbais.

Praėjus keleriems metams po 1863–1864 metų sukilimo, visuomenės gyvenimas palengva grįžo į ramesnes vėžes, bet dvarų sekvestravimas ir ūkiams uždėtos kontribucijos, taip pat kelios epidemijų bangos ir 1867–1868 metų badą sukėlęs nederlius neabejotinai turėjo paveikti ekonominę vaizdų vartotojų padėtį ir perkamąją galią, taigi ir kultūrinius poreikius.

Tam tikrą įtaką peizažams fotografuoti galėjo daryti reikalavimas turėti valdžios leidimą, tačiau ankstesnėje dalyje matėme, kad tai nebuvo esminė kliūtis.

Antras etapas. J. Čechavičiaus vyravimo laikotarpis. 1867–1887

1867 metais prasidėjo antrasis Vilniaus albumų fotografavimo etapas, tęsėsis iki pat J. Čechavičiaus, paskutinio fotografo, naudojusio šlapiojo kolodijaus metodą, mirties. Jis į Vilnių iš Vitebsko atvyko 1865 metus ir apie 1867 pradėjo fotografuoti miestą. Tuo metu buvo nebelikę pirmųjų Vilniaus fotografų, dirbusių atvirame ore, arba jie tuo jau nebeužsiėmė. A. Korzonas 1863 metais buvo ištremtas, o jo atelję paveldėjusi žmona su naujuoju vyru J. Levickiu vietovaizdžių nebefotografavo. A. Swieykowskis 1866 pradžioje išvažiavo į Rusiją, o V. Zacharčikas 1869 metais mirė. F. Hetzscholdo likimas nežinomas, bet,

1866 metais padaręs nedidelį Vilniaus cerkvių albumą, vietovaizdžių tikriausiai daugiau nebefotografavo.

Antrojo etapo pradžią reikėtų sieti ne tik su konkrečių fotografų gyvenimo permainomis, J. Čechavičiaus atvykimu, bet ir su aplinkos pasikeitimais – 1870–1872 metais lietuviškose žemėse palaipsniui buvo panaikinta karo padėtis, palengvėjo žmonių judėjimas, pagerėjo ekonominė padėtis.

J. Čechavičius buvo daug labiau patyręs už ankstesnius Vilniaus fotografus. Fotografuoti jis pradėjo 1853 metais, t. y. vos pasirodžius šlapijo kolodijaus technikai. Prieš 1859 metus tobulinosi Paryžiuje, 1859–1860 dirbo Kyjive ir buvo padaręs pirmąsias šio miesto nuotraukas³²⁹. Vilniaus gubernatoriaus leidimą gavo 1866 kovą³³⁰, bet visus metus daug keliavo ir fotografuoti nepradėjo: birželį buvo išvykęs į Berlyną, spalį apsilankė Maskvoje, netrukus vėl iškeliavo ir tik po 1867 kovo sugrįžo į Vilnių³³¹. Taigi jį pradėjo fotografuoti jau turėdamas vietovaizdžių fotografavimo patirties ir susipažinęs su Europos fotografijos tendencijomis. Miestas jam nebuvo visiškai nepažįstamas: neabejotinai turėjo būti čia lankęsis pakeliui iš Vitebsko.

J. Čechavičius dvidešimt metų – nuo 1867, kai padarė pirmąsias Vilniaus nuotraukas, iki 1887, paskutinių savo gyvenimo metų, buvo vienintelis ne tik Vilniuje, bet ir visoje Lietuvoje nuolatos praktikavęs vietovaizdžių fotografas, dirbęs su šlapijo kolodijaus priemonėmis. Du dešimtmečius jo darbai tenkino beveik visą tokio pobūdžio nuotraukų poreikį Lietuvoje.

Pirmas Vilniaus nuotraukas J. Čechavičius padarė ne vėliau kaip 1867 vasarą, nes trys – Šv. Jurgio prospekto pradžia su Arkikatedra ir Pilies kalnu bei dvi Neries krantų – yra Vitebske prieš 1867 lapkritį sudarytame albume³³². Daugiausia šiuo laikotarpiu padarytų nuotraukų yra LVIA Mokslo bičiulių draugijos fonde saugomame 16 fotografijų albume³³³. Jose matomi objektai, kurie vėliau bus nugriauti tiesiant Aleksandro gatvę (dabar – Maironio) ir tvarkant miesto sodą: malūnas Botanikos gatvėje (dabar – Barboros Radvilaitės), Karališkojo malūno užtvanka, Šv. Mykolo bažnyčia ir vienuolynas su dar nesunaikinta dalimi pastatų ir Šv. Onos bažnyčios varpinės bokštu. Šiame seniausių J. Čechavičiaus nuotraukų aplanke tarp architektūrinių paminklų ir bendrų planų fotografijų įsiterpia Kalvarijose prie Verkių daryta maldininkų nuotrauka.

J. Čechavičiaus darbus netrukus pastebėjo Vilniuje lankęsi turistai. 1869 liepą iš Varšuvos traukiniu atvykęs slapyvardžiu „S–i“ pasirašęs keliautojas nusipirko J. Čechavičiaus nuotraukų. Jis parašė, kad pastarasis jau buvo padaręs daug Vilniaus vaizdų įvairaus for-

³²⁹ Juozapas Čechavičius ir jo epocha fotografijoje, p. 93.

³³⁰ VGG raštas J. Čechavičiui, 1866 02 20, LVIA, f. 378, 1866PS, b. 185, l. 1r; VGG raštai gubernatoriams, 1866 03 01, ibid., l. 2r, 2v.; VGG S. Paniutino leidimas Nr. 2454 fotografuoti, Vilnius, 1866 03 02, LVIA, f. 380, ap. 33, b. 10, l. 41.

³³¹ J. Čechavičiaus pasas, GSL/AIII/98, l. 2.

³³² VIM, IA-349/15- IA 349/17.

³³³ *Widoki Wilna*, LVIA, f. 1135, ap. 23, b. 505.

mato nuotraukų: „Nufotografavo pastatus ir žavingas apylinkes, iš kurių gražiausios yra Betliejus, Geležinė trobelė, Vingis, pagaliau ant kalno esantys Verkiai [...]“³³⁴. Matome, kad tuo metu J. Čechavičiaus aplanke atsirado daugiau apylinkių nuotraukų.

Po dvejų metų, 1871 spalio 10–13, Vilniuje apsilankęs keliautojas Edwardas Chłopickis džiaugėsi, kad jam į rankas pateko keletas nuostabių fotografinių Vilniaus panoramos vaizdų, ir aprašė matomas apylinkes³³⁵. Aplinkybes, kuriomis įsigijo šias nuotraukas, E. Chłopickis papasakojo po metų kitame leidinyje. Išeidamas iš Botanikos sodo, jis išvydo didelę čia stovinčio J. Čechavičiaus namelio vitriną.

Vitrinoje pamačiau vykusiai nufotografuotus Vilniaus vaizdus, ir tai paskatino pamatyti fotografo ateljė. Ponas J. Čechavičius, išsilavinusio proto ir pasaulio matęs, mane sutiko labai maloniai ir, atsakydamas į vos įėjus pareikštą prašymą, parodė visą aplanką jo nufotografuotų vaizdelių. Visi jie padaryti labai tiksliai ir išmanant peizažo perspektyvą, bet man, kadangi turėjau daug šio miesto vaizdų, tiktai du: „Kalvarija“ ir „Upės peizažas nuo Žaliojo tilto“ tiko įsigyti³³⁶.

Tikriausiai E. Chłopickio ir „S–i“ dėka Varšuvoje leistuose iliustruotuose leidiniuose 1872 pradžioje buvo pirmą kartą paskelbtos J. Čechavičiaus nuotraukų reprodukcijos³³⁷. Prie jų autorius nenurodytas, tik *Tygodnik Ilustrowany* fotografa paminėjo tekste.

1873 metais J. Čechavičius pradėjo autorių teisių įtvirtinimo procedūrą³³⁸. Jis siekė ne-leisti jo nuotraukų kopijuoti: „kad aferistai, norintys pasipelnyti iš svetimo darbo, negalėtų mano piešinių kopijuoti nei tokiu, nei sumažintu pavidalu“³³⁹. Gali būti, kad tai daryti jį paskatino jo mokinės L. Pavlovskos elgesys, kai ji galimai pasinaudojo savo mokytojo darbais. Žinomos septynios jos pavarde signuotos Vilniaus nuotraukos³⁴⁰, tačiau trys iš jų tikrai yra J. Čechavičiaus darbo, o likusių braižas labai primena šio fotografo braižą.

³³⁴ S–i, Notatki z podróży, *Przegląd Tygodniowy*, 1870 08 30/09 11, nr 37, s. 302.

³³⁵ Edward Chłopicki, Panorama okolic Wilna, *Tygodnik Ilustrowany*, t. IX: 1872 01 29 (02 10), nr 215, s. 72–74; 1872 02 12 (17), nr 216, s. 84–86.

³³⁶ Edward Chłopicki, Z podróży po Zaniemeńskich stronach, *Kłosy*, t. XVII, 1873 10 11 (23), nr 434, s. 262; 1873 10 18 (30), nr 435, s. 278.

³³⁷ 1872 m. *Tygodnik Ilustrowany* Vilniaus aprašymas iliustruotas penkiomis nuotraukomis: „Žvėrynas Vilniaus apylinkėse, seniau kunigaikščių Radvilų nuosavybė“, „Vietovė, vadinama vingiu. Vilniaus apylinkėse“ – nr 215, s. 73; „Markučiai prie Vilniaus“, „Antakalnis prie Šv. Petro bažnyčios Vilniuje“ – nr 216, s. 85; „Trijų kryžių kalnas ir dalis Bekešo kalno“ – s. 88. Autorius nenurodytas, bet keturių tikrai yra J. Čechavičius; *Wie-niec*, 1872 03 05, nr 19, s. 161 išspausdinta fotografija „Žvėryno malūnas Vilniaus apylinkėse“ nepasirašytame straipsnyje „Zakret pod Wilnem“; dvi nuotraukos: „Kondratavičiaus butas prie Karališkojo malūno Vilniuje“ – 1872 03 29, nr 26, s. 232 ir „Rasų kapinės“ – 1872 04 05, nr 28, s. 258 pateiktos kitame nepasirašytame straipsnyje „Dwa ostatnie schronienia Kondratowicza“.

³³⁸ Plačiau aptarė J. Mulevičiūtė, Kam priklauso menas, p. 312; D. Junevičius, *Čechavičiaus Vilnius*, p. 159–160.

³³⁹ Juozapo Čechavičiaus prašymas SPDA patvirtinti nuosavybės teises į meno kūrinius, 1874 03 14, RVIA, f. 789, ap. 9 (1874 m.), b. 75, l. 1. Cituoju iš J. Mulevičiūtės, Kam priklauso menas, p. 312.

³⁴⁰ Dvi – LNM (LNM Ft 799 ir Ft 800), penkios – Sankt Peterburgo miesto istorijos muziejuje (ГМИ СПб ИИВ.№-XII-358 ф, ИИВ.№-XII-359 ф, ИИВ.№-XII-360 ф, ИИВ.№-XII-361 ф, ИИВ.№-XII-362 ф).

Įtvirtindamas savo teises į nuotraukas, fotografas 1874 metų kovą pateikė 25-ių miestovaizdžio ir Vilniaus panoramų nuotraukų aplanką SPDA. Šis rinkinys sudarytas paties fotografo ir parodo, kurios tuo metu jam buvo reikšmingiausios (arba, jo nuomone, galėjo būti labiausiai kopijuojamos). Nuotraukų sąrašas pradedamas nuo oficialių statinių: generalgubernatoriaus rūmai, Šv. Nikolajaus soboras, jame yra trys rusiškojo Vilniaus nuotraukos (Šv. Nikolajaus palaikų pernešimo, Dievo Motinos ėmimo į dangų cerkvės, generalgubernatoriaus vasaros rezidencija). Kitos 20 nuotraukų – bendri vaizdai nuo aukštumų, panoraminės nuotraukos su katalikų bažnyčiomis, atskiros katalikų bažnyčios (Katedra, Šv. Kotrynos, Šv. Mikalojaus, Šv. Kryžiaus, Šv. Onos ir Bernardinų), neseniai pastatyta geležinkelio stotis. Aplanke taip pat yra nugriautos Šv. Juozapo ir griauamo Pranciškonų vienuolyno varpinės bokšto nuotraukos. Matome, kad, be siunčiant oficialiai peržiūrai neišvengiamų rusiškų vaizdų, J. Čechavičiui Vilnius – katalikiškas, gražioje vietoje prie Neries ir tarp kalvų išsidėstęs istorinis miestas.

Vėlesnėje J. Čechavičiaus kūryboje galima išskirti dviejų tipų albumus. Jis toliau kūrė bendrus Vilniaus ciklus, bet taip pat atsirado specialių, sudarytų pagal užsakymą. Prie bendrųjų galima priskirti prieš 1880 metus parengtą Vilniaus bažnyčių interjerų ciklą. Apie tokius albumus 1885 metais Sankt Peterburge leistame *Kraj* rašyta: „Ponas Čechavičius, žinomas vietinis fotografas, kurio „Vilniaus vaizdų“ serija pelnė pripažinimą paskutinėje parodoje Maskvoje, dabar renka naują mūsų miesto ir apylinkių vaizdų seriją“³⁴¹. Sudarant bendruosius albumus dalyvavo dailininkas B. Ruseckas³⁴². MAVB ir VNM yra keletas tokių albumų pavyzdžių, juos mini fotografo amžininkai³⁴³. Tam tikra šių didelio formato Vilniaus albumų atmaina – apie 1882 metus pradėti leisti sumažinto formato suvenyriniai albumai³⁴⁴.

Įsitvirtinęs Vilniuje, J. Čechavičius ėmė gauti nemažai užsakymų įvairiems įvykiams ir konkretiems objektams fotografuoti. Į tokių užsakomų albumų grupę patenka Verkių rūmų ir interjerų nuotraukos, Tiškevičių rūmų statybos, naujų Vilniaus gyvenamųjų pastatų ciklai, Neries pakrančių albumas, vėlesniame skyriuje aptariamos 1887 metų Pramonės ir žemės ūkio parodos nuotraukos.

Daugiau kaip per du Vilniaus fotografavimo dešimtmečius J. Čechavičius padarė beveik 300 nuotraukų. Daugumoje jų užfiksuoti Vilnius ir apylinkės. Per visą tą laikotarpį jis praktiškai neturėjo konkurentų, dirbančių atvirame ore. Tačiau jo veikla buvo tokia sėkminga ir dėl kitų priežasčių. Apdovanojimai parodose, geri recenzentų vertinimai rodo aukštą jo darbų lygį. Ėmė keistis ir fotografijos vieta visuomenėje – nuotraukos darėsi paklauses-

³⁴¹ *Kraj*, 1885 06 09 (21), nr 23, p. 21.

³⁴² Žr. M. Matulytė, Europietiška fotografijos estetika Lietuvoje, p. 145.

³⁴³ J. Andruszkiewiczus 1977 m. rašytame straipsnyje mini privačioje dr Danutos Sadkowskos kolekcijoje Krokuvoje buvusį 25 nuotraukų albumą; 1900 m. Pasaulinėje parodoje Paryžiuje Lietuvos stende eksponuotas dr Fedorovičiaus albumas ir pan.

³⁴⁴ *Виды г. Вильны* [fotografijų albumas] / [Juozas Čechavičius], [Vilnius], [s. n.], [1874–1881], [13] lapų (26 fotogr.). 5,5 × 8,5; 11 × 14 cm, MAVB A-11352//76236.

nės ir labiau prieinamos finansiškai. Keliautojų liudijimai patvirtina, kad daugėjo asmenų, norinčių įsigyti nuotraukų. Fotografijos pozicijas visuomenėje stiprina informacijos apie fotografiją sklaidą, darbų prestižą kėlė fotografų dalyvavimas parodose ir gaunami apdovanojimai. Patobulėjusi technika, mažesnės gamybos išlaidos nulėmė pastebimą nuotraukų kainos mažėjimą.

* * *

Apibendrinant galima teigti, kad nuotraukų ir jų albumų plitimą skatino gerėjančios finansinės pirkėjo galimybės, didėjantis išprusimas, taip pat besiplečiantis šios medijos vartotojų akiratis ir stiprėjantis ideologinis angažavimasis. Ideologinė terpė peizažinei fotografijai buvo palanki (minėti romantizmo, kraštotyriinių tikslų bei panašūs veiksniai), bet jos vartotojų buvo dar labai nedaug. Be to, ji turėjo varžytis su tradiciniais grafikos kūriniiais.

Apžvelgus vietovaizdžių nuotraukų sklaidą ir naudojimą šlapiojo kolodijaus fotografijos laikotarpio pradžioje Lietuvoje, galima daryti išvadas: nuo pirmųjų peizažinių nuotraukų sukūrimo iki antros VII dešimtmečio pusės vietovaizdžių fotografijos didelės paklausos tarp individualių vartotojų dar neturėjo. Vadinas, ne pagal konkrečius užsakymus, bet plačiam vartotojui skirtų nuotraukų darymas nebuvo pelningas ir negalėjo būti pagrindinis fotografų pragyvenimo šaltinis. Fotografija (kaip atminimo, pažinimo, populiarinimo priemonė) dar negalėjo konkuruoti su kitomis vaizdavimo formomis, o negausūs mums žinomų to laikotarpio vaizdų kolekcininkai ir albumų savininkai (Sewerynas Smolikowskis, Antanas Veitka, M. C. Kirkorienė) rinko ir nuotraukas, ir grafikos darbus.

Tolesnė Vilniaus kraštovaizdžio fotografijos raida yra siejama su vieno fotografo – J. Čechavičiaus – vardu. Apie 1873 metus jis jau buvo padaręs didžiąją dalį Vilniaus miesto ir apylinkių nuotraukų. Per dešimtmetį sustiprėjusias fotografijos pozicijas patvirtina asmeniniai jo pasiekimai. 1872 metais Maskvoje vykusioje Politechnikos parodoje J. Čechavičiaus darbai buvo apdovanoti didžiuoju sidabro medaliu. 1876 metais jis dalyvavo XI Prancūzijos fotografų draugijos parodoje ir po to tapo jos nariu. Fotografijos įsitvirtinimo visuomenės sąmonėje kulminacija yra tai, kad kaip dovaną popiežiui Leonui XIII jo pontifikato dešimtmečiui 1888 pradžioje iš Vilniaus buvo nuspręsta siųsti J. Čechavičiaus Vilniaus bažnyčių nuotraukų albumą.

Negalima pateikti vienareikšmio atsakymo, kodėl per 20 metų visiems Vilniaus fotografijų poreikiams patenkinti užteko vieno fotografo. Atrodytų, svarbiausias veiksnys turėjo būti konkurencija. Tačiau ir vienas fotografas tokio dydžio mieste, kaip Vilnius, tikriausiai neturėjo galimybės išgyventi vien iš vietovaizdžių nuotraukų, todėl turėjo užsiimti ir portretine fotografija, net jei jos ir nebūtų mėgęs, kaip kartais sakoma apie J. Čechavičių.

Šlapiojo kolodijaus laikotarpiu susiformavo Vilniaus ikonografija, buvo identifikuoti populiariausi objektai ir atrasti žvelgimo taškai, įtvirtinti ikoniniai miesto matymo būdai, kuriuos kartojo, fiksavo daugelis XIX amžiaus pabaigos – XX amžiaus fotografų.

Po J. Čechavičiaus atėjo nauja, patogius kompaktiškus aparatus naudojančių fotografų karta. Dar XIX amžiaus pabaigoje Vilnių ėmė fotografuoti Mironas Butkovskis, amžių sandūroje kokybiškų nuotraukų padarė Adomas Daukša, vėliau ypač išsiskyrė Stanislovas Filbertas Fleury. Šioje srityje darbavosi ir daugiau kitų mažiau žinomų fotografų profesionalų ir mėgėjų.

2. FOTOGRAFIJA IR PAŽANGOS DOKUMENTAVIMAS

Šiame skyriuje aptariu nuotraukas, kuriomis siekta užfiksuoti Lietuvos pažangą ir su ja susijusius objektus. Nagrinėjamu laikotarpiu darytų fotografijų fonde galima išskirti dvi tokių nuotraukų grupes. Vienoje yra techninę pažangą atnešusio geležinkelio nuotraukos, kitoje – ūkio ir ekonomikos pažangą atspindinčių žemės ūkio ir pramonės parodų fotografijos. Aptardamas jas, nagrinėju su jų atsiradimu susijusius įvykius, jų fotografus, išlikusias nuotraukas. Siekdamas įvertinti, koks buvo jų poveikis visuomenei, taip pat aptariu jų sklaidą spaudoje.

Lietuvos geležinkelių nuotraukos

Pirmoje XIX amžiaus pusėje žmonių gyvenimą pakeitė pramonės revoliucija, garo varikliai, plieno apdirbimo būdai, naujos statybinės medžiagos, fabrikų atsiradimas. Prieš fotografų objektyvą gyvenimą keičiančios naujos atsidūrė gana anksti. Įamžintos estakados, kanalai, šliuzai, uostai, naujos gamyklos, geležinkeliai, tiltai ir jų statyba. Kaip atskira fotografijos šaka atsiskyrė statybų, kartais dar vadinama pramonės, fotografija. Amžininkų diskusijose apie fotografijos kilmę ir taikymą šios medijos galimybės fiksuoti inžinerinius objektus buvo ko gero vienintelė sritis, dėl kurios nekildavo ginčų: manyta, kad fotografijos, kaip techninės medijos, esmė visiškai atitinka vaizdines pramonės statinių savybes ir funkcijas. Taigi, regėta fiksavimo priemonės ir fiksuojamojo objekto santykio sinergija. Inžinieriams visada buvo svarbu dokumentuoti vykdomus darbus, ir fotografija tam puikiai tiko.

Dar iki šlapiojo kolodijaus atradimo fotografija naudota ilgai truncančioms statyboms dokumentuoti. Anglų inžinierius Isambardas Kingdomas Brunelis 1845 metais gavo užsakymą nutiesti geležinkelio liniją iš Florencijos į Pistoją. Darbų vykdytojas Benjaminas Herschelis Babbage'as darbų eigos ataskaitose I. K. Bruneliui siūsdavo geležinkelio tiesimo vaizdų dagerotipus, kuriuos pastarasis tyrinėjo su didinamuoju stiklu³⁴⁵.

1851 metais laimėjęs konkursą statyti kabantį tiltą per Dnieprą prie Kyjivo britų inžinierius Charlesas Blackeris Vignoles'is pats negalėjo nuolatos būti statybos vietoje, todėl darbams dokumentuoti pasamdė raizytoją ir fotografą Johną Cooke'ą Bourne'ą. Fotografuodamas kas savaitę visus trejus tilto statybos metus (1851–1853) J. C. Bourne'as pada-

³⁴⁵ Elizabeth Anne McCauley, *Industrial Madness: Commercial Photography in Paris 1848–1871*, Yale University Press, 1994, p. 197.

rė įspūdingą kroniką³⁴⁶. Kitas chrestomatinis ankstyvo fotografijos pritaikymo statybos darbams dokumentuoti pavyzdys – 1852–1854 metais vykęs Londono *Hyde Park* buvusių 1851 metų Pasaulinei parodai pastatytų Krištolo rūmų (*Crystal Palace*) išmontavimo ir perkėlimo į Sidenhamo priemiestį fotografavimas. Princui Albertui užsakius, fotografas P. H. Delamotte'as (1821–1889) padarė 160 albumino nuotraukų albumą³⁴⁷.

Pradedant XIX amžiaus VI dešimtmėčiu, visi stambieji inžineriniai pasaulio projektai – užtenka paminėti Sueco kanalą, tiltus per Reiną Vokietijoje, Amerikos Vakarų geležinkelius – turėjo jų statyboms skirtus nuotraukų albumus³⁴⁸.

Fotografija taip pat pradėta naudoti profesiniam inžinierių rengimui kaip mokomoji priemonė. Seniausiam pasaulio inžinierių institute – Prancūzijos Nacionalinėje plentų ir tiltų mokykloje – fotografija studentams pradėta dėstyti 1857 metais. Maždaug tuo pačiu laiku mokykla pradėjo kaupti inžinerinių statinių nuotraukų kolekciją³⁴⁹.

Rusijoje svarbiausioje XIX amžiuje inžinierius rengusioje mokykloje – Susisiekimo kelių inžinierių korpuso institute – tokio tiesioginio fotografijos naudojimo inžinieriams rengti ir darbams dokumentuoti kaip Prancūzijoje nebuvo. Tačiau jauni inžinieriai fotografija neabejotinai domėjosi. Geriausias pavyzdys yra V. Malachovskis, gimęs 1837 metais Gardino gubernijos Pružanų apskrities Macų kaime. Baigęs Susisiekimo kelių inžinierių korpuso institutą, 1859–1862 metais dirbo Vilniuje, *Didžiosios Rusijos geležinkelių bendrovės* Statybos valdyboje³⁵⁰. V. Malachovskis domėjosi fotografija, turėjo prietaisų³⁵¹, pas A. Bonoldi ateljė dirbusį fotografą Borellį ryškindavo savo mėgėjiškas nuotraukas³⁵². Įsitraukęs į 1863 metų sukilimą, iš Vilniaus turėjo bėgti. Apsigyvenęs Anglijoje, fotografija domėtis nenustojo ir vėliau Leono Wernerke's pavarde įėjo į istoriją kaip fotografas išradėjas, prisidėjęs prie emulsinių želatininių plokštelių tobulinimo³⁵³.

Be mokomosios ir dokumentavimo paskirties, buvo dar vienas albumų panaudojimo būdas – jie buvo dovanojami atsidėkojant civilinei valdžiai ir darbus vykdžiusių bendrovių vadovams, parodant jų vykdomų darbų sėkmę. Tokių albumų dovanojimo stambių projektų finansuotojams, akcininkams ir politiniams veikėjams tradiciją pradėjo bankininkas baronas Jamesas de Rotschildas (1792–1868). Būdamas Prancūzijos Šiaurės geležinkelių

³⁴⁶ John Vignoles, Kiev Suspension Bridge 1846–1853, *Proceedings of the Second International Congress on Construction History*, 2006, vol. 3, p. 3211–3232.

³⁴⁷ *Photographic Views of the progress of the Crystal Palace*, Sydenham, London, 1855. Cituoju iš Nuno Pinheiro, Industrial Photography in *Encyclopedia of Nineteenth-Century Photography*, p. 741.

³⁴⁸ Rolf Sachsse, Architecture in *ibid.*, p. 61.

³⁴⁹ *Photo Génie*, Centre national de la photographie, avec la collaboration de l'École nationale des ponts et chaussées et la participation de la Fondation Kodak-Pathé, École nationale supérieure des beaux-arts de Paris, du 14 septembre au 23 octobre 1983. Claude Baillargeon, Témoignages de rivalité industrielle, *Études photographiques*, 17 | Novembre 2005, [Online], Online since 09 septembre 2008. URL: <http://etudesphoto-graphiques.revues.org/index750.html>.

³⁵⁰ Личный состав. Малаховский В., RVIA, f. 258, ap. 2, b. 3877, l. 1, 5, 17, 18.

³⁵¹ Inžinieriaus leitenanto Malachovskio pranešimas VG, Vilnius, LVIA, f. 380, ap. 20, b. 467, l. 222.

³⁵² Juozapo Ignatavičiaus apklausos protokolas, 1863 08 09, LVIA, f. 1248, ap. 2, b. 468, t. 2, l. 360, 360v.

³⁵³ S. Kieniewicz, Małachowski Władysław (1827?–1900) in *Polski Słownik biograficzny*, t. 19, s. 424–425.

bendrovės prezidentas, jis 1855 rugpjūtį užsakė fotografui Édouard'ui-Denis Baldusui sudaryti albumą su šio geležinkelio linijos Paryžius – Pajūrio Bulonė nuotraukomis. Albumai buvo padovanoti bendrovės akcininkams³⁵⁴, o prabangiausias įteiktas karalienei Viktorijai, šiuo geležinkeliu vykusiai valstybinio vizito į Prancūziją³⁵⁵. 1861 vasarą Ė. Baldusas gavo Marselio – Liono geležinkelio linijos užsakymą sukurti dar vieną fotografijų albumą – kai ši linija tęsta iki Tulono³⁵⁶. Ė. Baldusas pradėjo praktiką, kai albume, be inžinerinių konstrukcijų nuotraukų, pristatomos ir vietovių bei architektūros paminklų fotografijos.

Rusijos imperijoje apie geležinkelių tiesimo darbų ir pačių geležinkelių fotografavimą galima kalbėti nuo tada, kai XIX amžiaus VII dešimtmetyje imperijos geležinkelių tinklas pradėjo sparčiai plėstis. Praėjus Krymo karo sukeltai ekonominei krizei, atsirado kapitalo, intensyvėjo prekyba, kilo poreikis gerinti susisiekimą. Rusijos vyriausybė privačioms bendrovėms suteikė koncesijas geležinkeliams tiesti, tad per trumpą laiką jie sujungė daugelį regionų. Dvi svarbios šio tinklo geležinkelio linijos ėjo per Lietuvą.

Pirmoji, 1858–1860 metais tiesta linija Sankt Peterburgas – Varšuva su atšaka nuo Vilniaus per Kauną į Virbalį, priartino Varšuvą, Karaliaučių, Sankt Peterburgą, Rygą, Maskvą. Kadangi ilga atkarpa bei atšaka iki Prūsijos sienos ėjo per Lietuvos teritoriją, ji turėjo ypatingą reikšmę ūkiui ir pažangai.

Šios geležinkelio linijos tiesimas domino vietinius gyventojus, spaudą³⁵⁷ ir bent vieną Vilniaus fotografą – A. Korzoną, o gal jį net paskatino išeiti daryti nuotraukų į plenerą. 1860 rugsėjo viduryje A. Korzonas jau buvo nufotografavęs baigiamą statyti Panerių geležinkelio tunelį ir laikiną medinį tiltą per Vilnią prie Rokantiškių³⁵⁸.

Ši Panerių tunelio nuotrauka yra seniausia statybos nuotrauka Lietuvos fotografijos istorijoje. Išliko net du truputį skirtingi tunelio kadrai. Fotografuota palypėjus ant šlaito, nuo kurio matyti ir tunelis, ir aplinkinė vietovė. Kadruose – vagonai, darbų vadovai, inžinieriai, darbininkai. Nuotrauka daryta tunelio statybos darbams einant į pabaigą³⁵⁹.

A. Korzonas taip pat nufotografavo tunelio statybos darbų vadovo Karolio Lundo namelį prie geležinkelio, padarė ir jo paties portretinę nuotrauką.

Ryškiausias ir ankstyviausias pramoninės fotografijos pavyzdys Lietuvoje – metalinius geležinkelio tiltus stačiusios *Goüin et Cie* bendrovės užsakymu 1861 metais į Lietuvą atvykusio ir kelis mėnesius čia praleidusio A. Rohrbacho darbai³⁶⁰.

³⁵⁴ McCauley, *Industrial Madness*, p. 199.

³⁵⁵ Ir iki šiol saugomas Karališkojoje bibliotekoje Vindzoro pilyje: Daniel Malcolm, Baldus, Édouard (1813–1889) in *Encyclopedia of Nineteenth-Century Photography*, p. 108.

³⁵⁶ Ibid., p. 109–110.

³⁵⁷ [W. Przybylski], Przegląd miejscowy, *Kurier Wileński*, 1861, nr 52, s. 515; Заметка о железных дорогах, сооружаемых в Виленской губернии in *Памятная книжка Виленской губернии на 1860 г.*, ч. II, Вильно, 1860, с. 262.

³⁵⁸ [Zakład fotograficzny Korzona (na Imbarach) odebrał z Paryża transport...], *Kurier Wileński*, 1860 09 16, nr 73, s. 780.

³⁵⁹ D. Junevičius, *Abdonas Korzonas...*, p. 527.

³⁶⁰ D. Junevičius, *Antalis Rohrbachas: 1861 m. fotografijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2013.

Iki geležinkelių atsiradimo neretai buvo tenkinamasi laikiniais tiltais netgi per plačias upes. Vasaros metu buvo statomi laikinieji mediniai pontoniniai tiltai, kuriuos žiemos metu pakeisdavo ledo kelias. Geležinkeliams tokie laikini statiniai netiko. Galima sakyti, kad geležinkelių plėtra paskatino didelių tiltų statybą ir leido suklestėti bendrovėms, konstruojančioms ir statančioms tiltus.

Didžioji Rusijos geležinkelių bendrovė tiltams statyti atkarpoje tarp Rėzeknės ir Gardino pasamdė kitą Prancūzijos bendrovę – *Goüin et Cie*, stačiusią modernius metalinius tiltus, kurių santvaros upės vagoje rėmėsi ant cilindrinų taurų, pastatytų naudojant kesonus. Darbai Rusijoje buvo antras šios bendrovės darbas užsienyje – prieš tai ji statė tiltą per Tisą prie Segedo Vengrijoje. Statybos darbams vadovavo Nacionalinės tiltų ir plentų mokyklos auklėtinis inžinierius Ernest'as Cézanne'as. Siekdamas skatinti technikos bei inžinerinės minties pažangą, autoritetingame *Annales des Ponts et Chaussées* žurnale jis paskelbė du išsamius straipsnius apie tilto per Tisą³⁶¹ ir tiltų Rusijoje – per Dauguvą ir Nemuną Kaune bei Gardine – statybą, konstrukcijas ir taikytus metodus³⁶².

E. Cézanne'ui taip pat rūpėjo tiltų statybą dokumentuoti fotografijomis. Jam užsakius, visą Tisos geležinkelio tilto statybos eigą 1857–1859 metais reguliariai fotografavo vietinis vaistininkas A. Rohrbachas. Du inžinieriams priklausę šio tilto statybos nuotraukų albumai dar XIX amžiuje pateko į Nacionalinės tiltų ir plentų mokyklos biblioteką Paryžiuje, dar du saugomi Austrijos nacionalinėje bibliotekoje. Vienas iš jų buvo tilto statytojų dovana Austrijos imperatoriui Pranciškui Juozapui I. Tikriausiai likęs patenkintas A. Rohrbacho Segede atliktais darbais, 1861 vasarą E. Cézanne'as jį pasikvietė fotografuoti tiltų statybų Rusijoje³⁶³.

Apsigyvenęs Kaune, A. Rohrbachas, lankydamas geležinkelio tiltų statybvietes, maždaug tris mėnesius dokumentavo statybos eigą. Jis užfiksavo įvairius kolonų statymo momentus, baigtus statyti vienos santvaros tiltus per mažesnes Latvijos ir Lietuvos upes, laikinuosius tiltus per Žeimeną ir Vokę. Geležinkelio trasoje buvo kelios didesnės upės (Nemunas, Dauguva, Bugas, Neris, Vokė), per kurias reikėjo pastatyti ilgesnius kelių santvarų tiltus. Didžiųjų tiltų statybai E. Cézanne'as pasirinko tris būdus. Tiltas per Dauguvą prie Daugpilio buvo pastatytas montuojant santvaras ant taurų, naudojant šalia pastatytą laikinąjį medinį tiltą. Tiltas per Nemuną ties Gardinu, tiltų per Bugą, Vokę ir Nerį santvaros buvo surinktos ant kranto ir po to užstumtos ant upėje pastatytų kolonų. Sudėtingiausiai buvo statomas tiltas per Nemuną prie Kauno. Ant kranto surinkti atskiri santvaros elementai buvo užstumti ant pontonų ir plukdomi upe į jų vietą ant tilto taurų. Unikalus Kauno tilto statybos būdas dėl sudėtingumo vėliau nebuvo naudojamas.

³⁶¹ Ernest Cézanne, Notice sur le pont de la Theiss et sur les fondations tubulaires. Par M. Cezanne, ingénieur des ponts et chaussées, *Annales des Ponts et Chaussées: Mémoires et documents*, 1er semestre 1859, p. 334–382.

³⁶² Ernest Cézanne, Notice sur quelque ponts métalliques des chemins de fer russes. Par M. Cezanne, ingénieur des ponts et chaussées, *Annales des Pont et Chaussées. Mémoires*, t. VII, 1864, p. 225–264.

³⁶³ Pažymėtina, kad beveik tuo pačiu metu Varšuvoje šios bendrovės inžinierių statyto tilto per Vyslą statybos eigą 1860 rudenį – 1863 fotografavo K. Beyerio (1818–1877) firmos fotografai.

Didelė dalis A. Rohrbacho nuotraukų atskleidžia šias skirtingas inžinerines idėjas. Jose detaliai nufotografuotas Kauno tilto santvarų pakėlimas, plukdymas, keli viename krante surinktos tilto per Nemuną ties Gardinu konstrukcijos stūmimo į savo vietą, tilto per Vokę santvaros stūmimo epizodai, tilto per Dauguvą statyba. Keliais atvejais fotografas sudarė ilgas, iš kelių kadrų sujungtas panoramines nuotraukas, kurios ypač tiko ilgiems tiltams dokumentuoti. Tokių nuotraukų jis jau buvo padaręs fotografuodamas tiltą per Tisą.

Kai E. Cézanne'ui teko neplanuotai perimti Kauno tunelio rausimo darbus, A. Rohrbachas padarė daug tunelio, jo darbininkų ir apylinkių nuotraukų. Albume yra ir keleto inžinierių grupių fotografijų, išpūdingai įamžinti statytojai po išbandomu tiltu. Kiekvienam statytojui svarbi akimirka, kai turi paaiškėti, ar tiltas gerai sukonstruotas ir pastatytas, ar atlaikys svorio išbandymą.

A. Rohrbacho nuotraukos išsiskiria puikia kokybe. Daugumoje nurodyta tiksli jų datavimo data. Akivaizdu, kad fotografas glaudžiai dirbo su inžinieriais, suprato statybos eigą ir fotografavo pagal inžinierių planą arba nurodymus. Galima sakyti, kad A. Rohrbacho objektyvą valdė inžinierių ranka.

A. Rohrbachas neapsiribojo vien tiltų nuotraukomis. Jis nufotografavo Rėzeknės, Daugpilio, Gardino, Vilniaus ir itin daug Kauno vaizdų: baigiamą statyti Kauno geležinkelio stoties pastatą, senamiestį nuo kairiojo Neries kranto, Karmelitų priemiestį nuo Fredos pusės ir kt. Jo 1861 rudenį padarytos nuotraukos yra seniausios žinomos išlikusios Kauno nuotraukos.

Iš Sankt Peterburgo – Varšuvos geležinkelio tiltų ir vietovių nuotraukų, E. Cézanne'ui užsakius, buvo sudaryti keli albumai. Didžiausias (neišlikęs) priklausė pačiam E. Cézanne'ui³⁶⁴. Būtent jame nemažą dalį nuotraukų sudaro techninė tiltų statybos dokumentacija. Du Ispanijoje atsidūrę albumai³⁶⁵ tikriausiai buvo skirti firmos galimybėms parodyti būsimiems užsakovams, kurių konkurse tiesti geležinkelį Ispanijos šiaurėje dalyvavo Ernest'o Gouino bendrovė. Be pastatytų tiltų nuotraukų, į albumus įtrauktos ir gražiausių vietovių nuotraukos.

A. Rohrbacho fotografijos domino ir privačius asmenis. Žinome, kad keliolika buvo įsigijęs tilto per Vyslą Varšuvoje tiesimo darbų vadovo pavaduotojas inžinierius Stanisławas Janickis, jų taip pat buvo J. I. Kraszewskio nuotraukų rinkinyje³⁶⁶.

Pirmasis populiarų naujojo Kauno geležinkelio tilto ir jo konstrukcijos aprašymą paskelbė *Tygodnik Ilustrowany*³⁶⁷. Vienos skilties straipsnyje pateiktos bendros žinios apie geležinkelio tiesimo istoriją ir tiltą per Nemuną. Įdėtos dvi iliustracijos – gan tikslūs,

³⁶⁴ D. Junevičius, Nuotraukos iš sudegusio albumo, *Kultūros barai*, 2016, nr. 9, p. 80.

³⁶⁵ Dabar esantys Ispanijos nacionalinėje bibliotekoje (*Biblioteca Nacional de España*) ir ŠAM rinkinyje. Albumai įrašti, pavadinimai ispanų kalba.

³⁶⁶ D. Junevičius, *Antalis Rohrbachas*.

³⁶⁷ Most żelazny na Niemnie pod Kownem, *Tygodnik Ilustrowany*, 1864 08 13, t. 10, nr 255, s. 299.

nežinia ar ne pagal nuotraukas daryti raiziniai³⁶⁸. Iliustracijų šaltinis nenurodytas, tarp žinomų A. Rohrbacho nuotraukų tokių nėra, todėl negalima tvirtinti, kad iliustracijos sukurtos pagal nuotraukas.

Daugiau kaip po 10 metų spaudoje pasirodė viena A. Rohrbacho nuotrauka, nesusijusi su geležinkeliu. Prie trumpų straipsnių apie Kauną Lenkijos ir Rusijos spaudoje 1873 metais išspausdintas Kauno panoramos vaizdas, darytas neabejotinai pagal A. Rohrbacho nuotrauką³⁶⁹. Iliustracijos raizytojui Marcinui Kluczewskiui vaizdą pagal ją nupiešė iš Žemaitijos kilęs ir tuo metu Varšuvoje po studijų Miuncheno dailės akademijoje apsigyvenęs Romanas Švoinickis (1845–1915). Toks nuotraukos panaudojimas praėjus keliolikai metų nuo jos padarymo liudija, kad Lietuvoje ar Lenkijoje mums nežinomuose privačiuose rinkiniuose jų galėjo būti likę ir daugiau, o geležinkelių tiesimo nuotraukos plito ne tik šios rūšies statybų kompanijų ir inžinierių aplinkoje, bet ir platesnėje kultūrinėje terpėje. Šis atvejis leidžia daryti prielaidą, kad technines naujoves įamžinusias fotografijas galėjo rinkti leidinių redakcijos ar privatūs asmenys, domėjęsi moderniomis Lietuvos ir Lenkijos kraštovaizdžio permainomis.

Kiti vėlesni Vilniaus fotografai – A. Swieykowskis, V. Zacharčikas – pirmosios geležinkelio linijos nefotografavo. Į Vilniaus albumus šalia kitų svarbių miesto objektų jie įtraukė tik geležinkelio stoties pastato nuotrauką. J. Čechavičius per du dešimtmečius geležinkelio stoties pastatą fotografavo du kartus. Kartą padarė prie Panerių tunelio stovinčio garvežio ir nežinomų, tikriausiai svarbių, žmonių grupės nuotrauką. Trūksta medžiagos išsamiau paanalizuoti prie tunelio sustojusio garvežio fotografavimo aplinkybes, bet reikia atkreipti dėmesį, kad, be K. Brandelio darbų, tai vienintelis žinomas mechaninio objekto fotografavimo atvejis Lietuvoje tuo metu. Be to, J. Čechavičius padarė kelias Vilniaus stoties geležinkelio bėgių nuotraukas, keliuose Vilniaus apylinkių kadruose matyti geležinkelio sankasos. Pažymėtina, kad geležinkelis, kuriuo nemažai keliavo, daugiau jo dėmesio nepatraukė.

Iš rašytinių šaltinių taip pat žinome, kad maždaug po 20 metų šios linijos nuotraukų buvo padaręs Sankt Peterburgo fotografas Juozapas (Eustachijus) Hoffertas, Kazimiero sūnus (1826 Vitebsko gub. Vileikos apskr. Parafionove – 1906 Sankt Peterburge). 1882 gegužę Maskvoje vykusioje Rusijos pramonės ir meno parodos Pramonės mašinų skyriuje jis eksponavo Varšuvos – Sankt Peterburgo geležinkelio linijos nuotraukas. Recenzentas gyrė geležinkelio tilto per Nemuną Kaune ir Kauno tunelio nuotraukas³⁷⁰. Studijas SPDA J. Hoffertas pradėjo V dešimtmečio pabaigoje Konstantino Thono architektūros klasėje,

³⁶⁸ Geležinio tilto per Nemuną prie Kauno išorės vaizdas. Geležinio tilto per Nemuną prie Kauno vidaus vaizdas. Medžio raiziniai, raizė E. Gorazdowskis pagal nežinomo autoriaus piešinį, *Tygodnik Ilustrowany*, t. 10, 1864 08 13, nr 255, s. 301.

³⁶⁹ *Kłosy* 1873 08 23/09 04, t. XVII, nr 427, s. 152–153; *Живописное обозрение*, 1876 06 13, № 24, c. 380–381. Spausdinta iš tos pačios lentos. Tokia praktika, kai vienas leidinys savo raizinius parduodavo kitiems, buvo gana paplitusi.

³⁷⁰ A. Срезневский, Фотография на Всероссийской выставке 1882 г. в Москве, *Фотограф*, 1882, № 7, c. 187.

1853 metais gavo neklasinio dailininko, o 1857 – paskirtojo dailininko laipsnį. Tapė akvarele, ant kaulo, tačiau ypač nusipelnė fotografuodamas dailės kūrinius, užsakius akademijai ir atskiriems dailininkams. Jis taip pat pasižymėjo ir kaip geležinkelio bei statybų fotografas, 1873 metais sudaręs pirmo Rusijoje Nikolajaus geležinkelio (jungusio Maskvą su Sankt Peterburgu) albumą³⁷¹ ir fotografinę trejus metus (1875–1878) trukusio nuolatinio tilto per Nevą statybos kroniką³⁷².

Reikia manyti, kad, sudarant geležinkelio fotografijų albumus, reikšmės turėjo architektūrinis J. Hofferto išsilavinimas ir kūrybiniai užmojai. Sprendžiant iš Nikolajaus linijos albumo, sudaryto iš 46-ių stočių, prieklaukų, tiltų ir geležinkelio apylinkių nuotraukų, jis nefotografavo tolesnių vietovaizdžių, istorinių paminklų. Greta naujų statinių tik vienoje matyti cerkvės šalia kelio. Į albumą taip pat įtrauktos garvežių ir garlaivių nuotraukos. Keliuose kadruose vaizdą pagyvina žmonės – valstiečiai, keleiviai ir kiti. Panašiai galėjo būti sudarytas neišlikęs Varšuvos – Sankt Peterburgo albumas – nuotraukos darytos gal keliaujant traukiniu ir nenutolstant nuo geležinkelio.

Antra per Lietuvąėjusi geležinkelio linija sujungė piečiausią Rusijos imperijos Baltijos jūros Liepojos uostą su Vilniaus–Kauno–Virbalio geležinkeliu ties Kaišiadorimis, tuo metu dar mažu Juodkonių kaimeliu. Linija buvo nutiesta 1869–1871 metais³⁷³. Tiesimo darbus vykdė bankininkas Janas Gotlibas Blochas, tačiau nežinome, kas jį projektavo ir vadovavo darbams. Linijaėjo pro Jonavą, Kėdainius, Šiaulius, Viekšnius ir Papilę, kirto šešias didesnes upes, joje buvo 34 tiltai. Ji buvo baigta tiesti pirmosiomis 1871 m. rugsėjo dienomis ir atlikus patikrinimą atidaryta eksploatuoti³⁷⁴.

Pirmas dar medinių kelerius metus laikinai tarnavusį Liepojos–Kaišiadorių geležinkelio tiltą per Nerį ties Jonava nufotografavo K. Dawinghoffas³⁷⁵. Kitas šios geležinkelio linijos tiltas per Nevęžį ties Kėdainiais matomas nenurodyto fotografo (K. Dawinghoffo?) nuotraukoje. Joje už priekiniame plane baigiamo statyti tilto per upę už geležinkelio sankasos tolumoje matyti Kėdainių namų stogai ir rusų karo inžinieriaus generolo Eduardo Franzo von Totlebeno rūmai³⁷⁶. Verta paminėti, kad šio tilto vaizdas pateko į kadrą dar kartą, K. Dawinghoffui fotografuojant Totlebenui priklausiusių Kėdainių rūmų dvaro kalvę³⁷⁷.

³⁷¹ Saugomas Centriniam Rusijos geležinkelio muziejuje. Jį sudaro 47 prabangiai įrišti 22 × 31 cm dydžio (pasportas – 30,5 × 41 cm) albumino atspaudai. Žr. И. Я. Утешева, Коллекция альбомов фотографий в фондах Центрального музея железнодорожного транспорта in *Сборник докладов конференции «Фотография в музее» 2021*, РОСФОТО, 2021, с. 109. Vaizdai pateikiami <https://humus.livejournal.com/3300015.html>. Žiūrėta 2021 12 01.

³⁷² Е. В. Бархатова, Технический прогресс в объективе мастеров русской фотографии 1860–1890-х годов in *ibid.*, с. 20.

³⁷³ Po kelerių metų (1873 11 01) prie jo buvo prijungtos atšakos iš Radviliškio į Daugpilį (Kalkūnus) ir iš Latvijos Priekulės į Mintaują (dabar Jelgava). 1874 m. nutiesus geležinkelį iš Naujosios Vilnios iki Ukrainoje esančių Romnų ir liniją išpirkus Rusijos valstybės išdui, kelias imtas vadinti Liepojos–Romnų geležinkeliu.

³⁷⁴ Droga żelazna Libawska, *Kłosy*, t. XIII, nr 328, s. 227.

³⁷⁵ Nuotrauka yra privačiame kauniečio Aleksandro Samoilovo rinkinyje.

³⁷⁶ Nežinomas autorius (K. Dawinghoff?). Geležinkelio tiesimas. Apie 1870, *ibid.*, GEK 9632.

³⁷⁷ K. Dawinghoff, Totlebeno dvaro kalvė, vėliau pieninė. Apie 1870, Kėdainių krašto muziejus, GEK 9818.

Liepojos–Kaišiadorių geležinkelio valdyba, norėdama įamžinti iškilmingą atidarymą ir padaryti dovaną savo akcininkams, sumanė parengti fotografijų albumą. Nors apie 1870 metus Vilniuje J. Čechavičius jau buvo pradėjęs garsėti kaip fotografas, albumui sudaryti jie pasikvietė K. Brandelį. Garsusis Varšuvos fotografas, atvykęs į Lietuvą kelios savaitės prieš oficialų linijos atidarymą 1871 rugsėjo 4³⁷⁸, padarė kelias dešimtis nuotraukų. Vienas albumas buvo skirtas Geležinkelio valdybai, tačiau jų tikriausiai galėjo būti padaryta daugiau. Žinomas išlikęs tik vienas albumas, esantis RNB Estampų skyriuje³⁷⁹. Šiame ap-
lanke yra dvidešimt trys tiltų per Obelį ties Kėdainiais, Ventą, Gaižiūnų, Šiaulių ir Latvijos Priekulės geležinkelio stočių nuotraukos. Septyniose nufotografuoti Liepojos stoties ir sandėlių pastatai. Nuotraukos darytos tikriausiai vieną dieną, traukiniu važiuojant visa geležinkelio linija. Fotografavimui traukinys sustodavo įsimintiniausiose kelio vietose, o keleiviai – tikriausiai geležinkelio vadovai, statytojai ir kitaip susiję asmenys, patekę į pirmąjį traukinį, išlipdavo apžiūrėti geležinkelio statinių ar tiesiog pasivaikščioti ir atsidurdavo fotografo objektyve šalia traukinio, stočių, tiltų. Keliuose kadruose ant bėgių stovi garvežys su keliais vagonais. Vienoje nuotraukoje traukinys stovi Šiaulių apylinkėse su tolumoje matoma miesto panorama. Fotografas turėjo būti gana įgudęs ir pasiruošęs padaryti nemažą skaičių nuotraukų šlapiojo kolodijaus būdu.

Kadangi K. Brandelis buvo gerai pažistas su savaitraščio *Kłosy* meniniu redaktoriumi Marcinu Olszyńskiu, nenuostabu, kad nuotraukos buvo greitai išspausdintos šiame savaitraštyje. Apie Liepojos–Kaišiadorių geležinkelio linijos atidarymą rašęs *Kłosy* straipsnį iliustravo medžio raiziniu, susidedančiu iš penkių vaizdų pagal K. Brandelio nuotraukas³⁸⁰. Juose pavaizduotas Liepojos stoties pastatas, perkasa prie Jonavos, Šiaulių apylinkių vaizdas bei tiltai per Obelį ir Ventą.

Pažymėtina, kad atlikdamas tyrimą nesusidūriau su teisės aktais, kurie šlapiojo kolodijaus laikotarpiu būtų riboję ar kitaip reglamentavę techninių objektų statybų fotografavimą, ir praktiniais jų taikymo atvejais. Apribojimai fotografuoti geležinkelių karinės reikšmės vietovėse Rusijoje buvo įvesti XIX a. pabaigoje³⁸¹.

Žemės ūkio ir pramonės parodų fotografavimas

Seniausia po 1863–1864 metų sukilimo į VVB patekusi nuotrauka – 1865 rugsėjo viduryje Kaune surengtos Žemės ūkio ir pramonės parodos, Senienų muziejuje laikyta kartoninėje

³⁷⁸ Droga żelazna Libawska, *Kłosy*, 1871, t. XIII, nr 328, s. 227.

³⁷⁹ «Либавская железная дорога. 1871», шифр Э АлТ63жд/3-Л1557,1 inv. nr. 40933. *Kłosy* straipsnio autorius mini, kad buvo sudarytas 24 vaizdų albumas. Nuotraukos suklijuotos ant atskirų kartono lapų su ornamentais, parašu apačioje *Либавская железная дорога, 1871 г. ир* apačioje dešinėje fotografo nuoroda *фотграф Брандель, Варшава 1249*.

³⁸⁰ Droga żelazna Libawska, s. 227, 228. Paminėta, kad fotografas redakcijai atsiuntė sumažintas kopijas.

³⁸¹ D. Junevičius, 1863–1904 m. Vilniaus gubernijos fotografai in *Kultūros istorijos tyrinėjimai*, t. 3, Vilnius: Gervėlė, 1997, p. 252.

knygos formos dėžutėje³⁸². Šiuo metu VUB RS rinkiniuose nėra nei jos, nei kartu turėjusio būti parodos aprašymo³⁸³. Kokia nuotraukos reikšmė ir kas joje galėjo būti nufotografuota? Kaune paroda buvo surengta pagal 1861 metų Valstybės turtų ministerijos Žemės ūkio departamento Žemės ūkio parodų organizavimo taisyklės ir grafiką³⁸⁴. Jame paroda numatyta 1865 metais. Generalgubernatorius K. Kaufmanas pradžioje manė, kad, praėjus tiek nedaug laiko po sukilimo, ją daryti netikslinga, bet vėliau nuomonę pakeitė ir pritarė³⁸⁵. Dauguma gubernijos dvarininkų parodą ignoravo, tarp valstiečių buvo skleidžiamos jai nepalankios kalbos. Parodoje dalyvavo penki dvarininkai ir 2000 valstiečių, dėl to ji buvo „muzikiška“³⁸⁶, nesulaukė didelio susidomėjimo ir buvo nuostolinga dėl visiško ne rusų visuomenės abejingumo³⁸⁷. Parodai skirtoje aikštėje miesto centre, tarp senojo ir naujojo miesto, prie Nikolajaus prospekto ir Dinaburgo plento sankryžos buvo suręstas medinis pastatas. Paskutinėmis parodos dienomis jos rengimo komitetas pakvietė fotografą nufotografuoti tipiskų parodos eksponatų – pvz., žemaitukų veislės arklių ir didžiulio kuilio; be to, tikriausiai buvo padaryta ir gana charakteringų nusiskutusių žemaičių valstiečių grupės nuotrauka³⁸⁸. Iš aprašymo sunku suprasti, ar fotografo dalyvavimas buvo suplanuotas, ar jis buvo iškviestas spontaniškai. Nuotrauką greičiausiai padarė vienas iš vietinių fotografų³⁸⁹. Manyčiau, kad fotografas neapsiribojo vien šiais kadrais – turėjo padaryti specialiai parodai pastatyto pastato ir Organizacinio komiteto narių nuotraukų. Į Senienų muziejų jos galėjo patekti su parodos brošiūromis, kurias 1865 spalio 13 Kauno gubernatorius N. Muravjovas išsiuntė generalgubernatoriui³⁹⁰, arba parodos komitetas galėjo į biblioteką išsiųsti atskirą paketą.

³⁸² Jolita Mulevičiūtė, Uždrausti paminklai, p. 56. Šią nuotrauką nurodo 1879 m. sudarytas katalogas (*Каталог предметов Музея древностей, состоящего при Виленской публичной библиотеке, Вильна, 1879, с. 95*): поз. 10498: Картонная коробка в видъ книги, съ фотографическимъ видомъ сельско-хозяйственной выставки, бывшей в Ковнѣ, в 1865 году.

³⁸³ *Сельскохозяйственная выставка. Ковна, 1865: описание сельскохозяйственной выставки, бывшей в Ковне с 16-го по 23-е сентября 1865 года*, Ковна: Ковенская губернская тип., 1865. VUB buvęs 24 p. egzempliorius (buvęs šifras A28-1/64) dabar dingęs. Kitą egzempliorių Kauno technologijos universiteto bibliotekoje aptiko A. Pakštalis, kuriam dėkoju už suteiktą informaciją apie brošiūras ir archyvinių dokumentų kopijas. Apie parodą rašė *Ковенские губернские ведомости*, 1865, № 37 ir 38, bet šio laikraščio komplekto Lietuvoje neišliko (jų reta ir Rusijoje). Šios laikraščio korespondencijos buvo perspausdintos *Вестник Западной России 1865/1866*, 2-ая кн., от. IV, с. 201–215 ir išleistos atskira brošiūra.

³⁸⁴ Kauno gubernijos valdybos byla apie žemės ūkio parodos rengimą Kauno gubernijoje, 1861 08 31 – 1861 10 19, KRVA, f. I-49, ap. 1, b. 4696, l. 2.

³⁸⁵ Du VGG atsakymo Valstybės turto ministrai juodraščiai, LVIA, f. 378, ap. BS1865, b. 284, l. 2, 3.

³⁸⁶ *Сельскохозяйственная выставка*, с. 15.

³⁸⁷ KG raštas VGG, 1865 10 13, LVIA, f. 378, ap. BS1865, b. 284, l. 5r, 5v. Už bilietus surinkti 626 rubliai. Žinant bilietų kainas – 1 rub. pirmą, 50 kapeikų antrą ir 20 kap. trečią – galima apskaičiuoti, kad ją per savaitę aplankė ne daugiau kaip 3000 lankytojų, pirkusių bilietus.

³⁸⁸ „Группа особенно характерных типов бритых крестьян-жмудинов“ in *Сельскохозяйственная выставка*, с. 20.

³⁸⁹ 1866 pradžioje Kauno gub. ižde laikomi keturių fotografų – M. Diemanno, (?). Samochvalovo, P. Ferito ir Š. Bucherio užstatai, KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 1712, l. 18.

³⁹⁰ KG raštas VGG, Nr. 388, Kaunas, 1865 10 13, LVIA, f. 378, ap. BS1865, b. 284, l. 5, 5v.

Šis fotografavimo faktas liudija pirmąją Lietuvoje žinomą ir gana ankstyvą bandymą padaryti žemės ūkio parodos nuotraukų. Jį sugalvojo valdžios iniciatyva surengtos ir vietinių nepalankiai priimtose parodos komitetas. Tekstinės ir vaizdinės dokumentacijos perdavimas VVB rodo organizatorių pastangas šį renginį (ir pačius save) įrašyti į istoriją.

Vėliau Valstybės turtų ministerija parodų daugiau nerengė, tačiau tvirtino jų programas, o po 1869 metų teikė ir finansinę paramą³⁹¹. Paskatintas 1874 metais Varšuvoje surengtos Pirmosios žemės ūkio ir pramonės parodos sėkmės, Šiaulių ekonomijos savininkas grafas N. Zubovas su Žemaitijos dvarininkais 1875, 1876 ir 1879 metais Šiauliuose surengė žemės ūkio parodas. Jos aprėpė daug žemės ūkio ir pramonės sričių, sutraukė eksponentų ir lankytojų ne tik iš Žemaitijos, bet ir iš tolimesnių gubernijų, Varšuvos ir netgi iš užsienio³⁹². Geriausių eksponatų savininkams buvo skirti Valstybės turtų ministerijos apdovanojimai.

Parodų rengimui buvo palanku ir tai, kad jau veikė Liepojos–Kaišiadorių geležinkelis. Kol nebuvo per Šiaulius nutiesto geležinkelio, daugelio eksponatų (sunkių žemės ūkio mašinų ir agregatų) iš toliau nebūtų buvę įmanoma pristatyti. Geležinkelis palengvino ir lankytojų atvykimą.

Šiaulių žemės ūkio parodos neabejotinai buvo aktualūs, plačiai publikai reikšmingi įvykiai, apie jas išsamiai rašė ne tik žemdirbiams skirti laikraščiai (*Gazeta Rolnicza, Tygodnik Rolniczy*), bet ir svarbiausi bendro pobūdžio periodiniai leidiniai. Z. Glogeris, tikriausiai asmeniškai apsilankęs visose 1875–1879 metais Žemaitijoje rengtose parodose, rašė į kelis Varšuvos laikraščius (*Gazeta Warszawska, Kronika Rodzinna, Kłosy, Biblioteka Warszawska*). *Tygodnik Ilustrowany* spausdino kitų autorių, tarp jų ir J. Karlovičiaus, pranešimus apie Šiaulių parodas.

Toks susidomėjimas parodomis skatino ir vaizdų poreikį. *Tygodnik Ilustrowany* straipsnius apie pirmąsias dvi Šiaulių parodas iliustravo Šiauliuose tuo metu buvusio dailininko R. Švoinicio piešiniais³⁹³.

Šiauliuose parodas imta fotografuoti ne vėliau kaip 1876 metais. Organizacinis komitetas iš Rygos pasikvietė jauną fotografą Bronislovą Červinskį, ir trečią parodos dieną, kai buvo apsiniaukę, bet nelijo, jis padarė nuotraukų iš įvairių taškų³⁹⁴. Daugiau žinių nei apie B. Červinskį, nei apie jo padarytas tos parodos nuotraukas nėra.

1879 rugsėjo 1–4 surengta trečia Šiaulių Žemės ūkio ir pramonės paroda buvo sėkmingesnė už ankstesnes, susilaukė ir daugiau spaudos dėmesio. Šiai parodai ir jos dalyviams fotografuoti N. Zubovas pasikvietė Kauno fotografą P. Piotrovičių³⁹⁵. Buvo susitarta, kad

³⁹¹ Дударев М. И., Сельскохозяйственные выставки in *Большая российская энциклопедия. Электронная версия* (2017) https://bigenc.ru/domestic_history/text/3546887. Žiūrėta 2021 05 13.

³⁹² Z. Gloger, Wystawa rolniczo-przemysłowa w Retowie in *Biblioteka Warszawska*, t. IV, 1878, s. 480.

³⁹³ *Tygodnik Ilustrowany*, t. XVI, 1875 10 09, nr 406, s. 228. Du bendri parodos vaizdai pagal R. Švoinicio piešinius – *ibid.*, t. II, 1876 10 02 (14), nr 42, s. 241–242 (ilustracija pirmame lape – „Apdovanojimų teikimas Šiaulių parodai pasibaigus“).

³⁹⁴ Z. Gloger, Wystawa rolnicza w Szawlach, *Kłosy*, 1876 09 23 (10 05), nr 589; 09 30 (10 12), s. 231.

³⁹⁵ P. Piotrovičiaus 1879 08 21 raštas KG, KRVA, F. I-50, ap. 1, b. 20515, l. 19.

parodoje jis atidarys laikiną savo atelję skyrių³⁹⁶. Parodoje apsilankęs Liepojos laikraščio reporteris pamatė Kauno fotografų A. Strausso ir P. Piotrovičiaus vitriną, kurioje kabojo gražios nuotraukos³⁹⁷.

Šiuo metu žinoma iš P. Piotrovičiaus parodoje darytų portretų sudaryta vinjetė³⁹⁸. Sprendžiant iš vienodų atlake įsegtų gėlių, žmonės fotografuoti vienu metu. Portretai joje sudėlioti į tris grupes. Lapo viduryje aukščiau kitų yra Komitetas – centre didesnis N. Zubovo, po juo Ekspertų komisijos pirmininko M. Podbereskio portretas, o aplinkui dešimties komiteto narių portretai. Vinjetės šonuose – dvi grupės nuotraukų – 41 vyro³⁹⁹ portretai. Nuotraukos nedidelės, vidutinės kokybės, bet gali būti, kad jos yra vienintelės išlikusios ankstyviausios aktyvių Žemaitijos veikėjų nuotraukos. Šiaulių parodų rengėjas ir jų fotografavimo iniciatorius N. Zubovas buvo tarp tų Lietuvos dvarininkų, kurie anksti įvertino fotografijos svarbą ir galimybes.

Parodos vaizdų ir eksponatų nuotraukų neišliko, tačiau kai ką apie jas žinome, nes to meto spaudoje (*Tygodnik Ilustrowany*⁴⁰⁰, *Kłosy*⁴⁰¹, *Tygodnik Powszechny*⁴⁰²) buvo paskelbta pagal P. Piotrovičiaus fotografijas parengtų iliustracijų. Jos rodo, kad šioje parodoje, kaip ir 1865 metų Kaune, buvo fotografuojami ir įdomiausi parodos eksponatai – galvijai.

VIII dešimtmetyje Žemaitijoje vyko dar kelios parodos: 1875 Raseiniuose – nedidelė aplinkinių vietovių žemaitukų, o 1875, 1876, 1878 ir 1881 kunigaikščio Mykolo Oginskio iniciatyva Rietave surengtos vietinės parodos, tačiau, skirtingai nei Šiauliuose, jose nebuvo fotografuojama⁴⁰³.

Žemės ūkio ir pramonės parodų fotografavimo tradicija buvo tęsiama Vilniuje. Tik iš spaudos žinome, kad 1885 rugsėjį vykusią Žemės ūkio parodą fotografavo F. Lopatinskis⁴⁰⁴, po 2 metų surengtą Vilniaus Pramonės ir žemės ūkio parodą – J. Čechavičius.

³⁹⁶ N. Zubovo 1879 08 19 laiškas KG, ten pat, l. 18.

³⁹⁷ Ein Gang durch die landwirthschaftliche Ausstellung in Schaulen, *Libausche Zeitung*, Nr.151 1879 09 22, S. 3.

³⁹⁸ Trečiosios žemės ūkio parodos organizatorių vinjetė, ŠAM, GEK 140250 / ŠAM F–IF 3020.

³⁹⁹ gražiomis žemaitiškomis pavardėmis Pilsudskis, Landsbergis, Komorovskis, Montvila, Komaras, Gruževskis, Bilevičius, Švoinickis ir t. t.

⁴⁰⁰ Rys. Podbielski, Wystawa rolnicza przemysłowa w Szawlach. Rozdanie nagród, *ibid.*, 1879 10 19 (10 31), nr 201, s. 280; Wroby wiejskie, *ibid.*, p. 288; Z wystawy szawelskiej (8 apdovanoti gyvuliai), 1879 11 17 (29), nr 205, s. 348. Autorius nenurodytas.

⁴⁰¹ Z wystawy rolniczej w Szawlach. Inwentarz żywy, s. 356, Wystawa machin i narzędzi rolniczych, s. 357, *Kłosy*, 1879 11 22 (12 04), nr 753.

⁴⁰² Wystawa w Szawlach, *Tygodnik Powszechny*, 1879 11 25 (12 07), nr 49, s. 772, il. s. 776: 5 vaizdai „Wystawa rolnicza w Szawlach“.

⁴⁰³ Tyrinėtojus klaidino, kad Žemaičių muziejuje „Alka“ saugomos kelios 1900 m. Plungės žemės ūkio ir amatininkystės parodos nuotraukos, pažymėtos Telšių fotografo Ch. Kaplanskio studijos antspaudu, buvo neteisingai priskirtos Rietavo 1878 m. parodai. Ch. Kaplanskiui tuo metu buvo 16 metų, ir 1878 m. Kauno gub. veikusių fotografų sąrašuose jis neminimas. Ch. Kaplanskis savo atelję įsteigė po 1894 m. Dr Tomas Petreikis identifikavo, kad nuotraukose – 1900 09 17–19 Plungės žemės ūkio ir amatininkystės paroda.

⁴⁰⁴ Wystawa rolnicza w Wilnie, Wilno, 21 września 1885 r., *Gazeta Warszawska*, 1885 09 13 (25), nr 211, s. 3.

Išlikusiose penkiose nuotraukose – Organizacinis komitetas ją atidarant, bendri planai, artimesni planai su keliais stendais⁴⁰⁵.

* * *

Tiek naujų kelių tiesimas, tiek ūkininkavimo naujoves demonstruojančių žemės ūkio parodų rengimas vertintini kaip modernizacijos reiškiniai, keitę Lietuvos gyventojų gyvenimo būdą, plėtę kultūrinės ir ekonominės galimybes bei akiratį. Tačiau šių dviejų sričių fiksavimo vaizduose, konkrečiai – fotografijoje, praktika buvo skirtinga. Geležinkelio linijų atveju pagrindinis vaizdinio dokumentavimo užsakovas buvo užsienio kapitalo susisiekimo kelių bendrovės. Jų užsakytos nuotraukos iš esmės funkcionavo ne Lietuvoje (todėl jų egzistavimo faktų nustatymas šiuolaikiniam tyrėjui kelia daug sunkumų). Jų naudojimo sritis apėmė tarptautinę verslo erdvę ir – veikiausiai – centrinės Rusijos imperijos valdžios institucijas (pirmiausia Susisiekimo kelių ministeriją), kurios kruopščiai rinko duomenis apie valstybės teritorijoje esančias geležinkelio linijas, ir kurioms privataus kapitalo bendrovės privalėjo teikti savo veiklos ataskaitas. Tačiau Lietuvoje bent kiek reikšmingesnio užsakovo tokiai vaizdinei produkcijai nebuvo. Kita vertus, skirtingai nei Vakarų Europos šalyse, čia stigo ir asmeninio dailininkų bei fotografų domėjimosi techninės pažangos ženklais. Lietuvos vaizdų kūrėjai pirmenybę teikė tradicinei romantinei ar klasikinei ikonografijai, būtent tokio pobūdžio vaizdus labiausiai vertino ir konservatyvi krašto visuomenė. Todėl vietiniai fotografai nelabai stengėsi įamžinti objektus, liudijančius technologinę civilizacijos pažangą.

Visai kitokia padėtis susiklostė žemės ūkio parodų dokumentavimo praktikoje. Išskyrus pirmąją parodą, surengtą valdžios iniciatyva ir vietinių dvarininkų sutiktą nepalankiai, tokie renginiai tapo svarbiais Lietuvos ekonominio gyvenimo įvykiais. Tuo metu, kai Lietuvos teritorijoje steigti organizacijas buvo griežtai varžoma, kolektyvinė ūkinė veikla buvo viena iš nedaugelio legalių sričių. Dėl šių aplinkybių ekonominės raidos formos, be tiesioginės reikšmės, įgijo papildomą socialinę, kultūrinę ir politinę prasmę, todėl suprantama, koks buvo svarbus tokių parodų fotografavimo faktas. Buvo fotografuojami ne tik parodų eksponatai, bet ir tokių renginių organizatoriai – vietiniai žemvaldžiai bajorai, kurie ir buvo šių nuotraukų užsakovai. Tokios fotografijos turėjo ne tik parodyti ūkio pažangą, bet ir tapti priemone, palaikančia krašto gerove susirūpinusių žemvaldžių ryšius bei stiprinančia kolektyvinį jų identitetą.

⁴⁰⁵ MAVB RSS A7172 2 11r–15r.

III. 1 pav. A. Rohrbachas. Kauno panorama nuo Linksmadvario. 1861

a) Vėliau sudegusio albumo skaidrė

b) M. Kluczewskio raižinys pagal R. Švoinicio piešinį. *Kłosy* 1873

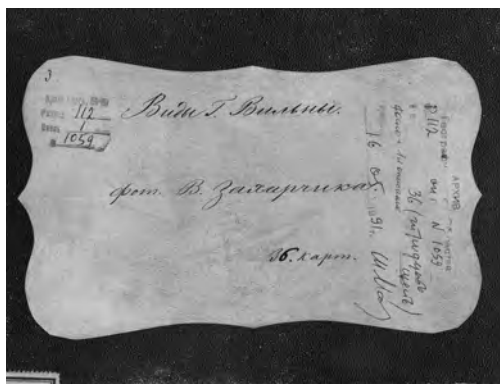

c) Tas pats *Kłosy* raižinys. Живописное обозрение, 1876

III. 2 pav. V. Zacharčiko „Vilniaus albumas“. 1867:

a) Ermitažo bibliotekos egzempliorius. Viršelį ir atvartą su imperatoriaus bibliotekos ekslibrisu

b) Rusijos geografijos draugijos archyvo egzempliorius

c) Kareivinės Šluškų rūmuose

d) Geležinkelio stotis

e) Miesto vaizdas iš geležinkelio pusės

f) Generalgubernatoriaus rūmai

g) V. Zacharčikas. Saksų sala ir Vilniaus vaizdas iš Belmonto, 26,7 × 36,5 cm

h) Tas pats vaizdas kaip g), reprodukuotas „Vilniaus albume“, sumažintas iki 12,5 × 17 cm

III. 3 pav. V. Zacharčiko antkapis Rasų kapinėse. Fot. D. Junevičius, 2020

III. 4 pav. J. Čechavičius. Vilniaus albumų nuotraukos

a) Šv. Nikolajaus palaikų pernešimo cerkvė. Nuotrauka iš SPDA muziejaus bibliotekos 1874 m. aplanko

b) Švč. Dievo Motinos dangun ėmimo soboras. Nuotrauka iš SPDA muziejaus bibliotekos 1874 m. aplanko

c) Vaizdas iš Tilto g. 1867

d) Aušros vartai. Prieš 1876

e) Bendras ofisinis vaizdas iš šiaurės, Verkių rūmų albumas

f) Bendras ofisinis vaizdas iš pietų, Verkių rūmų albumas

III. 5 pav. K. Brandelis. „Vilniaus suvenyras“. 1875

a) Viršelis

b) Observatorija

c) Aušros vartai

d) Generalgubernatoriaus vasaros vila

e) Markučiai

f) Belmontas

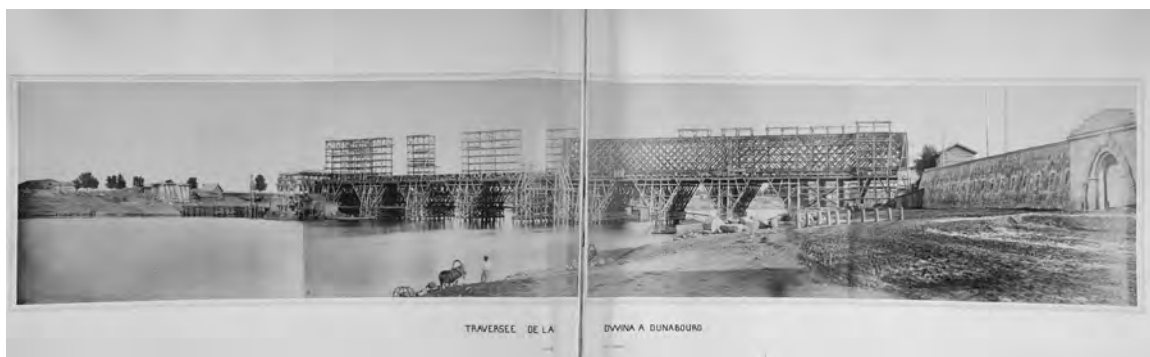
III. 6 pav. A. Korzonas. Panerių tunelis. Ne vėliau kaip 1860 m. rugsėjis.
Seniausia Lietuvoje padaryta plenerinė nuotrauka

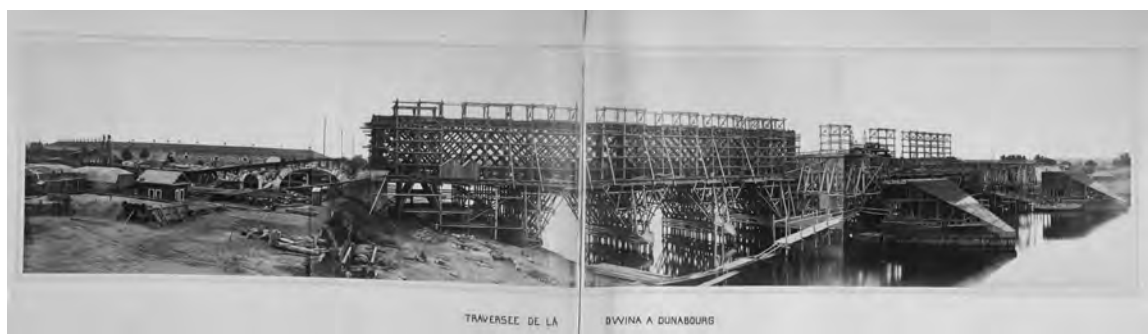
III. 7 pav. A. Rohrbacho albumas

a) Išorinis vaizdas

b) Tilto per Dauguvą prie Daugpilio statybos vaizdas nuo žemupio. 4 dalių panoraminis vaizdas. 1861 m. rugsėjis

c) Tilto per Dauguvą prie Daugpilio statybos vaizdas nuo aukštupio, 4 dalių panoraminis vaizdas. 1861 m. rugsėjis

d) Tilto per Nemuną prie Kauno statybos vaizdas. 1861 m. rugpjūtis. 2 dalių panoraminis vaizdas

e) Tilto per Vokę statyba. 1861 m. lapkritis

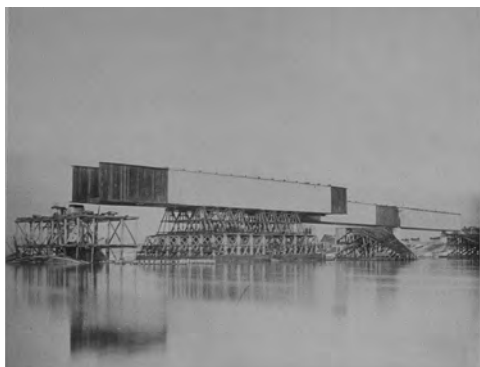

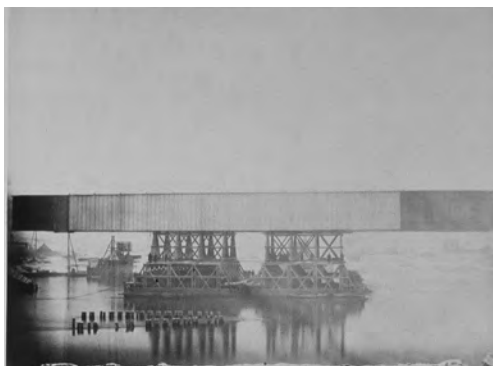
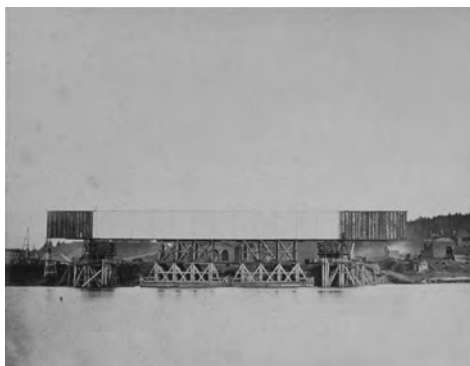
f) Kauno tilto kėlimas, hidraulinio preso vaizdas. 1861 m. spalio

III. 8 pav. A. Rohrbachas. Sankt Peterburgo – Varšuvos geležinkelio linijos metalinių tiltų vaizdų albumas. Ispanijos nacionalinė biblioteka

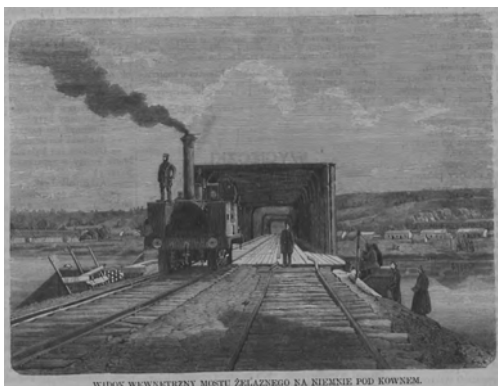

III. 9 pav. A. Rohrbachas. Geležinkelio tiltų ir Kauno tunelio statybos darbai. 1861

III. 10 pav. Kauno geležinkelio tiltas per Nemuną prie Kauno, vidaus ir išorės vaizdas. *Tygodnik Ilustrowany*, 1864

III. 11 pav. Kėdainiai ir Kaunas. Apie 1870

a) K. Dawinghoffas. Laikinasis Liepojos geležinkelio tiltas per Nerį ties Jonava

b) K. Dawinghoffas. Totlebeno dvaro kalvė, vėliau pieninė

c) Geležinkelio prie Kėdainių tiesimas. Fotografas (K. Dawinghoffas?) nenurodytas

d) K. Dawinghoffas. Kauno panorama. ŠAM

III. 12 pav. Juozapas (Eustachijus) Hoffertas

a) Nikolajaus geležinkelio (jungusio Maskvą su Sankt Peterburgu) albumas. 1873

b) Nuotrauka iš tilto per Nevą statybos albumo. 1869

III. 13 pav. K. Brandelis. Liepojos geležinkelio nuotraukų albumas. 1871

a) Tiltas per upę

b) Traukinys Šiaulių apyl.

c) Tiltas per Obelį

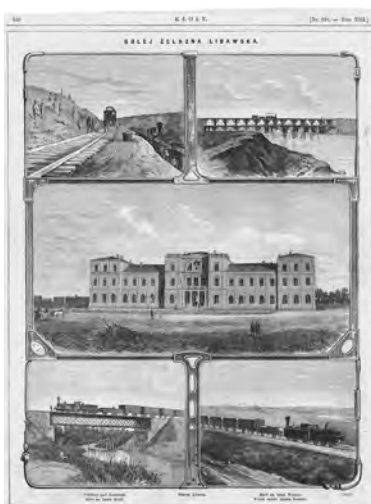

d) Tiltas per Ventą

e) Inspektoriai ir traukinys pievoje

III. 14 pav. Liepojos geležinkelio ir statinių vaizdai. Medžio raiziniai, Kłosy, 1871

III. 15 pav. J. Čechavičius. Garvežys ir geležinkeliai

a) Panerių tunelis

b) Vilniaus geležinkelio stotis. Prieš 1874

c) Vilniaus geležinkelio stotis. Apie 1884

d) Geležinkelio bėgiai Vilniaus stoties prieigose

e) Vilniaus geležinkelio vandentiekio bokštas

III. 16 pav. 1875 ir 1876 m. Šiaulių žemės ūkio parodų vaizdai. Pagal R. Švoinickio piešinius

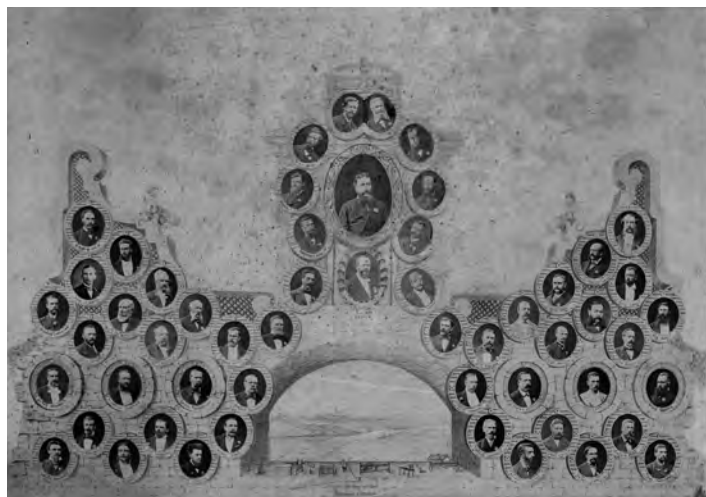

a) Žemės ūkio paroda Šiauliuose.
Tygodnik Ilustrowany, 1875

b) Apdovanojimų teikimas Šiaulių parodai
pasibaigus. *Tygodnik Ilustrowany*, 1876

III. 17 pav. P. Piotrovičius. Šiaulių 1879 m. žemės ūkio parodos organizatorių vinjetė.
Padidintas fragmentas – grafo N. Zubovo portretas

III. 18 pav. Šiaulių 1879 m. žemės ūkio parodos vaizdai pagal P. Piotrovičiaus „Strauss“ ateljė nuotraukas
Varšuvos iliustruotoje spaudoje

a) Šiaulių parodoje apdovanoti galvijai. *Tygodnik Ilustrowany*, 1879

b) Iš Šiaulių žemės ūkio parodos. Gyvasis inventoriųs. *Kłosy* 1879

c) Penki 1879 m. parodos vaizdai. *Tygodnik Powszechny*, 1879

d) Apdovanojimai. *Tygodnik Ilustrowany*, 1879

e) Kaimiški gaminiai. *Tygodnik Ilustrowany*, 1879

f) Žemės ūkio mašinų ir padargų paroda. *Kłosy*, 1879

III. 19 pav. J. Čechavičius. 1887 m. Vilniaus pramonės ir žemės ūkio paroda

a) Katedros vaizdas iš šiaurės rytų pusės su parodos paviljonais

b) Parodos vaizdas iš pietryčių pusės, toluoje – Pilies kalnas

c) Parodos paviljonų vaizdas

d) Parodos organizatoriai ir dalyviai

e) V. Giedraičio ir bendrovės stendas

IŠVADOS

1. Šlapiojo kolodijaus metodas Lietuvoje pradėtas taikyti apie 1855, įsitvirtino prieš 1860 ir vietą emulsinėms želatininėms plokštelėms pradėjo užleisti apie 1883 metus. Galima teigti, kad visi fotografai, pradėję fotografuoti IX dešimtmečio pabaigoje, jau naudojosi kameromis su emulsinėmis plokštelėmis. Šlapiojo kolodijaus būdu Lietuvoje fotografuota apie 30 metų.

Dėl šios technikos sudėtingumo fotografija užsiėmė daugiausia profesionalai. Jų galimybes riboja mažas mobilumas, todėl atvirame ore padarytų nuotraukų negausu. Ilgas eksponavimo laikas dar neleido nufotografuoti judančių objektų. Atspaudų plitimą varžė santykinis jų brangumas.

2. Didžioji dalis šio laikotarpio nuotraukų padaryta profesionalių fotografų komercinėse ateljė. Komercinių studijų raidoje galima išskirti tris etapus:

a) 1855–1858 – pereinamasis nuo dagerotipų prie popierinių nuotraukų. Pirmąsias nuotraukas šlapiojo kolodijaus būdu darė dagerotipininkai,

b) 1859–1862 – sparčiai kuriasi naujos fotoateljė, kuriose fotografuojama tik šlapiojo kolodijaus būdu,

c) po 1862 – brandos periodas, kai miestuose nusistovėjo beveik stabilus fotoateljė skaičius.

3. Fotografų profesinė savivoka ir socialinė laikysena buvo labai įvairi. Dalis jų – neišsilavinę, nepajamingi amatininkai, neretai kitų šalių valdiniai, dažnai kilnojęsi iš miestelio į miestelį, menkai integravęsi į vietines bendruomenes. Kiti – tokie fotografai, kaip A. Straussas ir J. Čechavičius – savo ir kitų produkcijai kėlę aukštus estetinės bei techninės kokybės reikalavimus, turėję gausią ir išsilavinusią klientūrą, palaikę plačius visuomeninius ryšius, aktyviai dalyvavę kultūriniame gyvenime.

4. Fotografijos ateljė veikla įstatymų pradėta reguliuoti 1862 pabaigoje. Kaip ir spaudos įmonėms, joms buvo taikoma griežta priežiūra, kurią vykdė tie patys ypatingieji spaustuvių priežiūros valdininkai. Fotoateljė savininkai buvo raštiškai įpareigojami negaminti ir neplatinti valdžiai priešiškų nuotraukų. Priimant sprendimą išduoti leidimą ypač svarbus buvo politinis prašytojo lojalumas.

Fotografų mėgėjų veikla šlapiojo kolodijaus laikotarpyje nebuvo sureguliuota atskiruose aktuose, todėl valdininkų sprendimai priklausė nuo individualios atvejo interpretacijos. Tiriant išsiaiškinta, kad fotografai prašydavo atskiros leidimo vietovėms fotografuoti, tačiau nepavyko nustatyti, kokie teisės aktai – jei tokių buvo – nustatė fotografavimo atvirame ore tvarką.

5. Po 1863–1864 metų sukilimo Vilniaus ir Kauno gubernijose vykusios cerkvių statybos paskatino daryti perstatytų ir naujų cerkvių nuotraukas, tačiau šis procesas nebuvo kryptingas ir aiškiai organizuotas, nebuvo įsisąmonintas permainų fotografinio dokumentavimo poreikis.

Pagrindiniai ideologiniai nuotraukų objektai buvo stačiatikių šventyklos ir liturginiai reikmenys, administraciniai valdžios pastatai ir Vilniaus senienų muziejaus vertybės. Nuo-seklios valdžios vizualinės propagandos politikos nebuvo, o fotografija dar negalėjo tapti masine medija, todėl propaganda buvo skleidžiama tradicinėmis spaudos priemonėmis.

Fotografuoti stačiatikių paveldą ir muziejų eksponatus paskatino ne tik Šiaurės vakarų krašte rusų valdžios vykdoma kultūros politika, bet ir Rusijos imperijoje XIX amžiaus vi-duryje augantis susidomėjimas istorija, archeologija ir paveldosauga

6. Galima pastebėti, kad tiriamuoju laikotarpiu pradėjo formuotis įvairūs fotografijos žanrai. Pirmiausia, kaip tiesioginis atsakas į to meto socialines reikmes plačiausiai paplito portreto žanras, vėliau atsirado visuomenės gyvenimo įvykius dokumentuojanti ir krašto-vaizdžio fotografija, padarytos pirmosios etnografinės nuotraukos. Tačiau skirtingų žanrų raida buvo nevienoda. Labiausiai plėtojosi portretinė, kur kas lėčiau – siaurą vartotojų ratą turėjusi peizažinė fotografija.

7. Lietuvos etnografinės fotografijos pradžia gali būti laikomi 1867 metai. Nors tokios nuotraukos buvo daromos VII–VIII dešimtmetyje, kaip atskiras žanras etnografinė foto-grafija nesusiformavo. Tai nulėmė tiek vidinės (susijusios su medijos specifika), tiek išori-nės (susijusios su sociokultūrine aplinka) priežastys. Greičiausiai turėjo reikšmės fotografi-jos brangumas, sudėtingos fotografavimo atvirame ore sąlygos ir vis dar ribotos dauginimo galimybės. Todėl etnografinių vaizdų rinkoje vyravo raižiniai ir litografijos. Kita vertus, tautiniai judėjimai šiose teritorijose dar tik mezgėsi, nebuvo masiniai. Nacionalinės idėjos sklido tik tarp elito, o jam pakako įprastų brangių dailės priemonių.

8. Peizažinių nuotraukų ir miesto vaizdų albumų plitimą lėmė finansinės pirkėjo gali-mybės ir išprusimas, taip pat jo akiratis ir ideologinis angažavimasis. Ideologinė terpė pei-zažinei fotografijai buvo palanki, ją skatino romantizmo, kraštotyrinių tikslų bei panašūs veiksniai, bet jos vartotojų dar buvo labai nedaug. Be to, ji turėjo varžytis su tradiciniais grafikos kūrinių.

Išskiriami du Vilniaus fotografavimo laikotarpiai:

a) 1860–1866 – ankstyvasis, kai miestą fotografavo keletas fotografų, sukūrusių pir-muosius Vilniaus albumus. Vietovaizdžių nuotraukų paklausa nebuvo didelė, ir fotografija (kaip atminimo, pažinimo, populiarinimo priemonė) dar negalėjo konkuruoti su grafinė-mis vaizdavimo formomis.

b) 1867–1888 – laikotarpis, kai Vilniuje įsitvirtino ir veikė vienas kraštovaizdžio fo-tografas – J. Čechavičius. Apie 1873 metus jis jau buvo padaręs didžiąją dalį Vilniaus ir apylinkių nuotraukų. Vėlesnėje jo kūryboje galima išskirti dviejų tipų albumus. Jis toliau kūrė bendrus Vilniaus ciklą, bet taip pat gaudavo užsakymų sukurti specialius albumus.

Šlapiojo kolodijaus laikotarpiu susiformavo Vilniaus ikonografija, buvo identifikuoti populiariausi objektai ir atrasti žvelgimo taškai, įtvirtinti ikoniniai miesto matymo būdai, kuriuos kartojo daugelis XIX amžiaus pabaigos – XX amžiaus fotografų.

9. Svarbių modernizacijos reiškinių – naujų geležinkelio linijų tiesimo ir ūkininkavimo naujoves demonstruojančių žemės ūkio parodų rengimo fotografavimo praktika skyrėsi. Geležinkelio linijų atveju pagrindinis vaizdinio dokumentavimo užsakovas buvo užsienio kapitalo susisiekimo kelių bendrovės, o Lietuvoje bent kiek reikšmingesnio užsakovo tokiai vaizdinei produkcijai nebuvo. Šios nuotraukos iš esmės funkcionavo ne Lietuvoje (todėl jų egzistavimo faktų nustatymas šiuolaikiniam tyrėjui kelia daug sunkumų). Lietuvoje stigo ir asmeninio dailininkų bei fotografų domėjimosi techninės pažangos ženklais, todėl vietiniai fotografai dėjo mažai pastangų įamžinti objektus, liudijančius technologinę civilizacijos pažangą.

Žemės ūkio parodų dokumentavimo praktika buvo kitokia. Išskyrus pirmą parodą, surengtą valdžios ir vietinių dvarininkų sutiktą nepalankiai, jos tapo svarbiais Lietuvos ekonominio gyvenimo įvykiais, be tiesioginės reikšmės, įgijusiais papildomą socialinę, kultūrinę ir politinę prasmę. Todėl galima suprasti, kaip buvo svarbu tokias parodas fotografuoti. Fotografuoti ne tik parodų eksponatai, bet ir tokių renginių organizatoriai – vietiniai žemvaldžiai bajorai, kurie ir buvo šių nuotraukų užsakovai. Tokios fotografijos turėjo ne tik rodyti ūkio pažangą, bet ir tapti priemone, palaikančia krašto geroje susirūpinusių vietinių žemvaldžių ryšius bei stiprinančia kolektyvinį jų identitetą.

SANTRUMPOS

Institucijos

- BNIA – Baltarusijos nacionalinis istorijos archyvas (*Государственное учреждение «Национальный исторический архив Беларуси» (НИАБ)*)
- BNIAG – Baltarusijos nacionalinis istorijos archyvas Gardine (*Государственное учреждение «Национальный исторический архив Беларуси в г. Гродно» (НИАБ в г. Гродно)*)
- GMMM – Grafo Michailo Muravjovo muziejus
- KėKM – Kėdainių krašto muziejus
- KRVA – Kauno regioninis valstybės archyvas
- LNDM – Lietuvos nacionalinis dailės muziejus
- LKMA – Lietuvos katalikų mokslo akademija
- LLMA – Lietuvos literatūros ir meno archyvas
- LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
- MAVB – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka
- PFĐ – Prancūzijos fotografijos draugija (*Société française de photographie*)
- RNB – Rusijos nacionalinė biblioteka (*Российская национальная библиотека*)
- RVIA – Rusijos valstybinis istorijos archyvas Sankt Peterburge (*Российский государственный исторический архив, РГИА*)
- RS – Rankraščių skyrius
- RSS – Retų spaudinių skyrius
- SPDA – Sankt Peterburgo imperatoriškoji dailės akademija (*Императорская Академия художеств*)
- VNM – Varšuvos nacionalinis muziejus (*Muzeum Narodowe w Warszawie*)
- VRM – Vidaus reikalų ministerija (*Министерство внутренних дел*)
- VSrv – Vidaus reikalų ministerijos Vyriausioji spaudos reikalų valdyba (*Главное управление по делам печати*)
- VŠA – Vilniaus švietimo apygarda
- VVB – Vilniaus viešojo biblioteka
- VIM – Valstybės istorijos muziejus (*Государственный исторический музей*)
- VUB – Vilniaus universiteto biblioteka

Kitos

- a. – aikštė
- al. – alėja
- ap. – aprašas
- apyl. – apylinkė
- archit. – architektas
- ats. – atsargos

b. – byla
bažn. – bažnyčia, -ios
bendr. – bendruomenė
buv. – buvęs, -usi
cdv – *carte de visite* – vizitinės kortelės dydžio nuotraukų formatas
d. – duktė
dail. – dailininkas
darb. – darbininkas
dis. – disertacija
d-metis – dešimtmetis
dv. – dvaras
f. – fondas
g. – gimęs; gatvė
gild. – gildija
gimn. – gimnazija
gyv. – gyveno; gyventojas; gyvenantis
gub. – gubernija; gubernatorius
in-tas – institutas
ispr. – ispravnikas
inž. – inžinierius
jud. – judėjas
k. – kaimas
kat. – katalikas
kt. – kiti; kita
KP – Kauno policmeisteris
l. – lapas
liut. – liuteronas
ltn. – leitenantas
m. – miestas; metai; mirė
mėn. – mėnuo
merg. – mergautinė
miest. – miestietis
m-kla – mokykla
nuotr. – nuotrauka
pab. – pabaiga
pil. – pilietis
pradž. – pradžioje
pr. – prospektas
prel. – prelatas

pranc. – prancūziškai
progimn. – progimnazija
PSB – *Polski Słownik Biograficzny*
pulk. – pulkininkas
puskar. – puskarininkis
dz. (*lenk.*) – skyrius
r. (*lenk.*) – metai
z. (*lenk.*) – sąsiuvinis
sekr. – sekretorius
s. – sūnus
savin. – savininkas
sid. – sidabras
sid. rub. – sidabro rublis
sk. – skyrius
skg. – skersgatvis
un-tas – universitetas
VGG – Vilniaus generalgubernatorius
VG – Vilniaus gubernatorius
vol. (*volum*) – tomas
VP – Vilniaus policmeisteris
vls. – valsčius

вып. (*rus.*) – leidimas
д. (*rus.*) – byla
кн. (*rus.*) – книга
л. (*rus.*) – lapas
оп. (*rus.*) – aprašas
от. (*rus.*) – отделение
ПСЗ – Полное собрание законов Российской империи
ред. (*rus.*) – redaktorius
с. (*rus.*) – puslapis
стб. (*rus.*) – skiltis
тетр. (*rus.*) – sąsiuvinis
ф. (*rus.*) – fondas

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Archyviniai rašytiniai šaltiniai

Kauno regioninis valstybės archyvas (KRVA)

- f. I-49 – Kauno gubernijos valdyba
- f. I-50 – Kauno civilinio gubernatoriaus kanceliarija
- f. I-61 – Kauno gubernijos Kauno miesto valdyba
- f. I-66 – Kauno gubernijos braižykla
- f. I-106 – Kauno gubernijos išdo rūmai
- f. I-473 – Kauno gubernijos valdybos Statybos skyrius

Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)

- f. 378 – Vilniaus, Kauno ir Gardino generalgubernatoriaus kanceliarija
- f. 380 – Vilniaus civilinio gubernatoriaus kanceliarija
- f. 382 – Vilniaus gubernijos valdybos Statybos skyrius
- f. 421 – Vilniaus policmeisterio kanceliarija
- f. 494 – Vilniaus karinės apygardos kariuomenės štabas
- f. 1248 – Laikinasis karo lauko auditoriatas prie Vilniaus karinės apygardos kariuomenės štabo

Lietuvos archyvuose saugomų dokumentų apie žydus duomenų bazė

<https://www.litvaksig.org/all-lithuania-database>.

Marijampolės kraštotyros muziejaus archyvas

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (MAVB RS)

- f. 138 – Römerių šeimos aktai
- f. 29 – Literatūrinių rankraščių kolekcija

Rusijos valstybės istorijos archyvas (RVIA)

- f. 258 – Didžiosios Rusijos geležinkelio bendrovės valdyba
- f. 776 – VRM Vyriausiosios spaudos reikalų valdyba
- f. 789 – Dailės akademija
- f. 1286 – VRM vykdomosios policijos departamentas

Baltarusijos nacionalinis istorijos archyvas Gardine (BNIAG)

- f. 1 – Gardino gubernatoriaus kanceliarija

Varšuvos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyrius (Zakład rękopisów Biblioteki Narodowej)

Lenkijos mokslų akademijos bibliotekos Krokuvoje retų spaudinių skyrius (Biblioteka Naukowa Polskiej Akademii Nauk i Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, Zbiory Specjalne)

Archyviniai vaizdų šaltiniai

Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)

f. 439 – Grafo Michailo Muravjovo muziejus

f. 1135 – Vilniaus mokslo bičiulių draugija

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyriaus (MAVB RSS) fotografijų rinkinys

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (VUB RS)

f. 26 – Vilniaus medicinos draugija

f. 46 – Vilniaus viešoji biblioteka ir senienų muziejus

f. 82 – Fotografijų fondas

Šiaulių „Aušros“ muziejaus (ŠAM) fotografijos rinkinys

Šilutės Hugo Šojaus muziejus

Žemaičių muziejus „Alka“

Nacionalinio Ossolińskių instituto biblioteka (Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu)

Lenkijos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyrius (Zakład rękopisów Biblioteki Narodowej)

Varšuvos nacionalinis muziejus (Muzeum Narodowe w Warszawie)

Raižinių/grafikos ir piešinių kabinetas (Gabinet Rycin i Rysunków)

Ikonografijos ir fotografijos rinkiniai (Zbiory Ikonograficzne i Fotograficzne)

Jogailaičių bibliotekos Rankraščių skyrius (Sekcja Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej)

Rusijos nacionalinės bibliotekos (RNB) Estampų ir fotografijų skyrius (Отдел эстампов и фотографий Российской национальной библиотеки)

Rusijos dailės akademijos mokslinė biblioteka (Научная библиотека Российской академии художеств)

Rusijos etnografijos muziejus (Российский этнографический музей)

f. 8764 – Rusijos etnografijos parodos fondas.

Valstybės istorijos muziejus, Maskva (Государственный исторический музей)

Lenkų bibliotekos Paryžiuje archyvas ir ikonografijos rinkinys (Bibliothèque Polonaise de Paris)

Prancūzijos nacionalinė biblioteka (La Bibliothèque nationale de France)

Prancūzijos fotografų draugijos rinkinys (La collection de la Société française de photographie)

Skelbti šaltiniai

Adressbuch für Riga, Riga: Gebrüder Petrik, 1864.

Gloger, Zygmunt, *Pisma rozproszone*, t. I: 1863–1876, Białystok: Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego, 2014.

- Kirkor Adam Honory [Jan ze Śliwina], *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, Wilno, 1856.
- Kirkor Adam Honory [Jan ze Śliwina], *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, wyd. drugie, poprawne, dopiskami uzupełnione i planem miasta ozdobione, Wilno, 1859.
- Kirkor, Adam Honory, *Przewodnik. Wilno i koleje żelazne z Wilna do Petersburga i Rygi, oraz do granic na Kowno i Warszawę*, Wilno, 1862.
- Kraszewski, Józef Ignacy, *Gawędy o literaturze i sztuce, ciąg pierwszy*, Lwów, 1857.
- Kremer, Józef, *Podróż do Włoch*, t. 1–5, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1856–1864.
- Łopaciński, Euzebiusz, *Pierwsi fotografowie wileńscy*, *Gazeta Codzienna*, 1940 04 10, nr 79, s. 4; 1940 04 14, nr 83, s. 4.
- Monckhoven, Désiré van, *A Popular Treatise on Photography Also a Description of, and Remarks on, the Stereoscope and Photographic Optics, etc.*, London: Virtue Brothers, 1863.
- Monckhoven, Désiré van, *Traite populaire de photographie sur collodion contenant le procede negatif et positif, le collodion sec, le stereoscope, les epreuves positives sur papier, etc.*, Paris: Leiber, 1862.
- Renouard, Alfred, *Histoire de l'École supérieure de commerce de Paris (1820–1898)*, Paris: l'Association des anciens élèves de l'École, 1898.
- Батюшков, П. Н., *Памятники русской старины в Западных губерниях Империи / издаваемые П. Н. Батюшковым*, вып. 5, Санкт-Петербург, 1872–1874; вып. 6, Санкт-Петербург, 1874.
- Восстание в Литве и Белоруссии 1863–1864 гг.*: [сборник документов / редакционная коллегия: В. Дьяков... et al.; предисловие Ю. Жюгжды, В. Неупокоева]. – Москва; Wrocław: Наука, 1965. – LV, 586 p.: ilustr.
- Всероссійская этнографическая выставка съ приложеннымъ къ ней спискомъ присужденныхъ Обществомъ наградъ*, Москва: Совѣтъ Императорскаго Общества Любителей Естествознанія, состоящаго при Московскомъ Университете, 1867.
- Замечательности Северо-Западного края*, вып. I, изд. Виленского учебного округа, Вильна, 1868.
- Календарь и памятная книжка Курской губернии на 1884 год*, Курск: Курский Губернский Статистический комитет, 1883.
- Каталог предметов Музея древностей, состоящего при Виленской публичной библиотеке*, составил Ф. Добрянский. Вильна: [s.n.], 1879.
- Киркор, А. К., *Историко-статистические очерки города Вильно. В память пребывания Государя Императора Александра II в Вильне 6 и 7 сентября 1858 г.*, Вильно: Виленская археологическая комиссия, 1858, с. 13–168.
- Киркор, А. К., *Черты из истории и жизни литовского народа*, сост., с разрешения начальства, Виленским губерн. статистич. комитетом, Вильно: Въ Типографіи Осипа Завадскаго, 1854.

- Кондаков, С. Н., Юбилейный справочник имп. Академии художеств, Петроград: Товарищество Р. Голике и А. Вильборг, 1915, ч. II: отд. «Биографическая».
- Корнилов, Иван, *Общие замечания о состоянии Виленского учебного округа за 1866 год Вильна*, 1866.
- Корнилов, Иван, *Русское дело в Северо-западном крае: материалы для истории Виленского Учебного Округа, преимущественно в муравьевскую эпоху*, Санкт-Петербург: тип. А. С. Суворина, 1908.
- Левицкий, С., Доклад экспертной комиссии по отделу фотографии in *Отчет о Всероссийской художественно-промышленной выставке 1882 года в Москве*, СПб, 1883, т. 2, с. 6.
- Левицкий, С. Л., [О способе Саутерра для исправления ошибок позы при проявлении], Записки ИРТО, 1885, вып. 5, с. 50–51.
- Миловидов, А. И., *Церковно-строительное дело в Северо-Западном крае при гр. М. Н. Муравьева*, Вильна: Русский почин, 1913.
- Наппельбаум, Моисей Соломонович, *От ремесла к искусству*, Москва: Искусство, 1958.
- Никольский, В., *Иллюстрированный каталог Музея графа М. Н. Муравьева в г. Вильне*, Санкт-Петербург: Товарищество Р. Голике и А. Вильборг, 1904.
- Памятная книжка Виленского генерал-губернаторства на 1868 год*, Вильно, 1868.
- Памятная книжка Виленской губернии на 1850 г.*, Вильна: Виленский Губернский Статистический комитет, 1849.
- Памятная книжка Виленской губернии на 1851 г.*, Вильна: Виленский Губернский Статистический комитет, 1850.
- Памятная книжка Виленской губернии на 1861 г.*, ч. 2, Вильна: Виленский Губернский Статистический комитет, 1860.
- Памятная книжка Виленской губернии на 1863 г.*, Вильна: Виленский Губернский Статистический комитет, 1862.
- Памятная книжка Виленской губернии на 1864 г.*, Вильна: Виленский Губернский Статистический комитет, 1863.
- Памятная книжка Виленской губернии на 1865 г.*, Вильна: Виленский Губернский Статистический комитет, 1864.
- Памятная книжка Виленской губернии на 1866 г.*, Вильна: Виленский Губернский Статистический комитет, 1865.
- Памятная книжка Виленской губернии на 1867 г.*, Вильна: Виленский Губернский Статистический комитет, 1866.
- Памятная книжка Виленской губернии на 1868 г.*, Вильна: Виленский Губернский Статистический комитет, 1867.
- Памятная книжка Виленской губернии на 1872 г.*, Вильна: Виленский Губернский Статистический комитет, 1871.

Памятная книжка Гродненской губернии на 1864 г., Гродно: Типография Губернского Правления, 1864.

Петров, Н., Из путешествия в северо-западный край, Киевская старина, 1889, т. XXIV, Но 3, с. 705–716.

Полное собрание законов Российской империи. Второе собрание, т. 1–55, Санкт-Петербург, 1825–1881.

Популярное руководство къ фотографіи на коллодіонъ содержащее въ себѣ способы полученія негативовъ и позитивовъ на мокромъ и сухомъ коллодіонъ, стереоскопическихъ изображеній, позитивныхъ рисунковъ на бумагъ и т. п. сочиненіе доктора Ванъ Монкова (*dr. Van Monckhoven*) объясненное 115 политипажами въ текстѣ съ французскаго экземпляра, исправленнаго авторомъ, перевелъ и дополнилъ замѣчаніями, таблицами и другими свѣдѣніями Александръ Фрибесъ, Санкт-Петербург, 1865.

Революционный подъем в Литве и Белоруссии в 1861–1862 гг.: [сборник документов] = *Revoliucinis pakilimas Lietuvoje ir Baltarusijoje 1861–1862 m.*; Рэвалюцыйны пад'ём у Літве і Беларусі 1861–1862 гг.; *Ruch rewolucyjny na Litwie i Białorusi 1861–1862 r.* / [редакционная коллегия: В. Дьяков ... [et al.] Москва; Wrocław: Наука, 1964.

Сборник распоряжений графа Михаила Николаевича Муравьева по усмирению польского мятежа в Северо-Западных губерниях, 1863–1864 / составил Н. Цылов. – Вильна: Тип. А. Киркора и братьев Роммов, 1866. – 383, [1] р.

Сельскохозяйственная выставка. Ковна, 1865: описание сельскохозяйственной выставки, бывшей в Ковне с 16-го по 23-е сентября 1865 года, Ковна: Ковенская губернская тип., 1865

Стасов, В. В., Фотографические и фототипические коллекции Императорской Публичной библиотеки, Санкт-Петербург: тип. В. С. Балашева, 1885.

Устав цензурный in Свод законов Российской империи. 1857, т. XIV, тетр. 2, с. 1–64.

Указатель фотографической выставки, устроенной любителями этого искусства под высоким покровительством Великого князя Михаила Михайловича, СПб, 1888.

Этнографическая выставка 1867 года Императорского общества любителей естествознания, антропологии и этнографии, состоящего при Имп. Московском университете, Москва: Издание Комитета Антропологической выставки. Известия императорского общества любителей естествознания антропологии и этнографии, 1878, т. XXIX.

Periodinė spauda

Bulletin de la Société française de photographie, 1855–1880

Dodatek do Gazety Kurier Wileński, 1845, 1854–1859

Gazeta Handlowa, 1885

Gazeta Polska, 1866

Gazeta Warszawska, 1853, 1885

Gazeta Codzienna (Vilnius), 1940

Kłosa, 1873–1879

Kronika Rodzinna, 1874

Kurier Codzienny, 1882

Kurier Warszawski, 1853, 1858, 1859, 1866, 1883, 1885

Kurier Wileński, 1857, 1858, 1860–1862, 1865

Libausche Zeitung, 1879

Naujasis kelias, 1970

Przegląd Polski, 1868

Przegląd Tygodniowy, 1870

Tygodnik Ilustrowany, 1861, 1863, 1864, 1866, 1867, 1872, 1875, 1876, 1879, 1897

Wiśła, 1888

Вестник Западной России, 1865/66

Ковенские губернские ведомости, 1865

Киевская старина, 1889

Петербургский листок, 1868

Современная наука: Актуальные проблемы теории и практики. Серия «Гуманитарные науки», 2012

Фотограф, 1864–1866

Фотографическое обозрение, 1865–1869

Фотограф, 1880–1884

Literatūra

A New History of Photography / ed. Michel Frizot, Köln: Könemann, 1998.

Aleksandravičius, E., *Kultūrinis sąjūdis Lietuvoje 1831–1863 m.: Organizaciniai kultūros ugdymo aspektai*, Vilnius: Mokslo, 1989.

Almonaitytė Navickienė, Vaida. *Kauno miestovaizdžio fotografija 1861–1969 metais*, [rankraštis]: daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2005.

An Empire of Others: Creating Ethnographic Knowledge in Imperial Russia and the USSR / Roland Cvetkovski and Alexis Hofmeister (Eds.), Budapest and New York: CEU Press, 2014.

- Bairašauskaitė, Tamara, Medišauskienė, Zita, Miknys, Rimantas, *Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia*, t. VIII, d. I, Vilnius: Baltos lankos, 2011.
- Bakutytė, Vida, *Vilniaus muzikas, fotografas ir poetas Faustynas Łopatyński (1825–1886): lietuviški kūrybinės veiklos punktyrai*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2019.
- Bartkienė, Regina. *Platelių dvaro archyvo tyrinėjimai. Žemaičių muziejuje „Alka“ saugomos ikonografinės, kartografinės, bibliografinės medžiagos apžvalga*. http://zam.mch.mii.lt/Mokslas/Plateliu_dvaro_archyvas.htm#foto. Žiūrėta 2018 01 20.
- Benedykt Henryk Tyszkiewicz. *Sugrįžimas* / sudarė Dainius Junevičius, Vilnius: Dailės galerija „Klasika“, 2020.
- Būčys, Žygintas, *Senienos ir visuomenė: paveldo komunikacija XIX a. Lietuvoje* [rankraštis]: daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012.
- Dagerotipai, ambrotipai ir ferotipai Lietuvos muziejuose* / sud. M. Matulytė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2000.
- Encyclopedia of Nineteenth-Century Photography* / ed. John Hannavy, New York: Routledge, London: Taylor & Francis Group, 2008.
- Fišman, Olga, *Lietuvių etnografijos ikonografijos fondo komplektavimo istorija in Senoji Lietuva: paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje, 2009 09 17–2009 11 30* [katalogas], Lietuvos nacionalinis muziejus, Rusijos etnografijos muziejus; Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009, p. 71–90.
- Ganiewski, Adolf et al., *Siedlecki fotograf Adolf Ganiewski (Gancwol): (1870–1942)* / [oprac.] Sławomir Kordaczuk, Siedlce: Muzeum Regionalne, 2009.
- Gasiūnas, Vladas, *XIX amžiaus Lietuvos grafika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.
- Gasiūnas, Vladas, Štrausas Aleksandras Vladislovas in *Lietuvos dailininkų žodynas* / sud. J. Širkaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012.
- Haynes, David, *Where did you find that one? Sources for finding dead photographers in Photographers: A Sourcebook for Historical Research* / ed. Peter E. Palmquist, Nevada City: Carl Mautz, 2000, p. 5–10.
- Jackiewicz, Danuta, *Maksymilian Fajans 1825–1890*, Warszawa: Dom Spotkań z Historią i Muzeum Narodowe w Warszawie, 2014.
- Jackiewicz, Danuta, *Karol Beyer 1818–1877*, Warszawa: Dom Spotkań z Historią i Muzeum Narodowe w Warszawie, 2012.
- Jackiewicz, Danuta, *Sztuka fotografii: Portret, pejzaż, reportaż w fotografii polskiej w 19 wieku*, Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, 1990.
- Jackiewicz, Danuta, *Wilno w fotografii Konrada Brandla z Warszawy in Vilniaus fotografai. Tarptautinė Lietuvos fotografijos istorijos konferencija*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005, p. 37–47.

- Jankauskas, Vidmantas, „Vilnijos invazija“ 19 a. antrosios pusės iliustruotuose Varšuvos savaitraščiuose, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2010, t. 57, p. 103–122.
- Jankauskas, Vidmantas, Istorinės Lietuvos vaizdai 19 a. antrosios pusės Varšuvos iliustruotuose savaitraščiuose, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2009, t. 52, p. 191–209.
- Junevičius, Dainius, 1863–1904 m. Vilniaus gubernijos fotografai in *Kultūros istorijos tyrimai*, Vilnius: Gervelė, 1997, t. 3, 230–298.
- Junevičius, Dainius, *Abdonas Korzonas – pirmųjų Vilniaus vaizdų fotografas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2017.
- Junevičius, Dainius, *Abdonas Korzonas – pirmųjų Vilniaus vaizdų fotografas, pataisymai ir papildymai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2022.
- Junevičius, Dainius, *Antalis Rohrbachas: 1861 m. fotografijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2013.
- Junevičius, Dainius, Dvi figūros iš fotografijos Lietuvoje kūdikystės laikų, *Krantai*, 2017, nr. 3 (164), p. 10–15.
- Junevičius, Dainius, *Fotografowie na Litwie 1839–1914 = Photographers in Lithuania 1839–1914*, Łódź: [Jacek Strzałkowski], 2001.
- Junevičius, Dainius, Keletas XIX amžiaus 7-ojo dešimtmečio Vilniaus statybų nuotraukų, *Archiforma*, 2007, nr. 1, p. 93–97.
- Junevičius, Dainius, Lietuvos fotografų nuotraukos 1867 m. Rusijos etnografijos parodoje, *Lietuvos kultūros tyrimai*, 2018, t. 10, p. 142–162.
- Junevičius, Dainius, Nuotraukos iš sudegusio 1861 m. albumo, *Kultūros barai*, 2016, nr. 9, p. 80–83.
- Junevičius, Dainius, Przepisy regulujące działalność zakładów fotograficznych w Rosji w XIX wieku i przykłady ich stosowania in *Spojrzenia na Wilno: fotografia wileńska 1839–1939* / Małgorzata Plater-Zyberk, Warszawa: Muzeum Narodowe, 1999, s. 23–28.
- Junevičius, Dainius, Varšuvos fotografas Konradas Brandelis Lietuvoje: pirmoji viešnagė. 1871 m., *Kultūros barai*, 2010, nr. 5, p. 84–86.
- Junevičius, Dainius, Anton Rohrbach: Rediscovering a mid-19th Century Photographer of Railway Bridges in *Jubilee 30 Years ESHPh. Congress of Photography in Vienna*, Vienna: Fotohof edition, 2008.
- Junevičius, Dainius, Juozapas Čechavičius, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, <https://www.vle.lt/straipsnis/juozapas-cechavicius>.
- Juodakis, Virgilijus, *Lietuvos fotografijos istorija, 1854–1940* / dail. Vilius Armalas; sud. Stanislovas Žvirgždas, Vilnius: Austėja, 1995.
- Juozapas Čechavičius ir jo epocha fotografijoje*: parodos katalogas [2018, Vilnius] / [sudarytojas Dainius Junevičius], Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2018.
- Juozapas Čechavičius, 1818–1888: fotografijos* [albumas] / sud. Jūratė Gudaitė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, [2016].
- Juozapo Čechavičiaus Vilnius: parodos vadovas* / [tekstų autorius Dainius Junevičius], Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2015.

- Karpova-Čelkienė, Valentina, Fotografinis palikimas Vilniaus viešojoje bibliotekoje ir Senienų muziejuje in *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 183–196.
- Knight, Nathaniel, *The Empire on Display: The All-Russian Ethnographic Exhibition of 1867*. https://www.academia.edu/2203734/The_Empire_on_Display_The_All-Russian_Ethnographic_Exhibition_of_1867.
- Knight, Nathaniel, *The Empire on Display: Ethnographic Exhibition and the conceptualization of Human Diversity in Post-Emancipation Russia*. <https://www.ucis.pitt.edu/nceer/2001-814-11g-Knight.pdf>.
- Lejko, Krystyna, Jolanta Niklewska, *Warszawa na starej fotografii 1850–1914*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1978.
- Lejko, Krystyna, *Warszawa w obiektywie Konrada Brandla*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985.
- Krystyna Lejko, *Kalendarze fotograficzne z zakładu Konrada Brandla. Obraz życia Warszawy w latach 60. XIX wieku*, Warszawa: Muzeum Historyczne miasta Warszawy, 2009.
- Levandauskas, Vytautas, Vaičekonytė-Kepežinskienė, Renata, *Napoleonas Orda. Senosios Lietuvos architektūros peizažai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, p. 78–84.
- Lietuvos dailininkų žodynas*, t. II: 1795–1918 / sud. J. Širkaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012.
- Lukšionytė-Tolvaišienė, Nijolė, *Istorizmas ir modernas Vilniaus architektūroje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2000.
- Maciesza, Aleksander, *Historia fotografii polskiej w latach 1839–1889*, Płock: Towarzystwo Naukowe Płockie, 1972.
- Maksimaitienė, Ona, *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.*, Vilnius: Mintis, 1969.
- Manikowska, Ewa, *Photography and Cultural Heritage in the Age of Nationalisms. Europe's Eastern Borderlands (1867–1945)*, London: Bloomsbury Visual Arts, 2018.
- Manikowska, Ewa, *Typy ludowe – nauka, fotografia, tożsamość*, <http://visualheritage.eu/portfolio/typy-ludowe-nauka-fotografia-tozsamosc/>.
- Marien, Mary Warner, *Photography: a cultural history*, New York: Harry N. Abrams Publishers, 2002.
- Matulytė, Margarita, Fotografuoti draudžiama: Vilniaus fotografų likimai 1863-ųjų sukilimo laikmečiu in *Kultūrologija*, t. 9: *Lietuvos menas permainų laikais*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002, p. 173–188.
- Matulytė, Margarita, Agnė Narušytė, *Camera obscura: Lietuvos fotografijos istorija 1839–1945*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2016.
- Matulytė, Margarita, *Vilniaus fotografija, 1858–1915*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, [2001].

- McCauley, Elizabeth Anne, A. A. E. *Disdéri and the Carte de Visite Portrait Photograph*, New Haven and London: Yale University Press, 1985.
- McCauley, Elizabeth Anne, *Industrial Madness, Commercial Photography in Paris 1848–1871*, New Haven and London: Yale University Press, 1994.
- Medišauskienė, Zita, Istorijos verpetuose in *Neris tarp Vilniaus ir Kernavės*, Vilnius: Lututė, 2008, p. 79–114.
- Medišauskienė, Zita, *Rusijos cenzūra Lietuvoje XIX a. viduryje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1998.
- Milinkevičiūtė, Daiva, Rusijos kariuomenės karininkai ir kareiviai sukilėlių būriuose in *1863–1864 metų sukilėlių kelias į mirtį ir atgimimą*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2019.
- Mossakowska, Wanda, *Początki fotografii w Warszawie (1839–1863)*, t. I, Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN, 1994.
- Mulevičiūtė, Jolita, *Besotis žvilgsnis. Lietuvos dailė ir vizualioji kultūra. 1865–1914*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012.
- Mulevičiūtė, Jolita, Kam priklauso menas? Pastabos apie autorių teisių reglamentavimo Lietuvoje pradžią, *Menotyra*, 2018, t. 25, nr. 4, p. 299–318.
- Mulevičiūtė, Jolita, Keliaujantis žmogus 19 a. II pusės Lietuvoje, *Menotyra*, 2003, nr. 2 (31), p. 39–44.
- Mulevičiūtė, Jolita, Kova dėl vaizduotės: vizualinė Rusijos imperijos propaganda Šiaurės Vakarų krašte, *LKMA metraštis*, t. 38, 2014, p. 129–145.
- Mulevičiūtė, Jolita, Stebėti ir užkardyti. Fotografija Rusijos imperijos teisėsaugoje: lietuviškieji kontekstai, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2020, t. 99, p. 26–59.
- Nekrašius, Jonas, Senoji Šiaulių fotografija (1863–1944), *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, 2006, t. 1, p. 351–382.
- Newhall, Beaumont, *The New History of Photography*, New York: The Museum of Modern Art, 1997.
- Plater-Zyberk, Małgorzata, Abdon Korzon – pierwszy fotograf Wilna in *Vilniaus fotografai. Tarptautinė Lietuvos fotografijos istorijos konferencija*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005, p. 15–35.
- Plater-Zyberk, Małgorzata, *Spojrzenia na Wilno. Fotografia Wileńska 1839–1939*, Warszawa: Muzeum Narodowe w Warszawie, 1999.
- Polski Słownik biograficzny*, t. 1–47, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1935–2011.
- Ricoeur, Paul, *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Paris: Seuil, 2000.
- Rosenblum, Naomi, *A World History of Photography*, 3 ed., New York, London, Paris: Abbeville Press Publishers, 1997.
- Salve Italia!* [albumas] / sud. M. Matulytė, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2004.

- Schmithas, Carlas von, *Necrolithuanica* / parengė Reda Griškaitė, Algimantas Katilius, Vytautas Kazakevičius, Arturas Mickevičius, Vilnius: Versus Aureus, 2006.
- Senasis Panevėžys nuo pirmųjų fotografijų iki 1918 metų* / sud. ir tekstų autorė Zita Pikelytė, Panevėžys: Panevėžio kraštotyros muziejus, 2003.
- Senoji Lietuva: paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje, 2009 09 17–2009 11 30*: [katalogas] / Lietuvos nacionalinis muziejus, Rusijos etnografijos muziejus; [konceptijos autoriai Olga Fišman, Birutė Kulnytė, Elvyda Lazauskaitė; vertėja Regina Čičinskaitė], Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2009.
- Sirutavičius, Vladas, Simbolinės geografijos kelionės po 19 a. Vidurio Lietuvą ir jų aprašymai, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1999, p. 110–123.
- Snitkuvienė, Aldona, *Raudondvaris. Grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*, Vilnius: Vilniaus universiteto I-kla, 1998.
- Staliūnas, Darius, *Rusinimas: Lietuva ir Baltarusija po 1863 metų*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2009.
- Šaknys, Žilvytis, *Senoji Lietuva. Paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje 2009 09 17–2009 11 30*, O. Fišman, B. Kulnytė, E. Lazauskaitė (sud.), *Lietuvos etnologija*, 2011, nr. 11(20), p. 196–202.
- Šiaulių fotografija ir fotografai (1863–1918) [katalogas] / sud. Petras Kaminskas, Jonas Nekrašius, Šiauliai: [Titnagas], 2019.
- Taborski, L., Tyburcy Chodźko – XIX-wieczny fotograf z Łomży, *Dagerotyp*, 1994, nr 2, s. 21–24.
- Valiulis, Skirmantas, Žvirgždas, Stanislovas, *Fotografijų albumai Lietuvoje: raida, tipai, tendencijos*, *Lietuvos fotografija: vakar ir šiandien*, 2004, p. 153–161.
- Vilniaus fotografai. Tarptautinė Lietuvos fotografijos istorijos konferencija*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005.
- Бархатова, Елена Валентиновна, *Русская светопись. Первый век фотоискусства 1839–1914*, Санкт-Петербург: Лики России, 2009.
- Вехов, Н. В., Запечатлевшие мгновения столетней давности: о «светописцах» столицы Поморья (середина XIX – нач. XX века), *Московский журнал*, 2018, № 10, с. 87–88.
- Пивоварова, Н. В., Коллекционирование памятников христианской древности в Русском Музее императора Александра III – *Cahiers du Monde russe* – 53/2-3 | 2012 (L'invention de la Sainte Russie), <https://journals.openedition.org/monderusse/9393>.
- Попов, Анатолий Петрович, *Русские фотографы, 1839–1930*, т. I–III [справочник], Москва: Музей органической культуры, 2013.
- Почетные вольные общники Императорской Академии художеств: краткий биографический справочник* / авт.-сост. Н. С. Беляев, СПб: БАН, 2018.
- Салтыкова, Ирина, *Виленские альбомы из собрания Государственного Исторического музея in Vilniaus fotografai. Tarptautinė Lietuvos fotografijos istorijos konferencija*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005, p. 49–60.

- Семенов, А. Н., *Фотографы Твери и Тверской губернии*, Москва: Вишневый пирог, 2011.
- Соловьева, Карина, Образы народов российской империи 1860-х годов. По материалам Этнографической выставки 1867 г. in *Славяне Европы и народы России. К 140-летию Первой этнографической выставки 1867 года*, [научная ред. Н. М. Калашникова], СПб: Славия, 2008.
- Фотографы Петербурга [Sankt Peterburgo fotografų duomenų bazė] <https://stereoscop.ru/photograph>.
- Шипова, Татьяна Николаевна, *Фотографы Москвы (1839–1930)*. Биографический словарь-справочник, Москва: Совпадение, 2006.
- Этнографический жанр в русской фотографии. 1860-е–1900-е годы. <http://expositions.nlr.ru/ve/RA4053/etnograficheskiy-zhanr-v-russkoy-fotografii>.

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Abakevičius, Jonas 51
 Abkovičius, Ananijus 77
 Abkowicz, Mariola 78
 Aleksandras III 68
 Almonaitytė Navickienė, Vaida 8, 176
 Andriolis, Mykolas Elvyras 111
 Archer, Frederick Scott 18
 Babbage, Benjamin Herschel 126
 Bachrušin, Aleksej 119
 Badendorf, G. 29
 Baillargeon, Claude 127
 Bairašauskaitė, Tamara 59, 177
 Bakutytė, Vida 8, 177
 Baldus, Édouard-Denis 128
 Balinskas, Mykolas 14
 Barberie, Peter 111
 Barchatova, Jelena 13
 Barreault, Baptiste 73
 Barro. Žr. Barreault, Baptiste
 Bartkienė, Regina 76, 177
 Batiuškov, Pompėj 60, 65, 66
 Bennett, Charles Harper 21
 Bergamasko, Karl 22
 Beyer, Karol 20, 75, 111, 113, 114, 129, 177
 Bewick, Thomas 112
 Blanquart-Evrard, Louis-Désiré 19
 Bloch, Jan Gotlib 132
 Bočkovska, Marija Celestina 12, 80
 Bohlen, August 29, 55
 Bonoldi, Giuseppe Achille 4, 7, 9, 26, 27, 28, 50, 127
 Borchardt, A. 74
 Borelli, Bonoldžio ateljė fotografas 27, 29, 127
 Boretti, Teofil Eugeniusz 22
 Boretti, Teofil Józef 119
 Bourne, John Cooke 126
 Brandel, Konrad 8, 11, 12, 110, 133, 178
 Brandenburg, Johann 28, 29, 30, 33, 58, 73, 78, 110, 114
 Brenšteinas, Mykolas 11
 Brunel, Isambard Kingdom 126
 Bucher, Šimel 29, 134
 Būčys, Žygintas 74, 177
 Bulhak, Jan 116
 Bulla, Karl 22
 Butkovski, Miron 126
 Bžozovskis, Feliksas 113
 Bžozovskis, Jaroslavas 28, 29, 33, 34, 35, 50, 54, 75, 77, 79, 80, 109, 114
 Carrick, William 69
 Caspari, Adolf 29
 Cézanne, Ernest 129, 130
 Chlopickis, Eduardas 112, 123
 Chodzka, Telesforas 54
 Chodzka, Tiburcijus 54, 55, 116
 Choiseul-Gouffier, grafai 11
 Choiseul-Gouffier, Aleksandras 76
 Chonovič, Icik 31, 79
 Cuvier, Louis 27, 29
 Čechavičius, Juozapas 8, 9, 12, 14, 20, 22, 23, 25, 28, 30, 31, 33, 35, 52, 55, 66, 67, 68, 78, 80, 109, 110, 113, 115, 116, 119, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 131, 133, 136, 155, 156, 178
 Čemodanov, Dmitrij 66
 Čerkaskij, Vladimir 74
 Červinskis, Bronislavas 135
 Čiagin, Nikolaj 59, 60, 61, 66, 67, 68, 116
 Čičinskaitė, Regina 71, 181
 Čiurlionis, Mikalojus Konstantinas 11
 Čizai, broliai fotografai 31, 35
 Čižas, Vaclovas 31
 Daguerre, Louis Jacques Mandé 4, 17
 Daškov, Vasilij 71, 74, 76
 Dawinghoff, Karl Theodor 28, 55, 56, 61, 110, 114, 132
 Delamotte, Philip Henry 127
 Denjer, Genrich 22
 Diemann, Max 29, 50, 134
 Disdéri, André Adolphe 26, 27, 180
 Dmachauskai, Vincentas ir Vladislovas 113
 Dmachauskas, Vincentas 117
 Domeika, Aleksandras 56
 Dovmontas, Valerijonas 7, 26, 31, 50, 54
 Druetas, Antanas Kazimieras 29
 Družyna, Mauricijus 29
 Eremič, I. A. 65
 Fajans, Maksymilian 112
 Fedorovič, P. 54
 Feritas, Pranas 134
 Fiorentini, pirklys 25
 Fišman, Olga 71, 72, 76, 177, 181
 Fleury, Simon 35, 126

Fribes, Aleksandr 13, 176
 Galler, Ivan 54
 Ganbejev, Ivan 64
 Ganzwoh, Lewik 55
 Ganzwohl, Lewik 55
 Gasiūnas, Vladas 31, 112, 177
 Gautrand, J.-C. 19
 Gelažauskas, Saulius 12
 Giedraitis, Cezaris 61, 74, 77, 78
 Gilderbrant, Aleksandr 53
 Glezer, Govša 55
 Gloger, Zygmunt 114, 115, 135, 173
 Glovacka, merg. Chevalier 26
 Goldas, Joselis 31
 Gorazdowski, E. 131
 Gouin, Ernest 130
 Grabovskis, Vilhelmas 28, 29, 55, 56, 57, 116
 Green, B. C. 19
 Griaznov, Vasilij 63, 65, 66, 67
 Griškaitė, Reda 64, 181
 Gudaitė, Jūratė 8, 178
 Gulmanas, Viktoras 9
 Gustaitis, Rolandas 64
 Hannavy, John 13, 69, 110, 111, 177
 Hausmann, Georges–Eugène 111
 Haynes, David 24, 177
 Hetzschold, Friedrich 12, 25, 28, 29, 55, 60, 61, 62, 66, 80, 109, 110, 121
 Hoffertas, Juozapas (Eustachijus) 28, 131, 132
 Huleckis, Kajetonas 31, 54
 Ignatavičius, Juozapas 27, 127
 Isajev, Vladimir 75
 Ivicka, Elena 28, 54
 Jackiewicz, Danuta 8, 20, 112, 114, 177
 Jakubauskas, Julius 23, 57
 Jankauskas, Vidmantas 113, 119, 178
 Jan ze Śliwina. Žr. Kirkor
 Jasenskis, Jonas 50, 52
 Jasvoin, V. 22
 Jaworski, Bronisław 22
 Jelskis, Kazimieras 111
 Jočytė, Vitalija 8
 Jucys, Gediminas 8
 Junevičius, Dainius 1, 8, 9, 18, 24, 60, 72, 109, 111, 113, 117, 119, 120, 123, 128, 130, 133, 178
 Juodakis, Virgilijus 7, 76, 178
 Kamiński, M. K. 28
 Kaplanski, Chaim 136
 Karlovičius, Jonas 80, 135
 Karoli, Aleksander 34
 Karpes, Mordchel 29
 Karpova-Čelkienė, Valentina 62, 179
 Katilius, Algimantas 64, 181
 Kaufman, Konstantin 51, 59, 74, 134
 Kazakevičius, Vytautas 64, 181
 Kieniewicz, Stefan 127
 Kirkoras, Adomas Honoris 11, 116, 117, 118, 173
 Kirkorienė, Marija Celestina 125
 Kliukovskis, Antanas 112
 Klivanskis, Ickas 50
 Klodt, Konstantin 63
 Kluczewski, Marcin 131
 Knight, Nathaniel 70, 179
 Koiranskis, Josifas 29, 55
 Kolberg, Oskar 14, 75, 80
 Kopernicki, Izidor 80
 Kornilov, Ivan 51, 63, 64, 65, 68
 Kornovskis, Juozapas 52
 Korzonas, Abdonas 7, 8, 9, 11, 12, 26, 27, 28, 30, 31, 50, 54, 55, 66, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 128, 178, 180
 Korzon, Vanda 28, 54
 Koselleck, Reinhart 5
 Kotkovskis, (?) 33
 Kozela, Eustachijus 21, 28
 Kramer, Nikolaj 74
 Kraszewski, Józef Ignacy 112, 130, 173
 Kremer, Abram 55
 Kremer, Józef 111, 173
 Kriger, Grigorij fon 49
 Kudriavcev, Sergej 64, 65, 66
 Kulikas, namo savininkas 25
 Kulnytė, Birutė 71, 181
 Kuscinski, Michail 72, 74
 Langenheim, William ir Frederick 18
 Lazauskaitė, Elvyda 71, 181
 Lejko, Krystyna 179
 Lemercier, Rose-Joseph 112
 Leonas XIII, Romos popiežius 125
 Levandauskas, Vytautas 114, 179
 Levickij, Sergej 22
 Levickis, Jonas 9, 28, 121
 Lilje, Vitebsko gub. miškininkas 74
 Liutkevičius, Eliziejus 28, 29, 111
 Lobačuskaja, Volga. žr. Лабачэўская, Вольга
 Loginov, Alexey 69

Łopaciński, Euzebiusz 7, 173
 Łopatinskis, Faustinas 4, 8, 28, 35, 136, 177
 Lukšionytė-Tolvaišienė, Nijolė 59, 179
 Lucas, Faivušas 31
 Maciesza, Aleksander 179
 Maddox, Richard Leach 21
 Makov, Lev 79
 Makselis, Rasius 15
 Maksimaitienė, Ona 29, 179
 Malachovskis, Bernardas 55
 Malachovskis, Vladislovas 22, 28, 29, 56, 127
 Małachowski. Žr. Malachovskis, Vladislovas
 Malcolm, Daniel 128
 Maleszewski, Władysław 112
 Malinin, Nikolaj 76
 Malinovskis, Vladimiras 26, 31
 Manikowska, Ewa 9, 62, 65, 70, 73, 75, 80, 179
 Mann, Benjamin 29
 Marien, Mary Warner 6, 13, 18, 179
 Marville, Charles 111
 Mašalaitis, Benjaminas 76
 Matulytė, Margarita 8, 9, 18, 111, 119, 124, 177, 179, 180
 McCauley, Elizabeth Anne 27, 126, 128, 180
 Medišauskienė, Zita 49, 59, 78, 177, 180
 Meškauskas, Mindaugas 23
 Michailov, Vasilij 64
 Mickevičius, Arturas 64, 181
 Mieczkowski, Jan 114
 Miknys, Rimantas 59, 177
 Milovidov, Aleksandr 59
 Minzloff, Robert 81
 Monckhoven, Désiré van 21, 22, 30, 32, 173, 175
 Moniuszko, Stanisław 26
 Morenc, Piotr 35
 Mossakowska, Wanda 20, 109, 180
 Možero, Karaliaučiaus universiteto profesorius 25
 Mulevičiūtė, Jolita 2, 9, 15, 56, 58, 112, 123, 134, 180
 Muravjov, Michail 11, 12, 50, 51, 53, 54, 59, 61, 172
 Muravjov, Nikolaj Michailovič 134
 Nappelbaum, Mojsej 22
 Narušytė, Agnė 9, 179
 Navlickis, Andrius 29
 Nazimov, Vladimir 53
 Nekrašius, Jonas 9, 24, 180
 Neuschäfer, Otto 20, 21, 25, 29, 30
 Newhall, Beaumont 13, 180
 Niépce de Saint Victor, Abel 18
 Nikotin, Ivan 58
 Nowiński, Bolesław 4, 28, 50
 Nožin, Konstantin 56
 Obakevičius, Jonas 31
 Okolovas, Napoleonas 33, 75, 77, 79
 Olszyński, Marcin 69, 133
 Orda, Napoleonas 112, 114, 179
 Ovčinskis, Movša Vulfas 54
 Ozemblovskis, Juozapas 112
 Pakštalis, Arvydas 134
 Palmquist, Peter E. 24, 177
 Paniutin, Stepan 55, 59, 63, 67, 78, 116, 122
 Pavlovičius, Eduardas Bonifacas 111
 Pavlovskia, Liudvika 28, 31, 55
 Perlis, Ipolitas 64
 Petraitis, Gediminas 12
 Petreikis, Tomas 136
 Petrov, Aleksandr 29
 Petrov, Ivan 28, 29, 30, 51, 55, 56, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 109, 110, 111
 Pikelytė, Zita 9, 181
 Pinheiro, Nuno 127
 Piotrovičius, Petras 28, 33, 110, 135, 136
 Plater-Zyberk, Małgorzata 7, 8, 9, 119, 178, 180
 Podbereskis, Mykolas 136
 Podbielski, Bronisław 136
 Podčasinskis, Vaclovas 109
 Potapov, Aleksandr 51, 53, 59
 Povališin, Aleksandr 50, 51
 Preker, Aleksandr 49
 Privalski, Šachno 29, 30, 31, 50
 Prosnak, Jan 26
 Pšibilskis, Motiejus 112, 117
 Pšibilskis, Vaclovas 25, 26, 117, 118, 128
 Raspopov, Aleksandr 67
 Rathke, G. 29
 Raupelis, Dainius 12
 Redkovskis, (?) 63
 Reingardt, Maksimilian 23
 Renouard, Alfred 173
 Rezanov, Aleksandr 59, 66, 68
 Ricoeur, Paul 10, 180
 Rohrbach, Anton 8, 110, 128, 129, 130, 131, 178
 Römeriai, Edvardas ir Alfredas 113
 Römeriai, Edvardas ir Andrius 14, 20

- Römeris, Alfredas 14, 21, 81, 111
 Römeris, Edvardas 25, 27
 Rönne, Antanas 14, 25, 27
 Rosenblum, Naomi 17, 21, 180
 Rotschild, James de 127
 Rozensonas, Elisas 20, 25, 26, 30, 50
 Rukovičius, J. 55
 Ruseckas, Boleslovas 111, 124
 Ruseckas, Kanutas 81, 111
 Rzewuski, Walery 75
 Strauss, Alexander 44, 45, 83, 98, 99, 100, 106, 107
 Šachovskoj, Ivan 50, 54
 Sachsse, Rolf 111, 127
 Šaknys, Žilvytis 75
 Samochvalov, (?). 134
 Samoilovas, Aleksandras 12
 Sann, Carl 29
 Šapšalas, Hadži Seraja 77
 Sauerweinas, Jurgis 81
 Savinskij, Aleksandr 50
 Schmith, Carl von 64, 181
 Schröter, Victor 66
 Semaško, Josifas 34
 Šestakov, Ivan 35
 Silvanavičius, Nikodemas 23
 Širkaitė, Jolanta 15, 31, 177, 179
 Sirokomlė. Žr. Kondratovičius, Liudvikas
 Sirutavičius, Vladas 112, 181
 S–i, straipsnio apie Vilnių autorius 122, 123
 Skirmuntas, Simonas 111
 Smakauskas, Vincentas 81
 Schmiedecke, Eduard 29
 Smilgevičius, Adolfas 23
 Smolikowski, Seweryn 125
 Smyslov, Piotr 120
 Snitkuvienė, Aldona 109, 181
 Solovjova, Karina 71
 Sovien, Friedrich 4, 29
 Sreznevskij, Viačeslav 22
 Staliūnas, Darius 58, 59, 181
 Strauss, Alexander 3, 4, 15, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 75, 77, 79, 80, 136, 155, 162, 163, 165, 166
 Straussas, Alexanderis 177
 Strauss, Martin 31
 Šuchov, (?). 63
 Surevičius, Simonas 33, 35, 79
 Surewicz, Józef 4, 33
 Šustov, Ivan 64
 Suvorov, Ivan 29
 Švoinickis, Romanas 131, 135, 136
 Swieykowski, Albert 7, 8, 9, 12, 26, 28, 50, 55, 58, 66, 109, 110, 115, 116, 119, 120, 121, 131
 Syrkinas, spaustuvininkas 64
 Talbot, William Henry Fox 4, 17, 18, 19
 Thon, Konstantin 131
 Tiškevičiai, grafai 109
 Tiškevičius, Benediktas 22
 Tiškevičius, Eustachijus 14, 74, 75
 Trutnev, Ivan 29, 30, 58, 60, 63, 64, 65, 66, 67
 Turgel, Leiba 31
 Uzembla, Liucijonas 32, 34
 Vaičekonytė-Kepežinskienė, Renata 114, 179
 Valiulis, Skirmantas 113, 181
 Van der Velde 34
 Vedemanas, Aloyzas 29
 Veitka, Antanas 125
 Vignoles, Charles Blacker 126, 127
 Vikentijus, archimandritas 62
 Vilčinskis, Jonas Kazimieras 112, 113, 120, 121
 Višinskis, Povilas 81
 Vol, Liba Raša 26, 28
 Weismann, J. 31
 Wejtko, Antoni 111
 Wernerke. Žr. Malachovskis, Vladislovas
 Whipple, John 18
 Wiślicki, Adam 20
 Zacharčikas, Vilhelmas 8, 12, 25, 28, 55, 66, 67, 109, 110, 113, 115, 116, 119, 120, 121
 Zacharczyk. Žr. Zacharčikas, Vilhelmas
 Zahorskis, Vladislavas 34
 Žametas, Albertas 111
 Zatorskis, Emilijus 33
 Zatorskis, Vaclovas 115
 Zavadzki, Adomas 111
 Zeitvid-Talvoševič, Stefanija 28, 29
 Zenkevičius, Jonas 111
 Ziętkiewicz, Marta 69
 Zubov, Nikolaj 29, 135, 136
 Žvirgždas, Stanislovas 7, 113, 181

Бархатова, Елена Валентиновна 13, 22, 30,
73, 132, 181
Батюшков, Помпей Николаевич 10, 60, 173
Бронникова, Евгения Петровна 78
Вехов, Н. В. 181
Вильборг, А. 61, 174
Голике, Р 61, 174
Дударев М. И. 135
Дьяков, В. 173, 175
Жюгжда, Ю. 173
Кауфман 74
Киркор. Ёг. Kirkoras
Кондаков, С. Н. 174
Корнилов, Иван 62, 64, 174
Кусцинский, Михаил 72
Лабачёвская, Вольга 72
Левицкий, Сергей 22, 174
Лобачевская, Ольга. ёг. Лабачёвская, Вольга
Малаховский. Ёг. Malachovskis
Миловидов, А.И. 59, 174
Наппельбаум, Моисей Соломонович 22, 174
Неупокоев, В. 173
Никольский, В. 61, 174
Петров, И. И. 63, 64
Петров, Николай 115, 175
Пивоварова, Н. В. 63, 65, 181
Попов, Анатолий Петрович 24, 181
Салтыкова, Ирина 8, 12, 119, 181
Семенов, А. Н. 182
Соловьева, Карина 71, 182
Срезневский, А 131
Стасов, В. В 79, 175
Утешева, И. Я. 132
Цылов, Н. 51, 59, 175
Шипова, Татьяна Николаевна 24, 182

PRIEDAS

LIETUVOJE ŠLAPIOJO KOLODIJAUS LAIKOTARPIU FOTOGRAFIJOS SRITYJE VEIKUSIŲ ASMENŲ SĄVADAS

Į sąvadą įtraukti 1855–1885 m. dirbę fotografai, ateljė savininkai, mokiniai, operatoriai, retušuotojai ir kitaip su fotografija susiję asmenys. Laikomasi nuostatos, kad 1885 m. pradėję dirbti fotografai tikrai naudojo emulsines plokšteles, todėl neįtraukti, pvz., Vilniuje dirbę Stanislovas Filbertas Fleury, Ričardas Bačanskis, Kaune – Vaclovas Zatorskis, Telšiuose – Chaimas Kaplanskis, Ukmergėje – Juozapas Romaškevičius (1885), Jurbarkė – Heinrichas Sidovas (1884) ir pan. Jei esama abejonės dėl taikyto metodo, po 1880 m. pradėję dirbti fotografai įtraukiami, tačiau pažymima, kad galėjo fotografuoti ir su emulsinėmis plokštelėmis. Įtrauktų fotografų veikla po 1880 aprašoma glausčiau, nei iki 1880.

Straipsnio sandara

Pirmoje pastraipoje nurodomi paryškintu šriftu užrašyti asmenvardžiai, po to – gyvenimo datos, luomas ir konfesija.

Antra duomenų grupė yra kitos biografinės žinios apie šeimą.

Toliau pateikiami fotografinės veiklos faktai chronologine tvarka. Jei fotografas veikė keliuose vietovėse, faktai sugrupuojami pagal vietas.

Straipsnelio pabaigoje pateikiamos literatūros ir archyvinių šaltinių nuorodos.

Asmenvardžių rašyboje laikomasi Lietuvos dailininkų žodyne¹ priimtų principų. Vietinės kilmės (iš istorinių Abiejų Tautų Respublikos žemių kilusių) fotografų biogramos pradedamos adaptuota pavardės forma (perrašyta lietuviškais rašmenimis), po kablelio pateikiama autentiška šaltiniuose vartota forma ir skliausteliuose įvairūs jos variantai, aptinkami šaltiniuose ir istoriografijoje, pvz., **KORZONAS Abdonas**, **KORZON** (KORZUN) **Abdon**. Nevietinės, t. y. nebaltiškos, neslaviškos ir nežydiškos, kilmės asmenvardžiai antraštėse rašomi originalia šaltiniuose ar literatūroje sutinkama (arba iš rusų kalbos atkurta) forma, be lietuviškos galūnės. Jei yra nusistovėjęs lietuviškai adaptuotas pavardės atitikmuo, jis užrašomas po kablelio kaip lygiavertis, pvz., **STRAUSS Alexander Władysław**, **ШТРАУС (СТРАУЗ) АЛЕКСАНДР**, **ŠTRAUSAS Aleksandras**.

Šaltiniuose kirilika užrašytų rusų ar žydų kilmės asmenvardžių atveju pirmiausia pateikiamas lietuviškai transkribuotas asmenvardis su lietuviška galūne, o tik paskui originalus, pateiktas naudojant dabartinę rusų kalbos rašybą, pvz., **PETROVAS Ivanas**, **ПЕТРОВ Иван**. Ši taisyklė netaikoma iš Kurliandijos, Lifliandijos gubernijų ir Prūsijos kilusių žydų pavardėms, kurių pagrindine laikoma vokiška forma, pvz., **SOVIEN Friedrich**, **ЗОВИН Фридрих**.

Pateikiamos tik sulietuvintos tėvų vardų formos. Adresai pateikiami taip, kaip nurodyta dokumentuose. Dabartinis adresas nurodomas tik tais atvejais, kai jis buvo nustatytas tiksliai. Biogramose minint pagrindinį asmenį, pateikiamas tik jo pavardės inicialas.

¹ Lietuvos dailininkų žodynas, t. II: 1795–1918 / sud. J. Širkaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012, p. 8–10.

Pagrindiniai duomenų šaltiniai iki 1863 m. yra spaudos žinios, o nuo 1863 m. – archyviniai šaltiniai. Pradedant tais metais, visos fotografijos įmonės savo veiklai pradėti ar pakeisti privalėjo gauti gubernatoriaus (retais atvejais – kitų valdžios atstovų) leidimą (свидетельство). Pirmą kartą bendros žinios apie spaudos įmones, taigi ir fotoateljė, pateiktos vykdant 1866 05 22 VRM VSRV aplinkraščio nr. 1052 nurodymus, bet vėliau kelerius metus žinios nebuvo teikiamos. 1870 07 29 VRM aplinkraščiu gubernijos viršininkams buvo pakartotinai nurodyta iki kiekvienų metų 10 01 VSRV pateikti žinias apie gubernijose veikiančias spaudos ir panašias įmones. Nuo tada gubernatūrų kanceliarijos kasmet rudenį rengė ataskaitas VSRV apie veikiančias fotografijos ateljė. Archyvinės žinias apie pastarąsias papildė nuotraukų fotokortelėse pateikti duomenys: adresas, fotografo pavardė, firmos pavadinimas ir pan.

A

ANŠERIS Leibas (Levas, Levinas, Leonas), **АНШЕР Лейб** (Лев, Левин, Леон) Šmuilo (Šmuelio) s., g. 1833, pirklys, jud.

Žmona Enta Freimanaitė, gyv. Marijampolėje, turėjo 3 vaikus.

Nuo 1870 pagal Marijampolės miesto prezidento 1869 12 31 pažymėjimą nr. 363 A. turėjo ateljė Marijampolėje. 1872 A. turėjo pramonės pažymėjimą nr. 136, išduotą 1870 12 31. A. ateljė paskutinį kartą paminėta 1879 žiniaraštyje VSRV. 1880–81 Suvalkų gub. žiniaraščių nėra, todėl negalima atmesti galimybės, kad A. Marijampolėje dirbo ir dar kelerius metus, tačiau labiausiai tikėtina, kad iki 1879 pab., kai pradėjo dirbti Petras Piotrovičius.

LVIA, f. 1236, ap. 3, b. 445.

RVIA, f. 776, ap. 4, b. 663, l. 38; ap. 11 (1872), b. 121, l. 229; ap. 20, b. 164, l. 265.

ARENSONAS Chaimas, **АРЕНСОН** (АРЕНСОН) **Хайм**, Oremono s., laikrodininkas.

1894 gyv. Telšiuose Plungės g. Aleksandrovičiaus name.

Fotoateljė Telšiuose A. įkūrė 1860, po 1863 revizijos ji uždaryta, kol A. 1864 04 10 gavo KG leidimą nr. 4300 daryti fotografijas 1860 įsteigtoje ateljė.

1866 01 17 Kauno izdinėje nuo 1863 10 01 buvo A. pateiktas 200 rub. užstatas.

1867 07 20 A. prašė grąžinti užstatą (168 rub.). 1867 08 07 leista užstatą grąžinti.

A. ateljė veikė ir po 1867.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 18, 100, 101, 115, 117; f. I-106, ap. 1, b. 6130.

RVIA, f. 776, ap. 3, b. 614, l. 77; f. 1286, ap. 52, b. 13, l. 222.

1863 m. sukilėlių brolių Milvydų nuotr., Telšiai, 1864 04 17, Šiaulių „Aušros muziejus ŠAM Poz. Nr. 539/ VIII

ARENSONAS (ARENZONAS, ARNSONAS) **Jankelis** (Jakovas), **АРЕНСОН** (АРЕНСОН, АРНСОHN) **Янкель** (Яков), Giršos (Grigorijaus) s., g. Jurbarke apie 1853 (1851), miest. Fotografijos mokėsi Karaliaučiuje.

Jurbarkas

1878 12 30 A. prašė leidimo ir 1879 02 24 gavo KG leidimą nr. 1680 steigti ateljė Jurbarke, nors Raseinių aps. ispr. teigė, kad viena ateljė jau yra ir antros nereikia. 1879 03 30 į Jurbarko mui-

tinę buvo atsiųstas fotoaparatas (galimas daiktas, jau su želatininėms plokštelėms), skirtas A. 1882 07 26 A. gavo leidimą nr. 4228 laikinai vasarą fotografuoti **Tauragėje**. Joje A. tikriausiai fotografavo ir 1883, ir 1884.

1884 A. išsikėlė į Šiaulius, greičiausiai įsigijo Giršos Chabaso ateljė. 1884 10 24 išduotas KG leidimas nr. A. 8996 atidaryti fotoateljė Bolšaja tiuremnaja (Didžiojoje kalėjimo) (dabar Vilniaus g.) ir Soboro g. (dabar Tilžės) sankryžoje (dabar Vilniaus g. 140).

A. priklausiusi „Berlyno fotoateljė“ veikė iki pat I pasaulinio karo, buvo apdovanota parodose. 1887 Taupomajame banke turėjo 700 rub.

LVIA, f. 710, ap. 1, b. 688, įr. 468.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 21052, l. 2–11; b. 21787, l. 6; b. 21988, l. 19; b. 21493, l. 15; b. 21496, l. 15; b. 21988, l. 19.

Šiaulių fotografija ir fotografai (1863–1918).

ARONŠTAMAS Michelis, АРОНШТАМ Михель, Salomono s., g. apie 1856, m. 1889 01 25 (32 m.), miest., jud.

Kilęs iš Aizputės (vok. *Gazenpot*) Latvijoje. 1886 Vilniuje gyv. Karpinkeso name.

A. turėjo KG 1880 08 13 leidimą nr. 5645 fotografuoti Kauno gub. Veršvų k. 1880 ir 1881 kariuomenės lagerių metu.

Nuo 1886 iki mirties A. dirbo Vilniuje, turėdamas VG 1886 05 31 leidimą nr. 2764. Ateljė buvo Pupkinos ir Poznanskos name Didžiojoje g.

A. darė ambrotipus ir ferotipus. Po jo mirties ateljė perėmė žmona Basia Aronštam.

LVIA, f. 380, ap. 43, b. 371, l. 27, 28, 49, 98; ap. 46, b. 497, l. 20; f. 728, ap. 3, b. 1544.

B

BADENDORF, БАДЕНДОРФ, Gotliebo s., Ariogalos laisvosios vaistinės provizorius.

1866 08 05 B. pateikė prašymą leisti steigti portretinių nuotraukų ateljė Ariogaloje. Kadangi B. nepateikė užstato, prašymas paliktas be sprendimo.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 69, 70, 72.

BASAS Abramus Icko, БАС Абрам Ицко, Leibo s., g. 1853 01 01.

Pagal 1874 reviziją fotografas, 21 m., gyv. Kaune nuosavame name Ukmergės g.

KRVA, f. I-61, ap. 2, b. 5504, 5505, 5516.

BLIUMOVČIUS Izraelis, БЛЮМОВИЧ Израэль, Samuilo (Šmuilo) s., g. apie 1834 arba 1838 01 03, Vilniaus, Širvintų pirklys.

Gyv. Bliumovičiaus spaustuvėje Rūdninkų g. Tėvas spaustuvės darb.

Už imperatoriui padovanotą Kaukazo vaizdų albumą 1862 apdovanotas žiedu su briliantu.

B. 1870 09 22 prašė leidimo pirkti Ivano Trutnevo fotoateljė Gimnazijos name Didžiojoje g., joje ketino dirbti su 4 aparatais. Jie buvo B. nuosavybė.

1870 10 28 B. išduotas VG leidimas nr. 4794 atidaryti ateljė, pirktą iš Ivano Trutnevo. Jos ne-

atidarė arba ji veikė labai trumpai, nes vėliau nebeminima, o Ivano Trutnevo ateljė 1871 05 nupirko Kaspars Chliudzinskis.

LVIA, f. 380, ap. 27, b. 15, l. 123, 124, 126, 176–179, 208; f. 728, ap. 2, b. 1.

BODAŠAS (BADASAS) Karpelis, БОДАШ (БАДАС) Карпель, Jakovo (Jankelio) s., g. apie 1853, m. 1854, Vilniaus miest., Antakalnio žydų bendr. narys.

B. 1874 buvo pašauktas į kariuomenę. 1879 03 26, būdamas 25 m., vedė 23 m. Libą Zaslanski iš Eišiškių. 1880 02 01 jiems g. sūnus Rafailas, m. 1880 06 11 nuo išsekimo.

1879 prieš birželį prašė leidimo steigti ateljė. Rašė, kad iki 1879 01 buvo retušuotojas (fotoateljė nenurodė), bet vedė ir vietos atsisakė, dabar negauna darbo ir nori pats steigti ateljė. 1879 06 02 prašymas atmestas nenurodant priežasties.

1880 03 22 prašė leidimo steigti ateljė Vilniuje. VG leidimas nr. 1810 išduotas 1880 04 05, bet 1880 ir 1881 10 ji dar nebuvo atidaryta.

LVIA, f. 380, ap. 36, b. 10, l. 104, 105; ap. 37, b. 172, l. 45, 49; b. 189, l. 14; ap. 38, b. 215, l. 10–14; f. 728, ap. 3, b. 1061, b. 1084, b. 1138.

BOHLEN August, БОЛЕН Август, Prūsijos pil.

Raseiniai

Ypatingų pavedimų valdininkas J. Liubinskis 1873 06 06 apžiūrėjo Raseiniuose veikiančią B. ateljė. Paaiškėjo, kad jis neturėjo leidimo ir nevedė reikiamų knygų, o ateljė atidarė gavęs tik žodinį KG leidimą. KG sutiko atleisti B. nuo bausmės su sąlyga, kad B. pateiks prašymą nustatyti tvarka. 1873 12 22 išduotas KG leidimas nr. 9216 B. steigti ateljė Raseiniuose. B. iš karto prašė leidimo fotografuoti visoje Raseinių aps., bet prašymas atmestas.

Tauragė

1874 07 27 ypatingų pavedimų valdininkas Sličevskis nustatė, kad B. išvyko į Tauragę ir fotografavo be leidimo. 1874 07 24 Raseinių ispr. už tai surašė aktą.

1874 09 07 B. turėjo leidimą atidaryti ateljė Raseiniuose, bet jos neatidarė, byla dėl neteisėto steigimo Tauragėje perduota taikos teisėjui.

Vengdamas teisinio persekiojimo, B. 1875 pr. perėjo į Prūsiją.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 19569, l. 1–28; b. 19606, l. 20.

Stanislovo ir Kornelijos Viršvilų nuotr., b. v., apie 1873, Šiaulių „Aušros“ muziejus, ŠAM F-SF 3084.

BONOLDI Giuseppe Achile, BONOLDIS Džiuzepė Achilas, g. 1821 Barselonoje, m. 1871 Paryžiuje, italų dainininkas (baritonas), 1863–1864 sukilimo dalyvis. Sulenkėjęs Italijos pil., dainavimo mokytojas. Vienas pirmųjų Vilniaus fotografų. 1858 arba anksčiau įsteigtos fotoateljė savin.

Baigęs Lozanos un-tą apie 1840 atvyko į Lietuvą ir dirbo dainavimo mokytoju. 1842 apsigyveno Vilniuje, koncertavo. Bendravo su Stanislovu Moniuška (šis kompozitorius sukūrė jam dainų, Jonteko partiją operos *Halka* vilnietiškajame variante). Išvertė *Halkos* libretą į italų k. Buvo 1863–1864 sukilimą Lietuvoje rengusio Judėjimo komiteto narys. Su kitais Vilniuje įrėngė nelegalią spaustuę. 1862 pab. – 1863 pr. sukilėlių aukščiausio organo Lietuvoje, t. y.

Lietuvos provincijos komiteto, narys. Kaip Italijos pil. 1863 pr. ištremtas iš Rusijos imperijos. Buvo sukilimo vadovybės įgaliotas rūpintis ginklų tiekimu iš užsienio. Nuo 1863 gyv. Paryžiuje. 1871 vadovavo Paryžiaus komunos raitelių daliniui; žuvo kautynėse.

B. gyv. Iljaševičiaus name Semionovskajos g. priešais Šv. Kryžiaus (Bonifratrų) bažnyčią, tikriausiai ateljė veikė ten pat. 1862 joje buvo galima nusipirkti vizitinio formato Lenkijos karalių nuotraukų komplektą.

1863 01 padaryta krata, savininkui nurodyta išvykti. Ateljė veikė iki 1863 06 06. Ją uždarius, negatyvai ir nuotraukos sunaikinti, prietaisų likimas nežinomas. Ateljė dirbo Borelli.

W. P. [Wacław Przybylski], Zakładu p. Bonoldiego, *Kuryer Wileński*, 1861 05 19, nr 39, s. 390.

Z Wilna, *Kurier Warszawski*, 1862 03 15, nr 61, s. 352.

Kurier Wileński, 1860 09 02, nr 69.

Stanisław Kościałkowski, Bonoldi Józef Achilles Helmiro in *PSB*, t. II, s. 303.

LVIA, f. 380, ap. 20, b. 467, l. 2, 4, 302; f. 378, 1863 PS, b. 2, l. 1.

Matulytė, Fotografuoti draudžiama..., p. 173–188.

BORELLI, БОРЕЛЛИ

Achile Bonoldi ateljė fotografas. 1863 B. ryškino nuotraukas kartu su Vladislovu Malachovskiu.

LVIA, f. 1248, ap. 2, b. 468, t. 2, l. 360, 360v.

BORCHARDTAS Waldemar, БОРХАРДТ Владимир, Michailo s., bajoras, II gildijos pirklys.

B. ateljė Vilniuje veikė Vagnerio name Didžioji g. 3 pagal 1866 11 15 leidimą nr. 9669, uždaryta po 1873.

LVIA, f. 380, ap. 27, b. 32, l. 12; f. 439, ap. 1, b. 147, l. 6; f. 439, b. 147, 126, l. 6.

BRANDEL Konrad, Seweryno s., g. 1838 Varšuvoje, m. 1920 Torunėje.

Varšuvos fotografas. 1858 baigė Realinės gimnazijos Chemijos skyrių, rengusį chemikus, ir pradėjo dirbti bei mokytis fotografijos pas Varšuvos fotografijos grandą Karolį Beyerį. B. 1865 09 – 1873 su broliu Władysławu ir dail. mėgėju, savaitraščio *Kłosa* meniniu redaktoriumi Marcinu Olszyńskiu turėjo ateljė „Brandelis ir bendrovė“. 1873 08 tapo vieninteliu jau tik savo vardu vadinamos ateljė savininku.

1857–58 spaudoje paskelbė straipsnių apie fotografiją. Nors pagrindinė ateljė veiklos sritis buvo portretinė fotografija, B. vien tuo neapsiribojo. Labai daug fotografavo Varšuvos vaizdų bei fiksavo miesto įvykius, iš savo nuotraukų sudarinėjo Varšuvos vaizdų albumus. 1873 sukomponavo Varšuvos panoramą, susidedančią iš 10 iš Karalių pilies laikrodžio bokšto padarytų nuotraukų, sudarinėjo fotografiniu būdu leidžiamus Varšuvos kalendorius, kuriuose pateikė plačią kultūrinio gyvenimo panoramą, iliustruotą trimis šimtais Varšuvos renginių nuotraukų. Varšuvos un-to profesoriams pagamino odes ir kitų ligų atlasą.

B. keliavo po Rusiją ir daug fotografavo, dalyvavo daugelyje Rusijos ir tarptautinių parodų, kur jo darbai pelnė įvairių apdovanojimų. B. kelis kartus fotografavo į Lenkiją atvykusią Rusijos imperatoriaus šeimą. Pvz., 1888 fotografijos parodoje Sankt Peterburge B. eksponavo caro

šeimos, kai lankėsi Spaloje ir Lietuvos Brastoje, bei iš oro baliono darytą nuotrauką Belovežo apylinkėse ties Kleščeliais vykstant dideliems kariniams manevrams.

B. dalyvavo Gamtos ir medicinos parodoje Krokuvoje 1869, Manufaktūrų parodoje Sankt Peterburge 1870, Maskvoje 1872 (mažasis ir didysis sid. medaliai), Vienoje 1870 (Pripažinimo medalis), Paryžiuje 1874, Filadelfijoje 1876. 1885 Pramonės ir žemės ūkio parodoje Varšuvoje už nuotraukas B. gavo aukso medalį.

Lietuva

B. 1871 buvo atvykęs į Lietuvą fotografuoti Kaišiadorių–Liepojos geležinkelio linijos, 1875 – Vilniaus vaizdų. Iš Vilniaus fotografijų B. sudarė albumą, tačiau tikriausiai pagamino vos kelis jo egzempliorius. Ilgą laiką buvo žinoma tik keliolika šio rinkinio nuotraukų. Šiuo metu identifiкуotas tik vienas pilnas komplektas *Souvenir de Vilna*, saugomas Šilutės Hugo Šojaus muziejuje. Muziejus 1976 jį įsigijo iš privataus asmens, kuris savo ruožtu paveldėjo iš giminaičio, XIX pab. gyv. Vilniuje.

B. Vilniaus albumo nuotraukas galima suskirstyti į 3 grupes: nuo įvairių kalvų fotografuoti panoraminiai miesto vaizdai, priemiesčiai ir pastatai. Bendrų panoraminų vaizdų nuo aukštumų yra 5 nuotraukos: miesto vaizdas nuo Tauro kalno, nuo Užupio, nuo Rasų, panorama nuo Trijų kryžių kalno su puikiai matomu Karališkuoju malūnu, Neries perskirtų Lukiškių ir Šnipiškių priemiesčių vaizdas nuo Pilies kalno. 11-oje fotografijų Vilniaus priemiesčiai: Žvėrynas (2), Vingis, Antakalnis, Markučiai, Belmontas (pastarojo 2), Rasų kapinės, Karlsbadas², Lydos plentas, Paplauja, Belmontas. Pastatų – observatorija (VGG rūmai ir untas), Šv. Petro ir Povilo bažn., Aušros vartai iš Liepkalnio pusės, Aušros vartai iš Didžiosios g. pusės, Šv. Onos, Šv. Jokūbo, Šv. Rapolo bažn., Katedra, stačiatikių Soboras – 9 nuotraukos.

Gazeta Warszawska, 1875 08 7 (19), nr 182.

Jackiewicz, *Sztuka fotografii...*, poz. 198–202.

Jackiewicz, *Konrad Brandel 1838–1920*.

Lejko, Niklewska, *Warszawa na starej fotografii 1850–1914*.

Lejko, *Warszawa w obiektywie Konrada Brandla*.

Lejko, *Kalendarze fotograficzne z zakładu Konrada Brandla...*

Указатель фотографической выставки...

BRANDENBURGAS Johannas, БРАНДЕНБУРГ Иван, Nikolajaus s., g. 1841, m. 1870.

B. 1864 baigė SPDA, 1862 gavo mažąjį, 1864 – didįjį sid. medalį, baigęs akademią, gavo III, 1869 – II laipsnio klasinio dail. titulą.

Fotografija B. užsiėmė nuo ~1862.

Archangelskas

1866 03 B. įsteigė ateljė Archangelske, turėjo 2 pagalbininkus ir mokinį. Kemo aps. ir Cholmogoruose B. fotografavo etnografijos parodai, neturėdamas leidimo, medinį paviljoną Archangelske B. pasistatė taip pat be leidimo. 1866 11 jis išvyko iš Archangelsko.

1867 apdovanotas Etnografijos parodos medaliu.

Turėjo ateljė Minske ir Maskvoje.

Kaunas

1867 pr. B. įsteigė ateljė Kaune. Laikina medinė B. fotografijos galerija pastatyta Dovydui Ri-

² vietovė prie Vilnios už Paplaujos.

tenbergui priklausančio namo Nikolajaus pr. (dabar Laisvės al.) ir Aikštės g. (Ploščadnaja, dabar S. Daukanto) namo kampe.

Vilnius

Po kelių mėn. B. Vilniuje nusipirko Ivano Suvorovo ateljė Homolickio name Aušros vartų g., 1867 08 03 paprašė ir 1867 08 12 gavo leidimą nr. 6204, bet atsisakė pateikti 100 rub. užstatą ir leidimą grąžino. VG 1867 08 25 leido B. laikyti ateljė be užstato.

1867 10 18 B. nusipirko Antano Drueto fotoateljė (prieš tai priklausiusią Albertui Swieykowskiui) Šiškos name Vokiečių g. Sujungtos ateljė veikė kaip „Peterburgo ateljė“.

1867 pab. (arba 1868 pr.) B. iš Lietuvos išvyko. Vilniaus ateljė likimas nežinomas, Kauno ateljė prietaisus 1868 01 25 norėjo pirkti Alexanderis Straussas.

Sankt Peterburgas

1867 B. įsigijo ateljė Sankt Peterburge Nevos pr. (dabar nr. 24).

Vykdė SPDA užsakymus, 1870 04 05 gavo SPDA fotografo titulą.

Ateljė Sankt Peterburge po B. mirties 1870 valdė jo sesuo.

LVIA, f. 380, ap. 24, b. 275, l. 119–122, 143, 144, 159, 160, 197.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 148, 150; f. I-473, ap. 1, b. 3668.

Бронникова, op. cit., 29.

Вехов, op. cit., 87–88.

Кондаков, С. Н., Юбилейный справочник имп. Академии художеств, Петроград: Товарищество Р. Голике и А. Вильборг, 1915, ч. II: отд. «Биографическая», с. 23.

Петербургский листок, 1868 10 21, № 155.

Попов, op. cit., 186.

<https://stereoscop.ru/photograph/brandenburg-ivan-ivanovich/>

BUCHERIS Šimelis (Šimenas, Semenai), **БУХЕР ШИМЕЛЬ** (Шимен, Семен), Vulfo s., Ariogalos (1866), Raguvos (1867), Ukmergės (1868) miest.

Žmona Rachelė, vaikai Chaimas Vulfas (g. Kaune 1866 01 25), Joselis Leizeris (g. Kaune (?) 1867 04 01), Gitelė (1868 05 31).

B. 1865 06 24 prašė leidimo ir pateikė 200 rub. užstatą, 1865 07 28 gavo KG leidimą nr. 14188 steigti fotoateljė Nikolajaus pr. name, hipot. nr. 337.

1866 01 17 Kauno izdinėje buvo 200 rub. užstatas (pateiktas po 100 rub. 1864 09 01 ir 1865 05 01). Grąžintas 1866 07 16.

B. 1866 į kompaniją priėmė Adolphą Caspari.

Kažkuriuo metu B. turėjo ateljė skyrių Ukmergėje.

B. ateljė Kaune likviduota prieš 1870.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 18, 280, 283, 284.

LVIA, f. 1226, ap. 1, b. 164; b. 165; b. 166.

RVIA, f. 776, ap. 3, b. 614, l. 77; f. 1286, ap. 52, b. 82, l. 106.

Ponios Šilingienės portretas, Kaunas, b. d., Šiaulių „Aušros“ muziejus, ŠAM F–SF 4548.

BŽOZOVSKIS Eduardas, **BRZOZOWSKI Edward**, **БЖОЗОВСКИЙ Эдвард**, g. 1845 03 11, Kauno gub. bajoras, kat.

B. 1872 06 15 Maskvos un-to Medicinos fakulteto patvirtintas provizoriumi, iki 1878 dirbo karo medicinos ligoninėje. 1895 B. išrinktas Kauno tarybos nariu, kuris vykdys prezidento pareigas jam nesant.

B. 1879 06 tapo pusbrolio Jaroslavo Bžozovskio kompanionu firmoje „Broliai Bžozovskiai“.

Kraj, 1895, nr 23.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 20551, l. 20, 21, 26.

**BŽOZOVSKIS Jaroslavas Juozas Leonas, BRZOZOWSKI Jarosław Józef Leon, БЖО-
ЗОВСКИЙ Ярослав Иосиф Леон**, Vladislavo s., g. apie 1840 Ukmergės aps., m. po 1903
Kaune, bajoras. Motina Veronika Bžozovskienė (merg. Chžonovska).

Vilnius

Pirmoji B. ateljė Vilniuje įsteigta 1862 Tiltu g. Rogoiskos name. Po 1863 06 06 revizijos laikinai
uždaryta. 1863 09 17 pateikęs 200 rub. užstatą B. gavo leidimą nr. 6888. 1864 01 28–1864 02 06
vykusio patikrinimo metu ateljė buvo vienas samdomas darbininkas. Tikrinant buvo pametęs
leidimą, todėl nubaustas 25 rub.

1864 važinėjo fotografuoti Ukmergės ir Panevėžio aps., bet, neturint leidimo, vietinė valdžia
neleido fotografuoti. 1864 04 25 B. prašė leidimo fotografuoti Vilniaus ir Kauno gub. aps. mies-
tuose. Prašymą VG 1864 04 28 atmetė. Motina 1864 06 28 prašė VP išduoti sūnui Jaroslavui
Bžozovskiui leidimą fotografuoti Ukmergės ir Panevėžio aps. 1864 12 21 B. gyv. Imbaruose,
Adomavičiaus name (kur anksčiau buvo Abdono Korzono atleję). Baudą buvo sumokėjęs, bet
naujo leidimo negavo, o be jo negalėjo gauti gildijos bilieta. Vėliau B. leidimas atsirado, ir VP
1865 05 01 jį perdavė B.

Nuo 1864 arba 1865–68 jo kompanionas buvo Napoleonas Okolovas. Ateljė tarp 1866 ir 1874
veikė Adomavičiaus name. 1865 07 ateljė surengė stereoskopinių nuotraukų parodą. 1866
05 meniniu B. ir Napoleono Okolovo ateljė vadovu pradėjo dirbti Aleksanderis Straussas,
1868 11 27 priimtas kompanionu.

Iki 1871 ateljė dirbo Dominikas Narkevičius.

1874 01 16 Alexanderis Straussas ir B. paprašė vietoj 1863 09 18 leidimo nr. 6888 išduoti naują
jiems abiem kaip kompanionams. 1874 02 07 išduotas leidimas nr. 466 jiems turėti ateljė netoli
Botanikos sodo, Juozapo Čechavičiaus name Miesto sode.

1876 (prašymas be mėn. ir d.) Alexanderis Straussas ir B. prašė leidimo perkelti fotoateljė iš
Juozapo Čechavičiaus namo į Šmidto namą Didžiojoje g. 41 ir grąžino leidimą nr. 466. Leidimą
nr. 4910 VG išdavė 1876 09 15.

1877 B. išsiskyrė su Alexanderiu Straussu ir vėliau Vilniuje nebeminimas.

Kaunas

B. planavo 1877 steigti ateljė Kaune. Kaip B. rašė 1877 09 17 ir 1877 10 05 prašymuose KG,
sutarčių sąlygos ir šeimyninės aplinkybės jį privertė išvykti iš Vilniaus, kuriame 14 m. užsiimi-
nėjo fotografija, į Kauną. Gavęs žodinį ypatingų pavedimų valdininko ir KG sutikimą, išleido
pinigus prietaisams pirkti, už skolintus pinigus iš siuvėjo Zimano nusipirko namą Nikolajaus
pr., užsisakė baldus ateljė, pasikvietė iš Varšuvos patyrusį kompanioną Bronisławą Jaworskį.
KP 1877 09 22 raporte gub., remdamasis savo ir publikos nuomone, rašė, kad būtų buvę nau-
dinga atidaryti dar vieną, be 2 veikiančių – „Van der Leyus“ ir Petro Piotrovičiaus, ateljė, nes
pelno užtektų, tai sumažintų Petro Piotrovičiaus monopolį, fotografija taptų prieinamesnė ir
žemesnei klasei, kurios daug, o B. ateljė Vilniuje turėjo gerą reputaciją.

Atrodo, kad, pajutę stiprios konkurencijos pavojų, abu Kauno fotografai – ir Piotrovičius,

ir Van der Leyus, ėmė dėti visas pastangas sutrukdyti B. gauti leidimą. Užtrukus gavimui, Bronisławas Jaworskis su B. susipyko, reikalavo padengti nuostolius. 1877 10 05 pastarasis jau buvo išsiskyręs su Bronisławu Jaworskiu ir prašė leidimo atidaryti fotoateljė nuosavame name. 1877 10 08 prašymas atmestas. 1877 10 25 B. vėl pateikė prašymą: siūlė padengti Petrui Piotrovičiui jo 700 rub. nuostolius.

1877 10 26 pagaliau gavo leidimą nr. 5736.

1877 11 01 B. pateikė prašymą leisti statyti prie jo namo Nikolajaus pr. ir Mažosios Sodo g. kampe (kur dabar savivaldybės pastatas) priestatą-paviljoną pagal pateiktus brėžinius. Ateljė atidarė 1878 06 10.

1879 09 07 B. prašė leidimo firmai „Broliai Bžozovskiai“ steigti, nes ketino priimti į kompanionus pusbrolių provizorių Eduardą Bžozovskį. KG leidimą nr. 5009 išdavė 1879 06 05.

1879 08 B. skelbėsi, kad nori priimti į darbą retušuotoją, kuriam per mėn. mokėtų 50 rub. Darbo apimtis – retušuoti 4–5 tuzinai kortelių per dieną (apie 50–60 nuotr.) ir, esant reikalui, negatyvus.

Bžozovskiai savo ateljė 1882 pardavė Emiliui Zatorskiui.

Kurier Warszawski, 1879 08 11 (23), Nr. 188.

LVIA, f. 380, ap. 20, b. 467, l. 1, 4, 252, 255–257, 266, 341, 342, 395, 406, 407; ap. 25, b. 525, l. 239, 240, 252, 259; ap. 31, b. 10, l. 3–6, 35, 36, 72, 73; ap. 33, b. 10, l. 147, 148, 150; f. 421, ap. 1, b. 1670, l. 406, 543; f. 421, ap. 1, b. 1670, l. 354, 406.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 20551, l. 1, 6–26; b. 20878, l. 15; b. 21493, l. 21; I-61, ap. 2, b. 5696, l. 466, 467, 473. RVIA, f. 776, ap. 3, b. 614, l. 85.

C

CASPARI Adolph, КАСПАРИ Адольф, Prūsijos pil. iš Brombergo (dabar Bydgoszcz), žydas. Žmona Mina, 1867 03 11 Kaune g. Rachelė.

1866 05 C. perėmė Maxo Diemanno fotoateljė, gavo leidimą 1866 05 10 nr. 4592, bet savarankiškai dirbti nepradėjo. C. 1866 07 18, grąžino jam ir Maxui Diemannui išduotus leidimus, nes neketino vykdyti darbų iš Maxo Diemanno perimtoje ateljė. Jis prašė grąžinti užstatą, nes pasiliko toliau dirbti su Šimeliu Bucheriu vienoje ateljė. 1866 07 20 jam buvo grąžintas Kauno iždinėje laikomas 200 rub. Maxo Diemanno užstatas.

1866 08 04 C. vėl paprašė leidimo atidaryti ateljė ir 1866 08 07 gavo leidimą nr. 8126. 1866 10 15 buvo pateikęs 200 rub. užstatą.

C. ateljė likvidavo 1867 07 01, grąžino leidimą nr. 8126 ir paprašė grąžinti užstatą.

Ковенские губернские ведомости, 1866 07 30–08 11, № 49.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 18, 20, 37, 53–55, 59–61, 75–78, 88, 89.

LVIA, f. 1226, ap. 1, b. 165, l. 11r.

RVIA, f. 776, ap. 3, b. 614, l. 77.

CHABASAS Girša (Girlič), **ХАБАС Гирша** (Гирлич), Jankelio s., miest.

Šiauliai

1874 07 30 jam išduotas KG leidimas nr. 5825. Gali būti, kad perėmė Mordchelio Karpeso fotoateljė.

Ch. ateljė Šiauliuose Didžiojoje kalėjimo g. (dab. Vilniaus) veikė iki 1884 09 06.

Kauno gub. fotografų sąrašai jį mini 1881, bet jau nebemini 1889.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 19606, l. 32; b. 19931, l. 28, 29; b. 20104, l. 16; b. 20554, l. 15; b. 20878, l. 2; b. 21493, l. 12.

CHACKELEVIČIUS Bencelis (Borisas), **ХАЦКЕЛЕВИЧ Бенцель** (Борис), Movšės s., g. 1850, Jonavos miest.

1879 07 02 Ch. prašė leidimo atidaryti ateljė, nes norėjo atsikraustyti į Vilnių pas tėvą, gyv. Dysnos g. Rodzevičiaus name. Iki tol Ch. gyv. Sankt Peterburge ir užsiiminėjo fotografija.

1879 07 05 Ch. prašymas steigti fotoateljė Vilniuje buvo atmestas.

Ch. veiklą tęsė ir želatininių plokštelių laikotarpiu: 1886 06 05 turėjo leidimus fotografuoti Minske ir Birštone. Ch. fotoateljė 1886 vieną sezoną veikė Varėnoje (leidimas nr. 2935 išduotas 1886 06 09). 1886 rudenį Ch. negavo leidimo atidaryti fotoateljė Švenčionyse. 1887 Ch. su broliu Leonu turėjo leidimą Vilniuje vienus metus fotografuoti žmonių grupes. 1889 02 25 Ch. jau buvo išvykę į užsienį. Nuo 1896 Ch. turėjo Liubline ateljė. Vilniuje mirus broliui Joseliui, Ch. su brolio našle Rebeka perėmė fotoateljė su 1 aparatu Šv. Jurgio pr. daktaro Burgarto name pagal 1900 03 27 leidimą nr. 6594. Tais pačiais metais ją nusipirko Tiburcijus Chodzka.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 22795, 22808.

LVIA, f. 380, ap. 36, b. 10, l. 106, 107; ap. 43, b. 371, l. 101–110, 152, 247; ap. 44, b. 459, l. 153, 159, 187; ap. 56, b. 921, l. 118–121, 125.

CHLIUDZINSKIS Kasparas, CHLUDZIŃSKI Kaspar, ХЛЮДЗИНСКИЙ Каспар, Liudviko s., bajoras.

Fotografijos mėgėjas, užsiiminėjo fotografinės chemijos teorijos tyrimais. 1871 05 28 Ch. prašė leidimo atidaryti fotoateljė Vilniuje Gimnazijos name Didžiojoje g. patalpose, kur jam perduotoje Ivano Trutnevo ateljė ketina tęsti praktinius užsiėmimus. 1871 07 05 Ch. buvo išduotas leidimas nr. 2424.

Kitais metais (1872 04 01) ateljė sudegė.

Dar prieš gaisrą 1872 03 10 leidimą laikyti fotoateljė Gimnazijos name prie Piešimo m-klos paprašė Liudvika Pavlovskia. Leidimas išduotas 1872 04 29.

LVIA, f. 380, ap. 28, b. 16, l. 102, 104, 122–124, 144, 146; ap. 28, b. 37, l. 4, 10; f. 567, ap. 5, b. 1097, l. 13.

CHODZKA Telesforas, CHODŹKO Telesfor, ХОДЗЬКО Телесфор, Liudviko s., Vilniaus miest.

Tiburcijaus Chodzkos giminaitis.

Kai Tiburcijus Chodzka 1875 05 05 negavo leidimo steigti portretų fotoateljė Vilniuje, Ch. prašė leisti atidaryti fotoateljė Vilniuje, kurioje būtų daromi portretai, žemėlapių, planų kopijos ir vietovių vaizdai. Prašymas atmestas 1875 05 29.

LVIA, f. 380, ap. 31, b. 10, l. 385–386.

CHODZKA Tiburcijus, CHODŹKO Tyburcy, ХОДЗЬКО Тыбурций, Jono s., g. 1840 04 14 Vitkovičiuose, m. 1908 08 13 Vilniuje, kat.

Prieš 1863 Ch. buvo Igno Chodzkos sekr. ir gyv. Dzevetnėje Baltarusijoje. Už brošiūros *Мужицкая Правда* turėjimą Ch. buvo areštuotas 3 mėn. ir ištremtas į Viatkos gub. Tremtyje išmoko fotografuoti, prieš 1869 persikėlė į Varšuvą. 1870 Ch. buvo Varšuvos policijos prižiūrimas. Būnant Varšuvoje, nepastebėta, kad ką nors būtų daręs smerktino politiniu ir moraliniu požiūriu. 1874 gyv. Plocke.

Turėjo fotoateljė Plocke (prieš 1871 ir 1873–76), Piotrkave (1871–15), Lomžoje (po 1880).

Ch. bandė steigti ateljė Vilniuje, bet dėl politinio nepatikimumo nesėkmingai: 1874 12 01 negavo leidimo su Juozapu Čechavičiumi žmonėms ir vaizdams, 1875 05 05 – vien žmonėms fotografuoti (o Telesforas negavo 1875 05 29), 1883 01 13 negavo leidimo steigti fotoateljė Vilniuje Vilniui ir apyl. fotografuoti.

1899 vasarą Ch. fotografavo Druskininkuose. Vilniuje iš Bencelio Chackelevičiaus 1900 nusipirko ateljė Šv. Jurgio pr. Burgardo name, pristatė paviljoną. 1900 02 14 Ch. buvo išduotas leidimas nr. 1420 fotografuoti 1 aparatu portretus, nuo 1901 vidurio pagal 1901 07 20 leidimą nr. 7490 Ch. turėjo teisę fotografuoti vietas. Po Ch. mirties ateljė paveldėjo Adelė Varikovienė (merg. Chodzka).

LVIA, f. 380, ap. 31, b. 10, l. 343, 344, 363–367, 379–382; ap. 40, b. 108, l. 4, 5, 12.
Taborski, op. cit., 21.

CHONOVICIUS Icikas, ХОНОВИЧ Ицик, Judelio s., Gelvonų bendr. žydas, miest., jud.

Mokėsi rabinų m-kloje, 1869–71 pas Š. Privalskį – fotografijos.

1871 06 25 Ch. prašė leidimo Vilniuje atidaryti ateljė. 1871 07 21 išduotas leidimas nr. 2653 steigti Didžiojoje g. Prikazo name 51/107 (namas vėliau buvo Tyzenhauzo, dar vėliau Syrkino). Įvairiais adresais Ch. ateljė veikė iki I pasaulinio karo (kaip firma „Chonovičius ir sūnus“). 1887 pagal 1887 10 14 leidimą nr. 5043 Ch. perkėlė fotoateljė į Kotvičiaus namą (vėliau Glezerio) toje pačioje gatvėje, nes prie namo, kuriame buvo ateljė, galinio fligelio pristačius priestatą, sumažėjo paviljono apšvietimas; 1899 09 Ch. persikėlė į naują centrinių brolių Cholemų pasąžą Didžiojoje g. pagal 1899 09 13 įrašą nr. 9964.

LVIA, f. 380, ap. 28, b. 16, l. 152–156, 168, 169.

CIOŁKEVIČIUS Antanas, CIOŁKIEWICZ Antoni, ЦИОЛКЕВИЧ Антон, Gabrieliaus s., bajoras.

1883 C. atidarė ateljė Kaune Rabinovičiaus name Nikolajaus pr. ir Naujosios g. (dabar Mairo-nio) kampe. Leidimas nr. 5435 išduotas 1883 07 09.

1884 01 09 C. rašė, kad gauna daug dvarininkų užsakymų fotografuoti vietas, žmonių grupes ir kt., bet negali, nes neturi leidimo. 1884 01 14 gavo leidimą nr. 294 metus fotografuoti ne tik Kaune, bet ir Kauno gub. gyvenvietėse. Jau galėjo dirbti su emulsinėmis plokštelėmis

1886 ateljė pardavė Jonui Vidugiriui ir Zachaževskiui.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 21869, l. 17, 39; b. 22073, b. 22609, l. 28; b. 21988, l. 1.

CUVIER Louis Robert (?), g. 1814.

Pas Albertą Swiejkowską (?) dirbęs fotografas. Žinoma, kad 1862 pas jį fotografavosi Edvardas Romeris.

Galbūt tai Louis Robert'as Cuvier, fotografavęs Sueco kanalą 1866 gegužės – 1867 birželio mėn. Vilniuje dirbusio prancūzo fotografo atsiradimas Egipte neturėtų stebinti. Keli Sankt Peterburgo – Varšuvos geležinkelio tiltų statytojai prancūzų inžinieriai dirbo kasant Sueco kanalą.

Edward Romer, Rocznik na 1862 rok, MAVB RS, f. 138–1777, l. 121, 08 26 ir 08 28 įrašai.
https://www.musee-orsay.fr/fr/collections/recherche?union_artist_names=9948

CZECHOWICZ – žr. ČECHAVIČIUS

Č

ČECHAVIČIUS (ČECHOVIČIUS) Juozapas, CZECHOWICZ Józef, ЧЕХОВИЧ Иосиф, Justino s., g. 1818 03 14 Polocko aps., m. 1888 01 13 Vilniuje (palaidotas Bernardinų kapinėse), bajoras.

Č. 1830–38 mokėsi Vitebsko gimn. V d-metyje dirbo buhalteriu Modlino tvirtovės (prie Varšuvos) karo ligoninėje. 1856 Č. buvo Černihivo gub. Rusijos armijos inspektorius (prižiūrėjo maisto ir pašarų sandėlius). 1859–61 gyv. Kyjive, 1862–65 Vitebske, 1865–88 Vilniuje.

Č. 1853 Liubline pradėjo fotografuoti šlapiojo kolodijaus metodu. Po 1856 Č. fotografijos srities žinias gilino Paryžiuje. 1859–60 fotografavo Kyjive ir Černihive, 1862–65 turėjo portretinių nuotraukų atelėje Vitebske. 1866 Miesto sode Vilniuje (dabar Sereikiškių parkas) Č. atidarė fotografijos atelę (veikė iki 1888, su pertrauka 1874–76). 1866 Č. profesiniais reikalais išvyko į Berlyną. 1874 įteisino savo autorines teises į nuotraukas (jas platino atskirais lapais, pagal užsakymą sudarinėjo ir albumus). Nuo 1881 Elizos Ožeškienės knygyne Vilniuje prekiauta sumažintomis Č. fotografijų reprodukcijomis.

1859 gyvendamas Kyjive Č. ketino leisti istorijos paminklų nuotraukomis iliustruotą periodinį leidinį *Светописная Русь*. Č. padarė seniausias išlikusias Kyjivo nuotraukas (saugomos Valstybės istorijos muziejuje Maskvoje). Vilniuje darė portretines ir nuo 1867 – Vilniaus architektūros, gatvių ir apyl. fotografijas (apie 250). Užfiksavo miesto įvykių (mugių, parodų, statybų, istorinių pastatų griovimo, Rusijos imperatoriaus Aleksandro III apsilankymo 1884 Vilniuje) vaizdų, taip pat padarė Gardino, Liublino, Chelmo nuotraukų (1884). Č. fotografavo panoraminius vaizdus, padarė Vilniaus bažnyčių ir Verkių rūmų interjerų nuotraukų. 1882 dalyvavo grafo Vladimiro Zubovo surengtoje kelionėje Nerimi nuo Ašmenos iki Kauno (vėliau iš šių nuotraukų sudarytas *Album brzegów Wilii* („Neries pakrančių albumas“). 1869–87 beveik vienintelis fotografavo Vilnių, todėl jo nuotraukos turi ne tik meninę vertę, bet ir yra unikalūs vaizdo dokumentai. Po fotografo mirties jo atelėje ir nuotraukas paveldėjo Anna de Rotte (nuo 1889 Slendzinska).

Politechnikos parodoje Č. gavo didįjį sid. medalį ir diplomą (1872), Rusijos pramonės ir meno parodoje (abi Maskvoje) – sid. medalį ir diplomą (1882), XI PFD parodoje – IV laipsnio apdovanojimą. Pasaulinės parodos Paryžiuje (1878) dalyvis. PFD narys (1876–85). 1888

prabangiai įrištas 56 nuotraukų albumas padovanotas popiežiui Leonui XIII, 1900 vienas albumas rodytas Pasaulinės parodos Paryžiuje Lietuvos ekspozicijoje.

Junevičius, Juozapas Čechavičius, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, <https://www.vle.lt/straipsnis/juozapas-cechavicius>.

Juozapas Čechavičius ir jo epocha fotografijoje.

Juozapas Čechavičius, 1818–1888: fotografijos.

Juozapo Čechavičiaus Vilnius: parodos vadovas.

ČERVINSKIS Bronislovas, CZERWIŃSKI Bronisław

Jaunas fotografas iš Rygos, daręs nuotraukas 1876 Šiaulių žemės ūkio parodoje.

Gloger, Wystawa rolnicza w Szawlach, *Kłosy*, 1876 09 30 (10 12), nr 589, s. 231.

ČIŽAS Vaclovas, CZYŻ Wacław, Henriko s., m. 1916 09 20, bajoras.

Fotografijos mokėsi pas Alexanderį Straussą. 1875 10 11 Vladislovas Čižas ir Faustinas Lopatinskis, gavę leidimą nr. 3085 atidaryti Vilniuje atelję su 4 aparatais Arklių g. (dabar Bazilijonų g. 10) protojerėjaus Homolickio* name, joje darbavosi 1875–79.

Faustinas Lopatinskis ir Č., norėdami atelję pasidalyti pusiau ir turėti atskiras atelję, 1879 08 23 kreipėsi su prašymu į VG. Č. pasiliko toje pačioje vietoje su broliais Eduardu (1849–1893 01 12) ir Henriku (1851–1907 03 20): atelję toliau veikė su 2 aparatais**. Leidimas nr. 4510 išduotas 1879 09 04. Atelję nuo 1891 (1891 09 08 leidimas nr. 5484) iki I pasaulinio karo veikė dvarininko Kozelos name Aušros vartų g.

Bakutytė, *Vilniaus muzikas, fotografas ir poetas Faustynas Łopatyńskis...*, p. 102.

LVIA, f. 380, ap. 33, b. 27, l. 30; ap. 36, b. 10, l. 188–192; ap. 40, b. 108, l. 101; ap. 48, b. 632, l. 31, 33.

* *rus.* Виленский кафедральный протоиерей Ипполит Гомолицкий.

** Namą – mūrinių 1 aukšto fotografijos paviljoną – Bazilijonų g. 10A dvarininkai Henrikas, Eduardas ir Vaclovas Čižai pastatė 1879 pagal archit. Aleksandro Bykovskio projektą. 1931 šį pastatą su gretimu namu (Bazilijonų g. 12) įsigijo Berta Klok, 1938 perstatė ir jame įrengė farmacijos reikmenų fabriką. I aukšte buvo gamybinės patalpos, II–III – administracija. Šis fabrikas pastate veikė ir pokaryje.

D

DAWINGHOFF Karl Theodor, ДАВИНГОВ Карл, Christiano s., Rygos miest., reformatas. 1870, būdamas Kauno fotografas, D. Rygoje vedė Helene Berkowitz.

D. brolis Hermanas buvo fotografas, 1870 01 30 gavęs leidimą atidaryti fotoatelję Vologdoje. Kiti broliai – pianistas Woldemaras ir muzikos prekių ir parduotuvės savin. Sankt Peterburge, natų leidėjas Nikolas (Николай).

1861 01 D. įsteigė atelję Sankt Peterburge Nevos pr. Suthofo name. 1861 D. lydėjo imperatorienę, keliaujančią po Krymą ir Kaukazą, ir sudarinėjo vaizdų albumą.

1863 pavasarį D. atelję Sankt Peterburge savin. tapo A. Levittas. 1864 D., gyv. Sankt Peterburge, prašė vidaus reikalų ministrą leidimo fotografuoti vietoves visoje Rusijoje.

Kaunas

1868 03 20 D. prašė leidimo atelję steigti Kaune. Leidimas nr. 2893 išduotas 1868 03 21. 1868 03 11 D. prašė leidimo pasistatyti medinę nešildomą fotoatelję prie Komarovskos palikuonių

namo (šiaurinėje Nikolajaus pr. pusėje tarp dabartinių S. Daukanto ir Maironio g.). Patvirtintą planą gavo 03 25, priestatas pastatytas 04 22.

D. fotografavo Kauno m. ir gub. vietovaizdžius (išliko Kauno, Kėdainių, geležinkelio tilto per Nerį prie Jonavos nuotr.). D. išvykus ateljė Kaune nustojo veikti prieš 1872 spalio mėn.. Žinoma, kad D. Kalugoje 1882 įsigijo pirtį, gyv. ir 1909. Padarė Kalugos nuotraukų.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 161, 163; I-473, ap. 1, b. 3749, l. 1–5.

Rigasches Kirchenblatt, 1870 08 28, Nr. 52.

Pagal *Калужские губернские ведомости*, 1909, № 5, c. 1–2; № 6, c. 1–2; № 7, c. 2, <http://www.petergen.com/bovkalo/m/vybor1909.html>. Žiūrėta 2007 12 26.

Санкт-Петербургские ведомости, 1861 01 14, №11.

RVIA, f. 776, ap. 11 (1872), b. 121, l. 64; f. 1286, ap. 52, b. 74, l. 93.

Šeinbergo portretas, Kaunas, b. m., Šiaulių „Aušros“ muziejus, ŠAM F–SF 4550.

DENHOFFAS, ДЕНГОФ

Dysnos fotografas. Jo įgaliotas Prūsijos pil. Andreas Litscheris 1867 01 04 prašė grąžinti užstatą už fotoateljė. 1867 01 30 Dysnos ispr. patvirtino, kad D. fotoateljė neveikia.

LVIA, f. 380, ap. 24, b. 275, l. 5, 6, 17.

DIEMANN Мах, ДИМАНН Макс, Minsko miest., jud.

Pirmąją Kaune ateljė D. atidarė 1862 Nikolajaus pr., namo hipot. nr. 340, prie telegrafo.

D. ateljė veikė 1863 tikrinant tarp 06 15 ir 07 05. 1863 07 02 pateikė prašymą leisti veiklą tęsti, 150 rub. užstatą ir pasižadėjimą. 1863 08 16 D. gavo leidimą nr. 7303 ir veiklą tęsė. 1866 01 17 iždinėje buvo laikomas 200 rub. D. užstatas.

Išvažiuodamas iš Kauno 1866 05 02 leidimą grąžino, ateljė pardavė Adolphui Caspari, užstatą prašė grąžinti Adolphui Caspari'ui.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 17, 18, 34, 54; b. 14679, l. 84, 85.

DIMANTAS Naftelis Chaimas, ДИМАНТ Нафтель Хаим, Ovsejaus s., g. 1842, Raseinių apskr. Tauragės bendruomenės žydų. M. prieš 1877.

1865 01 11 gavo KG leidimą atidaryti fotoateljė Raseiniuose.

KRVA, f. I-49, ap. 1, b. 4166, l. 33; bb. 12938, l. 599

RVIA, f. 1286, ap. 52, b. 82, l. 7.

DOCHTOROVIČIUS Juozapas, DOCHTOROWICZ Józef, ДОХТОРОВИЧ Иосиф, Jono s., bajoras.

1880 08 10 D. prašė leidimo Vilniuje prel. Konciugovičiaus name Pilies g. atidaryti ateljė su 4 aparatais, kurių nusipirko iš Stanislovo Šlajevskio, 1880 10 04 D. gavo leidimą nr. 5341. Ateljė uždarė prieš 1882.

LVIA, f. 380, ap. 37, b. 172, l. 121, 146; ap. 38, b. 215, l. 10–14.

DOVMONTAS (DAUMANTAS) Valerijonas, DOWMONT Walerian, ДОВМОНТ Вале-риан, Pilypo s., m. 1886, bajoras.

D. 1874 gyv. nuosavame name Kalvarijų g.

Ateljė Vilniuje D. atidarė 1859, S. Rodkevičiaus (Klinikos) name Didžiojoje g. Bandė daryti savo išrastu būdu nuotraukas ant šilko ir audeklo (1860). 1862 padarė pomirtinę Liudviko Kondratovičiaus (Vladislovas Sirokomlė) nuotrauką. Už ją gautą pelną D. skyrė poeto vaikams. 1862 pas jį dirbo Stanislovas Nikolai, vėliau tapęs kompanionu. 1862 D. turėjo mokinius Weismanną ir Kajetoną Huleckį.

Po 1863 06 06 revizijos D. ateljė buvo laikinai uždaryta, kol pateiks užstatą.

1864 03 24 prašė leidimo atidaryti ateljė Didžiojoje g. Simono Rotkevičiaus name. 1864–77 D. ateljė veikė miesto name nr. 10 Didžiojoje g. (iki 1871 pagal 1864 04 07 leidimą nr. 3085; 1871–74 pagal tą patį leidimą su pagalbininku Kajetonu Huleckiu, 1874–77 ten pat pagal 1874 08 09 leidimą nr. 2552 su kompanionu Kajetonu Huleckiu).

Siekdamas išvengti draudimo Kajetonui Huleckiui atidaryti ateljė, D. pranešė VG, kad nori perkelti dalį savo Didžiojoje g. S. Rotkevičiaus name veikiančios ateljė į fotografijos paviljoną miesto name nr. 10, ir kad čia dirbtų jų padėjėjas. Policmeisteris išsiaiškino, kad tas padėjėjas būtų Kajetonas Huleckis ir 1871 05 06 siūlė VG prašymą atmesti.

1874 08 05 bajorai Kajetonas Huleckis ir D. VG pateikė du – 1872 05 23 ir 1864 04 07 – leidimus nr. 1962 ir 3085 jiems turėti ateljė miesto name nr. 10, prašė išduoti 1 leidimą jų abiejų vardu. Toks bendras leidimas nr. 2552 buvo išduotas 1874 08 09. Kajetonui Huleckiui nusprendus atsiskirti ir atidaryti savo ateljė, D. 1877 04 11 prašė išduoti naują leidimą. Leidimas nr. 3218 D. ateljė veikti miesto name nr. 10 išduotas 1877 07 02.

1883–86 ateljė buvo Rodkevičiaus name Aušros vartų g. Po D. mirties ją paveldėjo sūnus Petras Dovmontas.

Kurier Wileński, 1860, nr 4, s. 30; 1860 08 30, nr 68, s. 711; 1861 05 19, nr 39, s. 390; 1862 09 11, nr 71, s. 572.

LVIA, f. 380, ap. 20, b. 467, l. 4, 302, 315, 317; ap. 31, b. 10, l. 222–225, 243, 244; ap. 28, b. 16, l. 84, 85; ap. 31, b. 20, l. 222, 225; ap. 34, b. 11, l. 27–29, 33, 64; ap. 43, b. 371, l. 80; f. 421, b. 1670, l. 373.

RVIA, f. 776, ap. 3, b. 614, l. 85v.

DRUETAS Antanas Kazimieras, ДРУЭТ Антон Казимир, Prano s., bajoras, m. 1879 05 12. Inž., fabriko savin.

D. prieš 1866 07 15 nusipirko Albertui Swieykowskiui priklausiusią fotoateljė Vilniuje Šiškos name Vokiečių g. ir 1866 07 15 gavo leidimą nr. 6251 turėti ateljė senu pavadinimu A. *Swieykowski*. Leidimas buvo išduotas 2 m., bet 1867 10 18 D. pranešė gub., kad fotoateljė perleido Johannui Brandenburgui ir 1867 10 31 grąžino leidimą.

MAVB RS, f. 157, b. 128; LVIA, f. 380, ap. 24, b. 275, l. 197, 198, 204.

Виленский Вестник, 1866 04 20.

DRUŽYNA Mauricijus, DRUŽYNA Maurycy, ДРУЖИНА Маврикий, Izidoriaus Jono s., g. 1816 Slanimo aps., Gardino gub., m. 1899 01 22 Telšiuose.

1847 Kauno gimn. išlaikęs egzaminus, D. gavo piešimo, braižybos ir dailyrasčio mokytojo teises. 1847–50 dėstė piešimą aps. m-kloje Ukmergėje, 1858 01 16 pradėjo dirbti aps. m-kloje

Telšiuose, ten tebedirbo progimn. ir 1864, bet 1868 07 prašyme nurodė, kad yra buvęs Telšių progimn. piešimo mokytoju. Po 1874 D. dirbo piešimo, braižybos ir dailyraščio mokytoju Kursko aps. m-kloje. 1884 turėjo kolegijos registratoriaus rangą. 1885 grįžo į Telšius ir kaip pensininkas Telšiuose gyv. iki mirties.

1868 07 (be d.) D. prašė leidimo fotografijai Telšiuose. Leidimas nr. 7841 D. dirbti Telšiuose išduotas 1868 07 10.

Lietuvos dailininkų žodynas, t. II, p. 25 (pateikta informacija apie tremtį po 1863 sukilimo yra netiksli). [M. Brenšteino laiškas V. Zahorskiui, Telšiai, 1907 09 21 (10 04)], LVIA, f. 1135, ap. 8, b. 3, l. 306; f. 567, ap. 4, b. 629, l. 4, 6, 14–16, 23.

KRVA f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 193, 197.

Календарь и памятная книжка Курской губернии на 1884 год, Курск: Курский Губернский Статистический комитет, 1883, c. 40.

E

EDELŠTEINAS (EIDELŠTEINAS) Abelis Girša, ЭДЕЛЬШТЕЙН (ЭЙДЕЛЬШТЕЙН) Абель Гирша, Chackelio s., 1858 05 25 revizuojant jis buvo 24 m., Raseinių aps. Žemaičių Naumiesčio žydas.

Šiauliai

Fotoateljė Šiauliuose E. įsteigė 1863 (vienas leidimas – 1863 06 12 nr. 4136, kitas – 1863 10 30 nr. 9954).

E. ateljė veikė prieš 1863 tikrinant spaustuves tarp 06 15 ir 07 05. 1863 11 14 pateikęs 200 rub. užstatą, D. gavo leidimą nr. 9958 ir laikė ateljė iki 1865 galo – kol ateljė jis perkėlė į Panevėžį. KG Nikolajus Muravjovas pats atkreipė dėmesį į fotografo skurdą.

Panevėžys

Leidimas nr. 18790 E. perkelti 1863 įsteigtą ateljė iš Šiaulių į Panevėžį išduotas 1865 11 09. Stiklinei galerijai pastatyti E. išleido keliasdešimt rub., visus pinigus iki paskutinės kapeikos, bet tuomet sužinojo, kad Panevėžyje nori dirbti kitas patyręs fotografas – Jonas Obakevičius. E. skundėsi KG, kad „mažame miestelyje vienam fotografui vos galima užsidirbti duonos kąsneliui“, todėl prašė neleisti Jonui Obakevičiui atidaryti ateljė.

E. ateljė Panevėžyje buvo Vaistinės g. Š. Loperto name. Neatlaikęs stiprios Jono Obakevičiaus firmos konkurencijos, E. jau 1867 viduryje metė fotografiją ir išvažiavo gyv. į Kauną. 1867 07 25 grąžino 1865 11 09 leidimą nr. 18790 turėti ateljė Panevėžyje.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 7, 8, 12, 17, 18, 92, 93.

RVIA, f. 776, ap. 3, b. 614, l. 77.

1863 m. sukilimo dalyvio Pranciškaus Dolubauskio portretas, b. b., b. d., Šiaulių „Aušros“ muziejus, ŠAM Poz. Nr. 505/VIII.

EPŠTEINAS Šmuelis Morduchas, ЭПШТЕЙН Шмуэль Мордух, Mejerio s., g. 1821 arba 1824, m. 1904 06 29 pamišęs, Vilniaus miest.

1855 E. gyv. su 30 m. žmona, 10 m. dukra, 5 m. sūnumi ir 23 m. broliu.

E. 1868 09 12 pateikė prašymą leisti atidaryti ateljė Vilniuje Alaus skg. Gorskio (Oginskio įpėdinių) name. 1868 10 08 išduotas leidimas nr. 10369 turėti ateljė Vilniuje. E. ateljė uždaryta prieš 1874.

LVIA, f. 380, ap. 25, b. 525, l. 189–192, 214, 215, 219, 220; f. 728, ap. 4, b. 397.

F

FEITENBERGAS Simonas Levinas, ФЕЙТЕНБЕРГ Шимон Левин, Piltenės miest., gyv. Mintaujoje (dabar Jelgava).

1877 07 02 F. laikinai atvyko į Novoaleksandrovską (dabar Zarasai) ir prašė leidimo fotografuoti Novoaleksandrovsko aps. ir kitose Kauno gub. aps., kur nėra ateljė.

F. turėjo Kurliandijos gub. 1876 04 29 išduotą leidimą nr. 2328 atidaryti ateljė Mintaujoje. 1877 07 07 buvo atsakyta, kad F. turi nurodyti, kurioje konkrečioje vietoje nori steigti ateljė.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 20529, l. 1–3.

FERITAS Pranas, ФЕРИТ Франц, Kauno gyv., Augustavo gub. fotografas, kat.

KG leidimą atidaryti fotoateljė F. gavo 1864 08 20. Patalpas 1864 įsteigtai ateljė Kaune F. buvo išsinuomojęs E. Rozenbliumo ir G. Kopelevo name, prieš 1866 08 12 persikėlė į Krinskio namą. 1866 01 17 Kauno iždinėje buvo 200 rub. užstatas (pateiktas po 100 rub. 1864 04 01 ir 1864 05 01). 1866 07 28 F. paprašė jį grąžinti, grąžintas 1866 08 22.

F. ateljė uždaryta prieš 1870.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 18, 64, 65, 67.

RVIA, f. 776, ap. 3, b. 614, l. 77, f. 1286, ap. 52, b. 74, l. 67, 70.

FRIDSOHN

Vilniaus fotoateljė bendrasavininkis, Š. Privalskio kompanionas tikriausiai 1875–76, kai ateljė buvo Homolickio name Arklių g.

Šaltinis – nuotrauka iš Aleksandro Samoilovo kolekcijos.

G

GANZWOHL Lewik, ГАНЦВОЛЬ Левик (Леонтий), Jakovo (Jokūbo) s., g. 1845 Varšuvoje, miest., žydas

G. 1862 Varšuvoje buvo areštuotas 4 mėn. už „spalvota suknele vilkinčios damos įžeidimą“. Varšuvoje, Sedlcėse, Mazovijos Minske ateljė turėjo jo giminaičiai.

G. 1870 05 29 prašė VG leisti užsiimti fotografijos menu Vilniaus gub. Prašymas atmestas 1870 10 31.

G. 1877 05 iš Daugpilio atvyko į Panevėžį. Apsigyv. Šeduvos g. Rydegerio name. Aps. ispr. pavaduotojui pateikęs įvairių miestų valdžios atstovų leidimus juose užsiiminėti fotografija, G. 1877 06 29 gavo aps. ispr. pavaduotojo leidimą dirbti laikinai. Pastarasis teisinosi KG nepranešęs apie G. prašymą todėl, kad leidimas buvo laikinas. Policija, suprantama, viršijo savo įgaliojimus, nes teisę išduoti tokius leidimus Laikinasis cenzūros įstatymas suteikė tik gubernatoriams. Bencelis Škliras 1877 07 04 G. paskundė KG, ir pastarasis davė nurodymą uždrausti G. fotografuoti.

G. 1877 07 15 Panevėžio dūmoje išsiėmė prekybos bilietą ir 1877 07 22 padavė prašymą KG leisti atidaryti ateljė Panevėžyje.

Iš Bencelis Škliaro 1877 08 10 skundo matyti, kad G. dar dirbo, nors leidimo neturėjo. Pas G. nusifotografavo namų savin. Rydegeris, Panevėžio mokytojų seminarijos direktorius, policmeisteris, šventikas Antonovičius, Miesto dūmos narys Tverskis, Liachovičių ir Zemanovičių dukros. Tai tarsi patvirtina G. mintis, išreikštas 1877 07 22 prašyme KG leisti atidaryti ateljė. Jame G. rašė, kad Bencelis Škliaras prastas fotografas, ateljė jam yra tik priedanga skolinimui, o 1877 jis net nebuvo nusipirkęs bilieto fotoateljė veiklai, o pas jį patį žmonės plūsta.

VGG užtarė G., bet KG, net jo spaudžiamas, leidimo nedavė kaip nepatikimam asmeniui.

Be visų kitų prasižengimų, G. be leidimo fotografavo 1877 09 22 Radviliškio geležinkelio stotyje, 10 13–15 – Šiauliuose. Baismės už šiuos taisyklių pažeidimus G. išvengė tik todėl, kad spėjo išvykti į Vilniaus gub. Kaišiadoris.

Savo reklaminiuose skelbimuose G. rašė, kad fotografuoja kasdien bet koku oru nuo pat ryto iki vidudienio, gali pagaminti kopijas iš dagerotipų bei raizinių, taip pat tapytų ar pieštų vaizdų; už tam tikrą mokestį norinčius asmenis moko fotografuoti.

1882 01 20 prašė VG leidimo fotografuoti dvarus ir vietas albumams. 1882 01 25 prašymas atmestas.

Ganiewski et al.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 20532, l. 1–34.

Kurier Warszawski, 1862 08 09, nr 181, s. 1019.

LVIA, f. 380, ap. 27, b. 15, l. 75–80, 87, 186; ap. 39, b. 135, l. 18, 19.

GARASIMOVICIUS Liubomiras, GARASIMOWICZ Lubomir, ГАРАСИМОВИЧ Любомир, Mykolo s., Ukmergės bajoras.

Pirmos Ukmergėje registruotos fotografijos ateljė savin.

Leidimo prašė 1868 06 10. 1868 07 28 išduotas leidimas nr. 8487.

Prieš tai G. buvo fotografijos ateljė Rygoje savin.

1872 Kauno gubernijos fotografų sąrašuose G. ateljė jau nėra.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 188, 208.

G. ateljė Rygoje daryta nuotrauka, saugoma privačioje kolekcijoje.

GERSCHMAN Jon, ГЕРШМАН Ион, Austrijos pil.

1877 05 25 G. pateikė prašymą leisti atidaryti fotoateljė Vilniuje Didžiojoje g. Muchino name.

Prašymas atmestas 1877 05 31.

LVIA, f. 380, ap. 34, b. 11, l. 61, 63.

GLEZERIS Ovsejus (Govša), **ГЛЕЗЕР Овсей** (Говша), Šmerelio s., Šiaulių miest., jud.

Fotografija G. užsiėmė nuo ~1860. Šiauliuose G. fotoateljė veikė 1865–67 ir 1872–73. Raseiniuose – 1868–72.

Šiauliai

1865 03 18 G. gavo leidimą nr. 7776 atidaryti fotografijos ateljė Šiauliuose. 1866 01 17 Kauno iždinėje buvo 200 rub. užstatas grynaisiais. 1867 11 28 G. ateljė jau buvo uždaryta. 1867 12 08 G. grąžino leidimą ir prašė grąžinti užstatą.

Raseiniai

1868 03 01 G. rašė, kad fotografija užsiima jau aštunti metai, dėl skurdo Šiauliuose ateljė uždarė ir prašė leidimo ją atidaryti Raseiniuose. 1868 04 06 tokį leidimą nr. 3475 išdavė KG.

Šiauliai

1872 G. prašė, bet negavo leidimo steigti ateljė visuose Kauno gub. aps. miestuose. 1872 grįžo į Šiaulius. Prieš 1872 07 18 atlikus netikėtą patikrinimą, nustatyta, kad G. ateljė veikia, neturėdama nustatytos formos leidimo. Šiauliuose, jo neturėdamas, G. fotografavo iki 1873. Už ateljė atidarymą be leidimo G. skirta palyginti nedidele 5 rub. bauda.

Kai Šiaulių fotografas Aloisas Wedemannas 1873 iš miesto išvyko, G. 1874 01 18 prašė leidimo atidaryti ateljė. Neigiamai atsakyta 1874 02 20. 1874 10 21 leidimo prašė G. brolis Leiba Glezeris. Prašymas atmestas 1874 10 24, nes Šiauliuose ateljė jau buvo.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 18, 134–136, 147, 168, 170; b. 19314, l. 34, 37; b. 19430, l. 14; b. 19721, l. 1–8. RVIA, f. 776, ap. 3, b. 614, l. 77; f. 1286, ap. 52, b. 82, l. 41.

GOLDAS Joselis, ГОЛД Йосель, Eberio s., g. apie 1848, revizuoiant 1851 01 24 buvo 2 m., miest., Antakalnio bendr. žydas.

Ukmergė

Leidimas nr. 2190 atidaryti ateljė Ukmergėje G. išduotas 1873 04 13. 1880 01 05 G. prašė leidimo perkelti fotoateljė iš Ukmergės į Dysną, bet prašymas atmestas – esą Dysnoje tokio poreikio nėra. VP negalėjo pranešti G. apie sprendimą, nes Vilniuje jo nerado.

Vladislavovas (dabar Kudirkos Naumiestis)

1885 08 31 G. gyv. Suvalkų gub. Vladislavovo m. ir čia veikusioje ateljė dirbo fotografu.

Vilnius

G. norėjo atidaryti fotoateljė Vilniuje, bet 1885 09 05 prašymas atmestas. Pakartotinai kreipėsi 1885 11 25 ir 1886 01 21 jam buvo išduotas VG leidimas nr. 413 laikyti ateljė Vilniuje Didžiojoje g. Makarevičiaus name. 1889–91 pas G. dirbo Ickas Smorgonskis. 1891 08 08 G. prašė leidimo įmonę parduoti pastarajam, o 1891 10 05 dar prašė leisti perkelti fotoateljė į Gilelso namą. 1891 12 G. pardavė ateljė Ickui Smorgonskiui.

1892 pr. G. nusipirko Efromos Zeger ateljė Didžiojoje g. Rodkevičiaus name. 1897 G. ateljė išnuomojo Aizikui Elchonesui ir iš Vilniaus išvažiavo.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 19606, l. 12–13.

LVIA, f. 380, ap. 37, b. 172, l. 59, 60, 87, 88, 94, 95, 100–102, 113, 134, 138–140, 159, 199, 222; ap. 42, b. 216, l. 82, 83, 157–158, 237, 239, 240, 247; ap. 48, b. 632, l. 42, 60, 63; ap. 51, b. 841, l. 19–20; ap. 54, b. 583, l. 40.

GOLDINAS Jankelis, ГОЛДИН Янкель, Šmuelio s., g. ~1854, Glubokojės miest., fotografas, namų išsilavinimo.

G. 1879 05 15 prašė leidimo atidaryti ateljė Lydoje. 1879 08 01 jam turėjo būti pranešta, kad prašymas atmestas, tačiau iki 1883 05 29 Dysnos ispr. to nepadarė, nes G. nerado.

LVIA, f. 380, ap. 36, b. 10, l. 78, 97, 169, 170, 360.

GORDONAS Mejeris, ГОРДОН Мейер, Jankelio s., g. 1848, m. 1892? Vileikos aps. Danilo-
vičių miest.

G. turėjo leidimą nr. 1843 laikyti ateljė Ašmenoje, išduotą 1875 06 26, bet 1875 10 išvažiavo į
Vilnių. 1876 09 08 Ašmenoje veikiančių ateljė nebuvo.

Jurbarkas

1878 07 12 G. paprašė KG leidimo ateljė atidaryti Raseinių aps. Jurbarkė. 1878 11 09 gavo
leidimą nr. 9199 steigti Jurbarkė, nors Raseinių aps. ispr. rašte buvo sakoma, kad jos nereikia.
G. ateljė buvo 2 dideli aparatai.

Kai 1879 02 24 leidimą atidaryti ateljė Jurbarkė gavo Jankelis Arensonas, G. 1879 04 08 paprašė
leidimo fotoateljė skyriui Tauragėje. Negavęs atsakymo, G. 1879 08 05 prašė leidimo steigti
fotoateljė Tauragėje. Prašymas atmestas.

1880 02 KG buvo pasiekusios žinios, kad G. be leidimo fotografavo Švėkšnoje ir pasienio
miesteliuose. 1880 02 18 G. prašė leidimo turėti ateljė Švėkšnoje ir Kretingoje (arba tik Kretin-
goje). 1880 07 26 KG pranešė, kad G. prašymai leisti atidaryti fotoateljė Tauragėje, Švėkšnoje
ir Kretingoje negali būti patenkinti.

Dysna

1880 08 05 G. paprašė leidimo atidaryti ateljė Dysnoje. Nėra žinių, ar leidimą gavo, ir ar jo
fotoateljė ten veikė.

Vilkaviškis

1885 07 19 SG leidimas nr. 6193 Marijampolės apskr. (Vilkaviškyje?)

1886 01 07 kaip Vilkaviškio fotografas G. paprašė VG leidimo atidaryti fotoateljė Lydoje dirbti
su 2 aparatais.

Lyda

Leidimas nr. 770 atidaryti ateljė Lydoje išduotas 1886 02 07. Lydoje dirbo tikriausiai iki 1890.

Trakai

1886 07 24 G. gavo leidimą nr. 4019 steigti ateljė skyrių Trakuose dirbti su 2 aparatais, bet,
atidarytas 1886 11, skyrius veikė ne ilgiau kaip mėn.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 20866, l. 1–26.

LVIA, f. 380, ap. 32, b. 27, l. 5; ap. 33, b. 27, l. 3; ap. 34, b. 25, l. 8, 37; ap. 37, b. 172, l. 155; ap. 43, b. 371, l.
1–5, 138, 139; ap. 43, b. 496, l. 8, 9.

GRABOVSKIS Vilhelmas, GRABOWSKI Wilhelm, ГРАБОВСКИЙ Вильгельм, Tado s.,
g. 1840 Semenkovščiznos (arba Semiakovščiznos) dv., Lydos aps. bajoras.

Tėvas Tadas Grabovskis m. 1858, motina Karolina Šukevičiūtė –1868. G. turėjo seserį, kuri
mirė 1860, būdama 18. G. mokėsi Vilniaus bajorų in-te. Pirmąsias fotografijos pamokas G.
gavo 1859, studijuodamas Maskvoje, iš draugo Koralevičiaus. 1860, nebaigęs mokslų, G. grįžo
į Semenkovščizną. Ten buvo įsirengęs fotografijos laboratoriją.

Prasidėjus 1863 sukilimui, G. atvažiavo į Vilnių, gyv. 2 mėn. ir buvo areštuotas, nes jį įskundė
suimtas sukilėlis Albertas Liaskovičius. Kadangi per akistatą pastarasis kaltinimus atsiėmė, G.
buvo paleistas. Kovą arba pirmomis balandžio dienomis G. grįžo namo ir ten gyveno iki kito
arešto, užsiiminėdamas chemija, fizika ir fotografija. Vis dėlto karo lauko teismas, 1863 05 21
priėmęs mirties nuosprendį Albertui Liaskovičiui, taip pat nurodė suimti anksčiau paleistus

įtariamuosius, tarp jų ir G. Per kratą jo namuose rastos 2 konfederatės ir 9 ginkluotų „revoliuciniais kostiumais“ vilkinčių sukilėlių nuotraukos. Keliose iš jų G. buvo nufotografuotas su konfederate, o vienoje ir su ginklu. Nuotraukos darytos Vilniuje, Abdono Korzono ateljė, bet teisme G. išsisuko aiškindamas, kad jos darytos 1859 ir 1860, kai jis Maskvoje mokėsi fotografijos ir su draugais fotografavo įvairius kostiumus. Teismui nepakako įrodymų, kad G. dalyvavo sukilime, bet įtarimų nepanaikino ir išsiuntė gyv. į Oloneco gub. Rusijos šiaurėje.

Pagal 1867 manifestą G. persikėlė gyv. į Varšuvą, bet dažnai sugrįždavo į Lietuvą. 1868 09 04 jam buvo leista atvykti į Semenkovščizną, nes motina sunkiai sirgo džiova. Motinai 1868 09 22 mirus G. paveldėtus Semenkovščiznos ir Rogačevščiznos dvarus Vilniaus gub. valdyba 1868 12 31 nurodė per 2 m. parduoti rusų kilmės žmogui. 1870 05 G. dar nebuvo jų pardavęs ir vėl prašė valdžios leidimo iš Varšuvos vykti į Lydos aps.

1871 būdamas Druskininkuose G. susipažino su garsiu Vilniaus fotografu Juozapu Čechavičiumi. Tais metais G. galbūt įsigijo dvarą Augustavo gub. ant Nemuno kranto netoli Druskininkų. 1874 06 G., galutinai sugrįžęs į Vilnių apsigyveno nuosavame name Aušros vartų priemiestyje. 1876 08 12 G. prašė leidimo fotografuoti vietovaizdžius ir atidaryti fotoateljė Vilniuje Vagnerio name Didžiojoje g. Tada jis rašė, kad 17 m. kaip mėgėjas domėjosi fotografijos meno plėtra, buvo nuolatinis mokslinio-techninio žurnalo *Фотограф* bendradarbis visą jo leidimo laiką (1864–66), o dabar nori pritaikyti savo žinias šioje srityje ir užsiimti vietovaizdžių albumo, kurį padovanotų imperatoriui, sudarymu.

Dėl prašytojo politinio nepatikimumo G. prašymas 1876 08 24 atmetas.

Junevičius, *Abdonas Korzonas, pataisymai ir papildymai.*

LVIA, f. 380, ap. 33, b. 10, l. 126, 127, 130–135; f. 1248, ap. 1, b. 12, l. 4–9, 16–24, 35–43, 81, 82, 183–187, 192–199, 225–226, 240–249, 264, 286–288, 301–330, 337–350, 355.

GURVIČIUS Leizeris, ГУРВИЧ Лейзер, Šliomos s., g. ~1841, Vilijampolės žydas.

Vedęs Sorę, g. ~1837.

1864 išduotame G. pase nurodytas užsiėmimas – fotografas. 1874 04 12 revizijos metu G. gyv. su tėvais Vilijampolėje.

KRVA, f. I-61, ap. 2, b. 3119, l. 1034.

GURVIČIUS Šimelis, ГУРВИЧ Шимель, Šliomos s., g. ~1849, m. 1896, Vilijampolės žydas. Žmona Chana Gitlė, g. ~1849.

1864–67, 1870–75 išduotuose G. pasuose nurodytas užsiėmimas – fotografas. 1874 04 12 revizijos metu G. gyv. su tėvais Vilijampolėje, 1874 11 04 – Poltavoje.

KRVA, f. I-61, ap. 1, b. 1630 l. 87; ap. 2, b. 3120, l. 509; b. 3241, l. 735; b. 3703, l. 222, 223; b. 4518, l. 424, 425; b. 5433, l. 465; b. 5517, l. 265; b. 5519, l. 12; b. 5592, l. 542, 543.

HETZSCHOLD Friedrich

H. Vilniuje fotografavo apie 1865. Archyvinuose dokumentuose neminimas, nes VG fonde yra 1865–66 spraga. H. veiklą Vilniuje liudija portretines ir vietovių nuotraukos.

Nežinoma, koks galėjo būti jo ryšys su Vilniaus sodininku Hermanu Hetzscholdu, parašiusiu knygą apie sodininkystę *Malowniczy ogrodnik czyli Nauka zakładania malowniczych ogrodów w nowym stylu i gustownego przyozdobiania ich kwiatami*, Wilno: Józef Zawadzki: nakł. autora, 1855, arba su Vagneriams priklausiusio Šalčininkų dvaro rūmus 1876–80 projektavusiu kažkokiu vokiečiu Hetzscholdu.

HOFFERTAS Juozapas (Eustachijus), **ГОФФЕРТ Иосиф** (Евстахий) Kazimiero s., g. 1826 Vitebsko gub. Vileikos aps. Parafionove, m. 1906 Sankt Peterburge.

Sankt Peterburge gyv. fotografas, turėjęs „Naująją fotoateljė“ Nevos pr., apie 1880 fotografavęs ir Lietuvoje.

Studijas SPDA H. pradėjo V d-mečio pab. Konstantino Thono architektūros klasėje, 1853 gavo neklasinio, o 1857 – paskirtojo dail. laipsnį. Tapė akvarele, ant kaulo, tačiau daug nusipelnė fotografuodamas dailės kūrinius, užsakius SPDA ir atskiriems dail., taip pat SPDA absolventų baigiamųjų darbų parodų eksponatus SPDA bibliotekai ir t. t. Įvertinant šiuos nuopelnus 1872 H. buvo suteikta teisė vadintis SPDA fotografu.

1872 H. išleido 25-į T. Horfeldo akvarelių nuotraukų albumą.

H. taip pat pasižymėjo ir kaip geležinkelio bei statybų fotografas. 1870 jis dalyvavo Rusijos manufaktūrų parodoje, kurioje eksponavo paveikslų reprodukcijas ir Maskvos geležinkelio vietovių nuotraukas. Ekspertų komiteto VII sk. H. darbus priskyrė 4 kategorijai. H. apdovanojęs bronzos medaliu už labai gerai padarytus vietovaizdžius ir paveikslų reprodukcijas. H. 1873 sudarė pirmojo Rusijoje Nikolajaus geležinkelio (jungusio Maskvą su Sankt Peterburgu) albumą. H. nuotraukų yra 1879 sudarytame albume „Nuolatinio tilto per Nevą Liteino tilto vietoje darbų vaizdai“.

1882 05 Maskvoje vykusioje Rusijos pramonės ir meno parodos Pramonės mašinų sk. H. eksponavo Varšuvos – Sankt Peterburgo geležinkelio linijos nuotraukas. Recenzentas gyrė geležinkelio tilto per Nemuną Kaune ir Kauno tunelio nuotraukas.

Попов, оп. cit., p. 360.

Почетные вольные общники..., p. 82.

Срезневский, оп. cit., p. 187.

HOFFMANAS Joselis (Jozefas), **ГОФМАН Иосель**, Mordchelio (Mordchelio Giršos) s., g. ~1824, Kėdainių žydas.

Žmona Pesa (Paulina), g. 1828.

1870, 1874 ir 1875 išduotuose H. pasuose nurodytas užsiėmimas – fotografas.

1874 H. gyv. Černihive, buvo ateljė Černihive savin. 1915 H. turėjo fotoateljė Gomelyje Mogiliavo gub.

KRVA, f. I-61, ap. 2, b. 4243, l. 38; b. 4822, l. 196; b. 5601 l. 734, 735.

Попов, оп. cit., p. 357.

HOMANAS Vladislovas, ГОМАН Владислав

SG 1882 11 09 išdavė leidimą nr. 8883 Marijampolės fotografui H. Tikriausiai tada H. perėmė fotografo Petro Piotrovičiaus rinką.

Veikė po 1885 m.

RVIA, f. 776, ap. 20, b. 620, l. 319; b. 773, l. 395.

HULECKIS (Guleckis) Kajetonas, HULECKI Kajetan, ГУЛЕЦКИЙ Каетан, Juozapo s., g. 1847, bajoras, kat.

1871 gyv. Rodkevičiaus name, 1872 – miesto name nr. 10. Fotografijos mokėsi pas Valerijoną Dovmontą, dirbdamas padėjėju jo ateljė. Pusę metų (1870 06 12–1871 01 04) H. praktikavosi Sankt Peterburge, tada dėjo pastangas atidaryti nuosavą ateljė.

1871 03 24 H. pateikė prašymą leisti atidaryti fotoateljė Vilniuje Didžiojoje g. Popovo name. VP negalėjo garantuoti jo politinio patikimumo („jis iš tų žmonių, kurie pirmą kartą pasitaisius stas į revoliucinę organizaciją“). Prašymą VG atmetė 1871 04 17. H. 1871 04 22 patikslino, kad neketino steigti naujos, o tik nuomoti buv. „Moskovskoje“ ateljė, bet prašymas 1871 04 27 vis tiek atmestas, nes buvo parašytas ne ant herbino popieriaus.

Siekdamas išvengti draudimo H. atidaryti ateljė, Valerijonas Dovmontas pranešė VG, kad nori perkelti dalį savo Didžiojoje g. Rotkevičiaus name veikiančios ateljė į fotografijos paviljoną miesto name nr. 10, ir kad čia dirbtų jo padėjėjas. VP išsiaiškino, kad tas padėjėjas būtų H., ir 1871 05 06 siūlė VG prašymą atmesti.

1872 04 12 H. gyv. miesto name nr. 10 ir prašė leidimo atidaryti ateljė, kurią nuomos šiame name. 1872 05 23 H. išduotas leidimas nr. 1962 steigti fotoateljė miesto name nr. 10. 1872 VP sąraše H. nurodomas kaip Valerijono Dovmonto kompanionas.

1874 08 05 bajorai H. ir Valerijonas Dovmontas pateikė VG 1872 05 23 ir 1864 04 07 išduotus leidimus nr. 1962 ir 3085 jiems turėti ateljė miesto name nr. 10, prašė išduoti vieną jų abiejų vardu. Toks bendras leidimas nr. 2552 išduotas 1874 08 09.

1877 04 11 H. pateikė prašymą leisti atidaryti ateljė savo vardu atskirai nuo Valerijono Dovmonto Karlovičiaus name Našlaičių g. (dabar Subačiaus). 1877 08 05 H. gavo leidimą nr. 3744 atidaryti, bet tikriausiai jos neatidarė.

Vėliau H. turėjo ateljė Daugpilyje.

LVIA, f. 380, ap. 28, b. 16, l. 58, 59, 70–72, 79, 80, 84–87; ap. 29, b. 11, l. 41, 66, 67, 70, 71; ap. 31, b. 10, l. 222–225, 243, 244; ap. 34, b. 11, l. 27–30, 72, 73; ap. 34, b. 25, l. 14; ap. 35, b. 25, l. 13.

I

ISERSONAS Danielis, ИСЕРСОН Данель, Leibos s., g. 1857, gyv. Vilniuje Šumsko g. Gordonono name.

1878 šauktinių sąraše pažymėta, kad I. yra fotografas.

LVIA, f. 938, ap. 10, b. 6, l. 106.

IVICKA Elena, IWICKA Helena, ИВИЦКАЯ Елена, Antano d., bajorė.

1870 05 01 gyv. Vilniuje, I. Prašė leidimo Šiškų name Vokiečių g. atidaryti ateljė. VP žiniomis, I. priklausė nepatikimų asmenų šeimai. Jos sesuo Kamilė už politinius nusikaltimus buvo ištremta, o prašymą nagrinėjant gyv. Varšuvoje. Kita sesuo, pagal vyrą Ana Maslovska, buvo karšta lenkų patriotė, rinko lėšas politiniams tikslams, už tai kalinta, prašymą nagrinėjant, buvo stebima policijos. I. prašymas 1870 05 19 atmetas. 1870 06 05 laidavimo raštą pateikė I. brolis, ats. titulinis patarėjas, tačiau prašymas nepatenkintas.

LVIA, f. 380, ap. 27, b. 15, l. 46–48, 57, 63, 64, 73, 74.

J

JASENSKIS Jonas, JASIEŃSKI Jan, ЯСЕНСКИЙ Иван, Prano s., bajoras.

1863 gyv. Vilniuje Martinovskos name.

J. prieš 1863 06 06 turėjo ateljė Vilniuje Vokiečių g. kunigaikštienės Puzinienės name, atidarytą po 1861.

1863 06 06 patikrinta J. ateljė buvo laikinai uždaryta. Nepajėgęs pateikti užstato, ateljė pastatą J. prieš 1863 07 29 pardavė nenustatytam asmeniui, bet pasiliko įrangą. Jai buvo išleidęs 1560 sid. rub.

LVIA, f. 380, ap. 20, b. 467, l. 4, 110, 193.

JASVOINAS Abram, ЯСВОЙН Абрам, Elijo s., g. ~1840, Dotnuvos žydas.

1869 ir 1870 išduotuose pasuose nurodytas J. užsiėmimas – fotografas.

KRVA, f. I-61, ap. 2, b. 4108, l. 536; b. 4239, l. 408.

JAWORSKI Julian Bronisław Stanisław, Paweło s., g. 1837 08 04, Varšuvos gyv. Tėvas kat., 1856–59 Żelazowa Wolos dvaro savin., motina Maria Nest, g. apie 1811, tikriausiai evangelikė. J. buvo kilęs iš Żelazowa Wolos. *Tygodnik Ilustrowany* 1870 išspausdino jo darytą Frederyko Chopino gimtojo namo Żelazowa Wolos k. nuotrauką. 1872 jis dirbo Helenos Bartkiewiczównos ateljė Varšuvoje.

J. fotografavo kelionėse su grafu Benediktu Henriku Tiškevičiumi. 1875 Alžyre darytas nuotraukas J. pristatė 1875 07 02 vykusiame PFD posėdyje ir buvo priimtas į šią draugiją. Kelionės po Alžyrą nuotraukos (etnografiniai gyventojų portretai, šalies gyvenimo vaizdai, kapinės, karinės stovyklos, žydų būstai, kabilų (berberų tauta) palapinių ir mauritaniškų haremų vaizdai, t. t.) eksponuotos Paryžiaus parodoje, 1875 08 01–11 vykstant II tarptautiniam geografų kongresui, ir pasaulinėje parodoje Filadelfijoje 1876.

J. darytas mokslinės kelionės po Alžyrą, Aziją ir Ameriką nuotraukas Benediktas Henrikas Tiškevičius buvo padovanojęs imperatoriui| Aleksandriui II.

J. 1877 ketino Kaune atidaryti ateljė su Jaroslavu Bžozovskiu, bet planas nebuvo įgyvendintas. 1878 05 07 J. sudarė susitarimą su Petru Piotrovičiumi ir 1878 05 18 į pastarojo ateljė įnešė savo turto už 3000 rub.: kameras obskuras su dvigubomis kasetėmis ir statyvais, 12 skirtingo dydžio objektyvų portretams ir peizažams, 2 kilnojamąsias palapines vaizdams, 11 kopijavimo

rėmelių, valcavimo mašiną portretams lyginti ir galvos laikiklį, taip pat keleto Afrikos vietovių ir regioninių tipų fotografijų.

1878 09 01 J. turėjo skubiai išvykti į Żelazowa Wolą pas sunkiai sergantį tėvą ir daugiau nebesugrįžo.

Buvo asmeninis Benedikto Henriko Tiškevičiaus fotografas ir XIX a. pab.

Benedykt Henryk Tyszkiewicz. Sugrįžimas.

Dom w którym urodził się Szopen, *Tygodnik Ilustrowany*, 1870 11 26, nr 152, s. 256.

International Exhibition. 1876. Official Catalogue. Part I. Second and revised edition, Philadelphia: Centennial Catalogue Company, 1876, p. 145.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 20515, l. 11–17; b. 21551, l. 1–9.

Kurier Warszawski, 1872 07 13 (25), nr 153, s. 1.

Maciesza, op. cit.

Nowości geograficzne, *Wędrowiec*, 1875 08 14 (26), nr 295, s. 138.

Photography in the Great Exhibition. III, *The Philadelphia Photographer*, 1876, p. 229.

Procès-verbal de la séance du 2 juillet 1875, *Bulletin de la Société française de photographie*, 1875, p. 169, 171.

Z wystawy Filadelfijskiej. Listy Sygurda Wiśniewskiego, *Tygodnik Ilustrowany*, 1876 10 28, nr 44, s. 286.

K

KADYSONAS Mortchelis (Morduchas, Markas), **КАДЫСОН Мортхель** (Мордух, Марк), Peisacho s., g. ~ 1852, Vandžiogalos žydas, 157 cm ūgio, rudakis.

1866, 1868 K. gyv. Kaune, 1874 – Sankt Peterburge. 1870–73, 1875 išduotuose pasuose nurodytas K. užsiėmimas – fotografas.

Apie 1890 K. buvo stambios fotoateljė Sankt Peterburge savin.

KRVA f. I-61, ap. 1, b. 5603, l. 70; ap. 2, b. 4240, l. 30, 31; b. 4822, l. 306; b. 5099, l. 356, 357; b. 5291, l. 3; b. 5603, l. 20.

Попов, op. cit., p. 545.

KAPLANOVSKIS Josifas, **КАПЛАНОВСКИЙ Иосиф**, karaimų poeto Josafato s., Trakų miest.

1869 07 30 K. paprašė leidimo atidaryti ateljė Trakuose. 1869 08 16 išduotas leidimas nr. 7503 turėti ateljė ir 2 aparatus. Užsakymų trūko ir K. fotoateljė veikė labai trumpai, 1869 10 07 K. leidimą grąžino.

LVIA, f. 380, ap. 26, b. 271, l. 103–107, 163–165, 180.

KARPESAS Mordchelis (Mortchelis), **КАРПЕС Мортхель** (Мордхель), Kivelio (Kivemo) s., g. apie 1825 arba 1833, Vilijampolės gyv.

Revizijų įrašuose 1865, 1867, 1873 ir 1875 nurodyta, kad K. yra tapytojas, 1870 – fotografas.

K. ateljė Šiauliuose veikė nuo 1864, buvo patiektas 200 sid. rub. užstatas, laikytas Kauno gub. išdinėje. Gub. leidimą nr. 6714 laikyti fotoateljė K. gavo 1864 05 29, bet ateljė galėjo būti įkurta anksčiau ir neveikė tik laikinai, kol savin. surinko reikiamus pinigus ir pateikė laidavimo raštus. 1866 01 17 Kauno gub. išdinėje buvo 200 rub.: po 100 rub. nuo 1864 04 01 ir nuo 1864 05 01. Užstatas grąžintas 1868 08 09.

Prieš 1872 07 18 netikėtai tikrinant nustatyta, kad Šiauliuose veikiančios ateljė savin. miest. K. nesilaiko 1865 04 06 Spaustuvių taisyklių, už tai surašytas aktas ir byla perduota taikos teisėjui baudai nustatyti. 1872 09 17 K. nubaustas 3 sid. rub.

K. 1874 išvyko iš Šiaulių.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 18, 213; b. 19314, l. 34, 37; b. 19430, l. 14; b. 19606, l. 14, 37.

RVIA, f. 776, ap. 3, b. 614, l. 77.

Šiaulių apskr. valstiečių Kazimiero ir Viktoro Vilkončių portr., b. v., b. d., Šiaulių „Aušros“ muziejus, ŠAM T-N 5041.

KELLERIS Robertas, КЕЛЛЕР Роберт, Jono s., štabo kapitonas.

1868 10 14 K. prašė leidimo steigti fotoateljė Raseiniuose, bet prašymas paliktas „be pasekmių“.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 239, 240.

KESLERIS Ickas, , КЕСЛЕР Ицик, Izmijos s., Šiaulių miest.

Žmona Chaja Glika Kesler (g. 1853 Bermanaitė) Valstybės taupomajame banke 1886 12 10 turėjo 50 rub.

Leidimo atidaryti fotoateljė Šiauliuose su teise veikti ir kituose Kauno gub. miestuose K. prašė 1870 02 03. Leidimas nr. 2486 išduotas 1870 02 26.

Vėliau K. Šiauliuose nebeminimas, tikriausiai dirbo įvairiose Rusijos vietovėse.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 266, 268, ap. 1, b. 19430, l. 14.

LVIA, f. 710, ap. 1, b. 688, l. 322.

Nekrašius, *Senoji Šiaulių fotografija (1863–1944)*, p. 353.

KLIVANSKIS Ickas, КЛИВАНСКИЙ Ицик, KLIWAŃSKI Icyk

K. ateljė Kaune įkurta prieš 1863 07. Ji veikė 1863 tarp 06 15 ir 07 05 atliekant patikrinimą. 1863 07 02 K. pateikė prašymą leisti ateljė veikti, davė 150 rub. užstatą, pasižadėjimą ir veiklą tęsė. Po 1865 žinių apie K. ateljė nėra.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 14679, l. 84, 85, 116.

KOIRANSKIS Josifas (Joselis), КОЙРАНСКИЙ Иосиф (Иосель), Zeliko s., g. 1854 09 15 Vilniuje, miest., žydas.

K. mokėsi Kauno gimn., gyv. Sankt Peterburge, 3 m. dirbo padėjėju Solovjovo ateljė. Į Vilnių atvažiavo 1876 03 03. 1876 06 10 Vilniuje vedė 18 m. Chaną Šlapoberskytę, Benjamino d., iš Kėdainių. Amatininkų sąrašė 1882 nurodytas Vilniuje gyv. dažytojas Joselis Koiranskis, Zeliko s. 1876 03 [prašymas be d.] K. prašė leidimo atidaryti ateljė Vilniuje. 1876 12 04 prašymas atmestas.

1877 03 31 K. gavo leidimą laikyti fotoateljė Minske [Popovo žinynas *Rusijos fotografai (1839–1930)* jo pavardės nemini]. 1877 12 13 K. dar kartą prašė leidimo atidaryti fotoateljė Vilniuje, kur gyv. jo seni tėvai. VG 1877 12 14 nurodė pranešti K., kad jo prašymas atmestas.

1896–1914 buvo fotoateljė Kaune savin.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 22073, l. 1–2; b. 23328, l. 1–8; b. 23550, l. 6.

LVIA, f. 380, ap. 33, b. 10, l. 20–22, 31, 32, 175, 207, ap. 34, b. 11, l. 92, 93; f. 728, ap. 3, b. 10, l. 97; b. 131, l. 509.

KOIRANSKIS Moisiejus (Мовша), **КОЙРАНСКИЙ Мойсей** (Мовша), Ševelio s., g. 1850, provizorius, jud.

K. 1867 baigė Kauno gimn.. Sankt Peterburge gyv. nuo 1867, dirbo Šilerio vaistinėje, 1871 Charkivo un-te su pagyrimu išlaikė vaistininko padėjėjo egzaminą, prieš 1876 buvo baigęs provizoriaus egzaminus. 1876 K. gyv. Sankt Peterburge Šilerio vaistinėje. Laisvu laiku užsiiminėjo fotografija.

1876 07 16 K. pateikė prašymą leisti Kaune atidaryti atelję su 3 aparatais, kurią ketino atidaryti Vilniaus g. Gordono name nr. 250.

Ypatingų pavedimų valdininkas neprieštaravo, bet KP 1876 08 24 raštu siūlė K. prašymą atmes-ti, nes daktaro Gordono name 1-os miesto dalies 2-ame kvartale jau buvo atelję ir 13 panašių įstaigų (litografijų, spaustuvių ir pan.), tad fotoateljė atidarymas apsunkintų jų priežiūrą, o K. asmenybė nežinoma. KG K. 1876 08 26 atmetė.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 20085, l. 1–11.

KORZONAS Abdonas Petras, KORZON (KORZUN) **Abdon Piotr**, Jono s., g. 1824 10 31 Pašaltuonyje, m. po 1874 Troicke (Orenburgo gub.), bajoras.

Apie 1836 K. su tėvais persikėlė į Kapatkevičių dvarą (Minsko gub.), nuo 1846 gyv. Hruševo dv. (Gardino gub.). Nuo 1836 lankė Mozyriaus bajorų m-klą, nuo 1844 – Slucko gimn. (nebaigė 6 klasių; po 1848 nebesimokė). 1857 K. atvyko į Vilnių. 1858 Paryžiuje gilino fotografijos ži-nias, lankėsi pas Elzase gyvenantį dėdę Mykolą Korzoną (1804–72; 1830–31 sukilimo dalyvis). 1859 05 22 vedė bendrapavardę Vandą Korzonaite.

1859 pr. įsteigė fotoateljė Vilniuje Didžiojoje g. (prie Rotušės a.), čia darė portretines ir grupi-nes nuotraukas, siūlė fotografijos pamokas, prekiaavo nuotraukomis. Apie 1860 09 K. pirma-sis Lietuvoje pradėjo fotografuoti Vilnių, taip pat darė stereoskopines nuotraukas. Apie 1862 sudarė 20-ies Vilniaus nuotraukų albumą. XIX a. VII d-mečiu pagal K. fotografijas sukurtų raizinių išspausdinta periodiniuose leidiniuose *Tygodnik Ilustrowany* ir *L'Illustration*.

K. nufotografavo svarbiausius Vilniaus architektūros paminklus (Rotušę, VGG, dabar Pre-zidento, rūmus, Katedrą, Aušros vartų koplyčią, Šv. Onos, Viešpaties dangun žengimo, arba Misionierių, Šv. Kryžiaus, Šv. Stepono, Šv. Petro ir Povilo, Šv. Rapolo bažn.), Pilies kalną, Sankt Peterburgo – Varšuvos geležinkelio tiesimo darbus, Panerių tunelį, tiltą per Vilnią prie Rokan-tiškių. Padarė gatvių scenų (Rotušės a., Didžioji g.), miesto panoramų (nuo Pilies, Tauro kalno, Išganytojo kalvos), priemiesčių (Lukiškių, Antakalnio, Žvėryno), Trakų salos pilies griuvėsių nuotraukų. Pas K. fotografavosi įvairių Vilniaus ir aplinkinių gub. sluoksnių atstovai (Adomas Honoris Kirkoras, *Kurier Wileński* redakcija, Vladislovas Sirokomlė, Adomo Mickevičiaus sū-nus Władysławas Mickiewiczus ir duktė Helena Mickiewicz), būsimi 1863–64 sukilimo vado-vai ir dalyviai (Jokūbas Geištoras, Zigmas Sierakauskas, Antanas Jelenskis, Vaclovas Pšibilskis, Feliksas Vislouchas), dvasininkai (diakonas Adrijonas Novickis, vienuolė Ona Dombrovskytė) ir kt.

K. 1863 išitraukė į sukilimą: verbavo norinčius eiti į sukilėlių būrius, juos vesdavo duoti priesai-kos pas kunigą, savo atelję slėpė brolio Brunono Tado Korzono (1830–90) iš Maskvos atvežtus ginklus. Valdžios atsiųsto provokatoriaus K. buvo išduotas ir 1863 05 05 areštuotas. Areštinėje

pakriko psichinė K. sveikata, todėl 3 mėn. (liepą–rugsėį) buvo gydomas karo ligoninėje kaip psichinis ligonis. Už dalyvavimą sukilime nuteistas tremtimi į Sibirą ir turto konfiskavimu. 1864 ištremtas į Atamanovą (Jenisiejaus gub.), 1872 persikėlė į Troicką (Orenburgo gub.; paskutinis žinomas dokumentas – 1874 05 24 Troicke K. pasirašytas pasižadėjimas).

Po arešto Vanda Korzonienė įrodė, kad ateljė įrangą ir aparatai buvo pirkti už jos pinigus (įrangą naudojo archit. Jonas Levickis 1863–64 veikusioje ateljė). 1866 Vandos Korzonienės santuoka su K. buvo nutraukta, ir 1866 ji ištekėjo už Jono Levickio.

Junevičius, *Abdonas Korzonas – pirmasis Vilniaus vaizdų fotografas.*

Junevičius, *Abdonas Korzonas, pataisymai ir papildymai.*

Junevičius, Abdonas Korzonas, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, <https://www.vle.lt/straipsnis/abdonas-korzonas/>

KORZONIENĖ Vanda, KORZON Wanda, Vincenzo Korzono d., g. 1837.

1859 05 10 Aušros vartų parapijos Šv. Teresės bažn. ištekėjo už fotografo Abdono Korzono. Vaikai Vanda Elena, g. 1861 05 03, ir Boleslovas Abdonas, g. 1863 03 31. 1865 12 09 su Abdonu Korzonu išsiskyrė, 1866 03 19 ištekėjo už Jono Levickio.

1863 07 05 K. prašė VG leisti parduoti areštuotą vyro ateljė su visa įranga. Prašymas nepatenkintas. Vėliau K. įrodė, kad įrangą ir aparatai buvo pirkti už jos pinigus ir įrangą atgavo, ją vėliau naudojo Jono Levickio 1863–67 veikusioje ateljė.

1863 10 12 K. prašė leidimo atidaryti ateljė, 1863 10 25 pateikė užstatą ir laidavimo raštus. Nors VG tarpininkavo, VGG Michailas Muravjovas nesutiko. 1863 12 24 jai buvo grąžintas užstatas.

Junevičius, *Abdonas Korzonas – pirmasis Vilniaus vaizdų fotografas.*

LVIA, f. 380, ap. 1, b. 467, l. 58, 59, 282–258, 289–291.

KOZELA Eustachijus, KOZIELŁ Eustachy, КОЗЕЛЛО Евстафий, Kajetono s., g. 1843 Vi-leikos aps. Kniaginino dv., Vilniaus gub. bajoras.

Baigęs Minsko gimn., K. 1859 įstojo į Hory Horkų žemės ūkio m-klą. 1863 kovojo Zvezdovskio vadovaujamame sukilėlių būryje, kuris 1863 04 24 buvo užėmęs Horkų miestelį Baltarusijoje. Už dalyvavimą būryje ir invalidų komandos užpuolimą, kai keletas invalidų buvo paimti į nelaisvę, o keli – nužudyti, Mogiliavo karo lauko teismo sprendimu jam buvo atimta bajorystė ir skirta 12 m. katorgos darbų tvirtovėse.

Siunčiamas į Sibirą, K. 1864 03 01 pabėgo iš Maskvos kalėjimo ir per Sankt Peterburgą išvyko į užsienį. 1864 06 01 apsigyvenęs Paryžiuje, Prancūzijoje vartojo pavardės formą Eustache Poklewski de Koziell. 1864 10 01–1867 07 01 K. mokėsi Paryžiaus aukštojoje prekybos m-kloje (*École supérieure de commerce de Paris*). 12 metų (1868–79) buvo PFD sekr. 1876 – XI PFD parodos direktorius, 1878 – Paryžiuje vykusios Pasaulinės parodos Fotografijos sk. deputatas, prisidėjo prie Rusijos fotografų pasiekimų šiose parodose. Tikriausiai jis paskatino Juozapą Čechavičių 1876 įstoti į PFD.

1874 K. buvo apdovanotas kariniu Portugalijos Jėzaus Kristaus ordinu, 1875 tapo Portugalijos vyriausybės Geodezijos, topografijos, hidrografijos ir geologijos darbų valdybos tarnautoju, atsakingu už jos turto užsienyje priežiūrą ir valdymą.

1879 06 01 K. įsigijo fotoateljė Eliziejaus laukuose. Rengdamasis grįžti į tėvynę, 1883 ateljė pardavė. Apie grįžimą namo K. pradėjo galvoti 1876, gavęs PFD teikimą Rusijos imperatoriui

suteikti malonę. K. prašymas liko nepatenkintas. Tik 1883 gavęs Rusijos generalinio konsulo Paryžiuje leidimą, K. 1883 04 26 iš Paryžiaus išvyko į Vilnių.

1886 K. jau gyv. Sankt Peterburge ir vertėsi fotografija.

LVIA, f. 378, ap. 1882 PS, b. 173.

Renouard, op. cit.

Список учащихся горы-горечких учебных заведений, BNIA, ф. 3256, оп. 2, д. 53, л. 2–2v. Prieiga internete: <http://archives.gov.by/index.php?id=292151>. Žiūrėta 2014 01 15.

Предписание М. Н. Муравьева командующему войсками в Могилевской губ. с подтверждением по военно-судному делу повстанцев – студентов Горыгорецкого земледельческого института А. Соколова, Е. Козелло, М. Чудовского и др. in Восстание в Литве и Белоруссии 1863–1864 гг., с. 486–7.

KOŽENEVSKIS Vitoldas, KORZENIEWSKI Witold, КОЖЕНЕВСКИЙ Витольд, Boleslovo s.

Baigęs Vilniaus realinę gimn.

Nuo 1881 K. buvo Andriaus Navlickio ateljė Panevėžyje vedėjas. 1884 09 18 K. prašė leidimo atidaryti atskirą ateljė, bet prašymas 1884 11 25 buvo atmestas.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 21886.

KREMERIS Abraomas, КРЕМЕР Абрам, Iciko Movšos s.

K. turėjo 1875 09 27 leidimą nr. 2813 Švenčionyse laikyti fotoateljė su 2 aparatais. 1876 06 10 Švenčionių ispr. manymu, dėl užsakymų trūkumo K. ateljė užsidarys savaime. 1877 09 05 nurodoma kaip veikianti. 1878 vasaros pab. K. išvyko ieškoti kitos vietos.

1879 02 16 gyvendamas Vilniaus gub. Dokšicos miestelyje, K. prašė leidimo steigti fotoateljė Lydoje. Prašymas 1879 03 01 atmestas, nes policijos ispr. parašė, kad Lydoje poreikio turėti ateljė nėra. 1879 06 25 K. nebuvo nei Vilniuje, nei Ašmenoje, ir jam apie neigiamą atsakymą nepranešta.

LVIA, f. 380, ap. 33, b. 10, l. 104; b. 27, l. 5; ap. 34, b. 25, l. 3, 4; ap. 36, b. 10, l. 3, 4, 9, 10, 108.

KUŠELIUKAS Mejeris Kopelis, КУШЕЛЮК Меер Копель, Abraomo s., iš Raseinių.

1867 08 17 K. prašė leidimo atidaryti ateljė (nenurodymas kur), bet jo negavo, nes nepateikė užstato.

1868 jau neberekėjo užstatų ir K. 1868 08 16 prašė leidimo ateljė steigti Raseinių aps. 1868 09 09 gavo leidimą nr. 10355. Vėliau veikiančių fotoateljė žiniaraščiuose neminimas.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 120, 122, 124, 215, 221.

KŽYŽANOVSKIS Fortunatas, KRZYŻANOWSKI Fortunat, КРЖИЖАНОВСКИЙ Фортунат, Jono s., bajoras.

1881 06 08 pateiktas K. prašymas leisti vasarą metu daryti nuotraukas Vilniaus gub. ir visose jos aps. 1881 06 16 buvo atmestas. 1881 07 14 K. gavo leidimą nr. 3928 fotografuoti 1 aparatu Lydoje 1 vasarą.

1882 05 10 K. prašė leidimo fotografuoti Dysnoje, leidimas nr. 2859 išduotas 1882 08 18.

LVIA, f. 380, ap. 38, b. 132, l. 83, 84, 92, 93, 97, 98, 101–107; ap. 39, b. 135, l. 109–111, 121, 126, 129, 131, 135, 136.

L

LAPINAS Osipas Josifas, ЛАПИН Осип Иосиф, Berko (Berelio, Boriso) s., g. ~ 1840, Vاندžiogalos žydas.

Žmona Pavlina, d. Rozė g. 1870, s. Pavelas g. 1872, s. Matvejus g. 1874.

1867 L. gyv. Kaune, 1869 išduotame pase buvo nurodyta, kad jo profesija yra distiliuotojas, o 1871 ir 1873 išduotuose pasuose – fotografas, 1895 – II gildijos pirklys.

KRVA, f. I-61, ap. 2, b. 4528, l. 38; b. 5089, l. 221, 222.

LÖWENSTEIN (LOBENSZTEJN) Leiba (Meyer), **ЛЕБЕНШТЕЙН Лейба** (Meep), Mejerio s., Kuršo žydas.

Telšiai

L. 1865 04 09 gavo leidimą nr. 8567 fotoateljė Telšiuose. Buvo pateikęs 200 rub. užstatą. L. pradėjęs dirbti teko sunkiai sekėsi konkuruoti su čia jau dirbančiu Chaimu Arensonu.

1866 01 17 Kauno izdinėje buvo 200 rub. **užstatas grynaisiais**.

Raseiniai

1866 04 15 L. pateikė vokiškai surašytą prašymą leisti, laikinai būnant Raseiniuose, daryti nuotraukas. Gub. 1866 04 19 nurodė uždrausti jas daryti ir pranešti, kada L. iš Raseinių išvyks. 1866 05 25 atvažiavęs į Raseinius L. tapo pirmuoju žinomą čia dirbusiu fotografu. Sunku pasakyti, kiek laiko jis ten dirbo. 1867 jo tikriausiai jau nebuvo. Paties L. žodžiais, 2 fotografams darbo Telšiuose yra per mažai, todėl jis prašė leidimo laikinai užsiimti fotografija Raseiniuose. Leidimą nr. 5327 perkelti ateljė iš Telšių į Raseinius L. gavo 1866 05 29.

Užstatas buvo grąžintas 1868 08 07.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 18, 32, 33, 39, 40, 50, 210.

RVIA, f. 776, ap. 3, b. 614, l. 77; f. 1286, ap. 52, b. 82, l. 53.

LEVICKIS Jonas (Ivanas), **ЛЕВИЦКИЙ Иван**, **LEWICKI Jan**, g. 1830, m. po 1894, kat.

Archit., kolegijos asesorius.

L. baigė Vyriausiosios susisiekimo kelių ir visuomeninių pastatų valdybos Statybos m-klą Sankt Peterburge. L. apie 1861 į Vilnių iš Gardino atvyko dirbti laikinai, kai buvo pakviestas padėti statyti karo ligoninę, tačiau pasiliko ilgam. 1864 02 20 įsidarbino Vilniaus gub. valdybos Statybos sk. jaunesniuoju architektu. 1866 L. vedė buvusią Abdono Korzono žmoną Vandą. 1884 L. gavo tarnybą VRM Technikos ir statybos komitete ir su šeima išvyko į Sankt Peterburgą. Per 15 m. L. Vilniuje suprojektavo nemažai valstybinių įstaigų, kultūrinės paskirties pastatų, ligoninių, pramonės įmonių, gyvenamųjų pastatų.

1864 03 23 L., pateikęs 150 rub. užstatą, prašė leidimo atidaryti fotoateljė Vilniuje. Pradžioje prašymas atmestas, bet 1864 05 07 išduotas leidimas nr. 3916 ateljė Elijaševičiaus name prie Rūmų sodo. Šioje vietoje anksčiau veikė Achile Bonoldi ateljė. L. ateljė buvo naudojama Abdono Korzono turėta įranga. Nuo 1868 L. ateljė neminima.

LVIA, f. 380, ap. 20, b. 467, l. 328, 343–345; f. 439, ap. 1, b. 147, l. 13; f. 421, ap. 1, b. 1670, l. 401.

Levickio architektūrinę veiklą išsamiai nagrinėja N. Lukšionytė-Tolvaišienė, op. cit.

Matulytė, Fotografuoti draudžiama..., p. 184.

Apie kadetų korpuso atvykimą ir karo ligoninės pastatą žr. *Памятная книжка Виленской губернии на 1861 г.*, c. 167–171.
Junevičius, *Abdonas Korzonas*...

LEVINAS Movša, ЛЕВИН Мовша, Iciko s., g. ~1823 m., Kėdainių žydas.

Žmona Reizė, g. ~1826, 3 dukros, sūnus.

1867 pase įrašyta, kad L. profesija yra fotografas.

KRVA, f. I-61, ap. 2, b. 3699, l. 84.

LICHTENTALIS Šlioma, ЛИХТЕНТАЛЬ Шлиома, Šavelio (Šaulo) s., g. 1835, Kėdainių gyv., žydas.

Žmona Tauba, g. ~1836, 4 dukros (g. 1865, 1870, 1871, 1874). Brolis Gilelis kirpėjas.

1868 ir 1874 revizijų sąrašuose nurodomas kaip fotografas. Kėdainių mokesčių mokėtojų sąrašuose 1858 ir 1870 pažymėta, kad nemokus.

Pateikęs 200 rub. užstatą L. 1864 05 01 gavo KG leidimą nr. 5066 atidaryti fotoateljė Kėdainiuose. Negaudamas užsakymų L. 1864 07 01 ateljė uždarė, užstatas buvo jam grąžintas.

1883 L. atidarė ateljė Sankt Peterburge.

KRVA, f. I-61, ap. 2, b. 3934, l. 339; b. 4203, l. 88; b. 5679, l. 44, 45; b. 6674, l. 86.

RVIA, f. 1286, ap. 52, b. 74, l. 36, 49.

<https://stereoscop.ru/photograph/lihtental-shlioma/>

LIUTKEVIČIUS (LIUDKEVIČIUS) Eliziejus, LUDKIEWICZ (ŁUDKIEWICZ) Elizej, g.

1825 Pabiržės vls. Lapiškių dv., žuvo 1863 10 30 mūšyje Daršiškiuose (Kupiškio r.).

1845–1853 studijavo SPDA. Grįžęs į Lietuvą dekoravo bažnyčias. Ateljė Panevėžyje buvo prieš 1863.

L. mokslus pradėjo Troškūnuose, tęsė Panevėžio aps. bajorų m-kloje. 1845–1853 studijavo SPDA, įgijo klasinio dail. laipsnį. Biografai nurodo, kad dar 1848, būdamas studentas, L. ketino vykti į Europą ir prisidėti prie Tautų pavasario kovų. Galėjo turėti ryšį su lietuvių inteligentų būreliu, susitelkusi Jaunsvirlaukos dv. prie Mintaujos. Būrelyje, veikusiame 1855–1859, buvo Simonas Daukantas, Mikalojus Akelaitis, dail. Feliksas Smuglevičius, vėlesnis sukilimo Kauno gub. vadas Boleslovas Dluskis ir kt.

Pagrindinis L. pragyvenimo šaltinis buvo tapyba. Dekoravo Klovainių, Rozalimo ir kt. bažn., nutapė paveikslų Pasvalio ir Kėdainių bažn.

Sukilime L. kovojo nuo 1863 03, kai su mokytoju Narcizu Lipskiu prie Karsakiškio (Panevėžio r.) suorganizavo sukilėlių būrį, jam vadovavo. Zigmo Sierakausko buvo paskirtas sukilėlių karinių pajėgų organizatoriumi. Po nesėkmingų mūšių Biržų girioje tapo Antano Mackevičiaus pavaduotoju. Vėliau L. vadovaujamas būrys dislokavosi Žaliojoje girioje ir toliau atkakliai kovojo iki 1863 11 11–23, kol buvo netikėtai užpultas caro kariuomenės. L. buvo sunkiai sužeistas ir netrukus mirė.

L. buvo įsteigęs pirmąją Panevėžyje fotografijos ateljė. Galbūt joje ir darytas vienintelis žinomas paties fotografo portretas. Jo ateljė ženklų pažymėtų nuotraukų nėra išlikusių.

Aleksandravičius, op. cit., p. 98.

Maksimaitienė, op. cit., p. 117.

ŁOPATINSKIS (ŁOPATYŃSKIS) Faustinas, ŁOPATYŃSKI Faustyn, Konstantino s., g. 1835, m. 1886 11 16, bajoras.

Vilniuje gyv. nuo 1855, domėjosi fotografija, draugavo su fotografais Bolesławu Nowińskiu, Simonu Surevičiumi ir kt. L. buvo Vilniaus dailės kūrinių nuolatinės parodos draugijos narys (1876).

Pirmąją atelę L. turėjo Vilniuje tikriausiai apie 1862. Po 1863 iki 1875 fotografija neužsiėmė. 1875 10 11 bajorai Vaclovas Čižas ir L. gavo leidimą nr. 3085 atidaryti Vilniuje atelę su 4 aparatais Arklių g. protojerėjaus Homolickio name (dabar Bazilijonų g. 10). Norėdami pasidalyti atelę ir turėti atskiras, 1879 08 23 atelę savininkai kreipėsi į VG. L. 1879 09 04 išduotas leidimas nr. 4511 turėti atelę su 2 aparatais Didžiojoje g. Šv. Dvasios vienuolyno name, uždarytos Vladislavo Tevelio atelę vietoje. Jos adresas nurodytas ir Šv. Dvasios vienuolyno namas nr. 51/10 (dabar Didžioji g. 16).

1884 10 15 L. paprašė leidimo kompanionais į fotoatelę toje pačioje vietoje priimti Stanislovą Fleury ir Ričardą Bačanskį. 1884 11 24 išduotas leidimas nr. 6473.

1885 L. fotografavo Vilniuje vykusią žemės ūkio parodą.

Po L. mirties fotoatelę perėmė kompanionai.

Bakutytė, *Vilniaus muzikas, fotografas ir poetas Faustynas Łopatyński*.

Tadeusz Przybylski i Aleksander Śnieżko, **Łopatyński** Faustyn in *PSB*, t. 18, s. 409.

LVIA, f. 380, ap. 33, b. 27, l. 30; ap. 36, b. 10, l. 190, 191; ap. 41, b. 166, l. 100, 101, 132; ap. 44, b. 459, l. 2. *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. II.

Przegląd Tygodniowy *Życia Społecznego, Literatury i Sztuk Pięknych*, 1877 02 13 (25), nr 8, s. 95.

LENTZ August, ЛЕНТИЦ Авруст, Prūsijos pil., Karaliaučiaus gyv.

1880 11 27 L. kreipėsi į VG prašydamas leisti atidaryti laikiną amerikietišką (t. y. ferotipijos) atelę Katedros aikštėje. Vilniaus spaustuvių stebėtojas Muchinas neprieštaravo, tačiau L. 1880 12 22 Vilniuje nebegyv.

LVIA, f. 380, ap. 37, b. 172, l. 191–193, 213.

LUNCAS Faivušas, ЛУНЦ Файвуш, Moisiejaus s.

Šiauliai

1867 08 02 L. prašė leidimo atidaryti atelę Šiauliuose. Leidimas nr. 7751 išduotas 1867 08 05.

Telšiai

1867 12 21 L. prašė leidimo trumpam laikui atidaryti atelę Telšiuose. 1868 01 04 L. gavo leidimą nr. 100 dirbti Telšiuose.

Raseiniai

1868 02 08 L. grąžino leidimą dirbti Telšiuose ir prašė leidimo atidaryti atelę Raseiniuose. Leidimą nr. 1324 gavo 1868 02 13.

1868 08 07 grąžinamas užstatas.

1868 09 03 L. atelę Raseiniuose jau buvo uždaryta, ir L. prašė užstatą grąžinti jo giminaitei Sofijai Lunc.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 111, 115, 144, 145, 157, 158, 160, 209, 228, 229, 232, 233.

M

MOGILEVIČIUS Nachsonas (Nachmanas), **МОГИЛЕВИЧ Нахсон** (Нахман), Abraomo s., Trakų aps. Jiezno žydų bendr.miest.

Pagal žydų gimimo metrikus, fotografo M. žmona Sora Lėja 1869 02 22 Kaune pagimdė Taubę Chają.

1868 04 20 Kauno gyv. M. prašė leidimo pastatyti medinį fotoateljė priestatą prie Karolinos Šimkevičiovos namo (pietinėje Nikolajaus pr. pusėje tarp dabartinių S. Daukanto ir Maironio g.). Leidimas išduotas 1868 04 29.

LVIA, f. 1226, ap. 1, b. 167, l. 11r.

KRVA, f. I-473, ap. 1, b. 3758, l. 1–7.

MALACHOVSKIS Bernardas, **МАЛАХОВСКИЙ Бернад**, **MAŁACHOWSKI Bernard**, Prano s., bajoras.

M. 1875 atidarė ateljė Telšiuose, 1875 02 27 leidimas nr. 1682.

1876 M. buvo išvykęs iš Telšių ir darbų nevykdė.

Jo ateljė yra 1876 ir 1877 Kauno gub. fotoateljė žiniaraščiuose. Ateljė uždaryta 1878. Tikriausiai ją nusipirko Eduardas Smilgevičius.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 19931, l. 28; b. 20104, l. 7; b. 20117, l. 7; b. 20554, l. 20; b. 20878, l. 23.

MALACHOVSKIS Vladislovas Julijonas, **МАЛАХОВСКИЙ Владислав Юлиан**, **MAŁACHOWSKI Władysław Julian**, (po 1863 **WARNERKE Leon**), Teofilio s., g. 1837 05 26 Gardino gub. Pružanų aps. Macų k., m. 1900 10 07 Ženevoje.

Geležinkelio inž. ltn.

1859 baigęs Susisiekimo kelių korpuso in-tą, M. pasiprašė priimamas dirbti į *Didžiąją Rusijos geležinkelių bendrovę*. M. buvo paskirtas į statybos valdybą, o geležinkelio tiesimo darbams pasibaigus 1862 11 01 atleistas.

M. buvo Vilniaus sukilėlių organizacijos narys. Nuo 1863 06 Lietuvos provincijų vykdomojo sk. narys, kelis mėn. iki išvykimo rugsėjo mėn. ėjo sukilėlių Vilniaus miesto viršininko pareigas. Žinome, kad lankydavosi pas Borelli ryškinti savo mėgėjiškų nuotraukų.

Kai 1863 VGG Michailas Muravjovas išleido naujas taisykles, sugriežtinusias fotoateljė atidarymo tvarką, M. rugpjūčio pr. prašė išaiškinti, kokie reikalavimai fotografams mėgėjams, nes jis turįs fotografijos prietaisų, o naujose taisyklėse neradęs nurodymų mėgėjams. 08 08 VG nurodė VP tuojau pat užantspauduoti M. fotoaparatus ir išreikalauti pasižadėjimą, kad aparatų be leidimo neparduos ir nenaudos. Fotografuoti jam bus leista tik bendra tvarka pateikus nustatytą užstatą. Bet M. iš Vilniaus jau buvo pabėgęs. Tikriausiai iki 1870 gyv. Karaliaučiuje, vėliau Londone. Emigracijoje vedė Mariją Oginskienę (Platerytę), turėjo d. Sofiją, g. 1870. Emigracijoje pavardę pasikeitė į Leonas Warnerke

M. į Anglijos istoriją įėjo kaip fotografas išradėjas. 1881 apdovanotas Didžiosios Britanijos fotografijos draugijos Pažangos medaliu (*Progress Medal*).

Po 1878 lankėsi ir gyv. Rusijoje, turėjo savo ateljė ir emulsinių plokštelių dirbtuves, buvo vienas iš Rusijos technikos draugijos V sk. (fotografijos) steigėjų.

Gyvenimo pab. Gyv. Šveicarijoje. M. buvo apkaltintas pinigų padirbinėjimu. 1900 nusižudė viešbutyje Ženevoje.

Junevičius, *Abdonas Korzonas...*

Kieniewicz, Małachowski Władysław (1827?–1900) in *PSB*, t. 19, s. 424–425.

LVIA, f. 1248, ap. 2, b. 468, t. 2, l. 360, 360v; f. 380, ap. 20, b. 467, l. 222, 233, 300.

РГИА, ф. 258, оп. 2, д. 3877, с. 1, 5, 17, 18.

MANN Benjamin, МАНН Бенъямин, Prūsijos pil.

1875 Raseiniuose trumpai veikė M. ateljė. Leidimas ją atidaryti išduotas 1875 03 15 (leidimo nr. 2151).

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 19931, l. 28.

MALINOVSKIS Vladimiras (Valdemaras?), МАЛИНОВСКИЙ Владимир, žuvo mūšyje prie Mitkiškių (Širvintų r.) 1863 03 10.

Abdono Korzono mokinyš 1862.

Junevičius, *Abdonas Korzonas...*

MOROZAS Vilhelmas, МОРОЗ Вильгельм, Franco s.

Ats. karininkas, 1874 gyv. Didžiojoje g. Rodkevičiaus name Vladislovo Tevelio fotoateljė.

1874 04 (d. nenurodyta) M. prašė leidimo atidaryti ateljė su 3 aparatais Vilniuje inž. pulk. Poplavskio name Jurgio pr.

Leidimas nr. 1389 išduotas 1874 05 04, tačiau iki 1875 09 25 ateljė nebuvo atidaryta, vėliau neminima.

LVIA, f. 380, ap. 31, b. 10, l. 95–98, 107–109, 143, 144; b. 39, l. 14; ap. 33, b. 10, l. 15.

N

NARKEVIČIUS Dominikas, НАРКЕВИЧ Доменик, NARKIEWICZ Dominik, g. 1836, ats. puskar., kat.

N. Vilniuje gyv. 1866 09 06–1871 10 02. Iki 1871 N. dirbo Jaroslavo Bžozovskio fotoateljė. N. išvyko į Sankt Peterburgą, nuo 1875 08 18 gyv. Tverės gub. Višnij Voločoke, 1877 03 03 gavo leidimą turėti fotoateljė Tverės gub., kuri veikė iki 1890.

Į Vilnių N. grįžo 1890 05 30.

1890–1891 jam buvo leista turėti fotoateljė su 2 aparatais Vilniuje Antakalnio g. Rudominskio name (1890 08 21 leidimas nr. 4381).

LVIA, f. 380, ap. 33, b. 10, l. 157, 158, 164, 165; ap. 47, b. 633, l. 130, 131, 144, 145.

Попов, оп. cit., p. 69 (pagal Семенов, оп. cit., p. 82).

NAVLICKIS Andrius, НАВЛИЦКИЙ Андрей, NAWLICKI Andrzej, Dionizo s., bajoras, iš Panevėžio aps.

Baigęs SPDA.

1878 04 26 N. prašė leidimo atidaryti ateljė Panevėžyje turėdamas Kauno fotografo Simono

Surevičiaus įgaliojimą atelėje įrengti ir valdyti. Atelėje savin. liko Simonas Surevičius. 1879 05 07 N. gavo leidimą nr. 4142 turėti nuosavą fotoatelę, kuri veikė Bajorų g. iki 1900. Nuo 1881 N. atelėje vedėjas buvo Vitoldas Koženevskis.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 20835, l. 4, 5; b. 21477, l. 4, b. 21493, l. 10; 21988, l. 15.

NEUGEBAUERIS Antonas, НЕЙГЕБАУЕР Антон, NEUGEBAUER Anthon, Theodoro s. Nuo 1861 N. turėjo fotoatelę Daugpilyje. 1868 07 03 N. paprašė leidimo laikinai užsiimti fotografija Dysnoje. Leidimas nr. 9421 išduotas 1868 09 13.

1870 09 16 Dysnoje veikiančių atelėjų nebuvo.

LVIA, f. 380, ap. 25, b. 525, l. 146, 147, 184, 185; ap. 27, b. 32, l. 7.

NEUSCHÄFER Otto

Berlyno fotografas. 1853–1854 su broliu Ludwiku turėjo atelę Varšuvoje. Į Lietuvą iš Varšuvos pakeliui į Maskvą pirmą kartą atvyko 1854 vasarą, Kaune ir Vilniuje darė dagerotipijas ir galbūt nuotraukas šlapiojo kolodijaus metodu. Vilniuje gyv. kolegijos tarėjo Charlamovo name priešais Rotušės a. Skelbimuose vadinosi Berlyno fotografu. 1856 vėl atvyko iš Berlyno į Vilnių ir nuomojosi patalpas Romerių name Savičiaus g. Fotografavo ir dagerotipavo, taip pat turėjo apie 200 gražiausių Europos vaizdų rinkinį. 1857 04 pas jį fotografavosi Antanas Rönne su d. Olimpija. Antanas Rönne gyrė darbų kokybę, jį laikė vienu geriausių Vilniaus fotografų. 1857 Alfredas Romeris mini, kad sužadėtiniai Adomas Chrapovickis ir Zofia Chlewińska dagerotipavosi pas N. 1858 sugrįžęs iš Berlyno N. vėl apsistojo pas Romerius. Jis skelbėsi, kad išmoko naują greitą būdą fotografuoti, dagerotipuoti, daryti panotipijas. 1859 buvo išvykęs į Rusiją. Romerių namuose pajamos iš N. nuomos nurodytos 1857–59.

Dodatek do gazety Kurier Wileński, 1854 07 19, nr 64, s. 240; 07 27, nr 66; 08 14, nr 63; 1858 04 29, nr 33, s. 290; 1859 08 21, nr 65, s. 780.

MAVB RS, f. 29–576, l. 98; f. 139–1909; f. 138–1777, l. 121, 232; Mf 1647.

Matulytė, *Fotografuoti draudžiama...*, p. 173–188.

NIKOLAI Stanislovas, НИКОЛАИ Станислав, Friedricho s., g. 1837 Tauragės m. (?).

Buvo vedęs stačiatikę Sofiją Gorfeldaitę. Už dalyvavimą 1863–64 sukilime N. 1865 buvo ištremtas į Tomsko gub. Jo brolis Vladislovas Nikolai buvo Narvos pėstininkų pulko poručikas, kovojęs Liudviko Narbuto būryje. Vladislovas Nikolai ūšyje sužeistas ir suimtas, nubaustas mirti ir sušaudytas Vilniuje 1863 09 13.

N. 1862 buvo Valerijono Dovmonto kompanionas. 1862 pab. N. fotografavo velionio Vendziagolskio palaikus, buvo apkaltintas juos išniekinus.

1890 N. fotoatelėje veikė Taškente, jis sudarė 1890 Turkestano parodos albumą.

LVIA, f. 378, ap. 1864 PS, b. 260, l. 1–22.

VP pranešimas VGG apie Vendziagolskio kūno išėmimą iš karsto ir jo fotografavimą, kitokį lavono niekinimą, 1862 12 17 in *Архивные материалы...*, p. 206–208.

Milinkevičiūtė, op. cit.

Попов, op. cit., p. 88

NOWIŃSKI Bolesław, Kajetono s., g. 1829 arba 1832, m. 1867 05 14.

Į Vilnių atvyko iš Varšuvos 1857 ir iki 1861 vaidino įvairiose Lietuvos scenose.

Apie 1862 N. įsigijo fotoateljė Sulistrovskių name Skapo g. arba Rūmų skg. 1862 11, įtarus, kad ateljė rinkosi įvairūs įtartini asmenys, ji pradėta slapta stebėti. Ateljė retušuotoju dirbo jaunuolis iš Varšuvos dailės m-klos, ats. puskar., karštas Ludwiko Mierosławskio šalininkas. Prieš 1863 06 06 policija tikrino ateljė, rado draudžiamų daiktų, todėl nurodyta uždaryti, o N., VGG nurodžius, 1863 04 12 išvyko į Varšuvą.

Vilniuje ateljė veikė iki 1863 06 06, kol, VGG nurodžius, buvo uždaryta.

Kurier Wileński, 1861, nr 70.

Tygodnik Ilustrowany, 1867 06 15, nr 403, s. 285.

Juodakis, op. cit.

LVIA, f. 378, ap. 1862 PS, b. 90, l. 1, l. 4; f. 380, ap. 20, b. 467, l. 2, 4; f. 421, ap. 1, b. 1624, l. 3–8.

MAVB RS, f. 138–1778, l. 233.

O

OBAKEVIČIUS (Abakevičius) **Jonas**, **ОБАКЕВИЧ Ян**, **OBAKIEWICZ Jan**, Zigmunto s., m. 1871, bajoras.

O. 1863 baigė Maskvos un-tą, buvo fizikos ir matematikos mokslų kandidatas. Iki 1864 06 10 O. dirbo vienoje Maskvos ateljė. Dėl šeimyninių aplinkybių 1865 06 grįžo į Lietuvą. 1865 11 20 Panevėžio fotografas Abelis Edelšteinas paskundė, kad O. dirba Panevėžyje, neturėdamas leidimo, todėl 1865 11 atliktas patikrinimas. Nenustatyta, kad O. būtų užsiiminėjęs fotografija, jo bute Piotrovskio name irgi nieko nerasta.

1866 01 21 O. pateikė prašymą leisti atidaryti ateljė Panevėžyje miest. Rosacho name, pateikė laidavimus. 1866 01 24 jis gavo leidimą nr. 816.

Ateljė tikriausiai ėmė veikti iš karto (arba veikė dar anksčiau, neturint leidimo).

1868 O. nufotografavo grafą Eustachijų Tiškevičių Biržuose.

Po O. mirties 1871 pr. ateljė perėmė Adomas Šilingas, jau prieš tai buvęs faktinis savin.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 15, 17, 22–29, 270.

MAVB, F31-1460, Da-70.

RVIA, f. 776, ap. 3, b. 614, l. 77.

Nežinomo 1863 m. sukilimo dalyvio portretas, Panevėžys, 1866–1871, Šiaulių „Aušros“ muziejus, ŠAM Poz. Nr. 603/VIII.

OKOLOVAS Napoleonas, **ОКОЛОВ Наполеон**, **OKOŁOW Napoleon**, Ambraziejaus s., g. 1842, bajoras, kat.

Vilnius

Nuo 1864 arba 1865 iki 1868 O. buvo Jaroslavo Bžozovskio ateljė Vilniuje kompanionas.

Lyda

1869 05 06 O. prašė leidimo atidaryti ateljė Vilniaus ir Minsko gub., 1869 05 09 patikslino, kad nori atidaryti tik Vilniaus gub. Lydos m. 1869 05 23 O. išduotas leidimas nr. 4816 Lydoje turėti ateljė su 1 aparatu. Samdomų darb. joje nebuvo.

1870 09 17 Lydoje veikiančių ateljė nebuvo.

O. 1869 atelję atidarė **Minske**, čia veikusią iki 1897. 1869 joje dirbo 2 darbininkai.

Попов, op. cit., p. 110.

LVIA, f. 380, ap. 26, b. 271, l. 37–39, 56, 57, 62, 63; ap. 27, b. 32, l. 5.

ORLOVSKIS Juozapas, ОРЛОВСКИЙ Иосиф, Aleksandro s., bajoras.

1871 12 31 O. pateikė prašymą leisti atidaryti atelję Kaune.

Jo prašymas 1872 01 10 atmestas, nes O. nepateikė prekybos pažymėjimo ir nenurodė, kokio dydžio ir kokių aparatų numato turėti atelję.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 19207, l. 1, 2.

OVČINSKIS Movša Vulfas, ОВЧИНСКИЙ Мовша Вульф, Kopelio s., g. 1834 arba 1836, Švenčionių miest.

1867 05 01 O. kreipėsi į Švenčionių ispr. leisti atidaryti atelję Švenčionyse. Prašymą 1867 05 15 VG atmetė, nes buvo įtariama, kad O. susijęs su kredito bilietų padirbinėjimo byla. Buvo atmestas ir 1867 05 25 prašymas, kuriame O. skundėsi, kad visą paveldėtą turtą išleido mokymuisi, medžiagoms ir aparatams įsigyti, ir, VG jo prašymą atmetus, jis ir jo vaikai miršta badu. 1868 04 26 O. Pateikė prašymą leisti atidaryti atelję Švenčionyse Vydžių g. Zalmano Skuto name, užstatą ir laidavimo raštus. Švenčionių ispr. Prašymui neprieštaravo, bet VG prašymą 1868 05 07 atmetė ir grąžino pinigus bei laidavimo raštus. 1868 05 28 O. vėl pateikė prašymą – esą buvo apšmeižtas, kad susijęs su kredito bilietų padirbinėjimo byla.

1868 06 08 O. gavo leidimą nr. 4584 turėti atelję Švenčionyse Vydžių g. Zalmano Skuto name.

1868 07 29 jam buvo grąžintas 200 rub. užstatas.

1870 09 07 Švenčionyse veikiančių atelję nebuvo.

LVIA, f. 380, ap. 24, b. 275, l. 63–65, 76, 255, 256; ap. 25, b. 525, l. 78, 81–89, 134; ap. 27, b. 32, l. 3.

P

PASYNKAS Chaimas, ПАСЫНК Хайм, Jochelio (Zachelio), g. apie 1836, Vilniaus miest.

P. Trakuose atidarė atelję su 2 aparatais pagal 1875 11 13 leidimą nr. 3519. 1876 08 19 prašė leidimo ją perkelti į Domeikos namą Vilniuje Rūdninkų g. Nežinoma, koks buvo VG sprendimas, bet tokios atelję Vilniuje veikusių atelję sąrašuose nėra.

1876 09 06 Trakuose veikiančių atelję nebuvo.

1880 02 27 P. gyv. Vilniuje Domeikos name Rūdninkų g. ir prašė leidimo parduoti Trakuose buv. uždarytos fotoatelję aparatus.

LVIA, f. 380, ap. 33, b. 10, l. 131, 220; ap. 33, b. 27, l. 2; ap. 37, b. 172, l. 35, 36.

PAVLOVSKA Liudvika, ПАВЛОВСКАЯ Людвика, PAWŁOWSKA Ludwika, Karolio, g. 1850, bajoro Dominyko Pavlovskio žmona, kat.

1872 gyv. Juozapo Čechavičiaus name Botanikos g.

Juozapas Čechavičius 1872 08 08 išdavė liudijimą, kad P. mokėsi pas jį fotografijos ir gali savarankiškai fotografuoti.

1872 03 10 P. paprašė leidimo turėti atelję su 3 aparatais Gimnazijos name prie Piešimo m-klos Didžiojoje g. Leidimas nr. 1641 išduotas 1872 04 29, kai atelję jau buvo sudegusi.

P. padarė Vilniaus vietovių nuotraukų.

LVIA, f. 380, ap. 29, b. 11, l. 21–23, 37–39, 50, 51, 55, 56; f. 567, ap. 5, b. 1097, l. 13.

PERELMANNAS Šlioma (Solomonas), **ПЕРЕЛЬМАНН Шлиома** (Соломон), Geršos s., g. 1857 08 12, Vilniaus miest.

1883 06 02 P. vedė Klarą Sofiją Perlmaun iš Prusek (?).

Fotografijos mokėsi Berlyne, turėjo 1882 10 07 atestatą. 1882–87 P. fotoatelję su 2 aparatais veikė Vilniuje Sokolovskio name Vokiečių g. (1882 11 09 leidimas nr. 5921 turėti 1 aparatą, 1882 12 10 leidimas nr. 6608 turėti 2 aparatus).

Fotoatelję vedėjas buvo Frederikas Martini, 1887 ją nusipirko (1887 09 17 leidimas nr. 4394).

LVIA, f. 380, ap. 39, b. 135, 200–211, 220–221, 226–231; f. 728, ap. 3, b. 1097; f. 938, b. 10, l. 9.

PETROVAS Aleksandras, **ПЕТРОВ Александр**, Piotro s., stačiatikis.

Dysnos aps. m-klos dailyrasčio ir piešimo mokytojas nuo 1871 01 16.

1871 09 13 P. kreipėsi į Dysnos ispr. leidimo atidaryti fotoatelję Dysnos m. Leidimas atelję su 1 aparatu išduotas 1871 09 29 (nr. 3555).

P. atelję veikė 1874 09 20. 1875 03 P. išvažiavo į Kyjivo gub. Berdyčivą, 1875 09 fotoatelję Dysnoje nebebuvo.

LVIA, f. 380, ap. 28, b. 16, l. 202–204, 209, 212–217; ap. 31, b. 39, l. 10, 11; ap. 32, b. 27, l. 6, 15; ap. 33, b. 27, l. 8, 9.

Памятная книжка Виленской губернии на 1872 г.

PETROVAS Ivanas, **ПЕТРОВ Иван**, Ivano s., g. apie 1820, stačiatikis, nevedęs, apdovanotas 1863–64 sukilimo malšinimo medaliu, 1863 suteiktas gub. sekretoriaus, 1864 – kolegijos sekretoriaus rangas. Dail., piešimo mokytojas.

Baigė Carskoje Selo aps. m-klą. SPDA studijavo tapybą, 1856 suteiktas aps. m-klos piešimo mokytojo, 1857 – neklasinio dail. vardas. 1857 P. buvo paskirtas Gatčinos Nikolajaus našlaičių in-to dailyrasčio mokytoju. Kai 1863 in-tas buvo pertvarkytas į gimn., P. liko be darbo. Į Vilnių P. atvažiavo 1864 06 30, buvo paskirtas Vilniaus progimnazijos piešimo, braižybos ir dailyrasčio mokytoju. 1865 P. prašė VG leidimo įkurti Vilniuje piešimo m-klą, sudarė jos programą. Leidimą VG davė, bet m-klą dėl neaiškių priežasčių nebuvo atidaryta. Uždarius progimn., P. 1868 08 01 buvo paskirtas naujos II Vilniaus realinės gimn. Piešimo, braižybos ir dailyrasčio mokytoju, 1869 07 15 perkeltas į tas pačias pareigas Švenčionių aps. m-kloje, 1870 01 15 perkeltas į Kobryno, o 1876 06 12 – į Bielsko m-klą. P. neatėjo į darbą Bielsko m-kloje 3 mėn., todėl 1873 12 iš tarnybos atleistas.

P. Carskoje Selo turėjo medinį 1 aukšto namą, atitekusį iš tėvų. Buvo nusipirkęs 175 dešimtinių Kamien-Šlachecki dvarą Gardino gub. Kobryno aps.

Fotografija P. susidomėjo 1856, kai dovanų gavo fotoaparatą. P. savarankiškai išmoko fotografuoti, pradėjo eksperimentuoti darydamas popierinius negatyvus (talbotipus). Peizažai buvo vykę, portretams metodas netiko. Po to 1857 ar 1858 per vasaros atostogas P. mokėsi foto-

grafuoti šlapiojo kolodijaus metodu pas SPDA fotografą baroną Konstantiną Klodtą. Grįžęs į Gatčiną, P. įsirengė paviljoną, pradėjo priiminėti užsakymus. 1863 P. atidarė atelję Sankt Peterburge, bet netrukus jos atsisakė, kamerą ir kt. priemones perleido kompanionui.

1864 09 09 P. kreipėsi į VŠA globėją ir į VG su prašymu ir 1864 09 22 gavo VGG leidimą VSM atidaryti „Rusų fotografiją“ muziejaus daiktams fotografuoti, 1865 01 05 – VG leidimą nr. 50 ten pat turėti portretų atelję. 1865 09 17 P. gavo VP leidimą nr. 728 fotografuoti Vilnių ir apyl. Dėl nežinomų priežasčių 1867 pab. P. atelję uždarė (mini lenkų konkurenciją ir Miesto sode atidarytą fotoatelję (Juozapo Čechavičiaus?)) ir 1867 11 21 grąžino leidimą nr. 50.

P. darė portretines nuotraukas, parengė Supraslės vienuolyno ir 64-ių VSM eksponatų nuotraukų rinkinį. Už jį 1866 11 23 P. Rusijos imperatoriaus buvo apdovanotas žiedu su briliantu. Kažkuriuo metu dalį negatyvų ir nuotraukų įsigijo SPDA KPM.

Vėliau P. fotografija nebeužsiėmė, bet ja domėjosi, sekė spaudą, buvo vienas pirmųjų žurnalo *Фотограф-любитель* prenumeratorių, rašė straipsnius (1889 – įspūdius iš Paryžiaus parodos). 1893 10 16, būdamas 73, gavo leidimą fotografuoti archeologinius objektus Gardino gub.

Памятная книжка Виленской губернии на 1865, 1867, 1868 г.

Виленский вестник, 1868 03 16, nr. 31; 03 19, nr. 32; 03 23, nr. 34.

Фотографический вестник, 1867 05, № 3.

LVIA, f. 380, ap. 20, b. 467, l. 352–358, 362, 371–378, 396, 399; ap. 24, b. 275, l. 226, 228; f. 421, ap. 1, b. 1670, l. 527. f. 439, ap. 1, b. 161, l. 9.

BNIAG, f. 1, ap. 9, b. 17, l. 151–153, 156.

Фотограф-любитель, 1904, № 8, стб. 291–294, portr.

Попов, op. cit., p. 164.

Dailininkų žodynas, t. II, p. 283.

PIOTROVIČIUS Petras Simonas, ПИОТРОВИЧ Петр Симон, PIOTROWICZ Piotr Szymon, Juozapo s., gimęs Kauno gub., I klasės matininkas.

1877–85 buvo vienos iš stambiausių, su dideliu užmoju veikusios Kauno fotoatelję savin. 1879–82 turėjo atelję Marijampolėje.

Kaunas

P. gyv. Deuelių name. 1877 02 14 su Emilijumi Zatorskiu iš Simono Surevičiaus už 3000 rub. nusipirko Deuelių name veikusią atelję A. *Strauss* su visais aparatais.

1877 04 12 tarp P. ir Alexanderio Strausso metams buvo sudaryta sutartis. Alexanderis Straussas leido firmos pavadinime naudoti savo vardą, P. prisiėmė visą finansinę ir teisinę atsakomybę. Kad firmos darbų kokybei sumenkus, nebūtų sugadinta Alexanderio Strausso reputacija, P. turėjo kiekvieną mėn. siųsti Alexanderio Strausso kontrolei keletą daromų portretų pavyzdžių, ir per metus sumokėti 150 rub. 1877 05 18 P. pateikė prašymą leisti turėti atelję su 3 kameromis ir 4 įvairaus dydžio objektyvais. Leidimas nr. 3346 P. laikyti Kaune iš Simono Surevičiaus pirktą fotoatelję A. *Strauss* išduotas 1877 05 28.

1877 09 22 KP savo raporte gub. rašė, kad P. atelję turėjo daug užsakymų ir pelno, nes, beveik neturėdama konkurencijos, galėjo nustatyti savo kainas. 1877 vizitinių (maždaug 6 × 9 cm) nuotraukų pusės tuzino kaina buvo 3, tuzino – 5, o tuzino kabinetinių (10 × 15 cm) – 12 rub. 1877 per 6 mėn. P. atliko 1400 užsakymų.

Jei per 1 m. būtų padaręs 2000 užsakymų po 4 rub., įplaukos būtų buv. 8000, atmetus išlaidas už butą 30, apšvietimą, apšildymą 200, atlyginimą tarnautojams (15–30) 1600, už medžiagas 300 rub. Planavo gauti grynojo pelno 5500 rub.

KP, remdamasis savo ir žmonių nuomone, manė, kad būtų buvę naudinga atidaryti dar vieną ateljė (prašė Jaroslavas Bžozovskis su Bronisławu Jaworskiu), nes pelno užtektų, sumažintų P. monopolį, fotografija taptų prieinamesnė ir žemesnei klasei.

P. perviliojo Jaroslavo Bžozovskio Varšuvos fotografą Bronisławą Jaworskį, su grafu Benediktu Henriku Tiškevičiumi keliavusį po įvairius žemynus ir iš ten parsivežusį įvairių vietovių vaizdų ir etnografinių nuotraukų.

1878 05 07 P. su Bronisławu Jaworskiu sudarė susitarimą, kad 1 m. priima jį į kompanionus. P. dalis – Kaune veikianti A. *Strauss* firma, vertinama 3000 rub., Bronisławo Jaworskio dalis – fotoprietaisai, taip pat 3000 rub. vertės.

1878 09 01 Bronisławas Jaworskis turėjo skubiai išvykti į Varšuvos gub. Żelazowa Woloje pas sunkiai sergantį tėvą ir daugiau nebesugrįžo.

Bronisławui Jaworskiui išvykus, P. turtą atsidalijo ir liko vienas. Ateljė buvo vadinama „Strauss ir Piotrovičius“.

Grafas Nikolajus Zubovas pakvietė P. daryti 1879 Šiaulių žemės ūkio parodos, joje dalyvaujančių asmenų portretines ir grupių nuotraukas. 1879 08 21 parašė KG leidimo parodos laikotarpiui atidaryti fotoateljė Šiauliuose. Toks leidimas nr. 7742 atidaryti P. fotoateljė skyrių išduotas 1879 08 25.

1885 Kauno ateljė jis pardavė P. Kotkovskiui.

Marijampolė

1879 12 19 P. gavo leidimą nr. 8436 turėti ateljė Marijampolėje.

Veikė iki 1883 m.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 20515, l. 1–21; b. 20551, l. 5–6; b. 20554, l. 13; b. 20878, l. 15; b. 21493, l. 21; b. 21988, l. 1.

RVIA, f. 776, ap. 20: b. 511, l. 305; b. 620, l. 320.

POLZUNOVAS Grigorijus, ПОЛЗУНОВ Григорий, Amoso s.

1869 08 28 P. prašė leidimo savo namuose Kaune įrengti fotoateljė. Prašymas 1869 10 29 atmestas dėl to, kad, pastačius paviljoną, vienoje stogo pusėje būtų sugadintas pastato vaizdas.

KRVA, f. I-473, ap. 1, b. 3848, l. 1–6.

PRESS-BUCHBINDERIS Monusas, ПРЕСС-БУХБИНДЕР Монус, Šliomos (Solomono) s., Balstogės miest. ir fotografas.

Fotografija užsiėmė nuo 1861.

1863 07 12 P.-B. pateikė KG prašymą atidaryti fotoateljė Kaune, taip pat 150 rub. užstatą.

1863 07 24 P.-B. gavo KG leidimą nr. 5548, bet ateljė neatidarė arba jį veikė labai trumpai. Tarp

1863 ir 1878 P.-B. turėjo ateljė Tverės gub., Sankt Peterburge ir Balstogėje.

P.-B. į Kauną sugrįžo 1878 pavasarį, 1878 04 28 jis paprašė leidimo atidaryti ateljė Kaune Nikolajaus pr. 45 name ir pateikė anksčiau turėtų ateljė leidimus. Be leidimo įsirengė ateljė paviljoną Nikolajaus pr. 45 kiemo fligelyje, tam išleido 400 rub., bet gub. leidimo atidaryti fotoateljė negavo, nes Kaune jo buvo 3 ir, valdžios manymu, 4-as fotografas nereikalingas.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 14679, l. 98, 99; b. 20850, l. 1–7.

PRIVALSKIS Šachno, ПРИВАЛЬСКИЙ Шахно, PRIWALSKI Schachno, Movšos s., g. apie 1824, m. Vilniuje 1878 06 14, 53 m., miest., žydas.

Mokėsi piešti ir tapyti, turėjo aps. m-klų piešimo mokytojo atestatą (išduotą 1854 10 15). 1856 08 07 Vilniuje vedė 20 m. Tzipą Katzenelenbogen. 1863 02 28 išsiskyrė, nes nesusilaukė vaikų. 1863 12 29 vedė Sorą Diną Eizel, Judelio d., 1865–74 susilaukė 6 vaikų.

P. buvo vienas pirmųjų Vilniaus fotografų, didelės atelję *Privalski & Rathke* savin. Atelję už Aušros vartų, Aušros vartų g., Teresės Bakenbergos name atidaryta 1860. 1863 06 06 laikinai uždaryta, kol pateiks užstatą. Pateikęs 500 rub., P. 1863 07 17 gavo leidimą nr. 4672 turėti atelję su Hermanu Rathke. Antspaude nurodytas adresas *Volks Hoff*.

P. 1864 nufotografavo Michailą Muravjovą su štabu ir kanceliarija. 1864 fotografavo kalinius. Tikrinant atelję 1864 01 28–02 06 joje dirbo 2 darb.

P. 1865 buvo nuvykęs į pirmąją Prūsijos fotografijos parodą Berlyne. 1869–71 pas jį mokėsi Icikas Chonovičius, 1871 atidaręs savarankišką atelję.

1863–76 P. veikė su Hermanu Rathke pagal tą patį 1863 07 17 leidimą nr. 4672, tačiau 1875–76 atelję buvo Homolickio name Arklių g. (dabar Bazilijonų g. 10). Tikriausiai tuo laiku jo kompanionas atelję Homolickio name buvo Fridsohnas.

1876 03 12 P. grąžino 1863 07 17 leidimą nr. 4672 ir prašė leidimo atelję perkelti iš protojerėjaus Homolickio namo Aušros vartų g. į Didžiosios g Rodkevičiaus namą 73/55. 1876 03 20 P. gavo leidimą nr. 1412 turėti fotoatelję su 3 aparatais naujoje vietoje. Šiuo adresu P. fotoatelję veikė iki jo mirties.

Виленский вестник, 1865 06 23; 1867 03 09.

LVIA, f. 380, ap. 20, b. 467, l. 4, 28, 44, 101, 107, 109, 302; ap. 25, b. 525, l. 132; ap. 28, b. 16, l. 156, 262; ap. 33, b. 10, l. 25–27, 30, 35–39; ap. 35, b. 10, l. 100, 101; f. 421, ap. 1, b. 1670, l. 354; f. 728, ap. 2, b. 111, l. 148–168; b. 359, l. 832–844; b. 358, l. 783–829; ap. 3, b. 18, 26, 39, 51, 62; b. 139, l. 237v.

KRVA, f. I-66, ap. 1, b. 44048.

RVIA, f. 776, ap. 3, b. 614, l. 85.

PULEREVIČIUS Aronas, ПУЛЕРЕВИЧ Арон, Samuilo (Šliomos) s., žydas.

Kaune gyv. daktaro Gordono name 1 kvartalo I dalyje.

Kaunas

P. turėjo 1868 09 16 leidimą nr. 10763 atidaryti fotoatelję Kaune.

Po 1869 P. atelję tikriausiai neveikė, nes jos nėra gub. atelję sąrašuose ataskaitose VSRV 1870, 1872 ir vėliau. 1876 10 08 P. grąžino leidimą nr. 10763 ir prašė leidimo atidaryti atelję Telšiuose. Ypatingųjų pavedimų valdininkas tam neprieštaravo, bet Telšių ispr. pranešė, kad čia yra atelję, nors jos savin. Bernardas Malachovskis laikinai išvykęs, ir nėra reikalo atidaryti dar vieną. KG 1876 11 11 P. prašymą atmetė.

1880 01 07 P. prašymas leisti atidaryti atelję Ukmergėje buvo atmestas 1880 05 01, nes Ukmergėje viena atelję (priklausiusi Tarapanijui) jau buvo.

1885 P. du kartus prašė leidimo fotografijai Ukmergėje, bet prašymai atmesti, nes čia fotografai jau veikė.

Jurbarkas

1885 P. dirbo Jurbarkė.

Kaune 1887 ferotipijų ateljė Nikolajaus pr. atidarė P. žmona Gitolė Pulerevič. Nuo 1888 šios ateljė vedėjas buvo P.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 225, 227; b. 20117, l. 1–8; b. 21318, l. 1–8, b. 21977; b. 22362 l. 6; b. 23320, 23550.

R

REIFAS (REICHAS) Abraomas, РЕЙФ (РЕЙХ) Абрам, Iciko s., Jurbarko miest.

Leidimą nr. 4263 dirbti Tauragėje R. gavo 1877 06 29. Jo fotoateljė su pertraukomis veikė iki 1890.

1883 04 06 R. kreipėsi į KG, kad nebūtų išduotas leidimas atidaryti fotoateljė Prūsijos pil. Treideriui ir Jurbarko fotografui Jankeliui Arensonui.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 20554, l. 26, b. 20866, l. 15, 17; b. 20878, l. 23; b. 21787, l. 5; b. 22691, l. 8.

RITENBERGAS Dovydas, РИТЕНБЕРГ Давид, II gildijos pirklys.

R. priklausančio namo kiemo Kaune Nikolajaus pr. ir Aikštės g. (Ploščadnaja, dabar S. Daukanto) kampe 1867 buvo pastatyta laikina medinė dail. Johanno Brandenbergo fotografijos galerija. Brėžinys patvirtintas 1867 02 28.

KRVA, f. I-473, ap. 1, b. 3668, l. 3.

ROHRBACH Anton (Antal), g. 1825 10 22 Austrijos Karalystės Zempléno aps. Hóros k. (dabar Horovcės miestelis Slovakijos rytuose netoli Košicės), m. 1889 01 29 Budapešte.

1848 baigė farmacijos studijas Vengrijos karališkajame un-te Pešte. 1850 apsigyv. Segede. Liepą atidarė vaistinę. 1850 11 24 vedė 16 m. Ludovicą Ivánkovics. 1851 10 gimė Kalmanas Eugenijus, po 1,5 m. Ludovica Antonija. Žmona Ludovica mirė po gimdymo nuo karštiligės. Vėliau R. vedė Maria Seidl, bet vaikų nesusilaukė.

R. aktyviai dalyvavo visuomeniniame Segedo gyvenime. 1861 – miesto Tarybos, centrinio Segedo klubo, nuolatinio Segedo sanitarinio komiteto, Civilių šaulių asociacijos, Liberalų būrelio narys, nemažai paaukojęs miestui.

1877 vaistinę pardavė ir išvyko į Peštą. Buvo Vengrijos farmacininkų draugijos sekr. ir Šv. Roko ligoninės vaistinės prižiūrėtojas.

Fotografija susidomėjo studijuodamas. Apie 1857 R. pradėjo fotografuoti tilto per Tisą statybą. 1860 arba 1861 fotografavo Segedo mugę. 1861 R. buvo pakviestas į Rusiją fotografuoti geležinkelio tiltų statybos.

1861 padarė keliasdešimt tiltų ir Kauno tunelio statybos nuotraukų, pirmąsias Kauno ir kitų šalia geležinkelio linijos buvusių vietovių nuotraukų.

Fotografija R. liko svarbi dar beveik 10 m. Savo name įrengtą fotoateljė nuomodavo. 1870 jis fotografavo privačios bendrovės 1869–72 tiestos geležinkelio linijos Oradia (Rumunija) – Osijekas (Kroatija) pastatus – tiltus ir stotis. Vėliau tikriausiai nebefotografavo.

Junevičius Dainius, *Antalis Rohrbachas: 1861 m. fotografijos*, Vilnius: Versus Aureus, 2013.

RATHKE Friedrich Herman, Prūsijos pil., atvykęs iš Karaliaučiaus apie 1862.

1862 08 Vilniuje vedė, 1863 07 susilaukė dukters.

1863 06 05 su kompanionu Šachno Privalskiu prašė leidimo fotoateljė, bet, nepateikęs užstato, savarankiško leidimo negavo. Vėliau veikė tik su Šachno Privalskiu, atskirai neminimas.

LVIA, f. 380, ap. 20, b. 467, l. 109.

Matulytė, Fotografuoti draudžiama..., p. 186.

RELIGIONI Anton, Antono s.

1868 01 (d. nenurodyta), pateikęs 1868 01 28 laidavimo raštus, R. prašė leidimo atidaryti fotoateljė Eišiškėse. 1868 02 17 prašymas atmestas.

1868 05 11 R. prašė leidimo dar kartą. Paaiškėjus, kad užstato pateikti negalės, R. prašymas 1868 07 11 atmestas.

LVIA, f. 380, ap. 25, b. 525, l. 18–21, 62, 63, 65, 106, 107.

ROSENSONAS (ROZENSONAS) Elijas (Šlioma), **РОЗЕНСОН Эльяс** (Шлиома), Joselio s., g. apie 1809.

Vienas pirmųjų Vilniaus dagerotipininkų ir fotografų, spaustuvės savin.

Gyv. su žmona Tsypa, Giršos (g. 1810), turėjo d. Šulą (g. 1834) ir Libą Rašą (g. 1836). Su žmona išsiskyrė 1840 06 28, kai jam buvo 31, jai 30 m.

Pirmą kartą R. Vilniuje paminėtas 1845 (buvo apie 36 m.). Nuolatinė R. ateljė įkurta 1855. 1856 R. tik dagerotipavo, o 1857 jau darė ir fotografijas popieriuje ir ant stiklo. R. ateljė buvo Kuliko name Didžiojoje g. priešais Fiorentini parduotuvę.

1857 R. prašė leidimo atidaryti spaustuvę.

1863 06 06 tikrinant R. fotoateljė radus neleistinių nuotraukų, nurodyta fotoateljė uždaryti. R. išvyko į Gardiną ir vėliau ateljė neatidarė. 1863 08 20 patenkintas jo iš Gardino atsiųstas prašymas leisti parduoti Didžiojoje g. vienuolyno name esančią fotoateljė su aparatais ir medžiagomis Libai Rašai Vol (dukteriai).

Gali būti, kad ji ir anksčiau buvo ateljė vedėja, nes Abdonas Korzonas skundėsi žydės konkurencija.

1865 05 29 gyvendamas Romnuose prašė VP leidimo atidaryti ateljė Vilniuje.

Dodatek do gazety Kurier Wileński, 1845 07 27, nr 83; 1855 12 06, nr 113; 1856 03 13, nr. 21; 03 25, nr. 27; 1857 08 06, nr. 60, p. 516; 08 09, nr 61, p. 524; 08 20, nr 64, p. 550.

Памятная книжка Виленской губернии на 1850 г., c. 186; *на 1851 г.*, c. 147.

LVIA, f. 380, ap. 421, b. 1670, l. 518; f. 515, ap. 26, b. 180; ap. 15, b. 542; f. 421, ap. 1, b. 1305; b. 1670, l. 518. RVIA, f. 776, ap. 3, b. 614, l. 85.

RUKOVIČIUS (RUCHOVIČIUS) Joachimas, **РУКОВИЧ (РУХОВИЧ) ИОАХИМ**, oberkarininko Otto s.

1872 07 25, R., gyvenęs Krantinėje Šv. Jokūbo ligoninės pastate, prašė leidimo atidaryti ateljė.

1872 09 19 R. gavo leidimą nr. 3473 steigti fotoateljė su 2 aparatais Vilniuje Neries krantinėje Penkovskio name 9. R. ateljė neatidarė, ir VG 1874 10 05 pareikalavo leidimą grąžinti.

R. turėjo 1874 11 26 leidimą nr. 9658 atidaryti atelję su 1 aparatu Ukmergėje, bet iki m. pab. nebuvo atidaręs. 1875 R. atelję Ukmergėje neveikė.

1876 05 31 R. prašė leidimo fotoatelję Švenčionyse, grąžino nepanaudotą 1872 09 19 leidimą nr. 3473 atelję Vilniuje. Švenčionių ispr. neprieštaravo, bet nematė poreikio dar vienai atelję, nes ir Abraomo Kremerio atelję neturinti užsakymų. Prašymas atmestas 1876 06 15.

LVIA, f. 380, ap. 29, b. 11, l. 142, 144, 179, 192, 193, 195; ap. 31, b. 10, l. 254; ap. 33, b. 10, l. 83–85, 94–96, 104, 105.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 19606, l. 46; b. 19931, l. 29.

S

SAMOCHVALOVAS, CAMOXBAЛOB, gub. sekr., fotoatelję Sankt Peterburge dalininkas.

S. su inž. ltn. Zubovu buvo fotoatelję Sankt Peterburge savin. Nuosavybė Sankt Peterburgo notaro Michailo Jevstafjevo 1863 02 07 užregistruota Zubovo vardu.

1864 07 06 S. pateikė prašymą KG leisti atidaryti atelję Kaune, reikiamą užstatą ir patikimų asmenų laidavimo raštus. KG 1864 07 21 inž. ltn. Zubovui ir gub. sekr. S. išdavė leidimą nr. 9282 Kaune atidaryti fotoatelję „Rusiška šviesoraščio atelję iš Sankt Peterburgo“.

1866 01 17 iždinėje buvo S. užstatai po 100 rub., pateikti 1865 09 01 ir 1865 11 01. Užstatas S. grąžintas 1866 03 16. 1870 atelję nebeveikė.

[Popovo žinynas *Rusijos fotografai (1839–1930)* S. Sankt Peterburge nemini]

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 18, 30.

RVIA, f. 776, ap. 3, b. 614, l. 77; f. 1286, ap. 52, b. 74, l. 55.

SANN Carl, ЗАНН Карл, Prūsijos pil.

1881 nurodyta, kad S. yra firmos *Van der Ley* Kaune Didžiojoje g. savin. Atelję S. galėjo nupirkti tarp 1878 ir 1881. Uždaryta prieš 1885.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 21493, l. 21.

SCHMIEDECKE Eduard, ШМИДЕКЕ Эдуард, Olandijos pil.

S. nurodomas 1863 Rygos fotografų sąraše, 1865 gyv. Mintaujoje (dabar Jelgava).

S. 1865 be leidimo atidarė atelję Žagarėje. Už tai buvo paimtas jo pasas, areštuotas aparatas (staklės), fotografas nubaustas 100 rub. Pasis S. grąžintas prieš 1865 10 06. Baudą leista mokėti dalimis. Iki 1867 02 21 S. buvo sumokėjęs 10 rub., tada leista likusios baudos nebemokėti ir 1867 04 21 leista S. asmeniškai atsiimti Šiaulių aps. policijos ispr. kanceliarijoje saugomą aparatą.

Adressbuch für Riga, S. 212.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 1–6, 86.

SMILGEVIČIUS Adolfas, СМІЛЬГЕВИЧ Адольф, SMILGIEWICZ Adolf, Augustino s., m. 1895 04 04, bajoras.

S. 1868 05 07 rašė, kad išleido paskutinius pinigus aparatui įsigyti ir nebegali pateikti užstato, todėl prašo leidimo atidaryti atelję Raseiniuose arba Šiauliuose, bet nepateikiant užstato.

Telšiai

S. 1868 05 28 papildė, kad apsisprendė dirbti tik Telšiuose. Leidimą nr. 6096 gavo 1868 06 06.

Raseiniai

1869 06 27 S. prašė leidimo fotoateljė Raseiniuose. Išduotas 1869 07 26.

Telšiai

S. į Telšius sugrįžo 1872 (1871 11 14 leidimas nr. 12385).

Prieš 1872 07 18 netikėtai tikrinant nustatyta, kad Telšiuose veikiančios ateljė savin. S. nesilaikė 1865 04 06 Spaustuvių taisyklių (nevedė užsakymų knygos), dėl to jam buvo surašytas aktas ir byla perduota taikos teisėjui baudai nustatyti. 1872 09 18 byla dar neištirta.

1874 07 S. išvyko į Kuršo gub.

Raseiniai

1875 S. ateljė vėl buvo atkelta į Raseinius ir čia pagal 1875 01 21 leidimą nr. 558 veikė iki pat fotografo mirties.

1884 jau naudojo emulsines plokšteles, nes 1884 07 25 S. prašė leidimo fotografuoti negatyvus aps., o spausdinti Raseiniuose, nes pasienio valdininkai negali atvažiuoti į Raseinius. Taip pat prašė leidimo fotografuoti mirusiuosius ir įvairias vietas.

1884 08 06 Raseinių aps. ispr. pateikė raportą, kad politinis S., kaip ir visų čia gimusių, patikimumas abejotinas.

1884 08 14 KG S. prašymą atmetė.

Po S. mirties ateljė paveldėjo našlė Marija Smilgevičienė.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 181, 183, 184, 187, 243, 245; b. 19314, l. 34, 36, b. 19430, l. 16; b. 19606, l. 17, 33, 37; b. 20104, l. 11; b. 20554, l. 25; b. 20878, l. 12; b. 21493, l. 15; b. 21879, l. 2, 4, 5; b. 23314; b. 23320, l. 5.

SMILGEVIČIUS Eduardas, СМІЛЬГЕВІЧ Эдуард, SMILGIEWICZ Edward, Augustino s., Telšių miest.,

Fotografo Adolfo Smilgevičiaus brolis. S. mokėsi Telšių aps. m-kloje, bet kurso nebaigė.

S. fotoateljė su 2 aparatais Telšiuose veikė 1878–89 (prašymas pateiktas 1878 02 22, leidimas nr. 2268 išduotas 1878 03 24). Telšių aps. ispr. nuomone (1878 03 17), S. ateljė Telšiuose tikrai reikalinga, nes mieste daug gyventojų. 1878 09 S. buvo kviečiamas į Tauragę fotografuoti pasienio valdininkų ir jų vyresnybės. KG leidimą vykti į Tauragę davė.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 19606, l. 37; b. 20878, l. 21; b. 20844, l. 1–9; b. 21493, l. 18; b. 21988, l. 17.

SOLOVEJUS Giršas Gertsas, СОЛОВЕЙ Гирш Герц, Areno (Orelo) s., g. ~1843, Kėdainių žydas.

Žmona Zelda, 3 vaikai.

1873 išduotame pase nurodyta profesija fotografas.

KRVA, f. I-61, ap. 2, b. 5095, l. 14.

SONDAG Anton, ЗОНДАГ Антон, Danieliaus s., kolegijos registratorius.

1880 11 22 S. buvo gavęs Kuršo gub. leidimą ir turėjo ateljė Rygoje.

1881 S. atvyko į Panevėžį ir atidarė atelję (prašymas pateiktas 1881 09 11; 1881 10 20 leidimas nr. 7969), nors tuo metu Panevėžyje jau buvo Andriaus Navlickio atelję.

1891 S. savo fotoateljė pardavė Mečislovui Puhačevskiui.

Rigasche Zeitung, 1880 11 22.

Zeitung für Stadt und Land, 1880 11 23.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 21477, l. 2, 6; b. 21988, l. 15.

SOVIEN Friedrich, ЗОВИН Фридрих, Prūsijos pavaldinys iš Karaliaučiaus, liut.

S. į Vilnių atvyko 1860, 1861 01 jam g. sūnus, kurio krikšto tėvas – fotografas Albertas Swieykowskis.

S. gyv. Trakų g. Vilgočkos (?) name.

1863 06 06 tikrinant nustatyta, kad S. planavo steigti atelję, bet ji dar neveikė. 1863 06 19 S. pateikė 200 rub. užstatą. 1863 07 16 S. gavo leidimą nr. 4543 atidaryti atelję Trakų g. Makso (Makko) name.

Per 1864 01 28–02 06 tikrinimą samdomų darb. S. atelję nebuvo.

S. atelję uždaryta prieš 1868.

Памятная книжка Виленской губернии на 1864 г., c. 173.

LVIA, f. 380, ap. 20, b. 467, l. 2, 43, 44, 85–93, 300, 302; f. 421, ap. 1, b. 1670, l. 271, l. 354.

SRAGOVİČIUS Aronas, СРАГОВИЧ Арон, Iciko s. Nesvyžiaus miest.

S. turėjo Minsko gub. 1876 03 19 leidimą nr. 1720 laikyti fotoateljė Nesvyžiuje.

1880 01 16 S. prašė VG leidimo atidaryti atelję Lydoje. Leidimas nr. 701 išduotas 1880 02 05.

LVIA, f. 380, ap. 37, b. 172, l. 20–23, 28, 29.

STRAUSS Alexander Władysław, ШТРАУС (СТРАУЗ) АЛЕКСАНДР, ŠTRAUSAS Aleksandras, Martino s., g. 1843 12 04 Vilniuje, m. 1896 12 10, gub. sekr., liut.

Baigė Vilniaus bajorų in-tą, SPDA dail., firmos *Strauss ir Co* savin. 1873–96 atelję veikė Vilniuje, 1868–78 – Kaune.

Vilnius

1866 S. tapo Jaroslavo Bžozovskio atelję Tiltų g. meniniu vadovu.

1874 01 16 S. ir Jaroslavas Bžozovskis paprašė vietoj Jaroslavo Bžozovskio turėto 1863 09 18 leidimo nr. 6888 išduoti naują jiems abiems kaip kompanionams. 1874 02 07 išduotas leidimas nr. 466 S. ir Jaroslavui Bžozovskiui turėti atelję netoli Botanikos sodo Juozapo Čechavičiaus name.

1876 (be mėn. ir d.) kompanionai S. ir Jaroslavas Bžozovskis prašė leidimo perkelti fotoateljė iš Juozapo Čechavičiaus namo į Šmidto namą Didžiojoje g. 41, grąžino leidimą nr. 466. Leidimas nr. 4910 išduotas 1876 09 15.

VG ataskaitose S. nurodomas kaip vienas savin. nuo 1877, bet tik S. 1880 02 25 prašė leidimo laikyti atelję *Strauss ir Co* Vilniuje Didžiojoje g. Šmidto name vietoj ankstesnio, nes išsiskyrė su kompanionu Jaroslavu Bžozovskiu. S. 1880 02 27 gavo leidimą nr. 1097 turėti fotoateljė toje pačioje vietoje.

1884 priėmė į darbą Julijoną Burbeklį, kuris vėliau tapo S. atelję vadovu.

Po S. mirties fotoateljė paveldėjo žmona Kotryna, 1896 11 11 gavusi leidimą nr. 8049, ateljė ten pat.

Apie 1913 įstaigą nusipirko Giedrojc.

Kaunas

S. 1868 01 25 prašė KG leisti įsigyti išvykusio dail. Johanno Brandenburgo prietaisus ir atidaryti ateljė vienoje pagrindinių g. nereikalaujant užstato. KP 1868 01 30 patvirtino, kad asmeniškai pažįsta fotografą S., kuris turi didelę fotoateljė Vilniuje. Leidimas nr. 1008 išduotas 1868 02 05. 1873 07 Juozapas Surevičius nusipirko S. ateljė ir sudarė su juo sutartį, leidžiančią jam naudotis šios firmos vardu. Leidimas nr. 4990 išduotas 1873 07 13. Vėliau tuo pačiu leidimu naudojosi sūnus Simonas Surevičius, 1875 tapęs jos savin.

1877 05 šias dirbtuves – A. *Strauss* – buvusias Deuelių name, už 3000 rub. su visa įranga – 3 kameromis ir 4 objektyvais – Simonas Surevičius pardavė Petriui Piotrovičiui ir Emilijui Zatorskiui, bet ateljė veikė senu pavadinimu A. *Strauss*.

Po to, kai 1885 ateljė iš Petro Piotrovičiaus perėjo į P. Kotkovskio rankas, A. *Strauss* ateljė vardas Kaune nebebuvo naudojamas.

Šlapiojo kolodijaus laikotarpiu S. darė portretines, taip pat ligonių nuotraukas. 1882 Pramonės ir meno parodoje Maskvoje už portretines nuotraukas apdovanotas bronzos medaliu.

LVIA, f. 380, ap. 31, b. 10, l. 3–6, 35, 36, 72, 73; ap. 37, b. 189, l. 9–14; ap. 37, b. 172, l. 37, 38; ap. 54, b. 583, l. 6–8; ap. 56, b. 921, l. 90; ap. 54, b. 583, l. 6–8; ap. 56, b. 9421, l. 90.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 148, 150, 151, 155; b. 19430, l. 9; b. 20104, l. 20; b. 20515, l. 5; b. 20878, l. 15.

STRUNEVIČIUS Adolfas, СТРУНЕВИЧ Адольф, STRUNIEWICZ Adolf, Vincento s., bajoras.

S. 1874 05 15 paprašė leidimo atidaryti ateljė Vilniuje, tačiau negalėjo nurodyti paviljono statybos vietos. 1874 07 07 S. patikslino, kad prašo leidimo turėti ateljė su 2 aparatais Didžiojoje g. Šv. Dvasios vienuolyno name 59/10 (dabar Didžioji g. 16).

1874 07 25 gavo leidimą nr. 2400 atidaryti ateljė nurodytu adresu. 1874 09 24 ši fotoateljė dar neveikė.

1875–78 tuo pačiu adresu S. turėjo ateljė su Vladislavu Teveliu pagal 1875 10 09 leidimą nr. 3039. Ateljė buvo 4 aparatai.

1878 10 S. (gyv. Rodkevičiaus name Didžiojoje g.) ir Vladislovas Tevelis išsiskyrė ir paprašė atskirų leidimų. S. persikėlė į Rodkevičiaus namą Našlaičių g. (dabar Subačiaus) – Didžiosios g. 73/55. 1878 10 19 jam išduotas leidimas nr. 4752, ateljė turėjo 2 aparatus.

1882 ateljė nurodoma 2 adresais: 1) prel. Konciugovičiaus name Pilies g. ir 2) Rodkevičiaus name Didžiojoje g.

1883 Konciugovičiaus name Pilies g. ateljė buvo uždaryta, 1885 suvestinėje neminima.

Veiklą S. atnaujino 1886, atidaręs ateljė Didžiojoje g., vėliau veikė įvairiais adresais. Uždaryta tarp 1903 ir 1908.

Виленский Вестник, 1875 02 12.

LVIA, f. 380, ap. 31, b. 10, l. 147–150, 163, 164, 200–202, 216, 217; ap. 31, b. 39, l. 16; ap. 33, b. 27, l. 30; ap. 35, b. 10, l. 89–91; ap. 39, b. 198, l. 22; ap. 43, b. 371, l. 113, 114, 119–121.

SUREVIČIUS Juozapas, СУРЕВИЧ Иосиф, SURIEWICZ Józef, Juozapo s., g. 1805 05 05 Vilniuje, m. 1892 07 01, bajoras.

S. baigė Vilniaus gimn., iki 1864 buvo Vilniaus teatro aktorius ir direktorius. 1864 uždarius Vilniaus lenkų teatrą, S. dar vaidino Rusų teatre, 1867 03 išvyko į Varšuvą.

1873 07 S. nusipirko Alexanderio Strausso atelję Kaune ir sudarė su juo sutartį, leidžiančią naudotis A. Strauss firmos vardu. Leidimas S. nr. 4990 išduotas 1873 07 13. Vėliau tuo pačiu leidimu naudojosi sūnus Simonas.

1875 S. atelję savin. nurodomas Simonas.

Jagoda HERNIK Spalińska, Surewicz Józef (1805—1892) in *PSB*, t. 45, s. 637.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 19606, l. 3, 4, 28, 29, 37; b. 19931; b. 20515, l. 5.

SUREVIČIUS Simonas, СУРЕВИЧ Симон, SURIEWICZ Szymon, Juozapo s., Vilniaus gub. bajoras.

Kaune gyv. nuo 1864.

Kaunas

1873 06 S. prašė KG leidimo atidaryti fotoatelję Kaune. VG 1873 07 04 pranešė KG, kad S. su neramumais susijęs nebuvo, ir kliūčių atidaryti atelję nėra. Bylose nėra duomenų, ar leidimą gavo. 1873 07 13 išduotas KG leidimas nr. 4990 tėvui Juozapui Surevičiui.

Nuo 1875 S. nurodomas tėvo atelję, kurioje tikriausiai dirbo anksčiau, savin.

1877 05 šias dirbtuves – A. Strauss – Deuelių name už 3000 rub. su visa įranga – 3 kameromis ir 4 objektyvais – S. pardavė Petriui Piotrovičiui ir Emilijui Zatorskiui.

Panevėžys

Pagal sutarties sąlygas įsipareigojęs kitos atelję Kaune nestiegti, S. ją atidarė Panevėžyje.

Prašymą S. pateikė 1878 02 07, leidimas nr. 1011 išduotas 1878 02 10. Atelję įrengti ir valdyti S. įgaliojo Panevėžio aps. bajorą Andrių Navlickį, kuris buvo mokęsis SPDA.

1879 S. atelję pardavė Andriui Navlickiui.

LVIA, f. 380, ap. 30, b. 12, l. 98–101.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 19606, l. 3, 28, 29; b. 19931, l. 28; b. 20515, l. 5; b. 20554, l. 13; b. 20835, l. 1–7.

SUVOROVAS Ivanas, СУВОРОВ Иван, Moisiejaus s., 1865 poručikas (ltn.), 1872 ats. kapitonas.

Pagal 1865 10 04 leidimą nr. 12285 S. atelję Vilniuje veikė 1865–1867 Aušros vartų g. Homolickio name. Ją nusipirko dail. Johannas Brandenburgas, 1867 08 03 prašęs leidimo atidaryti buvusią poručiko Ivano Suvorovo fotoatelję.

1867 atleidus Vilhelmą Zacharčiką, S. buvo priimtas Vilniaus observatorijos fotografu. Tikriausiai S. dirbo joje iki observatorijos gaisro 1876.

1872 11 03 S. pateikė prašymą leisti atidaryti privačią atelję, nes Imperatoriškoji mokslų akademija leido jam laisvu laiku prie observatorijos esančiame paviljone daryti privačius užsakymus, observatorijos direktoriui prižiūrint. 1872 11 16 S. gavo leidimą nr. 4084 tame paviljone vykdyti privačius užsakymus 3 aparatais. 1877 12 S. persikraustė į kitą butą ir iš observatorijos patalpų fotoatelję perkėlė į prel. Konciugovičiaus namą Didžiojoje g. 1878 01 04 išduotas leidimas nr. 34.

S. ateljė adresas 1879 – Makarevičiaus, 1882 – Kapitulos, 1883 – prel. Konciugovičiaus name Didžiojoje g.

Dėl to, kad miesto valdyba, kaip rašė S., faktiškai uždraudė užsiiminėti fotografija, 1885 01 09 prašė VG pažymėjimo, kad, laikydamas fotoateljė, buvo nepriekaištingo elgesio. Tokio pažymėjimo jam reikėtų, jei norėtų atidaryti fotoateljė kitur arba rūpintųsi gauti Vidaus reikalų ministro leidimą fotografuoti visoje Rusijoje. Pažymėjimą gavo 1885 02 07.

LVIA, f. 380, ap. 24, b. 275, l. 119–121; ap. 29, b. 11, l. 235–239, 280, 281; ap. 34, b. 11, l. 98; ap. 34, b. 25, l. 32; ap. 42, b. 216, l. 1, 2, 10, 22, 23; f. 421, ap. 1, b. 2781.

SWIEYKOWSKI (ŚWIEYKOWSKI) Albert, ШВЕЙКОВСКИЙ (ШВЫКОВСКИЙ) Альберт, SWIEYKOWSKIS (SVEIKOVSKIS) Albertas, g. 1829 Prūsijoje Thorne (dabar Torunė Lenkijoje), m. 1871, Prūsijos pil., liut.

5 pėdų 2 colių (apie 157–158 cm) ūgio, mėlynų akių, šviesių plaukų, pailgo veido.

Į Vilnių S. atvyko su 1858 09 06 KG išduotu pasu nr. 1460. Prieš atvykdamas į Vilnių turėjo ateljė Tilžėje. 1861 01 S. vedė 19 m. liut. Mathilde Laurą Elise Preuss. 1861 09 16 jam buvo išduotas pasas grįžti į užsienį. 1862 susilaukė dukters, 1865 03 mirė sūnus. 1861 01 20 įsiregistravo Šiškos (buv. Miulierių) name Vokiečių g.

Anksčiausia žinia apie S. ateljė Vilniuje paskelbta 1861 05. Ji buvo Vokiečių g. Šiškos name. Vaclovas Pšibilskis rašė, kad S. gamino geriausius portretus, jo studija gerai įrengta, joje buvo keli brangūs aparatai, fotografas sekė naujienas ir nuolatos tobulėjo. S. galėjo fotografuoti sausojo kolodijaus metodu.

Po 1863 06 06 revizijos S. ateljė laikinai uždaryta. Pateikęs 300 rub. užstatą, 1863 07 24 S. gavo leidimą nr. 5046. 1864 01 28–1864 02 06 tikrinant S. ateljė dirbo 1 darb.

S. sudarė 32-ų Vilniaus vietovaizdžių albumą.

Prieš 1866 07 15 S. ateljė su užstatu perleido Antanui Druetui ir išvažiavo į Tulą. Jo veiklą tęsė sūnus Alfredas Swieykowskis, ateljė turėjęs Charkive ir Jaroslavlyje (Rusijoje).

Matulytė, Fotografuoti draudžiama..., p. 173–188.

Kurier Wileński, 1861 05 19, nr. 39, s. 390. *Виленский Вестник*, 1865 10 29.

LVIA, f. 380, ap. 20, b. 467, l. 4, 22, 44, 128, 130, 131; ap. 24, b. 275, l. 204, 210, 211; f. 421, ap. 1, b. 1670, l. 354.

Памятная книжка Вил. губ. на 1863 г., с. 180; *Памятная книжка Вил. губ. на 1864 г.*, с. 173.

Š

ŠILINGAS Adomas, ШИЛИНГ Адам, SZYLING Adam, Stanislovo s., bajoras.

Panevėžyje Roisacho name veikusios Jono Obakevičiaus ateljė vedėjas. 1871 02 27 Š. rašė, kad jam priklausė firma „Obakevičius“, ir po Jono Obakevičiaus mirties prašė išduoti leidimą ateljė savo vardu Panevėžyje nuolatos ir mugėse Kauno gub. miestuose ir miesteliuose. Leidimas Š. nr. 4536 išduotas 1871 04 29 veikti tik Panevėžyje, ateljė buvo toje pačioje vietoje. Š. nebuvo labai rūpestingas, už įvairius taisyklių pažeidimus net 4 kartus baustas (1872 12 – 5, 1873 už netvarkingą suvarstytų knygų pildymą – 10, 1874 – 1 ir 3 sid. rub.). Veikė po 1874.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 19430, l. 7; b. 19606, l. 15, 36, 39, 40; b. 17112, l. 176, 270, 271, 274–276.

ŠKLIARAS Bencelis (Bencijonas), **ШКЛЯР Бенцель** (Бенцион), Chackelio s., g. apie 1834 ar 1835, m. po 1908..

1870 06 28 būdamas 36 m. Š., našlys iš Panevėžio, vedė 19 m. Chają Rofes. 1877 Š. gyv. Panevėžyje Vaistinės g. Š. Loperto name. 1908 revizuojant jam buvo 73 m.

Nuo 1875 Panevėžyje veikė Š. ateljė pagal 1875 02 26 KG leidimą nr. 1634. Galima spėti, kad jis perėmė Adomo Šilingo ateljė; kuri dokumentuose paskutinį kartą paminėta 1874 09. 1877 07 04 Š. pasiskundė KG, kad Panevėžyje be leidimo ir reikalaujamų knygų ateljė atidarė iš Varšuvos atvykęs žydas Lewikas Ganzwohlis. Š. rašė: sklido gandai, esą jis prekiaavo draudžiamomis nuotraukomis. Lewikas Ganzwohlis 1877 07 22 prašyme KG leisti atidaryti ateljė irgi rašė, kad Š. prastas fotografas, užsakovai skundėsi darbų kokybe, ateljė jam tik priedanga skolinimui, o 1877 I pusmetį jis net nebuvo nusipirkęs prekybos bilieto fotoateljė veiklai. 1877 08 04 Panevėžio ispr. taip pat rašė KG, kad Š. 01 01–07 06 ateljė neatidarė, o prekybos bilietą II pusmečiui pirkto tik 07 06, atvykus revizoriams. Pagal ispr., užsakovai skundėsi, kad Š. fotografuoja blogai. Jis iš tikrųjų skolino pinigų. Klientams patiko Lewikas Ganzwohlis.

Š. ateljė sudegė 1881 05 07 didžiajame Panevėžio gaisre ir nebuvo atstatyta, o savin. 1881 išplaukė į Ameriką.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 19931, l. 28; b. 20101, l. 23; b. 20532, l. 1, 2, 8, 10, 13–14, 20, 26–27; b. 20554, l. 8; b. 20878, l. 6; b. 21493, l. 10; b. 21886, l. 7.

ŠLAJEVSKIS Stanislovas, **ШЛАЕВСКИЙ Станислав**, **SZLAJEWSKI Stanisław**, Leono s., bajoras.

Š. išmanė fotografiją ir tapybą.

1879 10 03 Š. prašė leidimo atidaryti ateljė Vilniuje, gyv. Ukmergės g. Asso name. 1879 12 03 jis gavo leidimą nr. 6128 atidaryti ateljė su 3 aparatais Didžiojoje g. prel. Konciugevičiaus name. Ateljė Š. arba neatidarė, arba ji veikė labai trumpai. 1880 pab. Š. pardavė ateljė Juozapui Dochtorovičiui.

L VIA, f. 380, ap. 36, b. 10, l. 227, 285, 286, 298, 299.

T

TARAPANIJUS Šmuelis (Samuilas) **Michelis**, **ТАРАПАНИЙ Шмуэль** (Самуил), valdiško aps. rabino Movšės Berko s., g. 1839, namų išsilavinimo.

Samuilo (*Šmuelio*) Volperto žmona buvo Freida Taropani iš *Kalvarijos*.

Leidimo atidaryti ateljė Ukmergėje T. paprašė 1877 04 10, išsinuomojo patalpas II gildijos pirklio Abelio Braudės name, planavo turėti 3 aparatus. 1877 05 04 gavo leidimą nr. 2284. Dėl Ukmergėje kilusio gaisro 1877 07 T. ateljė dar nebuvo atidaryta. Yra 1878 fotoateljė sąraše. 1885 ateljė darbų nevykdė ir T. 1885 03 07 grąžino leidimą nr. 2284.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 20500, l. 1–5, b. 20554, l. 17; b. 20878, l. 8; b. 21318, l. 7; b. 21493, l. 6; b. 21977, l. 6.

TEVELIS Vladislovas, ТЕВЕЛЬ Владислав, Motiejaus s.

Titulinis patarėjas, buvęs Svisločiaus progimn. lenkų kalbos mokytojas (nuo 1860 07 01).

T. 1865 07 14 gavo leidimą atidaryti ateljė Skapo g. Žabos name. 1865 08 12 dar nebuvo pateikęs užstato ir ateljė nebuvo atidaryta.

1865 09 26 T. gavo leidimą nr. 10865 ateljė Jurevičienės name; ateljė turėjo 3 objektyvus: mažesnis kopijoms, vidutinis vizitinėms kortelėms, pats didžiausias portretams. Darb. neturėjo, fotografavo pats.

1869 08 13 T. paprašė grąžinti užstatą ir vietoj grąžinto leidimo 1869 09 16 išduotas VG leidimas nr. 8385. Turėjo tuos pačius objektyvus. T. ateljė 1874–75 veikė Rodkevičiaus name Didžiojoje g. 1875–78, gavęs 1875 10 09 leidimą nr. 3039, T. su Adolfu Strunevičiumi turėjo ateljė su 4 aparatais Šv. Dvasios vienuolyno name Didžiojoje g. (Dabar Didžioji g. 16).

1878 10 Adolfas Strunevičius ir T. išsiskyrė. Šv. Dvasios vienuolyno name buv. ateljė savin. liko T., jam 1878 10 19 išduotas leidimas nr. 4753. 1879 08 23 T. fotoateljė jau uždaryta ir leidimo atidaryti jos vietoje prašė Faustinas Lopatinskis.

LVIA, f. 380, ap. 25, l. 525, l. 132; ap. 26, b. 271, l. 109–112, 127–129, 156, 162; ap. 35, b. 10, l. 89–91; ap. 36, b. 10, l. 190; f. 421, ap. 1, b. 1670, l. 524, 550, 571.

Памятная книжка Гродненской губернии на 1864 г., с. 61.

TREIBER Eduard Gottlieb, ТРЕЙБЕР Эдуард Готлиб, Prūsijos pil., g. 1840 10 25 Viešvilės aps. Ragainėje.

1875–1882 T. turėjo ateljė Oriole [Popovo žinynas *Rusijos fotografai (1839–1930)* T. Oriole nemini]. T. 1883 02 24 prašė leidimo užsiimti fotografija Tauragėje (Chanos Levi name prie turgaus ir plento). Leidimas atidaryti ateljė Tauragėje išduotas 1883 05 13.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 21787, l. 1–9.

TRUTNEVAS Ivanas, ТРУТНЕВ Иван, Piotro s., g. 1827, m. 1912 02 02.

1858 baigęs SPDA, 1860–65 keliavo po užsienį. T. buvo piešimo mokytojas Vitebske ir Vilniuje. 1866 įkūrė Vilniaus piešimo m-klą.

Apie dail. žr. *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. II, p. 407.

1870 01 T. paprašė leidimo atidaryti ateljė prie piešimo m-klos. Planavo turėti 2 aparatus; vizitiniais ir kabinetiniams portretams, samdyti laborantą ir padėjėją. Leidimas nr. 808 išduotas 1870 02 07. Po pusmečio T. ketino parduoti Izraeliui Blumovičiui, kuris 1870 10 28 gavo leidimą atidaryti fotoateljė, pirktą iš T. Kažin ar sandoris įvyko, nes 1871 05 15 T. rašė, kad, pastatęs ateljė Didžiojoje g. Gimnazijos name ir neturėdamas laiko užsiimnėti fotografija, ją perdavė fotografijos mėgėjui Kasparui Chliudzinskiui.

1871–73 T. fotoateljė vis dar nurodyta spaustuvių stebėtojo sąrašuose, bet jos nėra VP patiekiamuose sąrašuose.

LVIA, f. 380, ap. 27, l. 15, l. 6–12, 123; ap. 28, b. 37, l. 16. 123; f. 567, ap. 5, l. 1097, l. 1–13; f. 382, ap. 1, b. 740.

TURGELIS Leiba, ТУРГЕЛЬ Лейба, Joselio s., g. 1861.

Vilniuje gyv. T. 1882 šauktinių sąrašė nurodomas kaip raštingas fotografas.

T. fotografijos mokėsi pas Čižus. 1884 12 jis prašė leidimo su Rusijos pilietybę priėmusiu buv. Hamburgo pil. Julijumi Erhornu atidaryti ateljė Vilniuje. Leidimas nr. 7043 išduotas 1884 12 29 ateljė Didžiojoje g. Kotvičiaus name.

LVIA, f. 380, ap. 41, b. 166, l. 144–150, 156–158; f. 938, ap. 10, b. 23.

V

VAN DER LEY Ladislaus (?), ВАН ДЕР ЛЕЙ Владислав, Joachimo (Akimo) s., miest. (ar bajoras?).

Baigęs gimn. Rygoje, kito specialaus išsilavinimo, be fotografijos, V. neturėjo.

1869 07 14 Šarlota fon der Ley (Charlotta Fedorowa der Ley) prašė leidimo pasistatyti fotoateljė prie savo namo Kaune Vilniaus g. ir dabartinės Palangos g. kampe. Leidimas išduotas 1869 07 24.

Ladislaus Van der Leyus 1869 12 04 prašė leidimo steigti fotoateljė nuosavame (savo senelės von der Ley) 1 dalies name Didžiojoje Vilniaus g. Leidimas nr. 626 išduotas 1870 01 13.

1875 pr. jis turėjo 2 kameras ir 3 skirtingus objektyvus.

1877 09 22 KP savo raporte KG rašė, kad dėl skolų Ladislaus Van der Leyaus ateljė ketinama parduoti. Ji nepatogiose patalpose, savin. trūko lėšų įrangai pagerinti ir ateljė lygiui pakelti, ji gyvavo tik dėl neturtingų žydų ir žemo rango asmenų užsakymų, kurių nuo metų pradžios atliko vos 470, kaina 1–2 rub.

1881 nurodyta, kad firmos „Van der Ley“ savin. yra Prūsijos pil. Carlas Sannas, o 1885 Kauno fotoateljė sąrašuose šios ateljė jau nebėra.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 257–259, 277 (išsamus aparatų aprašymas); b. 19430, l. 9; b. 19606, l. 3, 28; b. 19931, l. 28; b. 20104, l. 20; b. 20551, l. 5–6; b. 21493, l. 21; b. 20551, l. 5, 6; b. 20878, l. 15; b. 21493, l. 21; f. I-473, ap. 1, b. 3839.

VOL Leiba Raša (Liba Risa), ВОЛЬ Лейба Раша (Либа Риса), fotografo Elijo Rozensono d., g. apie 1843, m. 1878 12 22, būdama 35 m., šeima iš Vilniaus.

1860 06 17 25 m. Rozensonaitė išteikėjo už 25 m. Ošerio Volo, Leizerio s. (1861 kandidatas į rabinus, 1865 rabinų m-klos istorijos, 1867 – vyresnysis mokytojas). 1861 10 24 jiems g. Cipa ir Lėja, 1865 04 14 – Lazaris Osipas, 1867 01 01 – Lina, gal dar keli vaikai mirė maži. 1863 gyv. Trakų g. vienuolyno name.

1863 08 V. nusipirko (perėmė) tėvo Elijo Rozensono ateljė Didžiojoje g. priešais Fiorentini namą. V. leidimą nr. 5375 gavo 1863 08 03, buvo pateikusi 200 rub. užstatą. 1864 01 28–1864 02 06 tikrinant ateljė joje dirbo 2 samdomi darb. 1864 revizorius Šachovskojus, tikrindamas V. ateljė, rado didelę netvarką ir siūlė savin. nubausti 5 rub. 1869 11 01 V. fotoateljė jau uždaryta, leidimas grąžintas.

LVIA, f. 380, ap. 20, b. 467, l. 2, 116, 218, 233, 300, 302; ap. 25, b. 525, l. 132, ap. 26, b. 271, l. 189, 190, 205, 207; f. 421, ap. 1, b. 1670, l. 354; f. 728, ap. 3, b. 59, l. 37v.

VOICENOVICIUS Mykolas, ВОЙЦЕНОВИЧ Михал, WOJCENOWICZ Michał, Kazimiero s., Trakų aps. Trakų vls. valstietis.

1879 11 06 VG atmetė V. prašymą leisti atidaryti atelję Dysnoje, nors, ispr. žiniomis, čia atelję nebuvo ir kliūčių Voicenovičiui ją įkurti nebuvo.

LVIA, f. 380, ap. 36, b. 10, l. 266, 269.

VOLPERTAS Grontinas (Gdalis, Getselis), **ВОЛЬПЕРТ Гронтин** (Гдаль, Гетсель), Jevsejaus s., g. apie 1846, iš Vandžiogalos žydų bendr.

1881 V. buvo registruotas Kaune.

V. atelję Ukmergėje veikė pagal 1876 07 28 leidimą nr. 5827; 1877 07 uždaryta.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 20104, l. 15; b. 20554, l. 17.

W

WARNERKE Leon, žr. MALACHOVSKIS Vladislovas Julijonas

WEDEMANN Alois, ВЕДЕМАНН Алоиз, Augusto s., Prūsijos pil.

Jurbarkas

1869 03 23 W. prašė leidimo fotoatelję Jurbarko ir kitose Kauno gub. vietose. Leidimas nr 6362 atidaryti atelję Kauno gub. išduotas 1869 05 27. W. buvo nuvykęs fotografuoti į Raseinius. 1869 07 28 W. pranešė KG, kad nori išvykti dirbti į Šiaulius.

Šiauliai

W. veikė su tuo pačiu 1869 05 27 leidimu nr. 6362. Prieš 1872 07 18, netikėtai tikrinant, nustatyta, kad Šiauliuose veikiančios atelję savin. Prūsijos pil. W. nesilaikė 1865 04 06 Spaustuvių taisyklių, surašytas aktas ir perduotas taikos teisėjui baudai nustatyti, 1872 09 17 nubaustas 3 sid. rub.

1873 10 09 W. iš Šiaulių buvo išvykęs.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 243, 245, 261; b. 19606, l. 5, 37; b. 19314, l. 34, 37; b. 19430, l. 14.
RVIA, f. 776, ap. 11 (1872), b. 121, l. 65.

WEISMANNAS, БЕЙСМАН

Valerijono Dovmonto mokiny 1862.

LVIA, f. 378, ap. 1864 PS, b. 260, l. 1–22.

Z

ZACHARČIKAS Vilhelmas Juozapas, ЗАХАРЧИК Вильгельм Иосиф, ZACHARCZYK Wilhelm Józef, Jano s., g. 1841 02 18 Voluinės gub. Kremenecyje, m. 1869 05 08 nuo karštingės Vilniaus aps., palaidotas Rasų kapinėse, miest.

Motina Joaną Kistleraitė (Joanna z Kistlerów). Z. buvo pakrikštytas 05 24 Kremenecio parapijėje kat. bažn. Tėvas m. 72 m. 1853 09 09 Turijske (*lenk.* Turzysk) Voluinėje.

Spėjame, kad Vilniuje Z. pasirodė apie 1865–66.

Fotografavimui naudojo labai didelio 26,7 × 36,5 cm formato negatyvus.

Nuotraukoms platinti pasirinko ekonomišką variantą – iš šių didelio formato negatyvų padarytas nuotraukas mažino, perfotografuodamas su mažesne kamera. Apie 1866 m. sudarinėjo albumą Виленский Альбом.

Visos Vilniaus ir apyl. nuotraukos buvo padarytos ne vėliau kaip 1866. „Vilniaus albumo“ egzempliorius dovanojo VGG ir imperatoriaus žmonai ir dukrai.

1868 03 Z. priėmė Vilniaus observatorija dirbti su fotoheliografu – prietaisu saulės dėmėms fotografuoti, tačiau direktorių Piotrą Smyslovą jo darbo rezultatai nuvylė – atleistas pačiam prašant. Po Z. observatorijos fotografu dirbo Ivanas Suvorovas.

Przegląd Polski..., s. 155, sk. „Kronika Bibliograficzna“.

Butėnas, op. cit., p. 13–15, su iliustr. iš XIX a. pab. V. Zacharčiko „Vilniaus albumo“.

ZATORSKIS Emilis, ЗАТОПСКИЙ Эмиль, ZATORSKI Emil, Kazimiero s., m. 1887 11 01, bajoras, titulinis tarėjas.

1877 02 14 Petras Piotrovičius su Z. už 3000 rub. iš Simono Surevičiaus nusipirko Deuelių name veikusią Simono Surevičiaus ateljė A. Strauss su visais aparatais. 1877 05 18 Petro Piotrovičiaus pateiktame prašyme leisti turėti ateljė su 3 kameromis ir 4 įvairaus dydžio objektyvais Z. neminimas, jo nėra ir vėlesnėse Petro Piotrovičiaus sudarytose sutartyse. Galima spėti, kad iš verslo Z. pasitraukė netrukus po 1877 02 14.

1882 Z. perėmė „Brolių Bžozovskių“ ateljė Nikolajaus pr. priešais Miesto sodą (1882 03 31 leidimas nr. 1988), bet tikrasis buv. Jaroslavo Bžozovskio ateljė savin. buvo sūnus Vaclovas Zatorskis (1862–1926), tik dėl jaunumo negalėjęs tikėtis gauti KG leidimo. Kurį laiką nuotraukose jie dar naudojo firmos pavadinimą „Broliai Bžozovskiai“.

Z. 1887 11 11 mirus, sūnus 1888 04 30 išsirūpino leidimą sau.

KRVA, f. I-50, ap. 1, l. 22451, l. 2; b. 21988, l. 1.

ZEITVID-TALVOŠEVIČ Stefanija, ЗЕЙТВИД-ТАЛВОШЕВИЧ Стефания, ZEITWID-TALWOSZEWICZ Stefania, Jono d., bajorė.

1869 05 06 Z.-T. prašė leidimo atidaryti ateljė Vilniuje ir kai kuriuose Vilniaus gub. miestuose. Jai pranešta, kad ateljė gali būti tik 1 vietoje, ir ji turi pasirinkti, kur nori ją steigti. 1869 06 18 Z.-T. gavo leidimą nr. 5618 atidaryti ateljė su 1 aparatu be padėjėjų Vilniuje. Neatidariusi ateljė Z.-T. 1869 12 09 išvyko į Gardino gub. Valkavisko apsk. Konupailų dv.

LVIA, f. 380, ap. 26, b. 271, l. 42, 43, 67–72, 226; ap. 27, b. 15, l. 4, 5, 21.

ZUBOVAS, ЗУБОВ, inž. ltn.

Su gub. sekr. Samochvalovu buvo fotoateljė Sankt Peterburge savin. Nuosavybę Sankt Peterburgo notaras Michailą Jevstafjevą 1863 02 07 užregistravo Zubovo vardu.

[Popovo žinynas *Rusijos fotografai (1839–1930)* Z. Sankt Peterburge nemini]

1864 07 06 Z. pateikė prašymą KG leisti atidaryti ateljė Kaune, reikiamą užstatą ir patikimų asmenų laidavimo raštus.

KG 1864 07 21 Z. ir Samochvalovui išdavė leidimą nr. 9282 Kaune atidaryti fotoateljė *Русская светопись из Санкт Петербурга* („Rusiška šviesoraščio ateljė iš Sankt Peterburgo“). 1871 ji nebeveikė.

KRVA, f. I-50, ap. 1, b. 17112, l. 18, 30.

RVIA, f. 776, ap. 3, b. 614, l. 77; f. 1286, ap. 52, b. 74, l. 55.

ZUBOVAS Nikolajus, ЗУБОВ Николай, grafas, Šiaulių ekonomijos savin.

1876 ir 1879, Z. pakvietus, buvo fotografuojama Šiaulių žemės ūkio paroda. 1882 samdė Juozapą Čechavičių fotografuoti sūnaus ir kitų moksleivių bei studentų kelionės Nerimi iš Ašmenos iki Kauno.

Juozapas Čechavičius ir jo epocha..., p. 160–163.

P. 1 pav. A. G. Bonoldi portretai

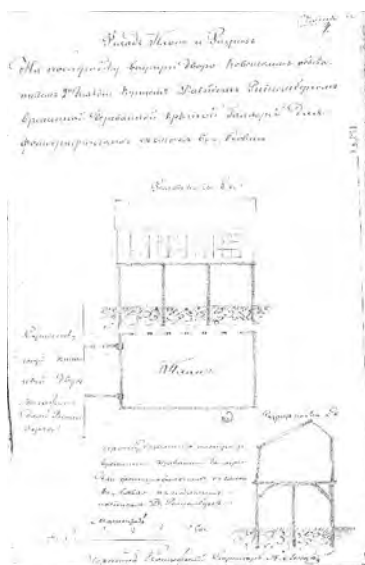

a) Nuotrauka iš Lenkų sukilimų prieš rusus XVIII-XIX a. dalyvių ir su jais susijusių vietų albumo.

b) Józef Achilles Bonoldi: užmuštas Paryžiuje Komunos laikais. Akvarelė. Iš Hieronimo Łopacińskiego kolekcijos

P. 2 pav. Kauno miestiečio 2-os gildijos pirklio Davido Ritenbergo prašymas leisti jo namo Nikolajaus pr. (dabar Laisvės alėja) ir Aikštės g. (Ploščadnaja, dabar S. Daukanto) kampe kieme pastatyti fotografijos paviljoną [J. Brandenburgui].

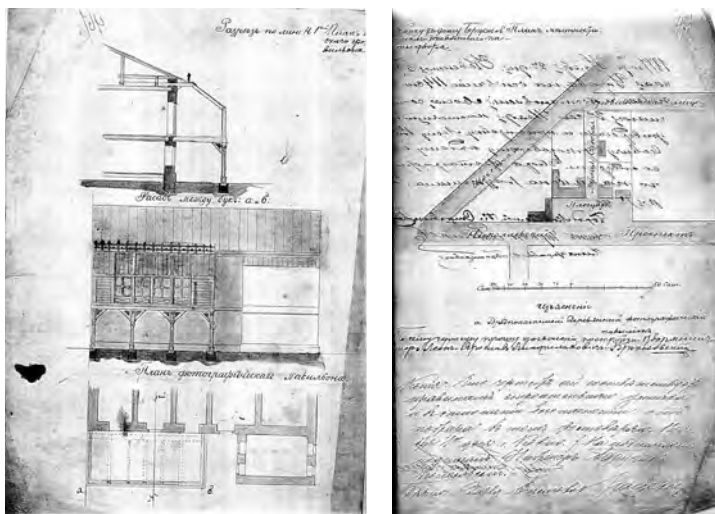

P. 3 pav. Nežinomos poros nuotrauka. Aversas ir reversas. Š. Bucherio fotoateljė Kaune ir Ukmergėje.

Vyskupas Motiejus Valančius. Prieš
1867 10 07. Š. Bucherio fotoateljė

P. 4 pav. J. Bžozovskio prašymas leisti statyti prie jo namo Šv. Nikolajaus pr. (dabar Laisvės alėja) ir Mažosios Sodų g. (dabar L. Sapiegos) kampe pastatyto priestatą fotografijos paviljonui pagal pateiktus brėžinius

P. 5 pav. J. Bžozovskio ateljė. Būrelis žmonių stebi akrobatą ant lino. Tolumoje Žaliakalnis, kairėje kadro dalyje pastatas L. Sapiegos g. 3

P. 6 pav. Brodovskio – Murkos portretas. Woldemaro Borhardto fotoateljė. Vilnius

P. 7 pav. Louis Robert Cuvier. El-Guisr. Sueco kanalo bendrovės dirbtuvės ir laivai Ismailijoje, 1867

P. 8 pav. Motina su dukra. K. Dawinghoffo fotoateljė, Kaunas

P. 9 pav. Kalugos vaizdai. K. Dawinghoffo fotoateljė, Kaluga:

a) Soboro ir viešųjų Kalugos vietų vaizdas iš Miroforių cerkvės,

b) Mėsos krautuvų ir Zeversijos vaizdas iš Miroforių cerkvės

P. 10 pav. Berniukas. Š. Privalskio ir Fridsohno ateljė. Vilnius, 1875–76

P. 11 pav. Vilhelmas Grabovskis:

a) A. Korzono ateljė, Vilnius, prieš 1863 04

b) Nenurodytas fotografas.
Nuotrauka iš lenkų sukilimų
prieš rusus XVIII–XIX a. dalyvių
ir su jais susijusių vietų albumo

Р. 12 pav. Juozapas Hoffertas. Kaimo vaizdas. Nuotrauka iš albumo „Nikolajaus geležinkelio vaizdai“

Р. 13 pav. N. Mogilevičiaus fotoateljė. Kaunas

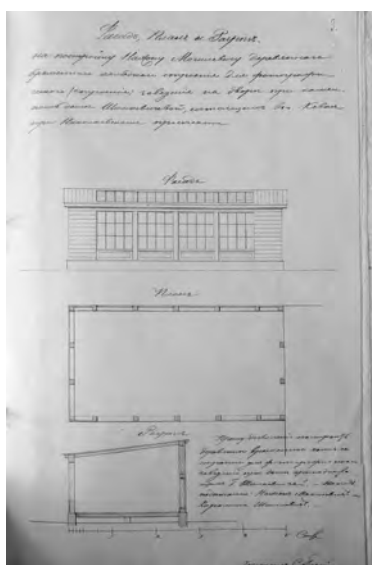

a) Nežinomas vyriškis

b) Jadwiga Michałowska

P. 14 pav. N. Mogilevičiaus fotoateljė paviljono brėžiniai

P. 15 pav. Vladislavas Malachovskis. Autoportretas. Vilnius, prieš 1863 08

P. 16 pav. St. Nikolai. Taškentas. Pagrindiniai vartai. Iš albumo „1890 m. Turkestano paroda“

P. 17 pav. J. Obakevičius. Panevėžys. Grafas Eustachijus Tiškevičius. Biržai, 1869

P. 18 pav. L. Pavlovskia. Neries krantas

P. 19 pav. Nenurodytas fotografas. Ivano Petrovo portretas. Reprodukcija

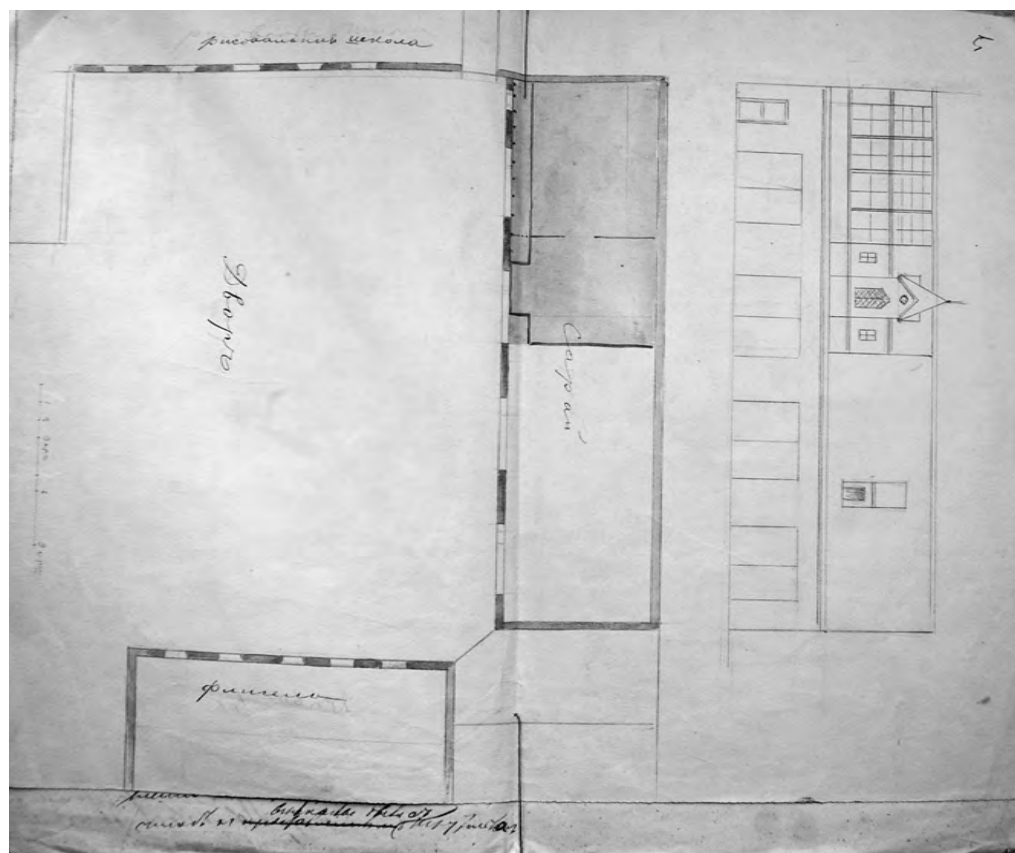
P. 20 pav. Š. Privalskio ir G. Rathke's ateljė. Michailas Muravjovas su savo štabu ir kanceliarija. Vilnius, apie 1865

P. 21 pav. C. Sanno fotoateljė. Kaunas. Trys berniukai. 1878–85.

P. 22 pav. I. Trutnevo fotoateljė paviljono statybos planas

ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

I DALIS

I. 1 pav. Tituliniai Désiré van Monckhoven fotografijos vadovų lapai:

a) *Traité de photographie sur collodion*. Paris, Londres: A. Gaudin et Frère, 1855. Pirmas prancūziškas leidimas.

b) *A Popular Treatise on Photography. Also, a description of, and remarks on, the Stereoscope and Photographic Optics...* by D. van Monckhoven Translated by W. H. Thornthwaite, London: Virtue Bros, 1863.

1863 m. vertimas į anglų kalbą.

c) Дезире ван Монкговен, *Популярное руководство к фотографии на коллодионе, содержащее в себе способы получения негативов и позитивов на мокром и сухом коллодионе, стереоскопических изображений, позитивных рисунков на бумаге и т. п.*, С фр. экз., испр. автором, перевел Александр Фрибес, Санкт-Петербург, 1863.

1863 m. vertimas į rusų kalbą.

I. 2 pav. Iliustracijos iš D. van Monckhoven fotografijos vadovo 1865 m. penkto prancūziško leidimo: *Traité général de photographie* (5e édition, refondue et comprenant un chapitre spécial sur les agrandissements photographiques) / par D. V. Monckhoven, Paris: Victor Masson et Fils, MDCCCLXV:

a) Gento fotografo D'Hoy ateljė, kaip studijos įrengimo pavyzdys

b) Fotoaparatas su keturiais objektyvais portretinėms vizitinio formato nuotraukoms

c) Fotografo laboratorija

d) Nešiojamoji plenerinė laboratorija-palapinė

I. 3 pav. Ankstyviausių žinomų Vilniaus fotografų nuotraukų pavyzdžiai:

a) Rusijos imperijos kavalerijos karininkas Juozapas Tiškevičius. O. Neuschäfer, Vilnius (?), apie 1860. Kretingos muziejus, KM IF 6917

b) Faustinas Lopatinskis. Viena iš ankstyviausių žinomų išlikusių popierinių nuotraukų. F. Lopatinskio ateljė (?), Vilnius, prieš 1859 05 19. Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus, Mareko Sokołowskio albumas. A 274/1, l. 54r.

c) Dailininkas Albertas Žametas. A. Swiejkowskis, Vilnius, 1860. VNM, 145073/573

d) Vilniaus dailininkas Adomas Šemešys. Nežinomas fotografas (A. Korzonas (?)), 1862. VIM, II-VI 37693. Iš GMMM kolekcijos

e) Edvardas Jonas Römeris. A. Korzono ateljė. VIM, II-VI 11560/85. Iš GMMM kolekcijos

f) Dailininkas Vincentas Slendzinskis (?). A. Korzono ateljė. VIM, II-VI 11560/90. Iš GMMM kolekcijos

g) Glowacka (née Chevalier). A. Bonoldi ateljė. LNM, ATV 4154

h) Kompozitorius Stanislovas Moniuska. A. Bonoldi ateljė, prieš 1858, Lenkijos gebėjimų akademijos biblioteka, Krokuva

I. 4 pav. Nežinomas žydas. L. R. Vol (buv. E. Rozensono) ateljė. Vilnius, 1863–68. Iš A. Samoilovo kolekcijos

I. 5 pav. Statistiniai portretų fotoateljė duomenys⁴⁰⁶:

a) Vilniaus fotoateljė skaičiaus kitimas

b) Vilniaus fotoateljė veikla

c) Kauno gubernijos ateljė veikla

I. 6 pav. Įvairių Vilniaus portretų fotoateljė nuotraukų pavyzdžiai:

a) Du nežinomi kariškiai. J. Levickio fotoateljė. LVIA, f. 439, ap. 1, b. 149, l. 142

b) Eduardas Tiškevičius. A. Swieykowskio ateljė. LVIA, f. 439, ap. 1, b. 149, l. 46

c) Vilniaus gubernatūros Bendrosios kanceliarijos skyriaus vedėjas V. Vinogradovas.

J. Brandenburgo ateljė. LVIA, f. 439, ap. 1, b. 155, l. 4

d) Generolas leitenantas baronas N. Kridneris. I. Petrovo ateljė. LVIA, f. 439, ap. 1, b. 161, l. 9

e) Kunigas kanauninkas Józefas Wszyński (1811–74). Įrašas po nuotrauka: „Kunigas Wszyński, penkis kartus tremtinys, į Kauną grįžo 1865 m. Mirė sulaukęs 105 m.“ Užrašas kitoje nuotraukos pusėje: „Priklausė Miesto delegacijai po 1861 02 25. Adresų komisijoje su kun. J[ózefu] Steckiu ir 13 kitų. Paminklų komitete 1861 03 23 Magistrato Piliečių skyriuje (8 asmenys). Savivaldybės tarybos X rajone išrinktas vienas iš keturių su kun. Andrzejumi Zamoyskiu, generolu Lewiński ir S. Hiszpański“. J. Čechavičiaus ateljė. Lenkijos nacionalinė biblioteka, [Fotografie krewnych i znajomych Prószyńskich], Rps I 5977, s. 13r

f) Nežinomas stačiatikių šventikas. J. Bžozovskio ir N. Okolovo ateljė, vadovas – dailininkas A. Straussas, Vilnius, Adamovičiaus name. LVIA, f. 439, ap. 1, b. 149, l. 80

g) Prancūzijos pilietis J. Stanevičius, išsiųstas į užsienį 1871 m. vasarį. I. Trutnevo meninė fotoateljė. LVIA, f. 439, ap. 1, b. 148, l. 146

h) Moters su amputuota koja nuotrauka Vilniaus Imp. medicinos draugijos paskaitoms. A. Strausso ir J. Bžozovskio ateljė. VUB RS, F26-4946

I. 7 pav. Įvairių Kauno portretų fotoateljė nuotraukų pavyzdžiai:

a) Kauno gubernatorius Nikolajus Muravjovas. M. Diemanno fotoateljė. LVIA, f. 439, ap. 1, b. 149, l. 11

b) Kauno gubernatorius Nikolajus Muravjovas. A. Caspari ir Š. Bucherio fotoateljė. LVIA, f. 439, ap. 1, b. 149, l. 141

c) Novikovas (?). Dailininko K. Dawinghoffo „Peterburgo fotoateljė“ Šv. Nikolajaus pr. Prieš 1870 03 13. LVIA, f. 439, ap. 1, b. 149, l. 74

d) Mergaitė su nuotraukų albumu. Dailininko J. Brandenburgo „Peterburgo fotoateljė“. LVIA, f. 439, ap. 1, b. 149, l. 107

e) Romualdas Kulvietis (g. 1828). J. Klivanskio Kauno fotoateljė, viena iš dviejų seniausių. Lenkijos nacionalinė biblioteka, [Fotografie krewnych i znajomych Prószyńskich], Rps I 5977, s. 47r

⁴⁰⁶ grafikai sudaryti remiantis autoriaus surinktais archyviniais duomenimis.

II DALIS

II. 1 pav. Leviko (Leontijaus) Ganzwohllo skelbimas apie Panevėžyje atidarytą ateljė. KRVA, F. I-50, ap. 1, b. 20532, l. 32

II. 2 pav. VG 1866 03 02 leidimas nr. 2454 J. Čechavičiui fotografuoti vietovėse. LVIA, f. 380, ap. 33, b. 10, l. 41

II. 3 pav. Stačiatikių arkivyskupas metropolitas Josifas. A. Strausso ir J. Bžozovskio ateljė. Vilnius, 1868 11 24:

a) Nugarėlėje įrašas rusų kalba „Nufotografuota lapkričio 24 d., kitą dieną po metro-polito Josifo mirties“. ГИМ, 95171 И VI 377087

b) Dešinėje vertikaliai rusų k. užrašyta копировать воспрещается (kopijuoti drau-džiama), kairėje pieštuku lenkų k. – *Siemaszko* Józef. VUB RS, F46-997

II. 4 pav. Išankstinis geležinio Švč. Dievo Motinos dangun ėmimo soboro kupolo surinki-mas. J. Čechavičius (?), Vilnius, 1867. VUB RS, F46-1578

II. 5 pav. F. Hetzscholdo „Naujų ir perstatytų Vilniaus cerkvių albumas“. 1866. Trakų isto-rijos muziejus:

a) Viršelis

b) Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia. TIM GEK 36629_4 F 14839

c) Sargo namelis prie Šv. Aleksandro Neviškio koplyčios. TIM GEK 36629_3 F 14838

d) Šv. Nikolajaus soboras. TIM GEK 36630_3 F 14842

e) Švč. Dievo Motinos dangun ėmimo soboras. TIM GEK 36629_2 F 14837

f) Koplyčia prie Šv. Kankinės Paraskevės cerkvės. TIM GEK 36630_4 F 14843

g) Šv. Kankinės Paraskevės cerkvė. TIM GEK 36629_1 F 14836

II. 6 pav. Maskvos stebukladarių ir Rusios šventųjų kankinių Piotro, Aleksijaus, Joano ir Pilypo vardo stačiatikių cerkvė Kaune. Fotografas nenurodytas (K. Dawinghoffas?). Nuot-rauka iš GMMM. VUB RS F46-1549.

II. 7 pav. Senoji Šv. Nikolajaus stačiatikių cerkvė Telšiuose. Po 1867 m. gegužės. Fotografas nenurodytas (K. Dawinghoffas?). Nuotrauka iš GMMM. VUB RS F46-1550

II. 8 pav. Fot. I. Petrovas. Supraslės stačiatikių vienuolyno nuotraukų rinkinys. VUB RS, F82-2303/1 – F82-2303/52. Nuotraukų pavyzdžiai iš <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/su-prasl-io-staciatikiu-vienuolyno-rinkinys>

a) Bendras vienuolyno vaizdas iš vakarų pusės. F82-2303/2

b) Vienuolyno pastatas, kuriame yra audimo fabrikas. F82-2303/3

c) Vienuolyno Apreiškimo Švč. Dievo Motinai soboro vaizdas iš vakarų pusės. F82-2303/4

d) To paties soboro vaizdas iš šiaurės vakarų pusės. F82-2303/5

e) Vienuolyno ktitorius Josifas Soltanas. F82-2303/51

f) Soboro ikonostasas. F82-2303/6

g) Chorai prieš ikonostasą. F82-2303/7

h) 1662 m. irmologijono (giesmių knygos) titulinio lapo kopija. F82-2303/43

- i) Tos pačios knygos lapo kopija. F82-2303/44
- j) Tos pačios knygos lapo kopija. F82-2303/46
- k) Valgomojo skliautai. F82-2303/8
- l) Plafonas virš ikonostaso. F82-2303/10
- m) Bendras Supraslės miestelio vaizdas iš šiaurės vakarų pusės. F82-2303/1
- n) Pagrindinis kupolas, kuriame vaizduojamas laiminantis Jėzus. F82-2303/11
- o) Vienuolyno prioras igumenas Vikentijus. F82-2303/52
- p) Didelis sidabrinis altoriaus kryžius, kurį vienuolynui padovanojo ktitorius metropolitas Josifas Soltanas XVI a. F82-2303/19
- II. 9 pav. J. Čechavičius. Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia Vilniuje:
 - a) 1867. Egzempliorius iš Berlyno technikos universiteto architektūros muziejaus, F-7084
 - b) Tas pats vaizdas. Baltarusijos Respublikos nacionalinis istorijos muziejus, HB-21903
 - c) Šv. Georgijaus skveras ir Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia Vilniuje (nuotrauka įsi-
gyta iš A. Slendzinskos). VUB RS, F82-895
- II. 10 pav. Autorius nenurodytas. J. Čechavičius (?). Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia Vil-
niuje. Iš Viešosios bibliotekos rinkinio. F46-1584
- II. 11 pav. Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia (viršuje) ir koplyčia kapinėse (apačioje) žuvu-
siems rusų kariams atminti. Raižiniai pagal J. Čechavičiaus nuotraukas (kapinių koplyčios
nuotraukų neišliko). *Всемирная Иллюстрация*, 1869, т. II, № 44, с. 280
- II. 12 pav. A. Swieykowskis. Šv. Aleksandro Neviškio koplyčia. Iš privačios kolekcijos
- II. 13 pav. 1867 m. Rusijos etnografijos parodos nuotraukos. Marijampolės stendai:
 - a) Vyrai. REM 8764-10775
 - b) Moterys. REM 8764-10774
- II. 14 pav. Taikos tarpininko N. Malinino siųstos Telšių aps. valstiečių nuotraukos
 - a) REM 8764-10745
 - b) REM 8764-10746
 - c) REM 8764-10748
 - d) REM 8764-10743
 - e) REM 8764-10750
 - f) REM 8764-10751
 - g) REM 8764-10754
 - h) REM 8764-10755
- II. 15 pav. N. Malinino siųstos stereoskopinės Telšių aps. valstiečių nuotraukos:
 - a) REM 8764-10747
 - b) REM 8764-22888
 - c) REM 8764-10752
 - d) REM 8764-22877
- II. 16 pav. Telšių „Alkos“ muziejuje saugomų Platelių dvaro valstiečių nuotraukų pavyzdžiai

II. 17 pav. J. Bžozovskio, A. Strausso ir N. Okolovo ateljė. Vilniaus žydų tipai

- a) Dailidė. Iš priekio. REM 8764-21554
- b) Dailidė. Iš šono. REM 8764-21556
- c) Mūrininkas. Iš priekio. REM 8764-21542
- d) Mūrininkas. Iš šono. REM 8764-21543
- e) Jaunas vyras. Iš priekio. REM 8764-21544
- f) Jaunas vyras. Iš šono. REM 8764-21545

II. 18 pav. Fotografas nenurodytas (A. Straussas?). 40 m. amžiaus Kauno žydas:

- a) Iš priekio. REM 8764-21564
- b) Iš šono. REM 8764-21565

II. 19 pav. J. Bžozovskio, A. Strausso ir N. Okolovo ateljė. Lietuvių (REM 8764-10682, REMF 2875) ir baltarusių (REM 8764-10679 – REM 8764-10682) tipai

II. 20 pav. C. Giedraičio siūstos Trakų aps. tautų atstovų nuotraukos:

- g) Baltarusiai. REM 8764-10692
- h) Jiezo apyl. moterys. REM 8764-10694
- i) Jiezo apyl. moterys. REM 8764-10693
- j) Rusai. REM 8764-10695
- k) Baltarusiai. REM 8764-10696
- l) Jiezo apyl. valstiečiai. REM 8764-10697
- m) Stakliškių dvaro valstiečiai. REM 8764-10698
- n) Stakliškių miestelio apyl. valstiečiai. REM 8764-10699
- o) Totoriai. REM 8764-21537
- p) Butrimonių žydai. REM 8764-21538
- q) Trakų miestiečiai karaimai. REM 8764-21539
- r) Rabinų teismas Butrimonyse. REM 8764-21540

II. 21 pav. Rabinų teismas Vilniuje. Medžio raižinys. *Kłosy*, 1875 08 14(26), t. 21, nr 530, s. 136

II. 22 pav. Lietuvos vyrai. Nenurodytas Marijampolės (?) fotografas. Apie 1876. Rusijos vyrų kostiumų albumas. RNB, *Альбом костюмов России*, ЭТМ 63/3-6/I ir ЭТМ 63/3-6/II:

- a) Augustavo aps. vyrai
- b) Kalvarijos aps. vyrai
- c) Marijampolės ir Vladislavovo aps. vyrai
- d) Vilkaviškio aps. vyrai
- e) Suvalkų ir Seinų aps. vyrai

II. 23 pav. I. Chonovičiaus ateljė. Vilniaus aps. Švenčionių vls. lietuviai. Apie 1876. Rusijos vyrų kostiumų albumas. RNB, *Альбом костюмов России*, ЭТМ 63/3-6/I ir ЭТМ 63/3-6/II

II. 24 pav. A. Strausso ir S. Surevičiaus ateljė Kaune. Kauno apyl. lietuviai. Apie 1876. Rusijos vyrų kostiumų albumas. RNB, *Альбом костюмов России*, ЭТМ 63/3-6/I ir ЭТМ 63/3-6/II

II. 25 pav. Kitos etnografinės nuotraukos:

- a) Nežinomas fotografas. Lietuvių pora, Vilnius, 1868. Iš C. Bočkovskos albumo. MNW 145073/593
- b) A. Strausso ir J. Bžozovskio ateljė. Lietuvių tipai, Vilnius, b. m. ŠAM, Poz. Nr. 527/VIII
- c) F. Hetzscholdo ateljė. Vilniaus mokiny, Vilnius, apie 1866. Iš Izydorius Kopernickio albumo. Krokuvos etnografijos muziejus, nr inw. III/57357/488/MEK

III DALIS

III. 1 pav. A. Rohrbachas. Kauno panorama nuo Linksmadvario. 1861:

- a) Nuotrauka iš Roberto Kocho turėto albumo.
- b) M. Kluczewskio raižinys pagal R. Švoinickio piešinį. Kłosy 1873 08 23/09 04, t. XVII, nr 427, l. 152–153
- c) Tas pats Kłosy raižinys. Живописное обозрение, 1876 06 13, № 24, c. 380–381

III. 2 pav. V. Zacharčiko „Vilniaus albumas“. 1867:

- a) Ermitažo bibliotekos egzempliorius. Viršelis ir atvartas su imperatoriaus bibliotekos ekslibrisu. Ermitažo biblioteka, Sankt Peterburgas, Альбом 22234–22283
- b) Rusijos geografijos draugijos archyvo egzempliorius. Šifras P. 112, o. 1, n. 1059
- c) Kareivinės Sluškų rūmuose. Valstybinis Sankt Peterburgo istorijos muziejus. ГМИ СПб 258958
- d) Geležinkelio stotis, ГМИ СПб 258965
- e) Miesto vaizdas iš geležinkelio pusės. ГМИ СПб 258970
- f) Generalgubernatoriaus rūmai. Iš privačios kolekcijos
- g) V. Zacharčikas. Saksų sala ir Vilniaus vaizdas iš Belmonto, 26,7 × 36,5 cm. LNM, EMik 1695
- h) Tas pats vaizdas kaip g), reprodukuotas „Vilniaus albume“, sumažintas iki 12,5 × 17 cm

III. 3 pav. V. Zacharčiko antkapis Rasų kapinėse. Fot. D. Junevičius, 2020

III. 4 pav. J. Čechavičius. Vilniaus albumų nuotraukos:

- a) Šv. Nikolajaus palaikų pernešimo cerkvė. Nuotrauka iš SPDA muziejaus bibliotekos 1874 m. aplanko
- b) Švč. Dievo Motinos dangun ėmimo soboras. Nuotrauka iš SPDA muziejaus bibliotekos 1874 m. aplanko
- c) Vaizdas iš Tilto g. 1867. VIM, 87750 ИА-349/15
- d) Aušros vartai. Prieš 1876. Nacionalinis muziejus Krokuvoje
- e) Bendras oficinios vaizdas iš šiaurės, Verkių rūmų albumas. MAVB, RSS A71712 1 65r
- f) Bendras oficinios vaizdas iš pietų, Verkių rūmų albumas. MAVB, RSS A71712 1 41r

III. 5 pav. K. Brandelis. „Vilniaus suvenyras“. 1875. Šilutės H. Šojaus muziejus, F 3510:

- a) Viršelis

- b) Observatorija, F 3510-7
- c) Aušros vartai, F 3510-5
- d) Generalgubernatoriaus vasaros vila, F 3510-1
- e) Markučiai, F 3510-10
- f) Belmontas, F 3510-11

III. 6 pav. A. Korzonas. Panerių tunelis. Ne vėliau kaip 1860 m. rugsėjis. Seniausia Lietuvoje padaryta plenerinė nuotrauka. MAVB, RSS Fg. 1-1294

III. 7 pav. A. Rohrbacho albumas. ŠAM, F–IF 4428/1:

- a) Išorinis vaizdas
- b) Tilto per Dauguvą prie Daugpilio statybos vaizdas nuo žemupio. 4 dalių panoraminis vaizdas. 1861 m. rugsėjis
- c) Tilto per Dauguvą prie Daugpilio statybos vaizdas nuo aukštupio. 4 dalių panoraminis vaizdas. 1861 m. rugsėjis
- d) Tilto per Nemuną prie Kauno statybos vaizdas. 1861 m. rugpjūtis. 2 dalių panoraminis vaizdas
- e) Tilto per Vokę statyba. 1861 m. lapkritis
- f) Kauno tilto kėlimas, hidraulinio preso vaizdas. 1861 m. spalio

III. 8 pav. A. Rohrbachas. Sankt Peterburgo – Varšuvos geležinkelio linijos metalinių tiltų vaizdų albumas. Ispanijos nacionalinė biblioteka, 17-LF/106

III. 9 pav. A. Rohrbachas. Geležinkelio tiltų ir Kauno tunelio statybos darbai. 1861. Roberto Kocho (San Franciskas) egzemplioriaus diapozityvinės kopijos iš privačios kolekcijos.

III. 10 pav. Kauno geležinkelio tiltas per Nemuną prie Kauno, vidaus ir išorės vaizdas. *Tygodnik Ilustrowany*, 1864 08 13, t. 10, nr 255, s. 299

III. 11 pav. Kėdainiai ir Kaunas. Apie 1870:

- a) K. Dawinghoffas. Laikinasis Liepojos geležinkelio tiltas per Nerį ties Jonava. Iš A. Samoilovo kolekcijos
- b) K. Dawinghoffas. Totlebeno dvaro kalvė, vėliau pieninė. KėKM GEK 9818
- c) Geležinkelio prie Kėdainių tiesimas. Fotografas (K. Dawinghoffas?) nenurodytas. KėKM GEK 9632
- d) K. Dawinghoffas. Kauno panorama. ŠAM

III. 12 pav. Juozapas (Eustachijus) Hoffertas

- a) Nikolajaus geležinkelio (jungusio Maskvą su Sankt Peterburgu) albumas. 1873. <https://humus.livejournal.com/3300015.html>.
- b) Nuotrauka iš tilto per Nevą statybos albumo. 1869

III. 13 pav. K. Brandelis. Liepojos geležinkelio nuotraukų albumas. 1871. RNB, Э АлТ63жд/3-Л557,1, инв. № 40933

- a) Tiltas per upę, № 40933-28
- b) Traukinys Šiaulių apyl., № 40933-27
- c) Tiltas per Obelį, № 40933-13

- d) Tiltas per Ventą, № 40933-4
- e) Inspektoriai ir traukinys pievoje, № 40933-29

III. 14 pav. Liepojos geležinkelio ir statinių vaizdai. Medžio raižiniai, *Kłosy*, t. XIII, nr 328, s. 228

III. 15 pav. J. Čechavičius. Garvežys ir geležinkeliai:

- a) Panerių tunelis. VUB RS, F82-931; MAVB RSS A7172, t. 2, p. 21
- b) Vilniaus geležinkelio stotis. Iš SPDA muziejaus bibliotekos 1874 m. aplanko
- c) Vilniaus geležinkelio stotis. Apie 1884. VUB RS, F82-937; MAVB, RSS A7172, t. 2, p. 16
- d) Geležinkelio bėgiai Vilniaus stoties prieigose. MAVB, RSS A7172, t. 2, p. 20
- e) Vilniaus geležinkelio vandentiekio bokštas. LNM ATV 6554

III. 16 pav. 1875 ir 1876 m. Šiaulių žemės ūkio parodų vaizdai. Pagal R. Švoinicikio piešinius:

- a) Žemės ūkio paroda Šiauliuose. *Tygodnik Ilustrowany*, 1875 10 09, nr 406, s. 228
- b) Apdovanojimų teikimas Šiaulių parodai pasibaigus. *Tygodnik Ilustrowany*, 1876 10 02(14), t. II, nr 42.

III. 17 pav. P. Piotrovičius. Šiaulių 1879 m. žemės ūkio parodos organizatorių vinjetė.

ŠAM, GEK 140250 / ŠAM F–IF 3020. Padidintas fragmentas – grafo N. Zubovo portretas

III. 18 pav. Šiaulių 1879 m. žemės ūkio parodos vaizdai pagal P. Piotrovičiaus „Strauss“ ateljė nuotraukas Varšuvos iliustruotoje spaudoje:

- a) Šiaulių parodoje apdovanoti galvijai. *Tygodnik Ilustrowany*, 1879 11 17/29, nr 205, s. 348
- b) Iš Šiaulių žemės ūkio parodos. Gyvasis inventorius. *Kłosy* 1879, nr 753 11-22/12-04, s. 356
- c) Penki 1879 m. parodos vaizdai. *Tygodnik Powszechny*, 1879 11 25/12 07, nr 49, s. 776
- d) Apdovanojimai. *Tygodnik Ilustrowany*, 1879 10 19/10 31, nr 201, s. 280
- e) Kaimiški gaminiai. *Tygodnik Ilustrowany*, 1879 10 19/10 31, nr 201, s. 288
- f) Žemės ūkio mašinų ir padargų paroda. *Kłosy*, 1879, nr 753 11-22/12-04, s. 357

III. 19 pav. J. Čechavičius. 1887 m. Vilniaus pramonės ir žemės ūkio paroda:

- a) Katedros vaizdas iš šiaurės rytų pusės su parodos paviljonais. Kultūros paveldo centro paveldosaugos biblioteka, albumas nr. 32, p. 1
- b) Parodos vaizdas iš pietryčių pusės, tolumoje – Pilies kalnas. MAVB RSS A7172, t. 2, p. 12
- c) Parodos paviljonų vaizdas. MAVB RSS A7172, t. 2, p. 13
- d) Parodos organizatoriai ir dalyviai. MAVB RSS A7172, t. 2, p. 15
- e) V. Giedraičio ir bendrovės stendas. MAVB RSS A7172, t. 2, p. 14

PRIEDAS

P. 1 pav. A. G. Bonoldi portretai:

a) Nuotrauka iš lenkų sukilimų prieš rusus XVIII–XIX a. dalyvių ir su jais susijusių vietų albumo. Valstybinis V. Dalio rusų literatūros istorijos muziejus, ГИМ КП 55789/270. <https://goskatalog.ru/portal/#/collections?id=30241553>

b) Józef Achilles Bonoldi: užmuštas Paryžiuje Komunos laikais. Akvarelė. Iš Hieronimo Łopacińskiego kolekcijos. Liublino vaivadijos viešoji Hieronimo Łopacińskiego vardo biblioteka. Rys. 19/T. I.

P. 2 pav. Kauno miestiečio 2-os gildijos pirklio Davido Ritenbergo prašymas leisti jo namo Šv. Nikolajaus pr. (dabar Laisvės alėja) ir Aikštės g. (Ploščadnaja, dabar S. Daukanto) kampe pastatyti fotografijos paviljoną [J. Brandenburgui]. KRVA, f. I-473, ap. 1, b. 3668, l. 3r ir 3v.

P. 3 pav. Nežinomos poros nuotrauka. Aversas ir reversas. Š. Bucherio fotoateljė Kaune ir Ukmergėje. Iš A. Samoilovo kolekcijos.

Vyskupas Motiejus Valančius. Prieš 1867 10 07. Š. Bucherio fotoateljė. Lenkijos nacionalinė biblioteka, BN, F. 2191/III.

P. 4 pav. J. Bžozovskio prašymas leisti statyti prie jo namo Šv. Nikolajaus pr. (dabar Laisvės alėja) ir Mažosios Sodų g. (dabar L. Sapiegos) kampe pastatyto priestatą fotografijos paviljonui pagal pateiktus brėžinius. Kaunas, 1877 11 01. KRVA, f. I-61, ap. 2, b. 5696, l. 467, 473.

P. 5 pav. J. Bžozovskio ateljė. Būrelis žmonių stebi akrobatą ant lyno. Tolumoje Žaliakalnis, kairėje kadro dalyje pastatas L. Sapiegos g. 3. Iš privačios kolekcijos

P. 6 pav. Brodovskio-Murkos portretas. Woldemaro Borhardto fotoateljė. Vilnius, LVIA, f. 439, ap. 1, b. 147, l. 6r. 6v.

P. 7 pav. Louis Robert Cuvier. El-Guisr. Sueco kanalo bendrovės dirbtuvės ir laivai Ismailijoje, 1867. Iš D'Orsay muziejaus kolekcijos.

https://www.musee-orsay.fr/fr/collections/recherche?union_artist_names=9948

P. 8 pav. Motina su dukra. K. Dawinghoffo fotoateljė, Kaunas. Iš A. Samoilovo kolekcijos.

P. 9 pav. Kalugos vaizdai. K. Dawinghoffo fotoateljė, Kaluga:

a) Soboro ir viešųjų Kalugos vietų vaizdas iš Miroforių cerkvės. Valstybinė biudžetinė Kalugos srities kultūros įstaiga „Kalugos jungtinis muziejus-draustinis“. ФН-766/1, <https://goskatalog.ru/portal/#/collections?id=13660806>

b) Mėsos krautuvių ir Zeversijos vaizdas iš Miroforių cerkvės. Valstybinė biudžetinė Kalugos srities kultūros įstaiga „Kalugos jungtinis muziejus-draustinis“. ФН-766/2 <https://goskatalog.ru/portal/#/collections?id=13660796>

P. 10 pav. Berniuko nuotrauka. Š. Privalskio ir Fridsohno ateljė. Vilnius, 1875–76. Iš A. Samoilovo kolekcijos.

P. 11 pav. Vilhelmas Grabovskis:

a) A. Korzono ateljė, Vilnius, prieš 1863 04. LVIA, f. 1248, ap. 1, b. 12, l. 23.

b) Nenurodytas fotografas. Nuotrauka iš lenkų sukilimų prieš rusus XVIII–XIX a. dalyvių ir su jais susijusių vietų albumo. Valstybinis V. Dalio rusų literatūros istorijos muziejus, ГЛМ КП 55789/237. <https://goskatalog.ru/portal/#/collections?id=30241567>

P. 12 pav. Juozapas Hoffertas. Kaimo vaizdas, Nuotrauka iš albumo „Nikolajaus geležinkelio vaizdai“. <https://humus.livejournal.com/3300015.html>

P. 13 pav. N. Mogilevičiaus fotoateljė. Kaunas:

a) Nežinomas vyriškis. Nuotrauka iš P. Kaminsko kolekcijos.

b) Jadwiga Michałowska. Nuotrauka iš A. Samoilovo kolekcijos.

P. 14 pav. N. Mogilevičiaus fotoateljė paviljono brėžiniai. KRVA, f. I-473, ap. 1, b. 3758, l. 3.

P. 15 pav. Vladislovas Malachovskis. Autoportretas. Vilnius, prieš 1863 08. LVIA, f. 439, ap. 1, b. 148, l. 152.

P. 16 pav. St. Nikolai. Taškentas. Pagrindiniai vartai. Iš albumo „1890 m. Turkestano paroda“. Niujorko viešoji biblioteka, Slavų skyrius. <https://digitalcollections.nypl.org/collections/turkestanskaia-vystavka-1890-g>

P. 17 pav. J. Obakevičius. Panevėžys. Grafas Eustachijus Tiškevičius. Biržai, 1869. MAVB, F31-1460, Da-70.

P. 18 pav. L. Pavlovskia. Neries krantas. Valstybinis Sankt Peterburgo istorijos muziejus. ГМИ СПб, Инв. №-XII-362 ф.

P. 19 pav. Nenurodytas fotografas. Ivano Petrovo portretas. Reprodukciija. Фотограф-любитель, 1904, № 8, c. 291–292.

P. 20 pav. Š. Privalskio ir G. Rathke's ateljė. Michailas Muravjovas su savo štabu ir kanceliarija. Vilnius, apie 1865. Aukciono *Artmaximum* nuotr.

P. 21 pav. C. Sanno fotoateljė. Kaunas. Trys berniukai. 1878–85. Nuotrauka iš A. Samoilovo kolekcijos

P. 22 pav. I. Trutnevo fotoateljė paviljono statybos planas. LVIA, f. 382, ap. 1, b. 740, l. 4v, 5r.

APIE AUTORIŲ

Gimė 1958 m. Kaune.

1976–1981 m. studijavo puslaidininkių fiziką Vilniaus valstybiniame universitete.

1991–1994 m. ir 1998–2023 m. dirbo Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje.

1995–1997 m. Lietuvos mokslų akademijos Kultūros ir meno instituto mokslo darbuotojas.

2016–2022 m. Lietuvos kultūros tyrimų instituto doktorantas.

DAINIUS JUNEVIČIUS

**XIX AMŽIAUS VI–IX DEŠIMTMEČIO (ŠLAPIOJO KOLODIJAUS LAIKOTARPIO)
LIETUVOS FOTOGRAFIJA IR JĄ DETERMINUOJANTYS SOCIALINIAI FAKTORIAI**

Daktaro disertacija

Išleido Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105, Vilnius
Spausdino BALTO print, Utenos g. 41B, LT-08217, Vilnius